

سىلاھلا اولچولن تورپاق!

* 25 - 1324 - جىز ايلغورده آذربايجانغا قىلى- قىلىقوكراتىك حىرقات *

ميانالى علبىرضا

حورمتلى و چاليشقان دوست، ميانالى علبىرسانين اوزون آراشديرمالارينين و امگى نين نتيجهسى «سىلاھلا اولچولن تورپاق» ادلى ايگى جيلادلىك دگرلى كيتابىنى سئوئىجله پ.د.ف فورماتىندا اوخوجولارا تقديم اندىرىك. بىزه بو ايمكانى وئرمك اوچون يولداشومىزا مينندارىق.
آچىق سؤز

آذربایجان ملی حکومتی - 60

1

سيلاحلا اولچولن تورپاق!
"25-1324- جى ايللرده آذربايجاندا مىلى- دىموكراتىك حرڪات"

ميانالى عىريضا

1384

سيلاحلا اولچولن تورپاق!

" 25-1324 - جى ايللرده آذربايجاندا مىلى- دنموكراتىك حرڪات "
ميانالى عليرضا

نشر ايلي- 1384 - جى ايل.

نشر بئرى- كانادا- ونكوئر.

نشرين سايبى- 500

2- جلددين قيمتى: 32 دلار

Email: miyanali@yahoo.ca

اوز قابيغى (1) - " 21 آذر " مئدالى. (1324 - جى ايلده يارانان آذربايجان مىلى
مجلسى طرفيندن تاسيس انديلميش و 22 مين نفر حرڪات اشتراكچيسينا وئريلميشدير).

اوز قابيغى (2) - " 21 آذر " حرڪاتى نين 56 - جى ايل دونومونده بيشه ورى نين
مزارى باشيندا توپلانتي.

چاپ:

Print Depot Digital Center
Ltd.

www.printdepot.info

Tel: 604-941-4455

ايچينده كيلر

1- جى جلد:

7	مهندس عظيم ابراهيمي- اؤن سؤز
11	گيريش
32	21 آذر حرکاتی نين يارانما سبيلري
96	بؤيوک خالق کونقره سي (مؤسسلر مجلسي)
131	ملی مجلسين تاسيسي
172	آذربايجان ملی حکومتی نين يارانماسی
221	ملی حکومتين اصلاحات تدبيرلری
234	فدائی و قيزيل باش خالق قوشونلاری
259	تورپاق اصلاحات
274	اقتصادی تدبيرلر

2- جى جلد:

313	مدنی- معارف تدبيرلری
322	ديل و ادبيات
335	تحصيل
345	دارالفنون
356	چاپخانا و مطبوعات

375	راديو شىركىتى نىن تاسىسى
384	فىلار مۇنىيا، تياتر و موسىقى
396	صحبە اصلاھاتى
403	جاوانلار
413	قادىنلار
422	ملى ھۆكۈمەت و خالقلار دوستلۇغى
444	مغلوبىتىن سىبىلرى
528	شە كىللىر
545	ادىبىيات و منبىلەر

اۇن سۆز:

1325- جى ايلين 21 آذرى ايدى. يئدى ياشيم اولار يا اولمازدى. آتامين ايش يئرینه گنتمك اوچون اردبيلين اساس كوچه سينه طرف يولا دوشدوم.

سارى اسماعيل- او شريف انسان اولدورولموشدى. اونون يارى چيلپاق جنازه سيني كوچه نين آغ قارلارى اوستونده داشقايا باغلاييب سورويه- سورويه چه كيرديلر. انشيتديم كى، هيجوم زامانى، او توتولوب دؤيولن زامان تكرر- تكرر دئيرميش:- وورون باشيما!- دؤيون باشيما! سارى اسماعيلين، محمدى وندين و ديگر اساس حرکات اشتراكچيلارى نين اولريني داغيتديلار. حتى، اونلارين قاپ- باجالاريني دا سوكوب آپارديلار.

اولدورولموش وياخود جانلاريني گؤتوروب هاراسا پناه آپاران بو وطن سنورانسانلارين ائو- انشيكلىرى اوزون مدت خرابه قالدى كى، قالدى... منيم طالعييم گه تيردى كى، او دؤنم ده بيرينجى صينفى اوز دوغما آنا ديليمده اوخودوم و مىلى حكومتين اردبيل شهرينده چوخ سايلى اصلاحاتلارى نين شاهدى اولدوم. نمونه اوچون كوچه لره داش دؤشه مه نى (سنگ فرش) اوز گوزلر يمله گؤردوم.

بو اصلاحاتلارين حياتا كنجيريلمه سى حكومت مسؤللارى نين پروقرامى و اهالى نين كومه يى نتيجه سينده اوز حالىنى تاپدى. او گونلردن هفته لره، ايلار كنجدى. اؤز- اؤزومه وئردى بيم سنواللار جاوابسيز اولاراق قالدى كى، قالدى:

* بو حرکاتى يولا سالانلار كيملر ايدى؟

* هانسی هدفله بو ایشی باشلادیلار؟

* نه ایشلر گوردیلر؟

* او قانلی آخیر- عاقبتین سببی نه اولدی؟...

نوبتی ایل باشلادیلار مکتبلرده فارس دیلی تعلیمینه. 9 ایل بو سایاق مکتبه گئتدیم. تحصیلمی داوام ائتدیرمک اوچون تبریزه گئتمه لی اولدوم. تبریزده تحصیلین تدریس متودونی بیزه تعلیم کئچدیلر. اوخودوغوموز درسلیکلرین بیرینده بنله بیر قید واردی: مکتبلرده تورکجه دانیشماق قدغن دیر.

فارس ملتینه منسوب، آقای دهقان اول تبریزه، سونرا بوتون آذربایجان اوزره تحصیل سیستمی اوچون باشچی تعیین اولوندی. مسئولیتی ایسه آذربایجانی فارسیزه ائتمک ایدی.

تبریزلی گونلریم ده بنله جه اؤتدی. تحصیلمی تکمیلشدیرمک اوچون تهرانا یوللاندیم. اوردا دا کی، گره ک هر یئرده فارسجا دانیشایدیم. اما کی، دنیادا هر شنیدن سنویملی، گوزه ل، شیرین و جاذبه لی آنا دیلی دیر!- دنمیشلر. بیرده کی، دنمیشلر: هر هانسی بیر ملتین آزاد دیلی اولماسا، او ملت محو و نابود اولار. آخی آنا دیلی آزاد اولمایان ملتین معارفی، ادبیاتی یارانیب انکشاف انده بیلمز. او سببدن دیرکی، دائیما سو دالینجا گه زن سوسوز آاملار کیمی من ده بیر پارچا دا اولسا آنا دیلینده نه سه یازیلیمیش ایتگی آرخاسینجا گه زیردیم. گون او گون اولدی کی، استاد شهریارین، حیدر باباسی چاپ اولوب یاییلدی. من اونی اولدن آخیرا کیمی بوس- بوتون ازبرله دیم. یادیمدایدیرکی، بیر گون حیات یولداشیمین آتاسی آشاغیدا قید انده جه بیم خاطره نی منه دانیشدی.

او دانیشدی کی، مدنی رابطه جمعیتی نین خطی ایله باکی دان علی ینو آدلی بیر یازیچی تهرانا گلیمیشدی.

او، کوچه یه چیخیب درحال گئری قاییدیب سوروشدی:

- آقا رسول روزنامه کیوسکلارینی ها گزدیم آذربایجانجا بیر شئی تاپا بیلمه دیم. اونلاری خصوصی یئرلرده ساتیرلارمی؟

قوناق ائشیدنده کی، آذربایجانجا مطبوعاتدان نه اینکی تهران دا، هئج آذربایجاندا دا بیر اثر یوخدی تعجبینی گیزله دنمه دن سوروشدی:
- بس آذربایجانلیلار نه اوخویورلار؟...

ایلر اوستوندن اوتدی ایلر. 2000- جی ایله 61 یاشیم دا کانادا دا ساکین اولدوم. "آنا دیلی نین قرامری" ادلی بیر کتاب الیمه دوشدی. یاخین بیر دوستوملا بیر ایل مدتینده ساده لاتین الفباسی ایله آنا دیلینده یازیب- اوخوماغی اویرندیم.

2001- جی ایله ونکوورده میانالی علیرضا ایله تانیش اولدوم. او، ملی حکومتین مغلوبیتیندن سونرا جانلارینی گوتوروب آرازین او تاپینا کئچنلرین بیر چوخی ایله باکی دا تانیش اولموشدی. اونلارین آجیلی- شیرینلی صحبتلرینی دینله میش، 1324- جی ایله یارانمیش ملی حکومت دؤورینی ایشیقلا ندیران خاطره لریندن بیر چوخونی ائشیتیمیش دی. مطبوعاتچی شاعیر دوستوم میانالی علیرضا 54 ایلدن سونرا انتظاریندا اولدوغوم، صبر سیز لیکله ایزله دی بیم گونلردن، واقعه لردن دانیشدی. او، ملی حکومتدن دانیشدی و یازدی. دیرلی انسان- پیشه وری دن و بیر چوخ وطن عاشیقی انسانلاردان صحبت آچدی. اوز آنا دیلی نین آزادلیغی و دموکراتیا اوغروندا جانیندان کئچنلردن صحبت آچدی و یازدی.

امید اندیره م کی، همن آراشدیرمالارین نتیجه سینده حظیرلانان اونون بو کتابی آذربایجان انستوت طلبه لرینه بو تاریخی اولایی تدقیقاتا جلب ائتمکده باشلانیش اوچون بیر یول اولاجاق.

آرزو اندیره م کی، بو تاریخی حادثه نی بیلن بوتون هموطنلریمیز اوز نظرلرینی، تکلیفلرینی، تنقیدلرینی، سند و یاخود ائشیتیدیکلرینی مؤلفه گؤندرملکه پهلوی سلطنتی طرفیندن حقیقتلری گیزله دیلن، واقعیتلری ساختالاشدیریلان مقاملارا نوبتی چاپلاردا داها دا آیدینلیق گه تیریهلر جک . جنگل حرکاتینین باشچیسی میرزا کوچک خان بیر عؤمور

مبارزه اندیپ، عقیده سی یولوندا جانینی قويدی. یازیچی و تدقیقاتچی ابراهیم میرفخرانی نین او حرکاتدان یازدیغی کتاب - اوخوجولار اوچون او دؤوری ایشیقلا ندیرماقدا بؤیوک خدمت لرانتدی.

امید اندیره م کی، بو کتاب دا ملی حکومت و اونون یارادیجیلاری حاقیندا دنییلن بهتانلاری پوچا چیخارماقدا، بوشونا یازیلان افترالاری تمیزلمک ده، گلّه جک نسیلر اوچون اؤز رولونی اوینایا جاقدر.

حاضر دا ثبوت اولموشدور کی، چوخ ملتلی اولکه لری چوخ ملتلی یه او یغون اصوللارلا دولان دیرماق گره کدیر.

ایندی داها بوتون دنیا دا بو مفکوره رئاللاشمیشدیرکی، هر ملت گره ک اؤز اولکه سی نین مقدراتینی اؤز الینه آلسین. نمونه اوچون، کانادا دا هر ایالتین اؤز مجلسی، باش ناظیری و دولتی واردی. هر ایالت اؤز ایشلرینی اؤز اهالیسی نین الی ایله باشا وورور.

امید اندیره م کی، بیر گون آذربایجانلیلار دا اؤز حق و حقوقی طلبرینه چاتاجاقلار. بو شرط ایله کی، هر آذربایجانلی اؤز آنا دیلینه حورمت بسله یه و یئر کوره سی نین هر هاراسیندا اولورسادا، اؤز دیلینی اؤیرنمه یه و اونون ایشلتمه سینه باشلایا. و هر ملتین اؤز مقدراتی اؤز الی ایله حل اولماسی مفکوره سینه اینانا و اونا علاقه بسله یه. بو فیکری داشییلارلا همرايلىک ائده. اگر بو همرايلىک 30% اولسا، موفقیتین شانسی 30% - دی. اگر بو همرايلىک 75% اولسا، بو شانسی 75% اولاجاقدیر. اگر بیر گون بو همرايلىک 100% اولسا، شېهه سیز کی، داها هئچ کس اونون قارشیسینی آماغی باجارمایا جاق. او گونلرین آرزوسی و امیدى ایله!

مهندس عظیم ابراهیمی

ونکوور 12-2-2005- جی ایل.

گیریش

مقصود ملتیمیزین آزادلیغی یولوندا
آپاردیغی مبارزه دن نمونه لر
گؤستمکدیر. اونی اولدوغی کیمی
تصویر و ترسیم ائتمه یی مۆریخلر،
ادیب و شاعیرلریمیزه تاپیشیرماق
لازیم دیر. بو اونلارین ملی و
اخلاقی وظیفه لریدیر. قوی بیزیم
وجوده گه تیرمکده اولدوغوموز ملی
دولتین تاریخی مۆرخلر یازیب
کاغید اوزه رینه گه تیرسینلر.
سیدجعفرپیشه وری

هاچانسا عمیم دن بیر خاطره ائشیتیمیشدیم . دقیق یادیمدا اولماسادا،
خاطره قاراداغ ماحالی نین کندلریندن بیرینده باش وئرمیش حادثه نی
شرح اندیردی. اونون دندیکلریندن یادداشیمدا نه لر قالیب؟
21 آنر حرکاتی نین ذیروه سی، آذربایجان ملی حکومتی یارانیدقان
سونرا آذربایجانان قاجمیش بعضی عنادکار، هارین و طولمکار اولان
خانلار بیر چوخ ینرلرده، او جمله دن قاراداغ ماحالیندا اتلی دسته لرله
کندلره هیجوم اندیر، فاجعه لر توره دیرلرمیش. آرا- سیرا زنگاندان،
ماراغادان و قاراداغان آجیناچاقلی خبرلر گه لیرمیش.

بیرگون آذربایجانلی ترک اندیب تهران قاجانلار حاقیندا تزه جه فعالیتته باشلایان آذربایجان ملی مجلسی قرار قبول اندیب بیلدیریرکی، ملتّه و حرکاتا دوشمنچیلیکده سوچلانلار تعیین اولونموش واختا قدر کئری دؤنمه سه لر- اونلارین تورپاقلاری، اشیالاری، وار- دولتری مصادره اندیله جکدیر.

"27 بهمن 1324- جی ایل تاریخی همین قانوندا دئییلیردی: آذربایجانلی ترک اندیب تهران و سایر نقطه لره گندیب، آذربایجانین آزادلیغی و ملی حکومت علییه تبلیغات آپارانلار- ایستر آذربایجانلی و ایستر سه ده غیر آذربایجانلی اولسون - اونلارین داشینان و داشینمایان ملک، املاک و ثروتی خالقین و دولتین خیرینه مصادره اندیلین . خالصه لرین بؤلونمه سی حاقیندا ایسه دئییلیردی : رضا شاه پهلونین سلطنت تاریخیندن 21 آذر 1324- جی ایله قدر آذربایجاندا اولان خالصه لر و سو منبعلی کندلرده یاشایان کندلیلر آراسیندا عوضسیر اولاراق بؤلونمه لی دیر" {1}.

بو قانونلار عرفه سینده آذربایجانین بعضی ماحاللاریندا اولدوغی کیمی ، قاراداغدا دا فنودالار باش قالدیرمیشدیلار. قاراداغدا عبدالله خانلا ووروشماق اوچون اهر فدائیلریندن علاوه تبریزدن ده بیر دسته فدائی گونده ریلیمیشدی. تبریزدن گلن گنج فدائیلرین سیراسیندا حسن دایی آدلی نسبتاً یاشلی بیر فدائی ده واردی. تهران حکومتی نین قودورموش خانلارا اتندی بی کومه یه باخمایاراق بیر نچه گون عرضینده فدائی لرین شجاعتی و قطعی غلبه یه ایناملاری نتیجه سینده قارا داغ ماحالی دا بوتؤلولوکلّه آزاد اولدی.

عمیم دن انشیتدی بیم خاطره نین یادداشیمدا درین ایز بوراخان ان تأثیرلی مقامی- حسن دایی نین فدائی لرله خانلارین سیلاحلی آتلی دسته

لرینی قووب، اونلاری آذربایجان سرحدلریندن چیخاریب کنده گئری دؤندیی مقاما تصادف اندیر.

اورادا باش وئرن حادثه اساساً کند میدانچاسیندا توپلاشان اهالی یه حسن دابینین مراجعتی ایله باشلامیشدی. او، دئمیشدی: ملی حکومتین قرارینا گؤره بو خانین دا تورپاقلاری مصادره اولونمالی دیر. اونون ملی حکومتیمیزی داغیتماغا سفربر اولان تهران حکومتینه سیغینماسی و اورایا قاچماسی بیر یانا، آذربایجان تاریخینده بیرینجی کره ملتیمیز طرفیندن سنجیلمیش و تصدیقلمیش حکومتیمیزله بئله داورائیشا اصلا گؤز یوماق اولماز. بیز بو خانین خانین دا اوز دوغما حکومتینی بوراخیب، یادلارا دستک اولدوغی اوچون تورپاقلارینی کند اهالیسی آراسیندا بؤلونمه سینی تکلیف اندیر و بو سوزوموزه ملتیمیز طرفیندن یارادیلان ملی مجلسیمیزین قاچانلار حاقیندا کی ، قانونلاری اساس گؤتوروروک. گلین، انله بیرینجی باخ بو میدانچانین او اوزوندن توتدی خانین انله بو تورپاقلاریندان باشلایاق.

بو تورپاقلار کند ایچه ریسینده اولدوغی اوچون من بری باشدان تکلیف اندیره م 2000 متر مدرسه اوچون ساحه آیریلسین ؛ امینم کی ، اونون تیکلمه سینه ده ملی حکومتیمیز کؤمک انده جکدیر.

تکلیف بوتون اهالی نین بؤیوک سئوینجینه سبب اولسادا- دئین عمیم، علاوه اولاراق دئییردی:- کند اهالیسی نین لنگ ترپندی بینی گورن حسن دایی یئنه دیله گلدی:- هه، نه دی؟ - دئییه سن هله ده خاندان قورخورسوز. انله دیرسه اوندا قویون بیرینجی سینی انله من باشلایم.

اهالی آراسیندان کیمدنسه انشیدیلین : - نه ایله اولچه جکسن؟- سئوالینا حسن دایی بیرنوسونی چینیندن آیرییب گویه قالدیراراق بونونلا!-، دئییر. عمیمین کونول دولوسی سئوینج و فرحله دئدی یی سوزلر هله ده یادیمادیر. او، دئییردی: بیرینجی دفعه ایدی کی، آذربایجان تورپاغیندا

سیلاح قان تۆكمه يه دئييل ، اه كيپ- بئجرمك و قوروب - ياراتماق اوچون گۆيه قالديريلىردى. حسن دايبى مكتب اوچون اوز سيلاحي ايله تورپاق ساحه سيني اولچوردى...

بو خاطره دن الديغيم تاثيرات دئيه بيله رم كى، منى 21 اذر حرکاتى ايله ايلگيلى اوزون سورن ارشديرجى بو ايشه جلب ائتدى. نهايت، بو اختاريشلارين نتيجه سيندن ايره لى گلن مذاكره نيزه بوراخيلان كتابين آدى دا اوزون ايللردن برى يادداشيمدا بعضاً ضعيف ، بعضاً آيدين جيزگيلرله دولاشان عميدن انشيئندى بيم همين خاطره دن دوغدى. بونى دا علاوه انديم كى، بو اولايلاز تكجه عميم له مينم آراميزدا محدودلاشان صحبت لر دئييلدير- هئج . بو احوالاتين عيني نى" ايران انقلابى نين غلبه سيندن آز سونرا تبريز ده ارباب و كندلى آدى تاماشا نين بير بئر بندينه الى قابارلى كندلى اوزونى ظالم ملكه دارا توتاراق ، اونا 1325- جى ايله وئرديبى درسى ياددان چيخارماماغى مصلحت گورور. خالق طرفيندن ياراديلميش و ديبلر ازبرى اولان بير باياتى دا ايسه دئييليردى:

فلک منى ساياندا،

بخت چيراغيم ياناندا،

تفنگيم اولچى اولدى

اربابدان ينر آلتاندا" {2}.

آيت الله ميرزه عبدالله مجتهدى ، مىلى حكومتين يارانماسيندان بير آى سونرا، دى آيبى نين 22- ده ، يازيردى كى: بو گون قارا داغين گرگين وضعيتيندن خبرلر انشيئديم. عبدالصمدخان نچه يوز آتلى دسته سى ايله آذربايجان دولتى نين سيلاحلى قوه لرى ايله وروشور.

او، بو حادثه دن بير آى سونرا يننه اوز گونده لى بينده ، بهمن آيبى نين 22- سى گونونه بنله بير قيد آرتيرير: دئييرلر- كوردلر اورميه نى

آلبیلار پنبه ای اورمیه نین حاکیمی قایدیب دئییرلر - میداناد طرفیندن کوردلر گلیب قند کارخاناسینی توتوبلار. فدائی لر ایسه چوخ چتینلیکله اونلارین قارشیسیندا دایانیبلار. زنگانین دا گرگین وضعیتیندن صحبتلر گندير. آرخا طرفدن همدانا آرخالانان ذوالفقاری ده ، دئییرلر کی، زنگانی محاصره یه آلیب.

او، 29 بهمن گونی اوچون ده گونده لی بینده یازیرکی، یول ناظیری کبیری هله لیک تبریزده دئییل. انله بیل وضعیت میاناداب و اونون اطرافیندا آذربایجان دولتی اوچون قناعت بخش دئییلدیر {3}.

" تهرانا قاجمیش شاه ال آلتیلاری اولکه ده بیر سیرا تخریبات تورتمه یه باشلامیشدیبلار. اونلار ماراغانین آفشار، چار اویماق و هشتری بولگه لرینده سیلاحلی دسته لرله قتللر توره دیر، خالقین نانلیتلرینی مغلوب ائتمه یه چالیشیردیبلار.

ملی حکومت فدائی حصه لری نین عکس انقلابی مغلوب ائتمه امرینی میرربعی کبیری یه تاپشیرمیشدی...

قولدور دسته لرین مغلوبیتیندن سونرا بو موفقیتلر مقابلینده کبیری ژنراللیق و 20 نفره یاخین فدائی باشچیسی مختلف حربی رتبه لرله تلطیف اندیلدی. خالق قیزیلباش اوردوسی کوماندانلیغی بو باره ده فرمان وئردی. بوندان علاوه میرربعی کبیری ملی مجلس طرفیندن ستارخان اوردننی (مندال) ایله ده مکافاتلاندیریلدی" {4}.

آذربایجان ملی حکومتی نین سسی، صداسی و نه دن لری 30 ایلدن سونرا قارداغ ماحالیندان یول آلیب تکجه منه میانادا گلیب چاتمیشدی. انله بوراداجا بو اولایلارین سوراغینی وئرن چوخ اوزاقلاردان سسی انشیدیلن باشقا بیر نمونه نی ده قید ائتمک یئرینه دوشر.

غرب- بئرلین ده نشر اولان **وارهایت** روزنامه سی یازیرکی ، 1945- جی ایلین نوایبر- دئسامر آیلاریندا ایران آذربایجانیندا آذربایجان

دئموكرات فرقه سېنين رهبرليبي آلتيندا يئنى دئموكراتيك خود مختار حكومت ياراديلدى. بير نئچه واختدان سونرا كوردستان دا بو يوللا حاكميتى اله آدى. دئموكراتيك قورولوش كهنه دولت دستگاهيني لغو انديب اونون يئرئنده ايران آذربايجانى نين بوتون شه هر و ماحال لاريندا دئموكراتيك حاكميت اورقانلاريني ياراتدى {5}. قيد انتمك يئرئنه دوشركى، ايلك دفعه اولاراق تبريزده آذربايجان فهله و زحمتكئشلرئنين بيرينجى قورولتايى كئچيريلدى. بو تاريخى قورولتايدا دنيا همكارلار اتفاقى نين صدرى **لوى سايان** نطق سويله ميش و خالقين دئموكراتيك قورولوشوندان دانئشاراق دنمئشدى : آذربايجان خالقى فخر انده بيلركى، آز بير مدت ده مرتجع لرى ازيب، آزادليغيني اله گه تيرمكله اينديكى دنيايا اويغون مى و دئموكراتيك حكومت قورموشدور.

او، ملتيمزه مراجعت انده رك علاوه انتمئشديركى، سيزين اله انئدى بينيز بو دئموكراتيا حقيقي و خالق دئموكراتياسيدير {6}. مى- دئموكراتيك حركاتيميزين اؤندرى ، سيدجعفر پيشه ورى نين كلامى ايله دئسك: **21** **آذر نهضتى** نين غلبه سى بيرگه سعى و اعتمادين محصولى دير. انله اونا گوره ديركى ، **"21 آذر گونى** ايرانين بير سيرا مطبوعات نماينده لرى، او جمله دن **ايران قزئتى** رنداكتورى - جهانگير تفضلى ، **نجات ايران قزئتى** رنداكتورى - **فروزش، رهبر قزئتى** رنداكتورى - **بزرگ علوى، فرمان قزئتى** رنداكتورى- **عباس شاهنده و مخبرلر- محمود هورمز، اسماعيل پوروالى و ساير** آذربايجانا گلمئش و ايران قزئتلرينده **21 آذر** حاقيندا اؤز فيكيرلرينده يازمئشلار. اسماعيل پوروالى دوستى محمود تفضلى يه مکتوبوندا **21 آذر** حركاتى حاقيندا يازيردى : **محمود جان!** تبريزده بو گون مشاهده انئدى بيم وضعيتى تصوير انتمك اوچون رساملاردان ، موسيقى شناسلاردان و

شاعیرلردن یاردیم آماق لازیمدیر. چونکی بو گون تیریزین صاف فزاسی آلتیندا جانلانان حسیات ، دویونن اوره کلر، کیشی و قادینلاری بوروموش هیجان دالغاسی، تیریزین یئنی رنگه بویانماسی، بونلارین هامیسی یوزلر و مینلرله نغمه لرین یارانماسینا، رساملیق تابلولارینین حاضرلانماسینا و میلیونلارلا شعرین قوشولماسینا زمین یارادیر" {7}.

" خالقین آرزوسوندان دوغان ملی حکومت اوزون مدت داوام انتمه سه ده ، بیر ایلیک حاکمیت ، جنوبدا یاشایانلارین بئینینده انله بیر ایز بوراخیبیرکی، خالق هنج زامان بو بیر ایله خالقا و اونون اولکه سینه گؤسته ریلن مثبت مناسبتی، قایغینی اونودمایاجاقدیر. متفکرلرین دندی بی کیمی: انسان ایکی حقیقته- طبیعته و تاریخه خیانت انده بیلمز. بیزیم بیر ایلیک ملی حکومتیمیز آذربایجان خالقینا تاریخی اهمیته مالک چوخ شئیلر وئردی" {8}.

" غربین بیر چوخ مؤلفلری و تاریخچیلری ، او جمله دن - ویلیام انگلتون، ویلیام دافلاس، ریچارد فرای، لئنتون و دیگرلری ده دئموکراتیک نهضت دؤورونده آذربایجان ملی حکومتی طرفیندن آذربایجاندا مهم اصلاحات حیاتا کنجیریلدی بینی کتابلاریندا یازمیشلار. **لئنجفسکی** اؤز کتابیندا **انقلابی حکومت نقشه لرینی حیاتا کنجیرمه یه باشلادی** باشلیغی ایله دئموکراتیک نهضت دؤورونده آذربایجاندا اندیلن اصلاحاتدان بیر- بیر آد چه کیر.

1324- جی ایلین آخیرلاریندا کرمان شهرینده چیخان " بیداری" روزنامه سی یازیرکی، آذربایجان حادثه لری نتیجه سینده داخله وزارتلی مملکتده ایالت و ولایت انجمنلرینین تشکیلی باره ده گؤسته ریش وئرمه لی اولدی .

1334- جی ایله تهراندا چیخان "مردم" روزنامه سی ایسه بئله یازیر: آذربایجان و کوردستان نهضتلرینین تأثیری نتیجه سینده ایرانین دیگر

شهرلرینده آزادلیق حرکاتی میثلسیز درجه ده گنیشلندی و امیربالیزم علیه اولان قوه لر آراسیندا گنیش همکارلیق یارانندی {9}.

ایرانین ان بویوک و چوخ تیراژلی قزئتلریندن اولان " کیهان " قزئتی ایسه یازیردی: ایرانین شمالیندا باش وئرن دئموکراتیک حرکات ان بویوک حادثه لردن بیری ساییلیر. او، ایرانین بوتون ایالتلرینه یاییلاراق شرق خالقلاری تاریخی نین بویوک فه صیللریندن بیرینی آچاقدیر {10}.

" داخلی امنیت ، اوغریلارین قلع و قمع اندیلمه سی ، فهله و کندلی لرین وضعیتی نین یاخشیشماسی اوچون معین انتظامات یاراتماق، یئرلی اصلاحات دا جدیت و اونی چوخ سرعتله یئرینه یئتیرمک ، اولکه نین اداره لرینده دوزگونلوک، بعضی خیابانلارین و کورپولرین یئنی دن سالدیریلماسی، اونلارین آسفالت اندیلمه سی، نهایت ایشلرده اولان بویوک نظم و هامیدان یاخشی راق اونلارین اداری جنبه لری، ایشلرده اولان فوری تصمیم توتمالاری و شکایت و رجوعاته یئتیشمه لری چوخ به یه نیلمیشدیر" {11}.

آیت الله میرزه عبدالله مجتهدی ملی حکومتین یارانماسیندان 5 گون سونرا، دوشنبه گونی، 26 آذر گونی اوچون گونده لی یینده یازیرکی ، شنبه گونوندن باشلادی شهرده بیر امنیت یارانمیشدیرکی، دئمک اولار 1320-جی ایلین شهریور غائیله سیندن بو طرفه شاید اونون اوخشاری ایندی یه کیمی گورونمه میشدیر {3}.

حزب ایرانین مرکزی اورقانی **جبهه** روزنامه سی ایسه یازیردی: آذربایجان حرکاتی هنج ده آوانتورا دنییلدیر. بو حرکات بیزیم بدبختلی بیمیزی گورنلرین و بوندان باشقا چاره یولی تاپا بیلمه ینلرین تصدیق انتدیکلری ملی حرکاتین باشلانغیجی دیر.

آذربایجانلی همیشه قاباقجیل اولوب، ایره لی ده گنڈیب و باشقالاری اوندان اؤیره نیبلر {12}.

بو تاریخدن ایکی گون سونرا **جبهه** روزنامه سی یئنه آذربایجان مسئله سینه اشاره انده رک یازیردی: آذربایجان دئموکراتلاری نین نهضتینی ایرانین سایر نقطه لرینه یایماق لازیمدیر {13}...

سادالانان مناسبتلر تکجه حرکات دؤورونده محدودلاشمیر. ملی-دئموکرتیک حرکاتیمیزین مغلوبیتیندن سونرا دا بو مناسبتلر داوام اندیردی.

1953- جی ایله " با کی کمونیستی " قزنتی یانوارین 10- دا جیمز اولدیرجین " دیپلومات " رومانی حاقیندا خالق یازچیسی میرزه ابراهیم اوون مقاله سینی چاپ ائتمیشدیر.

میرزه ابراهیم اوو همین مقاله ده یازیردی کی، کتابدا یازچی گؤسته ریرکی، جنوبداکی حادثه لر سیاسی معناسی اعتباری ایله محدود محلی خاصیتده دئییلدی.

رومانین اساس قهرمانلاری اولان **لورد ائسسئکس** و **ماک قیری قور** بو گونکی انگلیس سیاسی حیاتی نین ایکی باریشماز قطبینی- ارتجاع و محاربه، صلح و دئموکراتیا جبهه سینی تمثیل اندیرلر. لورد ائسسئکس انگلیس حکومتی نین خصوصی تاپشیریغی ایله مسکووا یا گلیر. اونون مقصدی جنوبدا کی حادثه لری بوخلاماق اوچون ایرانا خصوصی بین الخالق کمسیون گؤندرمک حاقیندا سوونت حکومتینین راضیلیغینی آماقیدیر...

او، **مولوتوف**، **ویشینسکی** و نهایت ا. **ستالین** له گؤروشور. لورد ائسسئکس ، - جنوبی آذربایجاندا کی حرکاتی روسلار یاراتمیشدیر، - فیکرینه قارشی ماک قیری قور دئییر: تهران حکومتی دائیما آذربایجانی تضییق آلتیندا ساخلامیشدیر . بونا گؤره ده آذربایجاندا همیشه

اوپوزیسیون پارتیالار، میدانا چیخمیش دیر. **کونیستی توسیون** دولت یاراتماق اوچون بیرینجی عصیان آذربایجاندا باشلامیشدیر.

میرزه ابراهیم اوو ماک قیری قور حاقیندا یازیردی کی ، او، جنوبی آذربایجانلیلارین مختاریت طلبینه حاق قازاندریغی کیمی بوتون ایرانین اصل دئموکراتیک اساسلار دا یئنی دن قورولماغا احتیاج اولدوغونا دا اینانیر و دئییر: هرگاه سیز اوزونوز بونا دقت ائتسید نیز، منیم نه دئمک ایسته دی بیمی باشا دوشردینیز. باشا دوشردی نیزکی، ایران آذربایجانیندا کی عصیان هنج ده روسلارین ایشی دئییلدیر؛ ماهیت اعتباری ایله بو اولکی 6 - 5 انقلابین داوامی دیر {14}.

ماک قیری قورون دندی یی 6-5 انقلابین سونوجی 21 آذر حرکاتی ایدیه، بو حرکاتین دوشونجه سیستمینی گونده مه گه تیرن **شیخ محمد خیابانی** قیامی اولموشدور. ائله اونا گوره ده **تجدد** مکتبی نین بانیهسی، ملی- دئموکراتیک دوشونجه سیستمی نین آذربایجاندا تطبیق ائدیلمه سی نین یارادیجیسی، شیخ محمد خیابانین قیامی حاقیندا، 21 آذر حرکاتی نین رهبری **سیدجعفر پیشه وری** دئییردی : من فیکر ائدیره م شیخین قیامی هر جور خاتمه تاپدیسادا ایراندا بؤیوک بیر اهمیتته مالکدیر . بیزیم نهضتیمیز ایسه اونون متمیمی دیر {15}.

سیدجعفر پیشه وری دوشونجه سینی آچیق گؤسته رن دیگر بیر فاکتی دا مسئله یه آیدینلیق گه تیرمک اوچون بوراداجا قید ائتمه یی مقصده اویغون حساب ائدیره م. اونون دیگر بیر رأینی باشقا یازیسیندا بنله اوخوبوروق: من سیزدن سوروشورام، او ایرانا هانسی خیانتی روا گوروموشدور؟ من، او واخت " حقیقت" روزنامه سینده بیر آذربایجانلی کیمی مجلسین بو خاننانه حرکتینه شدید بیر صورتده اعتراض ائدیب " سیزین خائن آدلاندریغینیز مزارلار قارشیسیندا تعظیم ائتمه یی بیز

افتخار بیلیریک -" کیمی جسورانه عبارت یازماقلا ایچه ریمده شعله
لنمکده اولان ملیت حسینی تسکین انتمه یه چالیشدیم {16}.

او، خیابانی حاقیندا فیکرینی بئله بیان ائتمکله سانکی اوز دوشونجه و
اینانجینی دا آچیقلاماغا چالیشیرمیش. حقیقت ایسه بودورکی، تاریخده
باش وئریمیش اولایلار بیردی دیگرینی عوض ائتسه ده، اهمیت و
مضمونلاریندان آسیلی اولاراق، خالقین حیاتیندا اوینادیقلاری
اونودولماز روللارینا گوره نه اینکی کهنه لیب آرادان گنتمیر، بلکه
دیونلی قالان سیاستلر آچیلدیقا داها دا بلورلاشاراق یئنی نیسللرین
گونده لی یینه داخل اولور. بونونلادا دئمک اولورکی، حقیقت، حقیقت
اولاراق قالیر؛ کوتله نین گونده لی یینه دوشن موضوعلار ایسه اوز
حلینی تاپمایانا کیمی، دوشونجه سیندن بیر دفعه لیک اولاراق
سیلینمیر. یارانمیش ال وئریشلی شرایط و زامان که سیینده یئنه ده
اورتابا چیخیر. بو معنا دا شیخ محمد خیابانی قیامیندا اوزه بی قویولان
21 آذر حرکاتی دا رئال بیر اولای اولاراق ملتیمیزین شعور و
ذکاسیندا انله درین و سیلینمز ایز بوراخمیشدیرکی، او تاریخدن بو
گونه دک حاکیم رژیملر، خصوصاً سلطنت رژیمی نه قدر اونون
علیهینه بیر طرفلی تبلیغات آپارسادا گوجلی تأثیره مالک اولمامیشدیر؛
اولسادا او دؤورده آذربایجاندا آپاریلان اصلاحات مذاکره یه
چیخاریلدیقا بو عکس تبلیغات اوز تأثیر گوجونی الدن وئرمه یه و
بویاسینی ایتیرمه یه معروض قالمیشدیر.

آذربایجان ملی حکومتی عصرلردن بری ملتیمیزین آرزو ائتدی بی،
اوغروندا مبارزه آپاردیغی بوتون طلبلری بیردی دیگرینی نین آردینجا
حیاتا کئچیرمه یه باشلامیشدیر. پهلوی رژیمی نین بانئسی رضاخان
دیکتاتوراسی نین سیاستی اقتصادی اصلاحاتدان گئری ده ساخلانان
آذربایجانی آیری سئچگیلیک نتیجه سینده، آز قالا خرابه یه چئویرمیش

دی. آذربایجان ملی حکومتی، آذربایجان ملتینه اصل حیات و آزاد یاشاماق حقوقونی ارمغان گه تیردی. درین بحرانلار ایچینده قالان اقتصادییاتیمیزا گوجلی تکان وئره رک، اولکه میزی عصریمیزین مدنی یاشایش مرکز لریندن بیرینه چئویرمک یولوندا سرعتلی آدیم لار آتدی. بیر ایلین ایچینده یوزلرله مکتب و صنعت اوجاقلاری آچیلدی. تبریز دانشگاهی، ملی فیلامونیا، ملی تیاتر یارانندی. ملی دیلیمیزین تاپدالانمیش حقوقی اوزونه قایتاریلیدی.

21 آذر حرکتی نین تجربه سی، آذربایجان ملی حکومتی نین وارلیغی بو حقیقتی آیدین شه کیل ده ثبوت انتدی کی، آزادلیق و استقلالیت اوغروندا مبارزه یه قالخان کوتله لری متشکیل ائتمه دن، بو وظیفه نی حیاتا کنچیرمک اولماز.

بؤیوک انقلابی-سیاسی تجربه یه مالک **21** آذر حرکتی نین رهبری، سیدجعفر پیشه وری عبث یئره دئمیردی کی، هئچ بیر سیاسی فرقه تک اؤز عضولری نین الی ایله ایسته دی بیله نائیل اولما بیلمز. داها آرتیق خالق ایشلرینه قاریشیب، خالقین آرزولارینی داها گئنیش بیر دایره ده آنلایب، اولارین عملی اولماسینا چالیشارسا، او فرقه خالقا داها آرتیق یاخینلاشیب، اونون بیتمز و توکنمز قدرتیندن داها آرتیق استفاده ائده بیلر {17}.

بو فیکیر ملی اؤندر پیشه وری نین یازیلاریندا تکجه ظاهری گۆزه ل سسله نن ایدیالارین بزه بی کیمی دئییلدی. بلکه، بو دوشونجه اونون بوتون داورانیشینا حاکیم که سیلمیشدی.

او، ملی حکومتین پروقرامیندان دانیشاندا بو ایدیایا صادق قالاراق دئییردی: حکومت اؤز پروقرامینی خالقین احتیاجی اوزه رینده قورموشدی. بیز بو پروقرامی خالقین مذاکره سینه وئریریک. خالقین به یندی بیینی حیاتا کنچیره جه بیک، به ینمه دیینی ایسه پروقرامدان

چىخاراجايىق {18}. محض بىلە بىر رەبىرىتە اينانان ملتىمىز مىلى-
دئموكراتىك حرىكاتىمىزىن ذىروە سى، مىلى حكومتىن ياراندىغى اىلك
آنلاردان مىللى گۇرونمە مىش بىر سرىتلە اونون اطرافىندا
توپلاشمىشىدى. 21 آذر حرىكاتى نىن نىتجە سى، آذربايجان مىلى
حكومتى آذربايجان دئموكرات فرقه سى نىن فعالىتە باشلادىغى گوندن
3 آى 10 گون سونرا باش وئرمىشىدى.

12 شەرىوردن مىلى حكومتىن يارانماسىنا قدر 100 گون اولموش دى
. بو موفقىت الدە اولوناندان سونرا حرىكاتىن رەبرى ، حرىكاتا اوز
مناسبتىنى بىلە اىضاح اندىر: من، مىلى حكومتىمىز و مىلى مجلسىمىزىن
تشكىلى زامانى خالقىن ابراز انتدى يى احساسات و حرارتدن بحث
انتىك اىستە مىرە م. فقط دىئە بىلە رە م كى، او گون بوتون خالق
اياغا قالمىشىدى. تام معناسى ايله مىلى قىيام و مىلى حرىكات وجودە
گلمىشىدى {19}.

سىدجىفر بىشە ورى بىر چوخ يۇردە، چىخىشدا، مقاله دە حرىكاتىن
ماهىتى حاقتىدا راي لىر سۇيله مىشىدى. نمونه اوچون اونلاردان بىر
نۇچە سىنى بورادا گۇسترمە يى مقصدە اوىغون حساب اندىرە م:
* بىزىم حكومت دئموكراتىك حكومت دىر . بوتون طبقە لرىن
حكومتى دىر {20}.

* آذربايجان خالقى اوزونون قدرتىنى مىلى بىرلىك و مىلى آزادلىقتا
تاپمىشىدى {21} .

* بىزىم اوچون آبرى بىر يول يوخ ايدى. تهرانسىز اوز توتدوغوموز ايشى
آخىرا يىتيرمە لى ، اوز مىلى آزادلىغىمىزى تامين انتمە لى ايدىك {22} .
* باشلادىغىمىز بۇيوك حرىكاتىن مىلى رنگ و مىلى خاصىتىنى دە
بىشىدىرمك اىستە يىلر ، خالقىمىزىن سىلاحىنى اليندن آلماعا
چالىشىرلار {23} .

ملی اوندەر سید جعفر پیشه وری نین 21 آذر حرکاتی حاقیندا ایره لی سوردویی بو فیکیرلر تکجه ایدیا کیمی دئییل، رئال اولایلارین تصویری کیمی ایره لی سورولموشدی. اونا گۆره ده حرکاتین ملی-دئموکراتیک ماهیتی حاقیندا بیر چوخلاری رأی لر سؤیله میش ، اوز مناسبتلرینی ده بیلدیرمیشلر.

معلوم اولدوغی کیمی " دؤورون طلبی ایله وجودا گلن انقلابی حادثه لر تاریخده توتدوقلاری مؤوقعه گۆره قیمتلندیریلیر. و زامان کئچدیکجه تجربه ده اوزونی دوغرولتدوغونا گۆره دائیما احتراملا یاد اندیلیر. وطنمیزده باش وئرمیش 21 آذر نهضتی ده بئله حادثه لردندیر. بو نهضت اونا گۆره آذربایجان خالقی نین ملی غرور و افتخارینا ، انقلابی تجربه و توکنمز ثروتینه چئوریلیمیش دیرکی، اولکه امپریالیزم نفوذونا و استبداد رژیمینه اولدوروجی ضربه لر اندیرمیش، اجتماعی، اقتصادی ضدیتلرین حلی اوچون دؤورون طلبینه اویغون یوللار آچمیشدیر" {24}.

" معلوم اولدوغی کیمی ملی مسئله نین حلی تعیین مقدرات حقوقو نون وئريلمه سینی طلب اندیر. اوپورتونیسترلرین ملی - مدنی مختاریت شعارلاری ، آیدندان گؤرونوی کیمی، خالقلارا اؤزلری نین بوتون حیات ساحه لرینه حاکیم اولماق یوخ، یالنیز مدنیت جهتن خودمختار اولماق حقوقونی وئریر. وطنمیز آذربایجاندا 21 آذر نهضتی نین غلبه سی ملی مسئله نین دوزگون حلی دئمک ایدی. 21 آذر نهضتی نین غلبه سی ایله هر شنیدن اول خالقیمیز ملی ظولمی آرادان قالدیردی. اوزونون مستقیل ملی حکومتینی یاراتدی و اوز مقدراتینی الینه آلدی.

آذربایجانین ملی دولتی ، اوزونون ملی اراضیسینه ، حکومت آپاراتینا و ملی قوشونونا، اوز سیاسی سربستلی یینه و تام حاکمیت حقوقونا مالک ایدی" {25}.

بو ایسه ملی اؤندر سیدجعفر پیشه وری نین چوخ ایللردن بری فیکرینده فورمالاشان، گنتدی کجه ده جیلانان ملی-دئموکراتیک دوشونجه سیستمی ایدی. "او، زنداندان چیخدیغی ایلک گوندن عموم ایران آزادلیغیندا ملی طولمه قارشی مبارزه نی اؤن جرگه یه گه تیرمیشدی. او ، فیکرینی آیدین و قطعی بیان اندیردی کی، ملّترین حقوق برابرلی یینی قبول انتمه ینلرله، ملی طولمی کؤلگه یه چه کنلرله اونون سویبی بیر آرخا گنتمه یه جک. بو مسئله ایلک گوندن پیشه وری اطرافیندا توپلاشانلارلا دیگر آزادیخواه‌لار آراسیندا اختلاف اولدوغونی گؤستردی . پیشه وری نین آژیر ده کی، مقاله لرینده بو سبک ده اولان مباحثه و اختلافلار روزنامه نین گونده لی یینه چئوریلیمیشدی . 1323- 1320- جی ایللرده تهراندا کی سیاسی محیط میدانیندا اولان **حزب توده ایران ، اتحاد کارگران و زحمتکشان ایران** و دیگر مترقی بیرلیک ، تشکیلات و جمعیتلرده توپلاشان عضولر ایراندا آزادلیق و دئموکراتیا اوغروندا مبارزه ده بؤیوک زحمت چکمیشلر. اونلارین سیراسیندا آژیر مؤوقعینده دورانلار آز دئییلدی. و بونلارین چوخی دا آذربایجانلیلار ایدی. تهراندا کی سیاسی محیط ده فعالیت گؤسته رن تشکیلاتلاردا، او جمله دن **توده رهبرلی** یینده ایراندا ملی مسئله یه مناسبتده یالنیش مؤوقعیین دوزه لمه دینی گؤرن پیشه وری تنز- تنز بو سؤزلری تکرار اندیردی: دئییه سن، بونلارلا بیزیم سویوموز بیر آرخا گنتمه یه جک" {26}.

پیشه وری دوشونجه سیندن قیدالانان" آذربایجان" روزنامه سی تبریز دارالفنونون 6- جی ایل دؤنومی مناسبتی ایله یازیردی: بو علمی مؤسسه نین تشکیلی آذربایجان و ایران خالقینا بیر داها گؤستریدی کی، هر بیر ملت اؤز مدنیتینی زنگینلشدیرمک و انکشاف انتدیرمک اوچون اؤز مقدراتینا مالک اولمالیدیر. بو ایسه ملی اؤندر سیدجعفر پیشه وری نین اوزون ایلردن بری ایره لی سوردویبی تفکرون تظاهری دنمک ایدی.

ملتمیز اؤز مقدراتینا مالک اولدوقدان سونرا مرکزی حکومتین تضییقی نتیجه سینده گئری ده ساخلانان اولکه میزده بیر چوخ اصلاحات حیاتا کنچیردی.

" خالق دوشمنلرینین 437 پارچا ملکی مصادره اندیلیب، 373 خالصه کند تورپاقلاری ایله بیرلیکده 1/000/000 کندلی عائيله سینه 380/000 هکتار عوضسيز اولاراق تورپاق وئرلیدی. کند تصرفات و سائطی اولمایان کندلی لره یاردیم انتمک مقصدی ایله 5/000/000 تومندن آرتیق سرمایه سی اولان فلاحت بانگی دایر اندیلدی. 4/000/000 تومن سرمایه سی اولان سو و فلاحت ماشینلاری شرکتی ، 5/000/000 تومن سرمایه سی اولان پامبیک شرکتی تأسیس اندیلدی کی، بو شرکتلر واسطه سی ایله فلاحت ایشلرینین چوخ سرعتله انکشاف انتدیریلمه سینه شرایط یاراندی. کئچمیشده آذربایجانین گه لیرینین تهرانا آپاریلان 75% آذربایجاندا ساخلاندی و قالان 25%- ایسه تهران حکومتی نین تبریز بانگیندان اوغورلاییب آپاردیغی 16/000/000 تومن پولون صاحبیلرینه پرداخت اندیلدی. معارف ایشلرینه 10/020/320 تومن صرف اندیلمه سی معین اندیلدی. حال بوکی ، کئچمیشده معارفه صرف اندیلن و سائطی آدام باشینا بولوندوکده هر آداما بیر کبریت چؤپوندن

آز پای دوشوردی . فلاحت ایشلرینه 5/005/000 تومن، صحیّه ایشلرینه 5/030/000 تومن وسایط آیریلدی. حال بوکی، کئچمیشده آذربایجاندا صحیّه ایشلری اوچون تهران حکومتی جمعی 32/000 تومن وسایط آیریلما سینی نظرده توتوردی کی ، بودا آدام باشینا تقسیم ائدیلمیکده هر آداما ایلده بیر آسپرین ده چاتمیردی... آذربایجانین ایری شهرلرینده- تبریز، اورمییه ، اردبیل ، زنگان ، خوی و ساییر شهرلرده اوشاق تربیه ائولری تأسیس ائدیلمه سی اوچون 1/500/000 تومن وسایط بوراخیلدی. شوسه، ده میر یولی و پست- تئلگراف ایشلری اوچون 8/795/000 تومن وسایط آیریلدی. تکجه تبریزین اطرافیندا 40 یاخین کهریز تعمیر ائدیلدی و یئنی لرینین چه کیلمه سینه باشلاندى. تبریزین سو ایله تأمین ائدیلمه سی اوچون 25 کیلومتر بوئوک قطرلی پولاد سو لوله سی آلیندی. خیابانلارین آسفالت ائدیلمه سی اوچون 12/000/000 ریال وسایط آیریلدی {27}.

مشهور هند یازیچیسی **هندوز** ملی حکومت دؤورونده گؤرولن تدبیرلری خلاصه اولاراق بئله قیمتلندیریر : ملی حکومت اؤزونون فعالیتتینین بیرجه ایلینده تبریزین موجود اولدوغی بوتون دؤورعرضینده اورادا گؤرولن ایشلردن داها چوخ ایش گؤرموشدی {28}.

21 آذر حرکاتی اؤزونون مقصد آیدینلیغی، متشککلی یی و قارشیدا قویدوغی طلبات نقطه - نظرده یاخین شرقده گوجلای اجتماعی حرکات کیمی قیمتلندیریلیر.

بو حرکات، سیاسی و معنوی تأثیر دایره سی نین گنیشلی یی جهتده ده گوجلای و عظمتلی اولموشدور. بونولادا دئمک اولار "**21** آذر سۆزی آذربایجان تاریخینده ، گونئی تاریخینده خصوصی

بیر آدا ، خصوصی بیر لیاقتہ ، خصوصی بیر ماہیتہ مالک سۆزدور. 21 آذر، گونئی آذربایجانین آزادلیق مبارزه سینده تاریخی بیر تقویم دیر" {29}.

بو تاریخی تقویم سون پیله سی، آذربایجان ملی حکومتی حاقیندا ملی اؤندر سید جعفر پیشه وری دئییردی: بیز بیلیردیک کی، الیمیزده دولت تشکیلاتی ، سیاسی قدرت و اختیار اولماز سا فارس متعصبلری بیزه مدنی مختاریت وئرمه یه جکلر. مدنی مختاریت عبارہ سی محدود اولدوغی اوچون داخلی آزادلیق و اوز مقدراتینی اوزی تعیین انتسین سۆزی ایله مختاریت سۆزونی عوض ائتدیک {30}...

منی ایسه ، گونئی آذربایجان تاریخینده خصوصی بو لیاقتہ ، خصوصی بو ماہیتہ مالک سۆزه سؤوق ائدن عامل هاچانسا عمیمن ائشیتدی بیم خاطرہ نی قید ائتسم ده، فیکریمده درین ایز بوراخان ایکی فاکتی دا بوراداجا قید ائتمه یی مقصدہ اویغون حساب ائدیره م.

ملی اؤندر سید جعفر پیشه وری بیر چیخیشیندا دئییردی: بیر زمان گه لر، خالق مشروطه انقلابیندا اشتراک ائدن بیر **مجاهد** آختارار کی، اوزونون محبتینی اونا اظهار انتسین. بلکه بیر مدت دن سونرا، اودا تاپیلما یا جاقدیر. او واخت خالق فقط تاریخه مراجعت ائده جک دیر؛ اوردان بؤیوک حرکاتی اؤیرنمک ایسته یه جکدیر. بو جهتدن دیرکی، تاریخه جدی صورته توجّه ائتمک، الده اولان اسناد و مدارکی توپلایب گله جک نسیل اوچون ساхлаماق لزومی میدانا چیخیر {31}.

بو لزومون میدانا چیخماسینی تصدیقله یین ایکنجی اونملی فاکتا گلدیکده، یادداشیمدا درین ایز بوراخان آرازین او **تاییندا** ادلی

فیلمین چه کیلیشینه آذربایجانین گۆرکملی شاعیری ، رسول
رضانین سرانجام وئرمه سیدیر.

بو فیلم آذربایجان ملی حکومتی دؤورونده بیزیم ایندی ده گۆره
بیلمه دی بیمیز آتا-بابالاریمیزین گۆردوی ایشلردن جانلی سنددیر.
21 آذر حرکتی نین اشتراکچیس، 1324- جی ایله یارانان ملی
مجلسیمیزین ملت وکیلی، خالق شاعیری بالاش آذراوغلی اوز
خاطره لرینین بیرینده رسول رضانین تبریز شهرینه سفری حاقیندا
معلومات وئریر.

رسول رضانین تبریزه گلیشی ایله باغلی، اونون بیر مراسمه
چیخیشیندان بئله بیر قید تقدیم اندیر: تبریز بیزیم اوچون عادی ش
هر دئییل . سوزون اصل معناسیندا پایتختدیر.

شاه اسماعیل خطائی نین، ستارخانین، باقر خانین، شیخ محمد
خیابانی نین، نچه- نچه سوز داهی لرینین یادگار قویوب گئندی یی
شه هر دیر. منیم بورایا گلیشیمدن مقصد تاریخده آد قویموش
شهرین و جنوبلی قارداش لاریمیزین بو گونکی حیاتیندان سندلی
فیلم چکمکدیر. قوی گله جک نسیلره آتالاری نین، بابالاری نین
قهرمانلیقلا دولی حیاتیندان بیر یادگار اولسون. صاباح گله جک
نسلیمیز بیزی اونودقانیق اوستونده قیناماسین {32}.

بو سببدن دیرکی، مذاکره نیزه بوراخیلان کتابین ایشیق اوزی
گۆرمه سی نامینه منه دستک اولان 4 نفرین آدینی قید و
تشکرلریمی ده اونلارا بیلدیرمک ایستردیم:

" 21 آذر " تشکیلاتینین رهبری یازیچی **بهروز حقی**، آذربایجان
دئموکرات فرقه سینین باشچیسی **امیرعلی لاهرودی** ، کانادا ساکنی
مهندس **عظیم ابراهیمی** و نهایت حیات یولداشیم **گونش!**

کتابی بیزمه بیمده بهروزحقی نین اصرارلی اولماسی، فرقه باشچیبسی امیرعلی لاهرودی نین فرقه نین دؤوری مطبوعاتینی اختیاریمدا قویماسی، دوستوم- قارداشیم عظیم به بین مادی- معنوی دسته بی و ایکی ایل تمام حیات یولداشیم گونشین ان آزی گونده بئش ساعات منه آزاد و سربست شرایط یاراتماسینی قید اتمکله، مدریک شاعیریمیز رسول رضا دنمیشکن:- من ده اونودقانلیقدا قینانماق ایسته مزدیم." مقصود ملتیمیزین آزادلیغی یولوندا آپاردیغی مبارزه دن نمونه لرگؤسترمدیر".- بو تفکره سیغیناراق، ملی حکومت دؤورونده ایشیق اوزی گؤرموش" قیزیل صحیفه لر" آدلی کتابین اؤن سؤزونده وئرلین بو دوشونجه نین داوامیندا ملی اؤندر سیدجعفر پیشه وری قید اندیردی کی، اونی اولدوغی کیمی تصویر و ترسیم ائتمه بی مورخلر، ادیب و شاعیرلریمیزه تاپیشیرماق لازیمدیر.

بو اونلارین ملی و اخلاقی وظیفه لریدیر. قوی بیزیم وجودا گه تیرمکده اولدوغوموز ملی دولتین تاریخینی مورخلر یازیب کاغیز اوزه رینه گه تیرسینلر {33}

بو ده یرلی کلام گیریش سؤزونه ان گؤزه ل سونوج اولسادا، بوتؤولوکله 21 آذر حرکاتینا حصر اولونان کتابین ایشیق اوزی گؤرمه سی نامینه تدقیقاتچی عالم مرحوم غفار کندلینین 21 آذر حرکاتی ایله ایلیگیلی ایره لی سوردوی مدعانی مقصده اویغون حساب اندیر، دوشونجه مه یاخین، فیکریمه اورتاق و سؤزومه ینکون کیمی تقدیم اندیره م: 21 آذر، آذربایجان خالق نین ملی آزدلیق مبارزه سینی شعورلی و شعورسوز اولاراق پرده له مه یه و تحریف ائتمه یه چالیشان پان ایرانیزم قویروغوندا سورونن

،امپرياليزمه قوللوق ائدن مرتجع جيزما- قاراجيلارا قارشى
اتهامنامه دير {34}.

"21 آذر" حرکاتی نین یارانما سبیلری

آذربایجاندا وجودا گلن بو
نهضتی پیشه وری وجودا گه
تیرمه میشدیر. بو خالقین
روحوندان، اوره ییندن قۇپان
بۇیوک نعره نین اثریدیر.
پیشه وری و اۇنون
مسلکداشلاری ایسه خالقی
سئویب، اۇنون سعادتینی آرزو
ائتدیکلرینه گۆره ، بو
نهضتدن کناردا دورا
بیلمزیدیر.

اولی و قدیم ملتیمیزین شانلی تاریخی باریشماز و آمانسیز مبارزه صحیفه لری ایله دۆلودور. آردیجیللیقلا داوام ائدن بو مبارزه نین یوکسه لیش مقاملاری بیری دیگرینی عوض ائتدیگجه پخته لشمیش، یئنی گوندمه گه تیردی بی طلباتلا یاناشی داهادا مکمللشمیشدیر.
اوزون عصرلردن بری داوام ائدن بو مبارزه 20- جی عصرده داها کسگین و داها متشکل فورما آلاق ملی – دئموکراتیک پیرینسپ اساسیندا ایره لی له مه یه دۇغری استقامت گۆتورموشدی.
سۇن یوز ایلیک مبارزه تاریخیمیزین باشلانغیجی مشروطه حرکاتی، ملی-آزادلیق دوشونجه سیستیمینی گونده مه گه تیرمیشدیسه، آذربایجاندا انتباه دۇورونون بانئیسی ، تجدد مکتبی نین یارادیجیسی شیخ محمد خیابانی بو دوشونجه نی ملتیمیزین خصوصیتلرینه داها اویغون اولان

ملي- دئموكراتيك دوشونجه سيستمي ايله بيرلشديرميش و اونى داھادا تكميللشديرميشدير.

ياريم عصر دن آز بير مدت ده آذربايجاندا اوچ كره حركت انديجي قوه يه چئوريلن انقلابي حركات باش وئرميشدير.

1911-1906- جي ايللرده دؤنمز مبارز ستارخان سردار ملي نين رهبرلي يي ايله مشروطه انقلابي ، 1920-1919- جي ايللرده ملتيميزين عالم اوغلي شيخ محمد خياباني قيامي ، 1946-1945- جي ايللرده دولت خاديمي سيدجعفر پيشه وري نين رهبرلي يي ايله 21 آذر حركاتي اولموشدور.

مشروطه انقلابي و شيخ محمد خياباني قياميدان سؤنرا ايكنيجي دنيا محاربه سي عرفه سينده ، دنيا نين ان حساس نقطه لر بندن بيرينه چئوريلن آذربايجان ، موجود شرايط نتيجه سينده اجتماعي- سياسي نقطه نظر دن نسبتاً دئموكراتيك بير دوروما گليب چاتميشدير.

1941- جي ايلدن « آذربايجان جمعيتي » ، « ضد فاشيست جمعيتي » ، « آذربايجان زحمتكش لر تشكيلاتي » ، « همكارلار اتفافي » و بير سيرا ديگر آزاديخواه تشكيلاتلار يارانميشدير.

رضاخان ديكتاتورلوقى داغيلديقدان سؤنرا 1945- جي ايله دك 4 ايل عرضينده ملتيميز سياسي شعور باخيمندان مثلي گؤرونمه ميش انكشاف يولى كنجميش، غير متشكل مبارزه نين يئريني شعورلي، متشكل مبارزه پيرنسيپي ايله ده بيشميشدير.

آزادليق اوغروندا مبارزه كسگينلشدي كجه اشغالچي تهران حؤمتي نين ده ظولم و غارتچيلي يي آرتميشدير.

پوليسلر، نظامي لر قانونسوز اولاراق خالقين ائوينه گيرير، ايسته ديك لري هر بير كسي حبس انديب، حتي اولومه جزالانديرماقدان بئله چه كينميرديلر. ژاندارملار كندلري غارت اندير، قوجا، قادين و اوشاقلاري

سونگودن كنجيرير ديلر. ديل كه سير، دوداق تيكير، گوز چيخارير ديلار. آذربايجاندا ملكه دارلار، ژاندارم ، پۇليس، نظامي و ها بئله دولت مأمورلاري طرفيندن عاغلا سيغماز ظولم و تضيقلر اولوردى. او جمله دن " يوردجي ماحاليندان نصرالله خان گيوه و گويرچينلي كندلريني چاپيب تالان ائندن سۇنرا 18 كندلي قيزين ناموسونا تجاوز ائتديردي. همين حۇمه ده آزادليق ايسته ين مصيب آدلي كندليني خالق ايچه ريسينده گول له له دي . سارابين سوما كندينده وطنپرست موللا يوسفى گول له له ديلر. ديجان كندينده فرمان آدلي كندلي نين آزادليق طلبى اوستونده گوزوني چيخارديلار. بو مرتجع عنصرلر ظولم و رحمسيزلى يي او يئره چاتدرميشديلار كي، حتي اوشاقلارا بئله رحم ائتمه ديلر. مثلاً، براوش كندينده كند اربابي بير كندلي نين اوشاغيني يانار تنديره آتيب يانديردي. قارچمنده بير ژاندارم بير كندلي نين سود امر اوشاغى نين قارنينا سونگونى سوخوب اولدورميشدى. بارانگار كندينده سرهنگ جان پۇلاد بير هنگ سربازا كندليلىرى غارت ائتمك و اولنارين اولزلىرى و عائيله لرى حاقيندا هر نه اللريندن گليرسه ائتمه لرى اوچون 6 ساعات اجازه وئرميشدى.

تبريزده فعله لراؤز حقوقلاريني طلب ائتديكلرينه گۇره پۇليس طرفيندن گول له يه باسيلدى" {1}. " ائند كندينده سروان ديبيانين اهليني غارت ائتمه سي نتيجه سينده كندليلىر باش گوتوروب تبريزه قاچيرلار. همين كندده ژاندارم بير قادينى اولومجول حالدا دۇيور و اۇنون ايكي ياشلى اوشاغيني اولدورور. كول تپه كندينده سروان عابدي نين تۇرتدى يي جنايتلر و ژاندارملارين آتشي نتيجه سينده 36 نفر گوناھسيز كندلي يارالانير" {2}.

" اوزون ايللر بۇيى آذربايجان خالقي تهران حاكميئتينه قارشي چيخيش ائنده رك - ايش، صحيه، تۇرپاق، معارف و ملي مختاريت ايسته سه ده

، بوتون بو حاقلی طلبات تهران قولدورلاری نین عنادلی مقاومتینه راست گلمیشدی. بوتون بو مدت ایچه ریسینده آذربایجان خاقلی تهران حکومتی نین غارتچیلک، ملی تحقیر و رحمسیز استثماریندان باشقا هنج بیر شئی گورمه میشدی. بئله بیر دوزولمز وضعیتیه قارشی آذربایجانین هر طرفیندن ایران حکومتی علیهینه ناراضیلیق دالغالاری گوجلنه نیر دی" {3}. " جنوبون خائن عشاير باشچیلاری، علی تنگستانی، غلام رژی و امرالله ضیغم پور هله 24-1321- جی ایللر بابتیندن دولته لاری بو جوره قولدورلارا گذشته گنتدیکلری بیر یانا، زحمتکنشدر اوزه رینده مالیاتی گوندن- گونه آرتیریدیلار" {4}.

او گونلرده ایراندا وضعیت انله بیر شکل آلمیشدی کی، اولکه نین اجتماعی حیاتی نین دئموکراتیکلشدیریلمه سی ، مملکتده حقیقی بیر دئموکراتیک قورولوشون وجودا گلمه سی ضرورتی هر واختدان داها آتیق و کسکین صورته اوزونی گؤسته ریردی. خصوصی ایله حاکمه هیئت نین ضد ملی سیاستی نین داها کوبود صورته حیاتا کنچیریلدی یی اوچون آذربایجاندا انقلابی شرایط آرتیق یارانمیشدی.

" شاه استبداد رژیمینه قارشی باشلانان 21 آذر نهضتی اوز دؤورونون اجتماعی، اقتصادی و سیاسی شرایط مجموعونون یاراتدیغی تاریخی ضرورتین لاید نتیجه سی ایدی. بیر سؤزله بو نهضت ایرانین عمومی و آذربایجانین خصوصی شرایطی زمینینده عمله گلمیشدی. عموم ایران اوزره سوسیال ضدیتلرین پارتلاش نقطه سی اولان آذربایجان ظولم و استثمارا قارشی، دئموکراتیک طلب اساسیندا، ایران اراضیسی نین بوتؤلوی چرچیوه سینده اوز مقدراتینی اله آلماق اوغروندا مبارزه نین مرکزینه چئوریلیمیش و بوتون ایران خاقلاری نین نظر دقتینی و همرای لی بینی اوزونه جلب انتمیشدیر...

بئله ليكله، اقتصادى، سياسى و ملي- مدنيت مجموعندا بيرلشن 21 آذر نهضتى تاريخى ضرورته چئويريلميشدير . اوزه رينده بحث انديلن تاريخى شرايط تكجه او زامان آذربايجاندا دئييل، هم ده معين قدر ايرانين بوتون يئرلرينده ده اولوب، بوتون ايران خالق و ملترينه ده عائيد ايدى. بو اونونلا ايضاح اولونور كى ، آذربايجاندا 21 آذر نهضتinde هم اوبينكتيو، هم ده سوبينكتيو عامللر موجود ايدى. دوزدور كى ، او زامان آذربايجاندا اولدوغى كيمي بوتون ايراندا اوبينكتيو عامللر وارايدى ، لاکين ، سوبينكتيو عامللر آذربايجاندا اولدوغى كيمي هله باشقا يئرلرده يوخ ايدى" {5}.

" ژاندارملارين ، مالكلرين ، تهران مأمولاري نين و امپرياليست عامل لرین تورتديكلري جنایت و وحشيلكلر ايران حاکميتينه قارشى خالقيميزين نفرت و غضبيني آرتيرير و اونى محکم اراده و قيريلماز عزم ايله مبارزه به قالديريردي.

آذربايجان خالقي اوزونون كنجميش مبارزه تاريخيندن ياخشى بيليردي كي، تهران حاکميتي اونا آزادليق وئرمه به جكدير. او، بو آزادليغي اوز قوه سي ايله، اوز تشکيلاتي نين جرگه لرینده سيخ بيرلشمکله، مبارزه ني داها شدتله دوام انتديرمکله آلا بيله جك دير" {6}.

"1323- جي ايلين آخيرلاري، 1324- جي ايلين اوللرينده ارتجاع اينديكي كيمي آزغينلاشميشدي. آذربايجاندا ساعد و صدر حكومتي نين قدار مأمورلاري ايله ياتاشي يئرلي مالكلر و صاحبكارلار خالقا ديوان توتورديلار. آذربايجانين بير چوخ شهرلرينده يئرلي خانلار طرفيندن اولدورولنلرين، اتولري يانديريليب عائيله سي كنددن سورگون انديلن لرین خبري هر گون اولكه به ياييليرديسا، اونلارين دادينا چاتان يوخ ايدى. شهرلرده تنلگر افخانالاردا بست اوتورانلارين سايي گوندن- گونه آرتيردي. تهران حكومتي اونلارين سسيني انشيتيمير، حاقلي طلبلرينه

جاواب وئرميردي ؛ شاه باشدا اولماقلا او زامان كي ، ايران دولتي آذربايجان خالقيني يئنه ده سونگي گوجي ايله سوسدورماق، يئرلرده اولان امنيه لرين شاللاقلاريندان استفاده ائتمك ايسته بيردي. اقتصادياتين انكشاف قارشي سينين آينماسي ، شهرلرين ، كندلرين گوندن- گونه خارابايا چئوريلمه سي، خالقين معارف و مدنيتي نين داغيديليب غارت ائديلمه سي، گنت- گنده داها دا آرتيردي.

بو سياسي، اقتصادي و معنوي محروميتلر خالقين ارتجاع يا قارشي اولان غضبيني گوندن- گونه آلولانديريردي.

1320- جي ايلدن باشلاياراق خالقين ارتجاع و يئرلي خانلارا قارشي اعتراضلاري واخت آشيري مختلف يئرلرده مختلف فورمادا اوزه چيخيردي. بونلاردان بعضيلري كندليلرله مأمورلار و مرتجع فئودال لارين آداملاري آراسيندا سيلاحي توقوشمالار ايله نتيجه له نيردي.

بو سيلاحي توقوشمالارين سايي 1324- جي ايلين اوللرينده داهادا آرتيميشدي. بعضي ولايتلرين قصبه و كندلرينده كندليلر مأمورلاري ترك سيلاحي ائدير و امنيه پستلاريني داغيديرديلار. گنت- گنده داها گننيس وسعت آلان و اولكه ني بورومه يه باشلايان پراكنده اعتراض حركت لرينه دوزگون استقامت وئرمك، داغينيق قوه لري بيرلشديرمك و اونوي سياسي حاكميت اوغروندا مبارزه يه سفربرائتمك اوچون واحد جبهه نين ياراديلماسي اساس شرط كيمي گونده مه چيخميشدي" {7}.

ملتميزين طالعيه ياد اشقالچي قوه لرين الي ايله يازيلان بو فاجعه لي تاريخ انله بنله ، پيلانسيز اولاراق دنئيل ، پيلانلي و دوشونولموش اولدوغوندان اونون قارشيسيندا مبارزه نين ده پراكنده ليبي نين ، داغيناقلغيغينين قارشيسي آينمالي ، حكماً واحد جبهه ده واحد دشمن اوچون مبارزه پيلاني حاضيرانمالي ايدي. " كفايت قدر زحمتكش انسان قوه سي، يئرآلتى ثروتلر، يارارلي تورپاق و الوئرشلي اقليم

شرایطی اولدوغی حالدا دولترین ضدملی سیاستی اوزوندن، آذربایجانا قارشلی تطبیق اندیلن ان غدار دوشمنلیک مناسبتی نتیجه سینده صنایع ، فلاح و تجارت لنگی بیر، عمومی اقتصادی وضعیت گوندن- گونه آغیرلاشیردی. علم و معارف ، مدنیت و اینجه صنعت سرعتله تنزله دؤغری گنیدردی. ماشینلی صنایع یاراتماق ، موجود صنایع موسسه لرینی نظاما سالماق، معدنلرچیخارماق، یوللارسالماق، تجارت ایش لرینی گنیشلندیرمک ، سدلر چکمک ، بؤیوک چاپلارین و اورمییه دریاچه سینین سویوندان ثمره لی صورتده استفاده ائتمک و سایرہ بو کیمی خالق طلبلری دولت طرفیندن تحقیر و تکبرله رد اندیلمیشدی.

بوتون بونلارین نتیجه سینده، اولکه ده درین کؤک سالمیش خارجی کاپیتالین تضییقی آلتیندا ملی سرمایه آخیشیب تۇریاق ساحه سینہ، اجتماعی ثروتی آرتیرمایان تجارت ایشینه، صرافلیغا و باشقا منطقه لره و خارجی بانگلارا گنیدردی. زحمتکشلر ایسه یا ایش دالینجا باشقا شهرلره، حتی خارجه مهاجرت ائتمه لی، یادا آلتی ثروتله دولی اولان آنا تۇریاق اوستونده ایشسیز و یاریم آج وضعیتده قالمالی اولوردیلار. بونلاردان علاوه آذربایجان خالقی اؤز آنا دیلیندن محروم اندیلمیشدی. اونا دؤغما دیلینده اؤخوماغا، مطبوعات نشر ائتمه یه، کتاب یازماغا، محکمه لرده اؤز حقوقونى بو دیلده مدافعه ائتمه یه اجازه وئرلمیردی. دنیا مدنیتی خزینه سینہ بخش ائندی یی اورژینال صنعت نمونه لری ایله، فضولی، نسیمی، صائب تبریزی و باشقا لاری کیمی صنعتکارلارلا فخراندن بیر خالقین آنا دیلینه، مدنی ارثینه قارشلی دیوان توتولماسی اولدوجا تحقیر اندیجی و دؤزولمز ایدی.

اجتماعی ظولمون سون درجه ده شدتلنمه سی، خالقین معنوی جهتن تحقیر اندیلمه سی، ملی ظولمه معروض قالماسی و بوتون بو عدالتسیز لیکلره سون قویولماسی اوچون خالقین تکرار- تکرار حاکیمه هیئتینه

اڻندي يي مراجعتلرين سر نيزه و يالان و عدلرله قارشيلانماسي ضديت لري ائله بير حده چاندير ميشدي كي، اوني ياليز سيلاحلي عصيان واسطه سي ايله حل ائتمك لازم ايدي.

شانلي 21 آذر حرکاتي محض بئله بير شرايطده، مملکتيميزين داخلي انکشاف قانونلارينا موافق شکیلده، تاريخي ضرورت نتيجه سينده ميدانا گلدي. 21 آذر حرکاتي بير چوخ مبارزه لر و عصيانلارين نتيجه سي کيمي خارجي امپرياليسترلرين، فارس شوونيستلرين و اشقالچيلارين عليهينه اولدي. اساس سبب ايسه ايران اشقالچيلاري نين اولکه ميزي بير خام منبعينه چنويرمک، ثروتيني غارت انده رک اونا مستملکه گوزي ايله باخيپ ملتيميزي هر جور ظولم و استثمار پنجه سي آلتيندا ازمک، سياسي، اقتصادي، مدني حقوقدان اوني محروم انديب، قديم تاريخه مالک ملي- معنوي ده يرلريني محو ائتمک سياستيني ايره لي سوردی. بو ظولمه قارشي متشکل اولاراق 1323- جي ايلين سوني 1324- جي ايلين اوللريندن مسلح عصيانلار باشلادي. فدائي دسته لري تشکيل اولوب ژاندارم، پوليس و قوشون دسته لري ايله وروشاق قدم قويدی. آذربايجانين هر طرفيندن ايران حکومتي عليهينه ناراضيليق دالغالاري گوجلندي. فدائي دسته لري گنت - گنده آرتماغا باشلادي. يارانميش سيلاحلي قوه لر، کندلري، قصبه لري و شهرلري بير- بيرين نين آردينجا ارتجاع نين پنجه سيندن آزاد ائتمه يه باشلاديلار {8}.

سيد جعفر پيشه وری يازيرکی: آذربايجان خالق نين ديليني باغلاييب اوني ظولم و فشار نتيجه سينده محو ائتمک فيکرينده ديرلر. دنموکرات دنيا و اونون شهريميزده اولان نماينده لري بو فجاييع و بو وحشيلیک لري اگر گوره بيلميرلرسه اونا اوز آزاديخواه و دنموکرات خالق لارينين اونلارا تاپشيرديقلاري وظيفه ني لايقينجه انجام وئرمه ديکلري اوچون وجداناً و اخلاقاً بشریت مقابلينده مسئول دورلار. اگر گوروب

اشیدیرلرسه، بس نه اوچون اونى اوز ملتلى نين و اوز روزنامه لرى نين نظرينه يئتيرمك ايسته ميرلر؟

ملى اوندرو علاوه انديركى، قوى بوتون دنيا بيلسين و آذربايجانين مركزينده ياشايان متمدن دولتلىر نيندا نينده لرى گوزلرينى آچيب گورسونلر كى، تهران دولتى آذربايجان خالقيندان انتقام چه كير.

حركاتين رهبرى بنله قناعته گلير كى، بيز بو گوندن اعتباراً جنائيت قوربانلاريني متمدن اولكه لر نيندا نينده لر نين قاپيلارينا گوندرمه يه مجبوروق. قوى بوتون دنيا بيلسين كى، آذربايجاندا قانون و عدالتدن بير اثر يوخدور. تهران حكومتى و آزاد ليغى محو انتمه يه چالشيان مرتجع لر خالقيميزى آياقلار آلتيندا محو و نابود انتمك فيكرينده ديرلر. قوى هامى بيلسين كى، آذربايجان خالقى اوزونون داخيلى ايشلرينى اداره انتمه يه بشريت مقابلينده مسؤلدور {9}.

21 آذر حركاتي نين رهبري سيد جعفر پيشه وري ايله 10 ايل قصر قاجار زندانيندا سياسي محبوس كيمي ياتان ممي دهقان يازديغي آيري- آيري خاطره لر نين بيرينده بنله يازير: كندليلر جانا گل ميشدي. اونلارين چاره سي آنجاق و آنجاق تفنگ، فشنگ الده انديب اوزلريني خلاص انتمك ايدي. بونون اوچون ده كندليلر مال- قارالاريني ساتيب تفنگ و فشنگ اله گه تيريرديلر {10}.

آذربايجاندا اقتصادى بحران ايسه هر واختدان داها چوخ اوزيني گوسته ريردى. نمونه اوچون قيد انتمك اولار كى " 1944- جى ايلين اورتالاريندا آذربايجاندا " بوستان " ابيليك فابريكاسى، " ايران " گون فابريكاسى، " بلور " فابريكاسى، " شايان " و " شمس " ادلى تريكو تاژ فابريكالارى استحصاللاريني آزالديب فعله لر نين ياريسيندان چوخونى ايشدن چيخارتديلار. معاصر ماشينلارلا تجهيز اولموش ابيليك و توخوجولوق " پشمينه " فابريكاسى ايسه 1945- جى ايلين اوللرينده

ایشینی تمامی ایله دایانیدردی. و 600 نفردن چوخ فعله نی ایشسیز قویدی. 1945- جی ایلین اورتاسیندا آذربایجانین تکجه بیر نئچه بویوک شه هرینده اون مین نفر فعله ایشسیز قالمیشدی. صنایعه لازم اولان کند تصرفات ماللارینا طلبات آزالیر، کند ده ده یوخسوللاشما شدتله نیر و کندلیرایش و چوره ک تاپماق اوچون شهرلره گلیردیله.

ایران دولتی هنج واخت کندلیلرین معارفی، صحیه سی و کندلرین آبادلیغی فیکرینده دئییلدی. دولت کندلیلری همیشه تورپاقسیز، آج و حقوقسوز ساхлаماغا چالیشیردی. تورپاق و آزادلیق اوغروندا مبارزه ائدن کندلیلره دولت و ملکه دارلار دیوان توتور، اوشاقلاری دیری- دیری یانار تندیره آتیر و مین جور جنایتیه مرتکب اولوردیلار. بوتون بونلار گؤسته ریردی کی، فنودالیزمین قالیقلاری آرادان آپاریلماسا، تورپاق مسئله سی دنموکراتیک اساسلار اوزره کؤکوندن حل اولماسا نه کندلینین یاشایشی یاخشیشا بیلر و نه ده کند ده ملکه دار و ژاندارم لارین جنایتلری نین قاباغی آلینا بیلر.

ایران دولتی اوز سرحدلری داخیلینده یاشایان غیر فارس خالقلارا نسبت کوبود ملی ظولم سیاستینی شدتله داوام ائتدیریردی. اولکه ده بوتون دولت اداره لرینده، محکمه لرده، مکتبلرده، مطبوعات دا ایشلر فارس دیلینده آپاریلیردی. فارس حاکم ملتچیلری آذربایجان، کورد و باشقا خالقلارین ملی وارلیغینی، دیلینی و تاریخینی تمامی ایله انکار ائتدیردیله...

تهراندا مختلف خارجی دیلرده روزنامه، مجله و کتاب نشر ائتیلدی پی حالدا آذربایجان، کورد و باشقا خالقلارین اوز آنا دیلرینده، اوز وطن لرینده بیر نسخه ده اولسا کتاب، مجله و روزنامه چاپ ائتمه یه اختیارلاری یوخ ایدی {11}.

" ایللر بویي فنوڊال - ملکه دارلارین و حاکمه هیئتین نین استئمار و ظولمونه معروض قالمیش آذربایجانین گننیش خالق کوتله لری 1941- جی ایلده رضاخانین قاچمیش، داغلمیش قوشون حصه لری نین توكوب آتدیغی تفنگ لرله سیلاحلانیب کور طبیعی اولراق ملکه دار، بی و خانلار علییهنه سیلاحلی قیاملارا باشلادی. کندلیلر ساراب ماحالی نین نرمی، آغمیان، سوما و حسن جان کندلرینده بیر نچه نفرقدار ملکه داری اولدوردیلر. میانا شهری نین گرمه ری ماحالیندا کی، که لئی، نیشه، ورزقان و ینگیجه دن کندلیلر ملکه دارلاری قووراق اولنلارین توریقلارینی اوز آرالاریندا بولمه یه باشلادیلار.

ماراغا ماحالی نین ملک کندینده، مرند و علمدار ماحالیندا، اردییلین نیر ماحالیندا، یورتچودا، اهر و خالخال ماحاللاریندا دا بیر- بیرین نین آردینجا کندلی قیاملاری باش وئیردی. غیر متشکل، بیر- بیریندن علاقه سیز اولان کندلی قیاملاری ایرانین ارتجاعی دولتی و ژاندارم لاری طرفیندن یاتیریلدی. ایران ارتجاعی کندلرده و حتی شهرلرده قانلی هیجوما کنجه ره ک مینلرله کندلینی حبسه سالدی. یوزلرله کندلی اولدورولدی، اولری غارت اندیلدی. ساراب ماحالیندا، یورتچی دا سرهنگ جان پولاد، حلیمی و ارباب زاده لر، قاراجمنده ملکه دار مجتهدی لر، گرمه ری ماحالیندا فندقلی خانلاری، ماراغا ماحالیندا جمشیدخان و قولدورلار کندلی قیاملارینا باشچیلیق اندلره دیوان توتدیلار. لاکین، ایران ارتجاعی آذربایجان خالقینین اراده سینی قیرا بیلمه دی" {12}.

" 20 ایلیک منحوس سیاست آذربایجانا بیر شنی وئرمه دی یی بیر طرفه دورسون، آذربایجانین الینده نه وارسا، هامیسینی و بو یوردون خالق نین یارادیجیلیق محصولینی دا الیندن آلمیشدی..

کنچمیشده ایران شهرلری آراسیندا ان آباد اولان آذربایجان شهرلرینه ایندی بیر نظر سالینارسا، گورولرکی، آذربایجان بو 20 ایل عرضینده او قدر گئری قالمیشدیرکی، اونون حدی- سدی یوخدور. آذربایجانلی لارین دچار اولدوغی یوخسوللوق و چاره سیزلیک اولچوسونی کنچمش دیر. اورادا انله بیر حال آلمیشدی رکی ، انسان باخارکن باغری پارچالانیر. حکومت فشاری و یوخسوللوق انله بیر درجه ده آرتمیشدی کی ، یوز مینلرجه آذربایجانلی علاجسیز قالیب ، اوز عائله سینی ، ائوینی و ائولادینی آتیپ ترک وطن ائدیر، بیر نوع یاشاماق و بیر تیکه چوره ک قازانماق اوچون دیگر مرکزی شهرستانلارا گئیدیدی. 20 ایلیک حکومت ایسته میردی کی ، آذربایجان آباد اولسون و آذربایجانلی خوش گون گورسون . آزاد دوشونجه و آذربایجانین آزاد خالق یهلوینی تیر- تیر تیرته دیردی. بونا گوره ده پادشاه بنله قرارا گلیمیشدی کی ، نفاق ، ایریلیق ، فقر، یوخسوللوق و فلاکت همیشه آذربایجاندا حکمفرما اولسون" {13}.

غلام یحیی دانشایان " آذربایجان " روزنامه سینه وئردی یی مصاحبه سینده حرکاتین یارانما سببلرینی بنله آچیقلامیشدی: 21 آذر نهضتی عرفه سینده اولکه ده وضعیت هر جهتن دوزولمز حالدا ایدی . رضاخان دؤورونده قانون اساسی یه ، مشروطیت اصولونا وورولان ضربه لر آزادلیق و دئموکراسینی اولدوقجا محدودلاشدیرمیشدی. 1310- جی ایله امپریالیست دولترین و داخلی ارتجاع نین طلبی ایله قبول اندیلمیش قارا قانون آزادلیق حرکاتینی، خالقین بیغینجاق، سوز، مطبوعات و سایره آزادلیقلارینی اولدوقجا سیخیشدیرمیشدی. سیاسی و اقتصادی جهتن اوزون مدت امپریالیست دولتردن آسیلی اولماق، صنایع و فلاحتین سون درجه گئریده قالمیش وضعیتده اولماسی، بوتون بونلاردان علاوه رضا خان دیکتاتورلوغونون سون

ایللرینده فاشیست آلمان عامللری نین اولکه ده کی تخریباتچیلیقلاری حدیندن آرتیق آغیر وضعیتیه سبب اولموشدور. 20 ایله یاخین رضاخان دیکتاتورلوقی زامانیندا یارانمیش و 21 آذر نهضتی عرفه سینده ده داوام ائدن اقتصادی محرومیتلره ، آزادلیق و دموکراتیک حقوقلارین بوغولماسینا دؤزمک ممکن دئییلدی. اونا گؤره ده رضاخان دیکتاتور لوغونون سقوطندان سونرا آزادلیق حرکاتی سرعتله گنجیشله نیردی. بئله بیر موقعده حاکمه هیئتیی نین یئنه ده رضا خان دؤورونده اولدوغی کیمی زوراکیلیق منتودونی ایشه سالماسی ، مبارزه نین داها دا شدت لئمه سینیه سبب اولوردی . بو زمان آذربایجاندا وضعیت داها آغیر و دؤزولمز ایدی. آذربایجان کندلیسی مالیات و جور به جور بدعتلر وئرمکن جانا گلیمیشدی. بوتون خالق قانون اساسی نین برپا اولونماسینی ایسته بیردی. معارفسیزلیک، صحیه سیزلیک، خصوصی ایله آنا دیلی نین قدغن اولماسی، ایشسیزلیک هامینی ناراحات ائدیردی. بوتون بونلارا علاوه اولاراق دولت مأمورلای نین، ژاندارملارین اوز باشینالیغینا، ملی تحقیره دؤزمک ممکن دئییلدی. اونا گؤره ده 21 آذر نهضتی عرفه سینده بعضی آذربایجان کندلرینده تدریجیه طبیعی اولاراق کندلی حرکاتی شدتله نه رک فدائی حرکاتی اوچون شرایط یارتمیش اولوردی . ایکی - اوچ کندلی بیر یئره بیغیشیب ژاندارمین الیندن تفنگینی آلیردی. البته، بوایش ، خصوصی ایله تهران حکومتی نین خالق حرکاتی اوزه رینه هیجومی، مرتجع مالکلر و ژاندارملارین الی ایله خالق علیهینه توطئه لر دوزلتمه سی هر آددیمدا قارداش قانی تۆکمه سینیه سبب اولوردی. آذربایجان دئموکرات فرقه سی قارداش قانی تۆکولمه سینیه مانع اولماق اوچون تدبیرلر گؤرمه یی، تهران حکومتی نین مالکلری قیزیشدیرماق کیمی فتنه لرینی افشاء ائتمه یی مصلحت بیلدی. بوزمان شرایط انله ایدی کی ، اولکه نین اجتماعی

قورولوشوندا بحران اوزونى گۆسته ريردى. نه خالق كهنه اصول اداره ايله راضيلاشا بيليردى ، نه ده بو قايدالارلا اولكه نى اداره ائتمك ممكن ايدى. بو بحران آذربايجاندا داها دا شد تلى ايدى. بورادا بحران بوتون اجتماعى طبقه لرى احاطه ائتميشدى. موجود قورولوشدان ناراضى اولان مترقى فيكىرلى ضيالييلار، خيردا بورژوا زمرة لرى، مى بورژوازى نين مترقى جناحى قورولوشدان ناراضى قالان بير سيرا مالكلرده ظولم و عدالتسىزلىك عليهنه مبارزه لره قوشولوردى لار. چونكى قورولوشون حديندن آرتيق كهنه لمه سى، محصولدار قوه لر، صنايع و فلاحين ترقى سینه، مى حياتين جانلانماسينا جدى صورتده مانع اولوردى . بير سؤزله دئسك ، آذربايجانين داخلى شرايطيندن، اقتصادى، اجتماعى و سياسى وضعيتيندن دوغان محروميت لر تاريخى بير ضرورت كيمى 21 آذر نهضتى نين عمله گلمه سيني ايره لى سوروردى {14}.

سلام الله جاويد يازير كى، ملت مختلف حزب، جمعيت و تشكىلاتلاردا مبارزه به قالخسادا واحد ليكدن داها چوخ مختلف جريانلار، قوللار و شاخه لر، موجود لوى بللى اولوردى. مختلف آخارلارلا گلن بو چاپلارى بير مجراع يا سالماق، گور سنله چئوهرمك واجب ايدى. بو واجبلى يى بيزيم هاميميزدان چوخ آقاي پيشه ورى حسّ انديردى. تبريزده كى حادثه لرى، جريانلارى دقتله و منتظم ايزله ين ، دفعه لرله اورا و بوتون آذربايجانا سفر ائدن آقاي پيشه ورى هميشه تهرانا دؤننده " آژير" - ين خيام خياباتيندا كى، رنداكسياسيندا و باشقا كولوبلاردا كى گوروشلريميزده زنداندا دندى يى " آذربايجانين اوز دردى وار، اونا چاره تايمالى ييق" سؤزلرينى ايندى دئمك اولاركى، تنز - تنز تكرار انديردى. نهايت، زامان گليب چاتدى. " آژير" ده كى نوبتى گوروشده (بو گوروشده آقاي پادگان، شمس، شبستري، مشهدى كاويان، نونه

کرانی، تاغی زاده، من و آدلارینی اونوتدوغوم بیر نئچه نفر اشتراک اندیردی) پیشه وری بینی، دئموکراتیک و ملی بیر فرقه نین یارادیلماسی فیکرینی اورتایا قویدی و اونون یارادیلما سینی ضروری ائدن جهتلر حاقدا مفصل دانیشدی .

بیر نئچه نفر تردد انتسه ده هامیمیز آقای پیشه وری یه طرفدارلیق ائتدیک . قرارا آلیندی کی ، بیر نئچه نفر آذربایجانا- تبریزه گتتسین. سهو انتمیره م سه بو 1324- جی ایلین اردیبهشت - خرداد آیی ایدی (1945- جی ایل، آپرئل- مای). فرقه نین یارادیلما سینا حاضرلیق ایشلری تبریزده باشا چاتدیقدان سونرا آقای پیشه وری تهرانا قاییتدی. " آژیر"- ده کی سون گوروشده فرقه نین آدی ، مرام و مقصدی، هدفی، هانسی قوه لره سوئیکه نه جه یی، سیاستی، بیر سوزله، هر شئی مذاکره ائدیلدی. آز سونرا آقای پیشه وری بیر نئچه یولداشلا آذربایجانا یوللاندی.

12 شهریور بیاننامه سی اعلان ائدیلمه میشدن اونون مضمونی ایله بیز تهراندا، آقای پیشه وری تبریزه یولا دوشمه میش تانیش ایدیک {15}. " آذربایجان خالق نین سیلاحلی مبارزه سی - فدائی حرکاتی عرفه سینده تبریز شهرینده ایران قوشونونون 1000 نفردن چوخ عسگر و افسری، 1000 نفر ژاندارمی، 600 نفر افرادی اولان نقلیه حصه سی ، شهرین 8 ناحیه سینده 350 نفردن چوخ سیلاحلی پولیسی، توپچی حصه لری، 4 تانک و یوزلرله آغیر و یونگول مسلسلی وارایدی. اورمیه شهرینده ایران دولتی تبریزدن چوخ سیلاحلی قوه ساخلامیش دی. اردبیل شهرینده ایران قوشونونون بیر پیاده و بیر سوار هنگی ساخلانیلیردی. ساراب، مشکین، خالخال، ماکو، خوی، سلماس، میانداپ و ماراغا شهرلرینده ده اهمیتلی قوشون حصه لری یئرلشمیش دی. میانا شهرینده ژاندارملارین ان قولدور دسته سی وار ایدی.

دئمک اولار کی ، بوتون قصبه لرده و یوللار بویی هر 30- 20 کیلومترده ژاندارم پوستلاری قویولموشدی" {16}.

" اگر تاریخین صحیفه لرینی و اراقلاساق هر یئرده ، هر واخت آذربایجان خالقی نین اونا بیگانه اولان فارس حکمرانلیغینا تابع اولماق ایسته مه مه سینه و همیشه اوز ملی آزادلیغی اوغروندا مبارزه آپارما سینا راست گله ریک. بونون اساس سببی اوندان عبارتدیر کی، ایران دولتی همیشه آذربایجانلیلاری و دیگر خالقلاری اسارت آلتیندا ساخلاماغا ، اونلارین ملیتینی الیندن آلیب پوچ انتمه یه چالیشمیش و بو یولدا هنج بیر آچاقلیق ایشلتمکدن چکینمه میشدیر.

فارس حکومتلری، قدیم ایلردن بو اساس اختلافین حلینی آذربایجان ملتی نین ملیتینی آرادان آپارماقدا تشخیص وئرمیشلر. اونلار چالیشمیش لارکی، آذربایجان خالقینی تهران، اصفهان، کرمان، خراسان و ایرانین سایر ایالت و ولایتلرینده یاشایان خالقلار کیمی ذاتاً فارس گؤستمکله مسئله نی حل ائتسینلر. بونی عملی انتمک اوچون اونلار هم چوخ یئر سیز و منطق سیز بیر سیرا تبلیغات و همده چوخ کوبود زور و سانلینه متوسل اولموشلار.

فارس حکومتلری نین آذربایجان خالقی اوزه رینده حق سیز اولاراق آقالیق انتمه سی بوتون تاریخ بویی آذربایجان خالقی نین حدتی، اعتراضی و مبارزه سی ایله قارشیلانمیشدیر. بیرینجی جاهان محاربه سیندن سونرا دنیادا گننیشله نن آزادلیق حرکاتی، خالق و ملتترین اوز ملی آزادلیقلاری اوغروندا آپاردیقلاری کسگین مبارزه لر آذربایجان خالقی نین مفکوره سینده ملی آزادلیق دویغوسونی جانلاندیریردی.

آذربایجان خالقی آذربایجانین جغرافیائی وضعیتیندن آسیلی اولاراق آزادلیق حرکاتینا تانش و اونا آرتیق علاقه مندیر . مشروطه انقلابیندا انقلابین بوتون آغیرلیغینی اوز اوزه رینه گؤتوروب ایرانین بوتون

نقطه لرینده آرادان گنتمیش مشروطه نی اون مینلرجه رشید اوغوللارینین قانی باهاسینا احیاء ائتدی. آنجاق آذربایجان بو فداکارلیق لارین عوضینده هنج فایدا آپارا بیلمه دی. نتیجه بو اولدی کی، آتابه ی یا عین الدوله گنندی، وثوق الدوله یا اونون نوعیندن اولان باشقاسی گلدی ؛ یئنه ده آذربایجان ملتی نین حقوقی آیاقلار آلتیندا تاپدالاندی ، پایمال اولدی. نه او دولتر و نه ده مجلس آذربایجان ملتی نین یوکونون آغیرلیغیندان بیر مثال دا اسگیلتمه دی سهل دیر-بلکه فارس شوونست لریندن تشکیل تاپمیش ایران دولترلی آذربایجانی تضعیف انتمک سیاستینی گوجلندیردیلر...

رضاخانین آذربایجان حاقیندا یوروتدویی خشن سیاست و 20 ایل تمام آذربایجانی هر جهتجه آیاقدان سالماسی ادمیزین بارز دلایلریندن دیر. لاکین، 2- جی جاهان محاربه سی ایلرینده و محاربه قورتاردیقان سونرا ایش اوسته گلن دولتر همان کهنه سیاستی داها شدید طرزده تعقیب اندیب و داوام ائتدیردیلر. آذربایجان خالقی اوچون داها شابه یئری باقی قالمادی. اونا ثابت اولدی کی، فارس شوونستلری و تهران حکومتی نین بو یوندوروغی آلتیندا مستملکه خالقاری کیمی یاشاماغین معناسی یوخدور. یئنه اونا یقین حاصل اولدی کی، شرافتمند و مترقی حیات قورماق اوچون ملی آزادلیق و اونون اوچون ده کسگین، منظم و متشکل مبارزه لازیمدیر" {17}...

21 آذر حرکاتی نین رهبری سیدجعفر پیشه وری " فرقه میز ایشه باشلادی" یازیسیندا بنله قلمه آلمیشدی: دوشنبه گونی فرقه میزین مراجعتنامه سی انتشار تاپدی. بو مراجعتنامه خالقیمیز طرفیندن گنیش توجه و بویوک رغبتله قارشیلاندى. مینلرجه آذربایجانلی آذربایجان شهرلرینده مراجعتنامه یاپیشدیریلیمیش دیوارلارین قباغیندا توپلانیب اورک دویونتوسی ایله اونی آخیرا قدر اوخودی، دوشوندی، آقیشلادی.

سیدجعفر پیشه وری همین یازیسیندا علاوه اندیرکی، بوایستی استقبال و حرارتلی توجه گۆستردي کی، توندوغوموز بۆل دوز و انتخاب ائتدی بيميز هدف دۇغرودی.

دۇورون طلبينه جاواب وئرن، عملي تدبيرلر ايره لي سورن مراجعتنامه عموم خالق طرفیندن رغبتله قارشیلانديغيني- یازان سیدجعفر پیشه وری علاوه اندیرکی، مراجعتنامه ميزین دیلی اولدوقجا آیدین و صریح ایدي. بورادا خالقین ایستکلری، آرزولاری، احتیاجلاری آچیق- آیدین بیر صورت ده گۆسته ریلیمیشدی . بیز ایرانین استقلالینا علاقه مند اولدوغوموز ایله برابر آذربایجان خالقی نین فرهنگي اختیاراتي و اوز مقدراتینی اوز گوجي ایله تعیین انتمه سینی آرزو اندیریک . بیز اوز دیلیمیزده فرهنگ ، بهداشت و دولت اداره سي طلب اندیریک . اوز دیلیمیزده کتابیمیز، روزنامه میز و ادبیاتیمیز آزاد بیر صورتده وجودا گلمکله خالقیمیزین مترقي بیر خالق اولماسینا امکان وئرمه لي دیر. ایالت و ولایت انجمنلری پیرنسیپینی اساس گۆتورن سید جعفر پیشه وری یازیردی کی، فرقه میز مئی بیر فرقه اولدوغی اوچون صنف و طبقه نظرده توتمایب عموم جامعاتی اوز بایراگی آلتینا چاغیریر، بو واسطه ایله مرکزی حکومت و بیئرلی مأمورلارین لیاقتسیزلی یی نتیجه سینده میدانا چیخان نفاق و بعضی یاراماز عنصرلرین ناروا حرکتلری سایه سینده توره نن هرج و مرج و شلوقلوقا خاتمه وئره جک دیر! {18}. او هله " ایکی بۆل آیرجیندا، بیزیم آخیر سۆزوموز " ادلی مقاله سینده ایسه بئله یازیر: آذربایجان آزادلیق علمداری اولدوغی اوچون تهراندا چنوریلن فیریلداقلارا قوربان اولما بیلمز. بیز دنمؤکراسی و آزادلیغی وار قوه میزله ساخلاماغا آند ایچمیشیک. تازا بیر هیتلر میدانا چیخسادا، اونون آذربایجانا یولی اولما بیلمز.

تازا رضاخانین فیکرینه دوشن خائنلرین آذربایجانا حاکمیت سورمک آرزوسی اوره کلرینده قالاجاقدیر. آذربایجان اؤزی اؤز ایشلرینی اداره ائتمه یه قادر دیر. اگر تهران حقّه باز لاری لندنن آدیقلاری ایلهم اوزره آزادلیغی محو ائتمکده داوام اندرلرسه ، بیز بیر قدم ایره لی قویوب تمامی ایله اوردان قطع رابطه ائتمه یه مجبور اولاجاییق {19}.

بنله بیر واختدا آذربایجاندا مبارزه آپاران اجتماعی- سیاسی تشکیلات لارین قارشیسیندا گونون ان مهم حادثه سی اولان دنموکرات فرقه سی نین تشکیلینه اؤز مناسبتتی بیلدیرمک مسئله سی دوروردی. بونا گوره ده 19000 عضوه مالک " آذربایجان کارگرلر و زحمتکشلر اتحادیه سینده " بویوک جانلنما و ارایدی . آذربایجان فعله لری نین مبارزه مکتبی اولان بو تشکیلات دا دنموکرات فرقه سینه اؤز مناسبتتی رسمی صورتده بیلدیرمه لی ایدی. شهر یورآیی نین 13- ده ، یعنی مراجعتنامه نین نشر ائدیله یی گونون صاباحی مرکزی شورانین فوق العاده اجلاسی چاغریلدی . همین اجلاسدا مراجعتنامه ده ایره لی سورولن مدعالار، خصوصی ایله مراجعتنامه نین فعله و زحمتکشلره عائیید اولان حصه سی دقتله اوخونوب مذاکره ائدیله یی.

مراجعتنامه او دؤورون شرایطینه اویغون اولاراق آذربایجان خالقی نین، او جمله دن آذربایجان فعله و زحمتکشلری نین آرزولارینی تمثیل ائدیردی. مراجعتنامه مرکزی شورا طرفیندن بویوک روح یوکسکلی یی ایله قارشیلانندی. مراجعتنامه بیر نچه گون سونرا تیریز کارگرلری نین گننیش نماینده لر اجلا سیندا دا مذاکره ائدیله یی. نماینده لر فرقه نین مراجعتنامه سینی ینکدیللیکله آلقیشلادی و آذربایجان دنموکرات فرقه سینین رهبرلی یی آلتیندا مبارزه و فداکارلیغا حاضر اولدوقلارینی فرقه یه بیلدیرمک اوچون 3 نفر نماینده سئچدی .

حرکاتین اشتراکچیسی حسین جدی یازیرکی، من انتخاب اولموش همین نماینده لرین بیری ایدییم. بو دؤوروده هله فرقه نین بیرنجی قورولتایی چاغیریلمادیغی اوچون مرکزی کمیته نین عوضینده مرکزی تشکیلات کمیته سی فعالیت اندیردی. بیز مرکزی تشکیلات کمیته سی نین یئرلشدی یی بنایا گئتدیک. من، پیشه وری نین ادلی ایله " آژیر" روزنامه سی نین مدیری کیمی چوخدان تانیس اولدوغوما باخمایاراق اونونلا بیرنجی گؤروشوم ایدی. پیشه وری صمیمیتله بیزی اؤزونون چوخدان بری تانیدیغی دوست کیمی قارشیلادی....

نهایت، او، مرکزی شورانین قراری ایله تانیس اولاندان سونرا بنله دئدی:- من اینانیردیم کی، فرقه میزه هامیدان قابق آذربایجان فعله لری سس وئر جک، بنله ده اولدی {20}.

" جمعه 16 شهریور 1324- جی ایل حزب توده ایرانین آذربایجان تشکیلاتی نین گنیش ایالتی کونفرانسیندا آذربایجان دموکرات فرقه سی نین 12 شهریور همان ایل تاریخی مراجعتنامه سینی اوخویوب و اونون اطرافیندا بحث و مطالعه ائتدیکدن سونرا کونفرانس قرار قبول ائتمیشدیر. بو قرار دا دئییلیردی: آذربایجان خالق نین ترقی، تعالی، سعادت و آذربایجانین عمران و آبادلیغی نین تأمین یولوندا حزب توده ایرانین آذربایجان تشکیلاتی ایستر رهبرلیک نقطه نظرجه حزبین مرکزی کمیته سیندن قطع رابطه انده رک ، بوتون تشکیلاتی ایله بیرلیکده آذربایجان دموکرات فرقه سینه الحاق اولماغی قرارا آلیر و بو بیرلشمه نین وسانلینی فراهم ائتمک اوچون، آقای پادکان 84 ، زین العابدین قیامی 80، محمد حسین برهان 61 ، یدالله کلانتری 50، ابوالحسن واقف 56 رأی ایله 5 نفردن عبارت اولاراق کمسیون انتخاب اولوندی. و ایالتی کمیته یه قطعی اختیار وئرلیدی کی ، انتخاب اولونموش کمسیون نظریاتینی حیاتا تطبیق ائدیپ و لازیمی اعلامیه

وئرسین. بو قطعنامه کونفراسین هیئت رئیسه سی طرفیندن تصدیق ائدلمیش دیر" {21}.

سید جعفر پیشه وری یازیرکی، بو کونفرانس، مراجعتنامه و فرقه میزین تشکیل خبرینی چوخ شادلیق ایله استقبال ائدیب آذربایجان خالق نیین سعادتتی اونون شعارلاریندا گوردوی اوچون بیر چوخ اساسی سببیری نظره آلاق حزبین مرکزی کمیته سی ایله علاقه سینی که سبب فرقه میزایله بیرلشمه یی قرارا آلمیشدیر.

ملی اؤندر علاوه ائدییرکی، بونولا بنله بو حزبین اوچ سنه دن بری آپاردیغی مبارزه هرگز اونودولا بیلمز. حزب توده ایرانین مخصوصاً فاشیزم علیهینه آپاردیغی قهرمانانه مبارزه سینی بیز همیشه افتخار ایله خاطر لاملالی بیق.

بو گون دن اعتباراً توده تشکیلاتی تاریخه کئچیر. بیز اونون بؤیوک ایشلری ایله برابر سهولرینی ده نظرده ساخلاملالی بیق {22}.

" حزب توده نین آذربایجاندا کی ، ایالتی کمیته سی آذربایجان دئموکرات فرقه سی ایله بیرلشمک حاقیندا قرار چیخارانندان سونرا ولایتلرده و شهرلرده اولان کمیته لر آذربایجان دئموکرات فرقه سی نین یئرلی تشکیلاتلاری ایله بیرلشمک اوچون بیرگه نماینده لرین اجلاسارینی چاغیریردیلا. همان اجلاساردا بیرلشمه حاقیندا قرار قبول ائدیلمیش. اردبیلده ده بنله بیرلشمیش اجلاس شیخ صفی خیابانی نین باغ منشه یه گندن یولوندا ایکی مرتبه لی بیر بنادا تشکیل ائدلمیشدی . تبریزدن ایسه حزب توده نین ایالتی کمیته سی طرفیندن بو اجلاسا چشم آذر میرقاسم و آذربایجان دئموکرات فرقه سی طرفیندن ایسه دارانداشی حمید گل میشدیلر.

حزب توده نین اردبیل ولایتی کمیته سی ایله آذربایجان دئموکرات فرقه سی نین یئرلی کمیته سی نین بیرگه اجلاسی و اونلارین بیرله

شيب بيرآد آلتيندا- آذربايجان دئموكرات فرقه سى نين اردبيل ولايتى
كميته سى آدى ايله فعاليت ائتمه سىنى و حزب عضوى اولان يولداش
لارين كؤنوللى اولاراق آذربايجان دئموكرات فرقه سىنين عضولى بينه
كئچمه لرى حاقيندا قرار قبول ائتديكن سونرا، ولايتى كميته نين صدر
لى يى اوچون كانديدلر ايره لى سورولدى . سئچگى زامانى اشتراك
اندنلرين بؤيوك اكثرىتى جودته سس وئردى" {23}.

سيدجعفر پيشه ورى شهريور آى نين 19- دا تبريزين شير و خورشيد
تياثرينين سالونوندا دئموكرات فرقه سىنين تاسيسى و اونون شعارلارى
موضوع سوندا بيانات وئرميشدير. سيدجعفر پيشه ورى بير ساعات
يارمليق بو نطقينده دئبيردى: تهراندا كوك سالميش ارتجاع و استبداد
قوه سى خارجه جوده گلن آزادليق حرڪاتلاريني ياتيرماق ايشينده
هئچ بير جنايتدن گئرى دورماياقدير. بو جنايتلره خاتمه وئرمك
اوچون اورانين قدرتيني محلى و مىلى اختيارلار واسطه سى ايله
سينديرماق لازيم گلير. بو ايشده آذربايجان هميشه اولدوغى كيمي ايندى
ده پيشقدم اولمالي دير. تهراندان آزادليق اومماق بؤيوك اشتباه دير.
اورادا آزادليق مبارزه سى آپاران دسته لرين ال قوللارى باغلانميش
دير. طبيعى دير، رضا خان بيخيلان گون بيز ايسته دى ييميز مىلى
حكومتى وجودا گه تيره بيلمزدىك . او واخت انقلابدان بحث اندنلرين
جاوابيندا من " آژير" روزنامه سينده بو ايشين غير ممكن اولدوغونى
اثباتا چالشميشديم . او گون مىلى حرڪت و انقلاب جريائينى اداره ائتمه
يه قادر بير سياسى فرقه يوخ ايدى. رهبرسيز انقلاب نتيجه وئره
بيلمزدى . اما ايندى وضعيت تمامى ايله ده بيشميش، اوچ ايل يارمليق
مبارزه ده تازا قوه لر و محكم سياسى جمعيتلر ميدانا چيخميشدير.
ملى اوندر علاوه انديركى، ايندى من انقلابدان بحث ائتمك و اونى
اورتايا سورمك فيكرينده دئييم ؛ من ايسته بيره م دئييم كى ، بو گون

خالقیمیز اگر اوز حاق و اختیارینی آماغا اقدام اندرسه اونى عملی ائتمک امکانی واردیر.

سید جعفر پیشه وری بیاناتیندا چوخ اؤنملی بیر مسئله ایره لی سورور و یازیر کی، فرانسه انقلابی نین متفکری ژان ژاک روسو اؤزونون " کنترات سوسیال" اجتماعی پیمان آدلانان تاریخی اثرینده دئییر: پیمان ایکی طرفلی اولمالیدیر. او، بیر طرفدن پوزولارسا ایکینجی طرف اونى ساخلاماغا مجبور دئییلدیر.

ملی اؤندر یئنه سؤزونى داوام انده رک علاوه اندیر: خالقین حقوقی، فردی و اجتماعی ایشلرینی اداره ائتمک دولت تشکیلاتینین ایشیدیر. بو تشکیلات ایالت و ولایت انجمنلری شکلینده اولای بیلر جکدیر.

انجمنلرین اختیاراتی چوخ وسیع دیر. اولار بوتون دولت اداره لرینین ایشلرینه یئتیشه بیلر و ایالتین مالی، فرهنگی و بهداشتی مسئله لرینی مستقل بیر صورتده مذاکره اندیب بو خصوصدا جدی تدبیرگوره بیلر. قانون اساسی بوتون ایران خالقلاری و ایالتلری کیمی آذربایجان خالقینا دا بو اختیاری وئرمیشدیر. بیلدی ییمیز کیمی آذربایجان انجمنی ایرانین مشروطه تاریخینده بؤیوک رول اوینامیشدیر. اونجمنده شرکت ائدن لردن آقای رفیعی (نظام الدوله) نین خوشبختانه بورادا تشریفلری واردیر. اؤزلری ده فرقه میزین مؤسس لریندندیرلر. آقای مستشار الدوله ده بو تاریخی انجمنین عضولریندن دیر. بو سیمالار آذربایجان خالقى نین آدیغى بؤیوک حق و اختیاردان دیری شاهد و محکم مدرک و دلیلیدیر...

آذربایجان خالقى 40 ایل بوندان اؤل تشکیل ائندی یی انجمن ایالتی واسطه سی ایله اؤزونون سیاسی رشد و استعدادینی ثبوت ائتمیشدیر؛ - دئین سیدجعفر پیشه وری علاوه اندیرکی، دئموکراتلیق ان مترقی و عالی بیر فیکردیر. بیز اونى تمام معناسی ایله حیاتا کئچیرمه یه

چالیشمالی بیق . بیز وار قوّه میزله چالیشاجاییق کی، ملت افرادی نین هامیسی دولت ایشلرینه مداخله ائده بیلسین و هر بیر فردین اراده سی مملکتین مقدراتیندا مؤثر اولسون {24}. تهراندا نشر اولوب - یاییلان " فرمان " قرنتی او گونلرده یازیردی: آزادلیغین دوشمنلری یالنیز آذربایجان دئموکرات فرقه سی دئییل، ستارخان و خیابانی حرکاتلارینی دا سپاراتیزم اتهامی ایله تهمتندیریردیلر...

دئموکرات فرقه سی ملی بیر فرقه دیر و آذربایجانلیلارین بویوک محبتینی قازانمیشدیر. بیز آذربایجان دئموکرات فرقه سی نین باشچی لارینی وطن پرور شخصلر کیمی تانی بیریق.

بیز بنله بیر عقیده ده بیک کی، پیشه وری بو گون وطن حاقیندا های - کوی سالان سید ضیالاردان ایرانا داها چوخ جان یانديران شخصیت دیر. سیز، پیشه وری نین بزک - دوزه کسیر حیات کتابی نین بوتون صحیفه لرینده حتی بیر دنه ده قارا لکه تاپا بیلمزسینیز. آذربایجان خالق نین ایسته یی حاق ایستکدیر {25}.

" نجات ایران " روزنامه سی ایسه یازیردی: بیزیم آذربایجانلی قارداش لاریمیز بونونلا اوچونجی دفعه دیرکی، ایرانین آزادلیق و دئموکراتیاسینا کؤمک ائتمک اوچون اقدام اندیرلر. اونلار بو اوچ دؤورده هر دفعه بیر عده منفعت پرست و اصلاحاتین ضدینه اولان شخصلرین افتراالی و بهتانچی تهمتلرینه معروض قالمیشلار. هنج ده تصادفی دئییل دیرکی، دونن میرهاشم تبریزی، حاجی میرزه حسن و حاجی میرزه جاواد امام جمعه کیمی مستبدلر، یعنی ان بویوک محتکرلر آزادلیغین قباقلارلی اولان ستارخان ، خیابانی و آذربایجانین باشقا غیرتلی مجاهدلرینه تهمت و افترا آتدیقلاری کیمی ، بوگون ده اونلارین قالیقلاری همان رویه و همان چوروموش سیلاح ایله بو گونکی آزادیخواه لار علیهینه فتنه کار هیجوما کچمیشلر {26}.

ملی حکومتین داخلی ایشلر ناظیری سلام الله جاوید یازیرکی، 1320-
جی ایلدن بو طرفه هر شئی باش ووردق، یوخلادیق، گنتدیق، گلدیک،
ملاحظه لر، مباحثه لر ائتدیق . نتیجه بو اولدی کی، آذربایجانلی اوز
دردلرینه اوزی علاج ائتمه لی دیر.

او، علاوه اندیرکی، 12 شهرپور بیاننامه سی " آژیر " -له یاناشی تهراندا
کی بیر چوخ روزنامه لرده چاپ اولموش و بو حاقدا مختلف مضمونلی
خبرلر وئرلمیشدی . 12 شهرپور، آذربایجان دئموکرات فرقه سی نین
یارادیلماسی خبری بوتون ایراندا ایلدیریم سرعتی ایله یاییلدی . ایران و
خارجی رادیولارین وئرلیشلیری بو خبری تکرار - تکرار وئرдіلر . بو
حادثه دن سئوینلرده، کدرله نلرده، غضبله نلرده چوخ ایدی {27} .
" مراجعتنامه نی امضالایانلارین (77 نفر) چوخی ستارخان (1911 -
1905) و خیابانی حرکتی نین (1920) - اشتراکچیلاری و یا اونلارین
اؤلاد و قوهوملاری ایدی " {28} .

21 آذر حرکتی نین اشتراکچیلی قاسمی ایسه یازیرکی، 1324- جی
ایل شهرپورایی نین 12- ده آذربایجان دئموکرات فرقه سی نین تشکیل
اولماسی خبری تهرانین یاخینلیغیندا اولان کرج شهرینه ده چاتدی . بیر
تیکه چوره ک تاپماقدان اوتری وطنلریندن دیدرگین دوشموش
آذربایجان فعله لری بو شاد خبری انشیدن کیمی وطنلرینه قاییتماق و
دوغما پارتیالارینا داخل اولماق آرزوسوندا ایدی لر. اونلارین اوره
کلری هیجاندان چیرپینیردی . کرج ده اولان آذربایجان فعله لری
آذربایجان دئموکرات فرقه سی نین اورقانی " آذربایجان " روزنامه
سینی اله کئچیرمک و اونون واسطه سی ایله وطنلریندن و دوغما
پارتیالاریندان خبر توتماغا چالیشیردیلار. " آذربایجان " روزنامه سینی
اله کئچیرمک اوچون آذربایجان فعله لری بیر واسطه آختاریردیلار.
بو واسطه نی شوفرلرین ماشینلارینی یوکلر مکده تاپدیلار . بله کی،

هر شوهر آذربایجانا بؤک گه تیرنده قابیدان باش" آذربایجان" روزنامه سینی گه تیرسه ایدی اونون ماشینی تئز بؤکله بیردیله. بئله اولدوقدا شوهرلر نه بین باهاسینا اولورسا- اولسون" آذربایجان" روزنامه سینی تاپیب بیزلر اوچون گه تیریردیله {29}.

ممی دهقان قید اولان موضوع ایله باغلی بئله یازیر: آذربایجان دئموکرات فرقه سی نین تاریخی مراجعتنامه سی منتشر اندیلن زامان من اردبیل شهرینده ایدیم. مراجعتنامه نین نجه قارشیلانماسی نین جانلی شاهی اولدوم. بو زامان اهالی آراسیندا بؤیوک جانلانا و هیجان و ارایدی. اهالی خیاباندا، بازاردا و کوچه لرده بیر بیتره توپلاشیب آنجاق و آنجاق آذربایجان دئموکرات فرقه سی نین یارانماسی باره ده دانیشیردیله. شهر تئلگرافخاناسی نین قباغیندا اینه سالسایدین بیتره دوشمزدی. تبریزه تئلگراف وورانلارین سایی- حسابی یوخ ایدی. دئموکرات فرقه سی نین تشکیلینی تبریک ائتمکله برابر اردبیل ده ده آذربایجان دئموکرات فرقه سی نین یارادیلماسینی طلب اندیردیله. شهرین بیر چوخ مترقی تاجر، ملکه دار و خانلارینین دا تئلگرافلاریندا فرقه نین تشکیلی آذربایجان خالق نین مقصدینه اوغون حساب اندیلیدی. بو سس تکجه شهرلرده دئییل ، حتی اردبیلین اوچقار کند لرینده ده یاییلمیشدی. کندیلرده اوز نؤبه سینده دسته - دسته شهره گلیب دسته جمعی حالدا تئلگرافخانایا گئیدیردیله. کندلردن گلن کندیلر آراسیندا حتی قادیلاردا گورونوردی {30}.

"فرقه نین تشکیلی بوتون ایران خالقلاری طرفیندن ده بؤیوک سئوینجه استقبال اولدی. کوردستان دئموکرات فرقه سینین تبریکینده دئییلیر:

اوره کلری بؤیوک وطن
پرستلیک عشقی ایله چیرپینان
کورد قارداش لارینیز
آذربایجان دئموکرات فرقه سی
نین تشکیلی مناسبتی ایله
صمیم قلبدن تبریک اندیر. بو
گوندن اعتباراً

سولدوز شهریندن گونده ریلن بیر تنلگرامدا ایسه اوخووروق:

مقدس آذربایجان دئموکرات
فرقه سی نین هیئتینه!
کوی یه عینی ایله آقای
قاضی محمدده!
بو وقت ده کی، آذربایجان
دئموکرات فرقه سی تاسیس و
تشکیل اولموشدور
خوشبختلیکدن جناب آقای
قاضی محمدده تبریزده دیر.
بیز کوردلر، اؤز طرفیمیزدن
اونا تام اختیار وئریریک
و اونی اؤز نماینده میز

" قزوینده یاشایان آذربایجان جوانلاری دا آشاغیدا کی فورمادا قرار
قبول ائتمیشدیر:

بیز قزوینده یاشایان
آذربایجانلیلار آذربایجاندا
تزه تشکیل اولونموش
دئموکرات فرقه سینین
مراجعتنامه سینی صمیم قلبدن
تبریزده اؤز طرفیمیزدن آذربایجان

قراری آشاغیداکلی، آدلاری وئرلنلر امضاء ائتمیشدی:
یدالله نباتی، کریم سامکی، علی حقیری ، سلیم تلورثی، علی
سلیدانی، سلیمان آوازی ، ابراهیم مہردو ایرانی، امان رحمان،
خیرالله سیف الله زاده ، حمزه دانیائی، حاجی فرزند میرزا، شکور
سیف الله زاده، محمد حقیری، نورعلی رویدل، خانم گریگوریان،

حکیمه خانم دانیانی ، سارا خانم رویدل ، زبینه خانم علی شیرازده ،
مریم خانم ماریام، یوسف نجد علی، صمد آقاخان .
مهاباد دان گلن بیر مکتوب دا ایسه دئییلیر:

اؤز عرض سلامیمی تقدیم
اؤندن سونرا ، عرض
اؤدیره م چون دسته
دئموکرات مهاباد مظلوملارین
حقوقیندان شرافتمندانه
دفاع اؤدیئرلر، اونلارکی بو
مرام مقدس ده کوشش
اؤدیئرلر- الله تبارک تعالی
اونلاری اوجا و اؤز
آرزولارینا یئتیرسین .
تمام مصاد جاه انلا، ند،

مهاباددان گلن مکتوبی آشاغیداکیلار امضا ائتمیشدی:
عبدالخالق خسروی، حسن تدین، قادر قصاب باشی، محمد رسولی ،
مطلب صوفی زاده ، محمود زاده ، محمد ریانی، رحمن قاضی، رحیم
کریمیانی زاده، گروسبیانی زاده ، ماورانی، اطهری و مدرسی {32} .
" آذربایجان دئموکرات فرقه سی نین مراجعتنامه سی شهرده بویوک
بیر هیجان عمله گه تیرمیشدی . کوچه و بازاردا دسته- دسته
مراجعتنامه نی اوخوماق اوچون توپلانان آداملار آراسیندا بیر سئوینج،
بیر شادلیق حس اولونوردی. هامی ماراقلا مراجعتنامه نی اوخویوردی.
چونکی خالقیمیزین ایلردن بری قلبینده اولان بیر چوخ آرزولاری او
مراجعتنامه ده آشکار یازیلیمیشدی. هله آخشام اوستی ساعات 6- دا
اردبیل اهالیسی طرفیندن تشکیل وئرین میتینگ بو سئوینجین جانلی
بیر نمونه سیدی. میتنگیده مین نفردن چوخ شهرین تاجر، مالک ،
اصناف و روشنفکرلری توپلانمیشدی" {33} .

" ارسباراندان مکتوب " آدلی یازیدا علی پرویزی یازیردی:

ظنیمجه بونی هامی تصدیق
اؤدرکی، ارسبارانین هر بیر
نقطه سی دنیانین سیاسی و
اقتصادی ترقیاتیندان محروم
قالمیشدیر. بونون سببی آنجاق
آذربایجانین معارف و ترقی
یوللارینی تیکانلی چه پرله که
سن بیر دسته تهران
خائنلریدیر. لاکین، دئموکرات
فرقه سی بو خائنلره اؤز محکم
و منطقی جاوابلارینی وئره جک
و آذربایجاندا آنا دیلینده
یئنی مکتب و عرفان اوجاقلارینین
آچیلجاغیندا و آذربایجان خالق
نین ایری آددیملارلا ایره لی
گئتمه سینده وار قوه لری ایله
چالیشاجاقلار. بودور، دئموکرات
ملتر اؤز دیلرینده یوزلرجه
ابتدائی و عالی
مکتبلر اچیبلا. آنجاق بیزیم
کندلرده سهلیدیر، حتی
شهرلریمیزده ده بئله تاپیلماز.
بیز کندچیلر بونی یاخشی
دوشونموشوک کی، کند تصرفاتی

فرقه نین تشکیلی مناسبتی ایله گونده ریلن دیگر تئلگراملاردان نمونه
اوچون آشاغیداکیلاری دا گؤستریمک اولار:

ماکون:

شهریور آیی نین 15- ده ماکودا دئموکرات فرقه سینین تشکیلی
مناسبتی ایله 3 مین نفرلیک میتینگ اولدی.

میتینگده اشتراک ائدن لر 12 شهریور مراجعتنامه سی نین بوتون
مدعالارینی آقیشلابیب فرقه میزین تشکیلینی آذربایجان خالقینا صمیم

قلبدن تبریک ائتدیلر. میتینگده اشتراک ائدنلر بیر سسله آذربایجان دئموکرات فرقه سی نین رهبرلی یی ایله فرقه نین مرانامه سی نین اجراسی یولوندا هر جور فداکارلیغا حاضر اولدوقلارینی بیلدیردیلر.
میتینگده اشتراک ائدنلر طرفیندن - امضالار

خوی:

آقای پیشه وری نین توسطی ایله دئموکرات فرقه سی نین مرکزی کمیته سینه!

1324/6/12 تاریخی مراجعتنامه بیزه یئتیشدی. اونون مضمونی و اورادا ایره لی سورولن شعارلارلا خوی اهالیسی یاخیندان تائیش اولدیلار. آشاغیدا امضا ائدنلر بو واسطه ایله فرقه نین مؤسسلی ایله همراى و همفکر اولدوقلارینی بیلدیریرلر.

امضالار

اورمییه:

آقای پیشه وری نین توسطی ایله دئموکرات فرقه سی نین مرکزی کمیته سینه!

بیز بگلشو چایی نین اهالیسی آذربایجان دئموکرات فرقه سینین مقدس مرامیندان و 12 شهریور مراجعتنامه سیندن اطلاع الده ائتدیک. شهریور آبی نین 25- ده اهالی نین اشتراکی ایله بؤیوک میتینگ تشکیل اولدی.

میتینگده دئموکرات فرقه سینین مقدس مرانامه سی اطرافلی صدورتده ایضاح ائیلدی . میتینگده اشتراک ائدنلر مراجعتنامه ده ایره لی سورولن شعارلاری صمیم قلبدن آقیشلادیلار. خصوصی ایله 6- جی ماده کندیلیرین نظر دقتینی جلب ائتدی. بؤیوک شادلیق و روح یوکسکلی یی ایله آذربایجان دئموکرات فرقه سی نین تشکیلی تبریзде

کی، فرقه مؤسسلرینه تبریک انڈیب، سون داملا قانیمیز قالانا قدر بو مقدس مرام اوغروندا مبارزه آپارماغا حاضریق.

میتینگده اشتراک اندنلر طرفیندن - امضاءلار

سلمات:

پیشه وری، رفیعی و نظام الدوله واسطه سی ایله آذربایجان دئموکرات فرقه سی نین مرکزی کمیته سینه!

بوتون کورد قارداشلارینیز، خصوصی ایله شکاک انلی وطن پرورلیک عشقی ایله دولی اولان بیر قلبله آذربایجان دئموکرات فرقه سی نین تشکیلی تبریک و بو تاریخدن آذربایجان خالق نین اوزونه سعادت و خوشبختلیک قاپیلاری نین آچیلجاغینی یقین اندیر. بو واسطه ایله او مقدس فرقه نین تشکیلی صاف بیر اوره کله آذربایجان خالقینا تبریک دئییریک .

امضاءلار {35}.

" فرقه نین 12 شهریور تاریخی مراجعتنامه سی نین نشر انڈیلمه سی خالقیمیزین مبارزه تاریخینده دؤنوش نقطه سی ایدی. ایلر بوی اوز آزادلیق و استقلالی اوغروندا مبارزه آپاران آذربایجان خالق نین قاباقجیل دسته لری فرقه نین سیرالارینا داخیل اولوردیلار. فرقه نین خالق کوتله لری طرفیندن رغبتله قارشیلانماسی تصادفی ایش دئییلدیر. فرقه نین شعارلاری، اونون بوتون فعالیتلری خالقیمیزین ایستکلرینی عکس انتدیردی بی اوچون خالق طرفیندن صمیمیتله استقبال اولونور دی. فرقه نین رهبری بو باره ده دانیشارکن دئمیشدیر: خالقین روحیه سی، خالقین افکاری، فرقه اوچون محک و میزان الحراره منزله له سینده دیر. کیم داها آرتیق فعالیت گؤسترمیش اولسا، هانسی جمعیت داها دوغری حرکت ائتمیش اولسا خالقین محبتی اونا داها آرتیق، داها درین، داها شدید اولور" {36}.

" 20 ايل رضاخان دؤوره سى نين شوم سياستى و بالاخره آذربايجاندا اولان ايندىكى شرايط فرقه نين وجودا گلمه بين ايجاب ائتميشدير {37}. آذربايجان ملي حكومتي نين فلاح ناطيري دكتر مهتاش فرقه نين يارانماسى ايله علاقه دار خاطره يازيسيني بنله قلمه آير: 1324- جي ايلين شهريور آبي نين 12- جي گوني سحر ساعات 9- دا اوز ايش اطاقيمان باخاركن ستارخان خيابانينا داخيل اولان چهارراهين باشيندا بؤيوك بير ازدحام گوزومه ساتاشدي. بورادا چوخلي جمعيت بيغليب ديواردا ياپيشديريلميش تازا بير اعلاني اوخويورديلار . گنتديكجه آداملارين سايي آرتيردي. بونلار فرقه ميزين تشكيليني اعلان ائدن 12 شهريور مراجعتنامه سيني اوخوماق اوچون بورايا توپلاشيرديلار. مراجعتنامه نين مضموني ايله تانيش اولدوقدان سونرا مرحوم خليل آذربادگانين يانينا گنتديم،- يازان دكتر مهتاش، علاوه انديركي، خليل دايبى اليني منيم چينيمه قۇياراق- بوگون سنييله بير يره گنده جه بيك- دئيه آياغا قالخيب" حجره ني" باغلادي. چوخلي يول گندندن سونرا بير قايي يا يئتيشديك. بورا دئمؤكرات فرقه سي نين موسسلريندن بيرى نين ائوي ايدي. انوين ايچه ريسينده بؤيوك بير زالدا پيشه وري، آقازاده شاهين، كبيري و باشقالاري اوتورموشديلار. بيزده اونلارين يانيندا اوتوردوق.

صحبث ائناسيندا پيشه وري منه مراجعت ائده رك سوروشدي:

- بيزيم فرقه نين مراجعتنامه سيني اوخودينيز؟

- بلي!

- سيز اوناه جور باخيرسينيز؟

- اوز خالقي نين آزادليغيني ايسته ين بير آذربايجانلي كيمي...

پيشه وري اوزوني آقازاده شاهينه طرف چئويريب دئدي:

- من امينم كي، آذربايجان خالقي بيزيم سسيميزه سس وئره جك.

آقازاده :- نه عرض ائله بيم- دئيه ترديدله جاواب وئردي.
پيشه وري چوخ عصبانيتله اونون سوزوني كه سيب دئدي:
- بيز، قالب گله جه بيك!

- بيز، مراجعتنامه ده آذربايجان خالقينا وعد اتنديكلريميزي يئرینه
يئتيره جه بيك و آذربايجاني بو گونكي وضعيتدن خلاص ائتمك اوچون
لازيم گه لرسه حتي سلاح دا گوتوره جه بيك. بيز، آزادليغيميزي
سلاح گوجي ايله آلمالي بيق.

آقازاده شاهين سلاح آديني انشيدن كيمي آياغا قالخيپ:

- يوخ آقا، بونا من يوخام. منيم توپ، تفنگله ايشيم يوخدور. من دعوا
اهلي دئييلم- دئيه اطاقدان چيخيپ گئتدي.

آذربايجان خالقي نين سعادتني اوغروندا قطعي تدبير گوتورولدوكجه
آقازاده كيمي جيغيرداشلارين ماهيتي آشكارا چيخير، خالقين حقيقي و
مبارز اوغوللاري گوني- گوندن داها آرتيق اوز دوعما فرقه سي نين
اطرافيندا بيرله شيرديلر {38}. اوزون مبارزه يولي كنچميش حركاتين
رهبري ملي اوندر سيد جعفر پيشه وري مركزي كمپته نين عمومي
اجلاسندا دئييردي: بيز فدائي تشكيلاتينا باشلاديجيميز زامان ملي
حكومت ياراتماق اوچون جوربه جور پيشنهادلار وارايدى. بعضى
فرقه عضولرى معين بير گونده قيام انديب دولت اداره لريني توتماق،
قوشون حصه لريني سلاح گوجي ايله دارماداغين ائتمه يي پيشنهاده
انديرديلر. بعضيلرى ايسه تهرا تا نئلگراف وورماق، كوچه و خيابانلاردا
بويوك نمايش و ميتينگلر تشكيل ائتمك يولي ايله بو بويوك مقصدن
اله گه تيرمه بيني ممكن سايبيرديلر. حتى بوندان اولكي عمومي
اجلاسا دك بيزيم بعضى فرقه عضولريميز مركزي كمپته ني محافظه
كارليقدا متهم انديب دئييرديلر: ميتينگ و نمايش اولماديجينا گوره فرقه
عضولرى روحدان دوشوب، مايوس اولماغا باشلاميشلار. اگر نئز بير

زاماندا تظاهر و ناميشلره باشلاماساق ارتجاع بيزيم تشكيلاتيميزي تامامي ايله منحل ائده چك و بساطيميزي پوزاجاقدير. هله مركزي كميته نين اوزونده بدبينليك گوندن- گونه آرتيب و جدى فرقه عضو لر بندن بيزيم كندليني باشينا بوراخيپ اونون دردينه يئتشمك ايسته مه دى بيميزي اوزوموزه وورور و اويونى اودوزدوغوموزى سؤيله ييب دورورلاردى.

بو ناراضيليغا باخمايaraq بيز فداىي دسته لرى نين قورولوشونا بويوك اميد باغلاييب ايشين ايچه ريسيندن خبرى اولمايان فرقه عضولرى نين آجى سوزلريني اودوب، اوز ايشيميزه داوام انديرديك . بيز او گون حس انتميشديك كى، خالق بيزيمله دير. او بيزيم آرديميزجا گنده چك دير. لاکين، اگر بيز عجله انديب تظاهره باشلاساق يا ميتينگ و ناميش ايله دوشمنى آبيق سالساق اوندا او هرج- مرج و شلولوقلوق ياراتماغى بهانه انديب حركاتين قاباغيني آلا، نتيجه ده خالق مرغوب و يا مأيوس اولوب آرخاميزدان چه كيلر. اونا گوره آجى تنقيدلر و شديد تعرضلره باخماييب كمال خونسردليك ايله خالقى تشكىل انديب، فداىي دسته لريني فرقه نين اينانيلميش آداملارى نين رهبرلى يى آلتينا چكمه يه چاليشيردق {39}.

ملى حكومتين قيزيل باش خالق قوشونلارى ناظيرى جعفر كاويان يازير كى، فداىي دسته لرى نين يارانماسيندا اساس اول اوينايان ، فداىي دسته لرى نين اوزه ينى تشكىل ائدن 40 نفر ايدى (اونلارين اساس حصّه سيني جاوانلار توتوردى). بو گيزلى دسته نين اوزونون "نول" پارولى (رمى) وار ايدى. همين پارول واسطه سى ايله دسته عضولرى بير- بيريني باشا دوشوب معين ايشلرى حياتا كنجير يرديلر. همين دسته ده آشاغيدا آدلارى چه كيلنلر اشتراك انديرديلر:

محمدعلی زرافشان، قوربان ترقی، دادار صادق، حسین قوربانعلی زاده، حسین جدی، عادل عادلپان، مصیب، شهبازی اسی، محمد باقر بکشول، مهدی خدیور، شاه ممد، محمد وکیلی، پیشنمازی اسماعیل، بالدارى اژدر، ملک ملک فام، عابدینی بویوگ آغا، قوربان جاوید، احمد وکیلی، علی قهرمانی، شریفی ذبیعی الله، منافی میرعلی، کاویان کاوه، افتخاری، اسرافیل قادری، رحیم عمرانی، الله وئردی ارغوانی، علی ابلوچ و سایر.

1945- جی ایلین اوکتیابر آییندا یارانان همین "نول" دسته سینی یارتماقدا مقصد بو آیلاردا اساسی سارسیلیمیش حکومتین پولیس و ژاندارمی نین ایشلرینه و اونلارین عکس فعالیتلرینه دقت یئتیرمک، معین معلوماتی توپلاماقدان عبارت ایدی.

همین دسته نین اوزونون انقلابی شتابی وارایدی. بو شتاب ستارخان خیابانیندا سینمانین قارشیسیندا بیئرله شن لیمو ناد زاوودونون اوستونده ایکینجی مرتبه ده فریدون ابراهیمین کرایه توندوغی ائو ایدی. همین دسته عضولری شتابدا نؤوبه چه کیر و معین معلوماتلار توپلاپیر دیلار. قید ائتمه لیم کی، فدائی دسته لری نین یارانماسیندا اؤزه ک آدلاندیردیغیم "نول" دسته سی بویوک بیر فعالیت گؤسترمه یه باشلاپیر و گوندن- گونه دسته ده اشتراک اندنلرین سایى آرتماغا باشلادی. بو آیلار عرضینده یوخاریدا گؤستردی بیم کیمی، حکومت اورقانلاری و ژاندارم سون نفسلرینی آلیردیلار. اونلار حسّ اندیردیلرکی، آرتیق آذربایجاندا- شه هر و رایونلاریندا انقلاب مشعلی گوجلنه نیر. آرتیق آذربایجان خالقى اوز آزادلیغینی اله آماق اوچون بوتون جانفشانلیقلا چالیشیر و دؤرون هنج بیر چتینلیکلریندن قورخوب چه کینمیر.

تصادفاً همین آیلارین سونوندا بیئرلی مرتجع حکومتی عضولریندن آذربایجان اطلاعاتی علی اکبرخان وکیلی ایدی. او، ایران دولتینین ان

قاتی ئۆکرلریندن و ساتقینلاریندان ایدی. اؤز ائویندن چیخیب ایشه گندرکن ائوی نین قابیسی قاباغیندا اۆلدورولدی. مرتجع و ساتقین علی اکبرخان وکیلی نین اۆلومی یئرلی حکومت درگاهیندا ایشله یین وظیفه لی شخصلری داها دا واهیمه یه سالیر، حتی اونلاردان بعضیلری شله- شوله سینی بیغراق تهرانا قاجیرلار. بئله لیکله ، کلی مقداردا سیلاح زحمتکشلرین، کندیلرین الینه کئچمه سینه سبب اولور. همین بو حادثه لری ایزله یین و آردیجیل اولاراق ملّی حکومتین یارانماسی ایله ماراقلانیب گئجه - گوندوز بونون اوچون مبارزه آپاران اؤزه ک، " نول" فدائی دسته سی بوتون معلوماتی توپلایب دقیقه- دقیقه اؤز شتابلارینا معلومات وئریدیلر. و بوتون معلوماتلار اؤز یئرینده تحلیل اولماقلا برابر، آذربایجان دئموکرات فرقه سی نین رهبرلرینه و اونون اجرائیه کمیته سینه تک به تک چاتدیریلیدی. بوتون مسئله لر یئرینده ایکن مذاکره و حل ائدیلیر ، معین قرارلارین حیاتا کئچیریلیب- کئچیریلمه مه سی مصلحت گؤرولدوکدن سونرا اجرا ائدیلیدی {40}.

انور ابلوچ 12 شهریور 1945- جی ایله آذربایجان دئموکرات فرقه سی نین یارانماسینی بئله ایضاح ائدیر: 12 شهریور گونی فرقه نین مراجعتنامه سی بوتون تبریزده نشر اولدی. هر یئرده - کوچه ده، بازاردا جاماعات دسته- دسته دوروب مراجعتنامه نی اؤخویور و اونون اطرافیندا قیزغین مباحثه لر آپاریردیلار. من ده مراجعتنامه نین طلب لری ایله تانیش اولدوم. منه ، او واخت هر شنیدن داها آرتیق تاثیر باغیشلایان مسئله مراجعتنامه ده آذربایجان خالقی نین اؤز مقدراتینی اله آلیب اؤز سیاسی حاکمیتینی قورماق مسئله سی نین ایره لی سورولمه سی ایدی.

آذربایجان دیلی مسئله سی، خصوصی ایله منیم نظریمی جلب ائدی. بو بیرینجی دفعه ایدی کی، آذربایجان دیلی مسئله سی بئله جسارتله

ایره لی سورولوب مدافعه اولونوردی . شیهه یوخدورکی ، بو مسئله صنفی منسوبیتیندن آسیلی اولمایاراق هر بیر آزادپخواه آذربایجانلینی سئویندیریردی .

منیم اشتراک ائتدی بيم حزب توده حوزہ سينده آذربایجان دئمؤکرات فرقه سینین شعارلاری حاقیندا گئنیش مذاکره اولدی؛- یازان انور ابلوچ خاطرہ یازیسینی داوام انده رک قید اندیرکی، حوزہ میزین صدری فرقه نین مراجعتنامه سی و شعارلاری حاقیندا، خصوصی ایله آذربایجان دیلی نین رسمی دیل اولماسی باره سینده دانیشدی. حوزہ میزین بوتون عضولری فرقه نین شعارلارینی بیکدیلیلکله به یندیلر یاخشی یادیمدادیر کی، بو جلسه ده ایلك دفعه اولاراق من ده صورت جلسه نی آذربایجان دیلینده یازدیم {41}.

" بئله شرایط ده حزب توده مرامنامه سی داخلینده آذربایجان ملّتی اوچون آزادلیق اله ائتمک داها کفایت ائتمزدی. اونا گوره آذربایجان ملّتی نین مرد اوغوللاری و عمومیتجه آذربایجان ملّتی آذربایجان دئمؤکرات فرقه سینی یاراتدیلار" {42}.

سیدجعفر پیشه وری چوخ اونملی و گره کلی اولان بو دوشونجه سیستمینی اورتایا قویوب یازیردی : هئچ بیر سیاسی فرقه تک اوز عضولری نین الی ایله ایسته دینه نائل اولایلمز؛ داها آرتیق خالق ایشلرینه قاریشیب ، خالقین آرزولارینی داها گئنیش بیر دایره ده آنلاییب، اونلارین عملی اولماسینا چالیشارسا، او فرقه خالقا داها آرتیق یاخینلاشیب اونون بیتیمز و توکنمز قدرتیندن داها آرتیق استفاده انده بیلر {43}. او، توده تشکیلاتی حاقیندا آبان آبی نین 8 - ده آذربایجان دئمؤکرات فرقه سینین شه هر کونفرانسی مناسبتی ایله یازیردی: توده ایستر- ایسته مز طبقاتی بیر تشکیلات حالینا دوشدوبی اوچون فقط کارگر و زحمتکنش طبقه یه دایانیب . باشقا طبقه لری مثلا - کسبه،

تجار، خرده مالک، روشنفکر و دولت مأمورلارینی جلب ائتمه یه تثبیت اندیردیسه ده آزموق اولای بیلیردی. فرقه میز بو نقصانی وار قوه سی ایله رفع ائتمه یه چالیشمالیدیر. شه هرده فرقه ایشینده چالیشان ایشچیلریمیزه گره ک بونی جدی صورته قانداق کی، دنموکرات فرقه سی ملی بیر فرقه دیر. مرتجعلر، مستبدلر و آذربایجان ملی خالق نین طبیعی و ملی حقوقی تایدالاماغا چالیشان خائن عنصرلردن باشقا هر بیر آذربایجانلی و آذربایجاندا یاشایان ایران تبعه سی بیزیم پرنسیپلریمیزی قبول ائتمک شرطی ایله اونا عضو اولای بیلر و گره ک هر بیر آذربایجانلی ایستر کارگر اولسون، ایستر رعیت و یا مالک و یا ارباب بیلسین کی ملی آزادلیق و عمومی آسایش اولماسا طبقاتی آزادلیق اولای بیلمز. ایندی بیزیم مملکتیمیزین اختیاری وحشیلر، اوغری لار و خالقین حاق اختیارینی پایمال ائدن مستبدلر الینده دیر. بیزیم خالقلاریمیز آوروپا ملترینین کنچیردی بی قرون وسطی شرایطی آلتیندا یاشاماغا محکوم دورلار. بیز هله بویوک فرانسه انقلابی نین نشر ائندی بی انسان و هموطن حقوقی اعلامیه سی نین وئردی بی آزادلیغا نائل اولای بیلمه میسک. بیزده فرد آزادلیغی، مسکن آزادلیغی، اجتماعی و عقیده آزادلیغیندان هنج بیر اثر یوخدور. کیم گوجلی ایسه ایسته دی بینی گوجسوزلره تحمیل اندیر. کیمین قدرتی آرتیق ایسه قدرتی آز اولانلاری آیاقلاری آلتیندا محو و نابود انده بیلیر. کیچیک بیر پاسبان، اهمیتسز بیر ژاندارم دنیادا متمدن ملتر آراسیندا ان بویوک، ان مقدس ساییلان قانونلاری بیزده واهیمه سیز و قورخوسوز بیر صورته آیقلایب اورتادان آپارا بیلیر. بنله بیر اولکه ده آزادیخواه، بشر دوست و ساغلام فیکیرلی شخصلرین طبقاتی مبارزه شعاری ایله میدانا دوشمه لری مفید اولان ایشلردن دنیلدیر. بو سوزلری اورتایا آتانلار قطعاً تجربه سیز، معلوماتسیز و دنیا سیاستیندن اوزاق آداملار

دیر. شه هر کونفرانسیمیز قطعاً ملی و عمومی آزادلیق شعاری ایله باشلانیب قورتارمالی دیر. بونونلا بیز هرگز ملتیمیزین اکثریتینی تشکیل ائدن زحمتکشلری اونودا بیلمه ریک. اونلارین منافعی داهای دوزگون بیر صورتده تأمین ائتمک اوچون دورکی، بیز ملی ترقی و دئمؤکرات بیر رژیم یاراتماق شعاری ایله چالیشیریق {44}.

" آذربایجان خالقى نظرى بحث لردنسه عملی ایشه باشلامیشدیر. خوشبختلیکدن آذربایجان خالقى نین رهبرلری باشا دوشموشدیلرکی، بوتون طبقه لرین وحدتینی یاراتماق لازیمدیر" {45}.

" آلولار یوردونون غیور، رشید، فداکار و آزادلیق تشنه سی اولان خالقى آذربایجاندا دئمؤکرات فرقه سی نین مقدس مرامی و شعارلاری نشر اولان کیمی همین مقدس مرام و شعارلاری اوره کدن شادلیق ایله قبول ائله دی و هر گون مینلرله فرقه نین عضولی بینه داخیل اولماقلا برابر فرقه نین پولاددان محکم صفلرینی قوتلندیردیلر" {46}.

" آذربایجان دئمؤکرات فرقه سی نین 12 شهر یور بیانیه سینی بوتون طبقه لر آلقیشلاماقلا مرکزی کمیته یه هر گون یوزدن یوخاری مکتوب و تئلگراف گونده ریردیلر. اونلار همین مکتوبلاردا آذربایجان دئمؤکرات فرقه سی نین ایره لی سوردویى شعارلارین حیاتا کئچیریلمه سینه کؤمک ائتمه لرینی بیلدیریردیلر" {47}.

21 آذر حرکاتی نین اشتراکچیسى ذ. شریفی آذربایجان دئمؤکرات فرقه سینین یاراتماسی ایله علاقه دار یازیردی: فرقه یه عضو اولماق حاقیندا ونریلن تقاضانامه لره باخیب فرقه بلیطی صادر ائتمک ایشینده چالیشان لاردان بیری ده من ایدیم؛ بیر گون عریضه لرین ایچه ریسینده بندر شاهدان گلیمش بیر مکتوب منیم دقتیمی داهای آرتیق جلب ائندی. بو مکتوب بندر شاهدان تانیدیغیم آذربایجانلی کارگرلر طرفیندن گونده ریلیمشدی. اونلار ایرانین مرتجع حاکمه هیئتینین ضد ملی سیاستی

نتیجه سینده آذربایجاندا یارانمیش اولان ایشیزلیک و قحطلیکدن خلاص اولماق اوچون دۇغما آنا یوردلارینی، عائیله و ائو-ائشیک لرینی ترک اندیب ایرانین مختلف یئرلرینده آغیر و دۇزولمز شرایطده ایشله بیردیلمر.

شرفی علاوه اندیرکی، چۇخ کئچمه دی، فرقه میزین پۇلاد سیرالارینی تشکیل اندن یوز میئلرله مبارز اوغوللارین جرگه سینده نه تک بندر شاهدا، حتی تهران، قزوین، دامغان، شاهي، بهشهر، چالوس و باشقا یئرلرده ایشله یین آذربایجانلی فعله لرده گۇرونمه یه باشلادیلار.

یاخشی یادیمدا دیر هله بندرشاهدان آذربایجانلی کارگرلر طرفیندن گۇنده ریلیمیش مکتوبی اوخودوغوم گوندن 2-3 آی کئچمه میشدی کی، اولاردان بیرینه تبریزین داش ماغازالاری نین تینینده راست گلدیم. بو هله 1943- جی ایلدن بندرشاهدان تانیدیغیم قدرت ایدی. او، آغیر چه کیجی تفنگله عوض ائده رک یوردوموزون آزادلیغی اوغروندا سیلاحلی مبارزه ده اشتراک اندیردی {48}.

زنگان شهرینده، آدی خیرخواه انسان کیمی یاد اندیلن ع.اوصانلو ایسه او گونلر حاقیندا یازیردی: آذربایجان دئمؤکرات فرقه سینین تبریز شهرینده چاغریلمیش بیرینجی قورولتایینا گئدن زنگان نماینده لری ایچریسینده من ده وارایدیم. آذربایجانین بوتون شهرلریندن گلن دسته-دسته کندلی، فعله، ضیالی اجلاس سالونونا تۇپلاشمیشدیلار. قورولتایدا فرقه نین مرامنامه و نظامنامه سی حاقیندا پیشه وری گئنیش ایضاحات وئردی. قورولتایدان سۇنرا اۇز یئرلرینه قاییدان نماینده لره فرقه نین تشکیلاتلارینی یاراتماق و خالق ایچه ریسینده ایضاحات ایشی آپارماق تاپشیریغی وئریلدی. بوتون نماینده لر کیمی بیزه ده مرامنامه و نظامنامه دن چۇخلی نسخه لر وئریلدی کی، اوللاری خالق آراسیندا پایلاق. بیغینجاق، میتینگ و اجلاساردا اوخویوب تحلیل ائده ک.

اوصانلو يازير كى ، زنگانا قايبدان كيمي من ده اوز ماحاليميزدا مرانامه و نظامنامه ني پايلاماق و خالقي فرقه اطرافيندا تۇپلاماق اوچون بير قورۇپ نماينده تعيين انديب ، اطراف كندلره گۇندرديم. ياخشى ياديمدادير، بير گون مني بير ائوه قۇناق چاغيرميشديلار. قۇناقليقتا خيردا مالك، مباشر و آلوترچيلردن ده وارايدى. او گونلرده هر يۇردە، ائولردە، مسجىلردە و بازاردا يالنيز آذربايجان دئموكرات فرقه سي و اۇنون حركت خطي حاقيندا صحبت گنديردى. بو قۇناقليق دا دا مسئله نين مذاكره سي باشلاندى. اۇرادا اۇلانلار مختلف عقيدە يە مالك اۇلدوقلارينا گۇره فرقه نين تشكىلي باره سينده جور به جور فيكىرلر ايره لي سورولوردى. من وضعيتي بئله گۇردوكده فرقه نين مرانامه و نظامنامه سيني اۇنلار اوچون آيدين صورتده شرح انديب و يانيمدا اۇلان مراجعتنامه ني اۇنلار اوچون اۇخودوم .

گرگين مباحثه باشلاندى. فرقه نين ايره لي سوردويى اساس مسئله ، خصوصي ايله ملي مسئله و آذربايجان خالقي نين ديل مسئله سي اۇنلاري چوخ مارقلانديردى . قۇناقلارين اكثرىتي همان گون قۇناقليقدان دوروب محلي كمپته يە گليب، فرقه يە قبول اۇلمالاري حاقيندا خواهش انتديلر {49}.

زنگانلي يداالله ميرزازاده او گونلري خاطيرلاركن يازيركي ، فرقه ميزين تشكىلي نين اعلان اۇلونماسي خبريني ائشيتمك و اوز احساسات لاريني بيلديرمك اوچون زنگان شهري نين مركزينده - چهار راهدا مينلره فعله ، كندلي بيغيشميشدى . خصوصي ايله كندليلرين بورايا بيغيشماسي چۇخ مارقلي ايدى. چونكي ذوالفقاري نين آتلي و سىلاحلي دسته لر نين تهديد و تروري نتيجه سينده كندليلر او زامانا قدر بئله بير بيغىنجاقتا اشتراك ائتمه ميشدى لر. آذربايجان دئموكرات فرقه سينين تشكىلي نين بۇيوك رغبتله قارشىلانماسيني گۇرن ايران ارتجاعچيلاري

ترور و هده- قورخودان نتيجه آلا بيلمه ديكلري اوچون يئني حيله يه
ال آتديلار!

يدالله ميرزازاده، اوز دۇغما شهرينده او حيله لردن بيرني بئله شرح
اندير: اونلار سلطان محمود ذوالفقاري نين الي ايله زنگاندا " حزب
دئمؤكرات ايران" آدلي قلابي بير تشكىلات ياراتماق قرارينا گلديلر.
ذوالفقاري بو ايش اوچون چۇخلي پول صرف انديب بعضي آداملاري
بورا جلب ائتمك اوچون معين تشبئله باشلادي. او، اوزونون ان
ياخشي بنالاريندان بيريني بو تشكىلاتا اختصاص وئره رك بۇيوك بير
تابلو يازديريب همان عمارتين قابيسينا ووردوردي. بوندان سوئرا او،
اوز كندخدالاريني زنگانا چاغيريب كندليلري حزب دئمؤكرات ايرانا
يازديرماغا وادار ائتمه يي اونلارا تاپشيريدي. او، حتي كندخدالار
واسطه سي ايله كندليلره وعده وئردى كي، اونلار حزب دئمؤكرات
ايرانا وارد اولدوقلاري تقديرده بو ايل كي ارباب وئرگي سيندن آزاد
انديله جكلر. لاكين، بوتون بونلار كندليلري آدادا بيلمه دي. چونكي
اونلار ذوالفقارينين خمسه ماحاليندا تۇرتدي يي جنابتلري اونوتماميش،
اونون كندلرده ياراتديغي قارا زندانلاري، كندليلرين بۇيون و آياغينا
ووردوغي بوخووى و زنجيرلري ياددان چيخارماميشديلر. اؤدوركي،
ذوالفقاري نين بو حناسي نين دا رنگي توتماي و چۇخ كئچمه دن
اونون قلابي حزبي آرادان گئتدى {50}.

خالقين انقلابي روح يوكسكلي يني گورن آذربايجان دئمؤكرات فرقه
سي عموم آزدليق مسئله لري ايله ياناشي ملتيميزين اوزونه مخصوص
اولان طلبلري اوغروندا داها جدي مبارزه يه قالميشدي. اونون
اوچون ده چۇخ تنز بير زاماندا آذربايجان خالقي نين گئنيش کوتله
لريني اوز سيراناريندا حرکته گه تيرمه يه موفق اولموشدى.

" بئله بىر واختدا قۇرخويا دوشن ايران حاكيم دايره لري امپرياليست لرين گۇستريشي ايله دئمۇكرات فرقه سېنه وانقلابي حركاتا قارشى تدبيرلر گۇرمك مقصدي ايله حكيمي حكومتيني ايش باشينا گه تيرديلر. حكيمي حكومتي نين قارشى سېندا اولكه ده، خصوصا آذربايجاندا دئمۇكراتيگ حركاتا قاتلي ديوان توتماق وظيفه سېني قۇيموشديلار. بونون اوچون آذربايجانين ژاندارم و ملكه دارلاريندان عبارت قولدور دسته لري ياراتماق نظرده توتولوردى . قولدور دسته لرينه ايسه آذربايجاندا خفيه سرهنگي، خسروي رهبرليگ انتمه لي و همين قولدور دسته لريني سلاح و مختلف واسطه لرله تامين انتمه لي ايدي . انله جه ده مركزدن آذربايجان ارتجاع سينا هر جور كۇمك انتمك اوچون ايرانين داخلي ايشلر وزيرى نين معاوني، قارگاه رئيسي ژنرال ارفع، باش پۇليس اداره رئيسي، ضردابي و باشقالاري سفربرلي يه آلينميش دي. بو قولدور دسته لرآذربايجانين بوتون شهر و كندلرينده انقلابچيلارا ديوان توتماق، ترور و تضيقه ال آتماقلا آلؤلانماقدا اولان حركاتين قاباغيني آلمالي ايديلر. ايران دولتي انقلابي بوغماق ايشينده بونلاردان باشقا اردبيلين مرتجع خانلارينا آرخالانيردي . طاليش و نمين خانلاريندان ضرغام ، رشيدخان ساساني لر، حسينعليخان و باشقالاري آستارا سرحد كميساري سرهنگ ظهيرنيانين واسطه سي ايله گيزلي صورتده سيلاخلانيب خالخال مرتجع خانلاري اولان كريمخان صؤلتي، غلام ميرزاخان اسكندري، خالخالين شاهرود ماحالي نين ان بۇيوك ملكه داري ايرج ميرزا دارايي واسطه سي ايله يورتچى ژاندارم اداره سېنين رئيسي غلامحسين خانين طرفيندن سيلاخلانميش يورتچى نين مرتجع خاني مشهورانقلاب دوشمني اولان نصرالله خان، قهرمان خان ، ضرغام و باشقالاري ايله علاقه يه گيريب اردبيل اوزه رينه هيجوم انتمه لي، اردبيل ده بئرله شن بئر تيب قوشون ايله بئرلشمه لي

و اردبیل قوشونونون باشچیسی سرهنك ظریف اونلاری سیلاخلا تامين ائتمه لی ایدی. ائله جه ده نمین و طالیش خانلاری عین زماندا مشگین مرتجع قوشون باشچیسی ادیب امین طرفیندن گیزلی سیلاخلانمیش قوجا بی لی امیراصلان و باشقا شاهسون خانلاری، هم ده گرمی خانلاری اولان ارارلی میرغلام، غلامخان و محمودخان ایله بیرله شیب اردبیل اوزه رینه هیجوم ائتمه لی ایدیلر. ائله جه ده شاهسون خانلارینین قارا داغ مرتجع خانلاری ایله بیرلشمه سی نین قورخوسی وارییدی. قورولموش بوتون بو توطعه لر فرقه عضولری و قوشوندا اولان آزادخواه افسرلر واسطه سی ایله اردبیل ولایتی کمیته سینه معلومات وئریلمیشدی {51}.

" 1324- جی ایلین مهر آیی نین 20- دن آبان آیی نین 20- سینه قدر بیر آی عرضینده 100 نفر دن آرتیق فرقه عضوی اولدورولدی . مین نفر دن آرتیق حبسه آلیندی و مینلرله ائو غارت ائدیلی. آذربایجان دئمؤکرات فرقه سی ژاندارم و خانلارین وحشیلیکلری حاقیندا رسمی اولاراق 102 دفعه محکمه و ساییر دولت اداره لرینه اساسلی سندلر اوزره اعتراض ائتمیشدیلر {52} .

" 1324- جی ایله آذربایجانین وضعیتینی اولکه نین سایر قسمتلرینه نسبت خصوصی ایله ایکی جهتنن فرقلی ایدی . بیرینجیسی- بورا دا حاکم صنفلرین شدتلی استثماربندان علاوه ملی ظولم و تهران حکومتی نین فارسلاشدیرما سیاستی نین کئچمیشده کی کیمی داوام ائتمه سی ؛ ایکینجیسی- آذربایجانین ملی خصوصیتی و آذربایجاندا یاشایان خالقین مستقیل بیر ملیته مالک اولماسی ایدی {53} .

"اوللرده بو ایالتین منافی ایله آز حسابلاشان مرکزی حکومت 1945- جی ایلین یاییندان باشلایاراق گویا بورادا ملی آزادلیق حرکتی نین انکشافینا مانع اولای بیله جک بیر سیرا اقتصادی تدبیرلره ال آتدی.

اصلينده ايران آذربايجانى محاصره يه آئينميشدى. اونون اهاليسى ضرورى استهلاك واسطه لر يندن محروم انديلميشدى. شهرده كيچيك كارخانا و موسسه لر باغلانميشدى . چوخلى مقداردا كند تصرفاتى محصوللارى- بوغدا، ياغ، ات- بورادان تهرانا داشينيردى. ايرانين دولت بانگلارى ايران آذربايجانى نين اداره و موسسه لر ينى پول ايله تامين ائتمه يى دايديرميشديلار. آذربايجان خالقى نين بئله بير سياسته سون قويماق كيمي حاقلى طلبلرينه باش وزير بيات بئله جاواب وئريردى: من اونلارا راديو ايله مراجعت ائتدیم كى، بئله عريضه و تنلگرافلارلا اوزلرينه زحمت وئرمه سينلر!

اجتماعى ظولم و مى محروميت، مرتجعلر طرفيندن تعقيب اولونماق، خالق کوتله لرى نين مادی وضعيتى نين پيسلشمه سى - بوتون بونلار، ايران آذربايجانيندا، همچنين اولكه نين ديگر ايالتلرينده دئموكراتيك حركاتين كئنىشلمه سینه سبب اولدى. آذربايجانين دئمك اولاركي، بير چوخ ماحاللار يندا مهر آيي نين اورتالاريندان باشلاياراق سيلاحي توفقوشمالار باش وئريردى. ارتجاع نين وحشيلكلري باره ده دكتور مصدق 14- جى مجلسين 1324- جى ايل 18 آذر تاريخي اجلاس يندا دئميشديركي، آذربايجاندا باشلايان حركاتين اساس سببي خالقين شكاييت لرينه باخيلماسي ، ژاندارم و مرتجع خانلار طرفيندن يوزلرله گوناھسيز كندلي نين وحشيجه سینه اولدورولمه سيدير. مصدق قيد انديركى ، آذربايجان خالقى حس ائتميشديركي، بو مجلس ، بو دولت هنج بير زامان اونون دردلرينه چاره ائتمه يه جكدير . اونا گوره ده آذربايجان خالقى اوز- اوزونه چاره يولي آختارماق اوچون آياغا قالخميشدير.

ميانا شھري و اۋنون اطرافيندا كي،منطقه لردە ھلە چۇخ قاباقلاردان باشلايان انقلابي حرڪاتلار نتيجه سيندە فرقه نين يارانماسي سرعتلە و اۋزودە سئوينجلە قارشيلاندي {54}.

م. قرە داغي او گونلري بئله ايضاح اندير: فرقه ميزين تشكيلي نين خبري بيزيم كنديميزە دە يئنيشدي. ھمن گون قرە داغي ابوالحسنين ائويندە اجلاس كنجيريلدي.

فرقه نين تشكيلي خبريني كھريز و گيردە لايين كندلري نين اھالي سينە ميتينگ واسطە سي ايلە بيلديرمك قرارينا گلديك. شھريورآيي نين 16- دا نۇروزآباد، رجعيين، قاضيلى، كھريز و ساير كندلرين اھاليسي سحر ساعات 6-دان كوللوجە كندينە آخيشيب گليرديلر. كندين ديوارلاري شعارلارلا بزه ديلميشدي. ميتينگە مين نفر دن آرتيق ادام ئۇپلاشميشدي. آخشام ساعات 6 تامام دا ميتينگ باشلاندي. كندلير آراسيندان " ملكە دارلارين ظولمونه سۇن قۇيماق"، " يا آزادليق ، يا اولوم" سسلري اوچاليردي. ميتينگين ان ھيجانلي واختيندا قاضيلى، رجعيين و كللوجە خانلاري 10 نفر قادينلا برابر ميتينگە گلديلر. قۇجا كيشيلردن بيري منە:- بو خانلار اروادلاريني نيبە گە تيريبلر دئيه- پيچلداداي. اۇنلار بيزە ياخينلاشان كيمي قاضيلى خاني جبرائيل خان آتش امري وئردى. معلوم اولدى كي، چادرا اورتوب گلنر جمال آباد پۇستونون امنيه لري ايميش كي، قادين پالتاري كئييب ميتينگي پۇزماغا گلميشلر. امنيه لر آتش آچماق ايستە ديكە ميتينگ اشتراكچيلاري اۇنلارين اوزە رينه ھيجوم انديب، تفنگلريني آلديلار و كنددن قۇوديلار.

قرە داغي حرڪاتين يوكسە ليشيندن دۇغان كوللوجە كنديندە ميتينگ حاقيندا سۇزونى بو جملە لرلە سونا چاتديرير: بئله ليكلە خان و امنيه لر لرين حيله لري، ميتينگي پۇزماق جھدلري باش توتماي. اشقالچي شاه

حکومتي نين ژاندارملاري ايله ال آلتيلاري اولان خانلارين بو حيله سي ده پوچا چيخميش اولدي {55}.

تهران حکومتي وضعيتي بنله گوردوکه بير چوخ ديگر پيلانلاردا حاضيرلاميشدي. او جمله دن آذربايجان تورپاقلاريني عدالتسيز اولاراق اللرينه کنچيرن ملکه دارلارلا بيرليکه يئني يارانميش فرقه ني داغيتماق و اوز اشقالچي و ترورچي حاکميتيني قوروماق ايسته بيردي.

" بياننامه آذربايجانين بوتون شه هر و کندلری ايله ياناشی قاراداغ ولايتی نين مرکزی اهر شهرينده ده زحمتکشلرين بؤيوک روح يوکسکلی يينه سبب اولدی. زحمتکش خالق کوتله سی بو بياننامه نين هر بير سؤزونده اوز آرزو و ايسته يینی گوروردی. شهرين اورتاسينا توپلاشان ازدحامين ايچه ريسينده بياننامه نی آخيرا قدر اوخوماق خيلي واخت چکدی. دينله يی جيلرين خواهشی ايله بياننامه نين بعضی ماده لری ايکی، حتی اوچ دفعه تکرار اوخونوردی. يئنه ده آرا بير ازدحام آراسيندان گلن سسلر: - " اوغول باشينا دؤنوم، او تورپاق حصه سيني بيرده اوخی، " " قارداش ديل مسئله سيني بيرده تکرار ائت، " " عم - اوغلی او سکيز ساعاتليق ايش گونونی منه باشا سال - سئواللاری او قدر وئريلدی کی، گنج ناطقين دانیشماقدان، ها بنله سئواللارا جاواب وئرمکدن آز قالا سسی توتولوردی. بوتون بونلار ازيلن بير ملتین اودلی قليبندن قوپان راضيليق و منتدارليق ندالاری ایدی" {56}.

" بو زمان تهران حکومتي نين جنایتلري اولدوقجا شدتلنميشدي. کندليلر تبريزه گليب ژاندارملارين تورتدي بي جنایتلرله باغلي دنمؤكرات فرقه سینه شکایت انديرديلر. بوتون بو جنایتلري دولت مأمورلاري اوزلري تورتديكلري اوچون کندليلرين شکایتلرينه قولاق آسان يوخ ایدی. 1324- جي ايلين مهرآبي نين 9- دا هشتري نين عجمي کندينده مالک محمد صادقخان مجتهدي، اونون مباشري عبدالحسين ساساني 4

نفر كندليني اولدورور و 6 نفر ي ده يارالاييرلار. لاکين، مجتهدي نين عوضينه کندليلر حبسه آلييرلار. همين ايل مهر آبي نين 7- ده کاغذکنان ماحاليندا قوشابولاق کندينه ايکي نفر کندلي فرقه يه عضو يازيلديقلارينا گوره ژاندارملار طرفيندن اولدورولور. شربيان دا ژاندارملار کندليلري غارت اتديکلري زامان بير کندلي اولدورولور. تیکمه داش دا کندليلر غارت اولونور و 200 نفر دن آرتيق کندلي اوز عانيله سي ايله چوللره دوشورلر. امند کندينه 22 نفر ژاندارم کندليلره هيجوم انديب اولنلري غارت انتمه يه باشلايرلار. و 150 نفر تبريزه گليب فرقه يه شکايت انديرلر.

آذربايجان دئموکرات فرقه سي نين بيرينجي قورولتايي ايراندا ، او جمله دن آذربايجاندا ارتجاع قوه لري نين دئموکراتيک تشکيلاتلارا شدتله هيجوم انتدي يي بير زاماندا مهر آبي نين 10- دا چاغريليميشدي. قورولتايدا آذربايجان دئموکرات فرقه سينين بوتون تشکيلاتلاريندان حل انديجي سسله 237 نفر نماينده ، 17 نفر قوناق کيمي اشتراک انديردي. قورولتايي قوجامان و مبارز آزاديوخاه نورالله خان يکاني آچدي. حرکاتين تشکيلاتچيسي سيدجعفر پيشه وري معروضه انده رک ايرانين و آذربايجانين داخيلي وضعيتيني شرح وئريب ، آذربايجان دئموکرات فرقه سي نين مرامنامه و نظامنامه سي نين نه دن عبارت اولدوغوني ايضاح انتدي. قورولتاي اوچ گون داوام انتدي . مرامنامه و نظامنامه مذاکره و قبول اولوندي.

آذربايجان دئموکرات فرقه سي نين بيرينجي قورولتايي ملتيميزين تعيين مقدرات حقوقونا خصوصي فيکير وئره رک گؤستردی کی، وطنيميزين سياسي حاکميتيني اله آماقلا برابر آزادليق اوغروندا مبارزه ني داها جدي ايره لي آپاراجاقدير. قورولتايدا وطنيميز آذربايجاندا ايالتی و ولايتی انجمنلرين تنزليکله چاغريلماسی و سياسي حاکميتين قانون

اساسی موجبینجه تآمین اندیلمه سی کیمی بؤیوک بیر تکلیفین ایره لی سورولمه سی ینکدیللیکله قبول اولوندی. قورولتایدا مذاکره اولونان مسئله لر هامیسی اؤز آنا دیلیمیزده مذاکره اولوب گؤسته ریلدی کی ، دیلیمیز شعر و ادب دیلی اولدوغی کیمی سیاسی ، اجتماعی و دولتی مسئله لری حل اتمکده آرتیق درجه ده یارارلی بیر دیلدیر.

قورولتایدا مرکزی کمیته نین عضولری و مرکزی تفتیش کمسیونی عضولری قورولتای اشتراکچیلاری طرفیندن سنچیلدی" {57}.

آذربایجان دئموکرات فرقه سی نین مرکزی کمیته سی نین عمومی اجلاسی نین ایکینجی دؤوره سی نین 3- جی اجلاسی ایسه 1324- جی ایلین مهرآبی نین 18- ده جمعه گونی سحر ساعات 9 تامامدا تشکیل اولموشدی." آقای پیشه وری جلسه نی افتتاح ائتدی. ولایت و اطراف نماینده لری نین گذارشلری ائشیدیلدی.

اورومیه نماینده سی آقای آزاد وطن اورومیه ده کند و شهرلرده کندیلیرین دئموکرات فرقه سینه اولان صمیمیتینی وحرارتلی احساسات لارینی بیلدیریب فرقه نین پاک و مقدس مرامی یولوندا جان و مال ایله حاضر اولدوقلارینی قید ائتدی.

اردبیل نماینده سی آقای جودت تهران مرتجع مامورلارینین تحریک لرینه دایر صحبت ائدیب تهرانین مرتجع عنصرلرینین آذربایجاندا امنیتی پوزماغیندان و جنایتلریندن بیر نچه نمونه لر ذکر ائدیب فرقه نین شعارلارینی حیاتا کئچیرمکدن اؤتری بوتون اردبیل جامعاتی نین آذربایجان دئموکرات فرقه سینه صداقتلی اولدوقلارینی بیلدیریب، اردبیل حومه سینین ارتجاع قوه لری نین غارت و ممانعتنه باخمایاراق گوندن- گونه وسعتلنمه سینی شرح وئردیلر.

زنگان نماینده سی آقای جاهانشاهلو زنگاندا اولان سیاسی شرایط و فئودالیزم وضعیتندن دانیشاراق ، تهران حکومتی نین غیر قانونی تحریکاتی اطرافیندا مفصل صورتده بحث ائتدیلر...

خوی نماینده لریندن آقای آتش بیات و آقای ذوقی خوی تشکیلاتی وضعیتینه دایر و اورادا اولان مخالف جریانلار حاقیندا اظهار ائتدیلر کی ، تهرانندان گونده ریلن بعضی مرتجع اداره مامورلاری و اداره رئیسری آزادلیق علیهینه اولان عملیاتلارینی گیزی صورتده آپارماقدا دیرلار...

ماراغا نماینده سی آقای کبیری اوتوزمین ماراغا و اطراف فرقه عضولری طرفیندن آذربایجان دنموکرات فرقه سی نین مرکزی کمیته سی نین عمومی اجلاسینا آتشین سالاملارینی ینتیریب و اونلارین ایمان و عقیده لرینی فرقه گؤسته رن یولا و فرقه اراده ائدن هدفله اعلان ائدیپ، مختصر صورتده ماراغا دا اولان دره بی لرین ارتجاعی تحریکاتینا راجع و مرتجع عنصرلرین فجایع و توره تدیکلری جنایتلر باره سینده دانیشدی و سونرا آند ایچدیلرکی، ماراغا اهالیسی اوز آخیرینجی قطره قانلارینا قدر آذربایجانین آزادلیغی و آذربایجان خالق نین سعادت اوغرונدا هر جور فداکارلیق ائتمه یه حاضر دیر....

سونرا اهر، ارسباران، ماکو و بیر چوخ مهم تشکیلات نماینده لری اوز یئرلری نین وضعیتینه باره سینده مفصل صورتده گزارشلرینی وئردیلر. عمومیتله جلسه ده اولان بوتون نماینده لر و تشکیلات باشچیلاری بو نتیجه نی آلدیلرکی ، بوگون آذربایجان خالق هر طبقه دن و هر بیر صنفدن اولورسا اولسون آذربایجان دنموکرات فرقه سی نین رهبرلی بی آلتیندا وار قوه لری ایله آذربایجان خالق نین آزادلیغینی و داخلی مختاریتتی آماغا و ایالتی- ولایتی انجمنلری تشکیل ائتمه یه، قانون اساسی نین مقدس ماده لرینی حیاتا تطبیق ائتمکله برابر تهران مرتجع

حکومتی نین غیر قانونی عملیاتلارینا سون قویماغا حاضر و آماده دیرلر" {58}.

بو اجلاسدان بیر گون سونرا " دکتر محمد مصدق ملی شورا مجلسی نین 1324- جی ایل 19 مهر (29 سنتیابر 1945) تاریخی اجلاسیندا آذربایجان دئموکرات فرقه سی نین تئلگرافینی اوخومیشدی . تئلگرافدا دئییلیردی:هشترود ماحالیندا محمد صادق مجتهدی و عبدالحسین ساسانی ژاندارم مأمورلاری نین کومه بی ایله کندلیله سیلاحلی باسقین انتمیش ، حسن آقا غلام، فتحعلی و مشهدی عبدالهی نی اولدورموش و 5 نفری یارالامیشلار. قاتیلر تعقیب اولونمور. عکسینه کندلیله حبسه آلینیرلار. قوشا بولاقدان محرم و قنبر آدلی کندلی اصلان ، همایون و سئرژانت ابراهیمی واسطه سی ایله اولدورولموشلر.ژاندارملارین هیجومی نتیجه سینده اهالی کندلی بوراخیب قاچیرلار.گروهیان مقدسی نین باشچیلیغی ایله ژاندارم دسته لری کندلره هیجوم اندیر، آغ ساققاللاری زندانا سالیر و کندلیلرین اولورینی غارت اندیرلر. بیر نچه نفر یارالانمیش و بیر نفر اولموشدور. تیکمه داش کندینده ژاندارم مأمورلاری کندلیلرین ائوینه باسقین اندیر و 200 نفر کندلی کندنن قاچمالی اولموشلار.

دکترمصدق نطقینه ادامه وئره رک قید اندیرکی، کندلیله دولتدن طلب اندیرلرکی، گوناهاکارلاری جزالاندیرمالی و ژاندارم مأمورلارینین قانونسوز حرکتلرینین قاباغی آلینمالیدیر.او، علاوه اندیرکی، بویوک مشورطه نی یارادان و وطنپرورلیکلرینه شبهه اندیلمه یین آذربایجان خالق ایله محاربه انتمک اولماز! منیم فکریمجه اونلارلا مذاکره یه گیرمک ، اونلارین شکایتینه ینتیشمکله اونلاری مرکز تابع انتمک اولار" {59}.

آبان آیی نین 17- ده، پنج شنبه گونی آذربایجان دئموکرات فرقه سی نین مرکزی کمیته سی نین عمومی اجلاسی بوتون مرکزی کمیته نین

عضولری و ولایتلرین تشکیلات باشچیلاری نین اشتراکی ایله افتتاح اولموشدور.

مجلس ده آقای صادق بادگان چیخیش ائتمیشدیر. آقای بادگان مجلس انتخاباتینا دایر، هابئله 15- جی دؤوره نین تحریم اولماغی نین علتلرین و بو ایشین غیر قانونی اولماسی اطرافیندا مفصل بحث اندرکن قانون اساسی نین نئچه مهم اصلینی تحلیل اندیب قید ائتدی کی، آذربایجاندا ایران جمعیتی نین اوچدن بیر حصه سی یاشادیغینا گؤره آذربایجان ملتئ نین حاقی واردیرکی لااقل 54 نفر وکیل مجلسه گؤندرسین. قانون اساسی نین 4 - جی اصلینه گؤره بوتون ایران ملتینه 162 نفر نماینده انتخاب ائتمک اوچون حق وئرلمیشدیر. ایندی بونی 200 نفره قدر آرتیرماغا دا همین اصل موجبینجه حق لری واردیر. اونا گؤره ایران ملتئ عموماً جمعیتجه 15 میلیوندان یوخاری تخمین ائدیلمه میشدیر. آذربایجان خالقئ بونون حداقل اوچده بیر حصه سینی تشکیل ائدیر. اونا گؤره آذربایجان خالقئ نین ایران مجلسینه 54 نفر نماینده انتخاب ائتمه سی مشروع و قانونی دیر. اگر ایندی یه قدر آذربایجان خالقینا 21 نفر نماینده انتخاب حاقی وئرلمیشسه مینلرجه آذربایجان خالقئ نین حاقینی ضایع اندیب و آياقلار آلتینا آلمیشلار. بو اصلره گؤره همین جلسه آذربایجانین مشروع حاقی اولان 54 نماینده انتخاب ائتمه سینی آشاغیدا کی حساب اوزره موقع اجرایه قویسون .

آقای بادگان 54 نفر بوتون آذربایجان نماینده لری نین صورتین و تعدادین هر محلین جمعیتینه نسبت اوخویوب و شرح وئردی. بو قرار ایله آذربایجانین حداقل دؤرت میلیون یاریم جمعیتین نظره آلاراق بوتون آذربایجان اوچون 54 نفر وکیل تعیین اولونور.

بو قرار حرارتلی و شورانگیز اوررا سسلری ایله مرکزی کمیته نین عموم اجلاسی طرفیندن تصدیق اولوندی {60}.

سیدجعفر پیشه وری یازیر کی: قورولوش دؤوره سی خاتمه تاپیب ، وسیع تبلیغات و عمل دؤوره سی باشلانمیشدیر. بو گوندن اعتباراً فرقه سیاسی قدرت کسب ائتمک یولوندا مبارزه اندیر. سیاسی قدرت انجمنلر و مجلس نماینده لری نین، آزادخواه و دئموکرات شخصلرین اولماسی سایه سینده کسب اندیله بیلر {61}.

" تبریز شهرینده 1323- جی ایل مهرین 28 - دن آذرین 24- نه قدر اولان مدتده 242 مین نفر دن چوخ آدامین اشتراکی ایله 17 بویوک میتینگ و نمایش تشکیل اولموشدور. ناتمام معلوماتا گوره 1323- جی ایلین دی آییندان 1324- جی ایل اردیبهشت آبی نین 10- نا قدر اولان مدتده آذربایجانین تکجه 22 شهر و قصبه سینده 40- دان چوخ میتینگ و نمایش تشکیل اولموش و بو بیغینجاقلاردا 262 مین نفر اشتراک ائتمیشدیر. 1324- جی ایلین شهر یور- مهر آیلاریندا صدر حکومتی آذربایجانین دئموکراتیک حرکاتینی بوغماق اوچون بیر طرفدن آذربایجاندا ارتجاعچی مالکلی دئموکراتلار علیهینه سیلاحلاندیریر، او بیر طرفدن ایسه ژاندارملار واسطه سی ایله آزادخواه کندلیله قانلی دیوان توتوردی. بو حکومت آذربایجان خالق نین قانون اساسییه اویغون اولاراق ایالت و ولایت انجمنلری تشکیل ائتمک طلبینی قطعی صورتده رد ائتدی. 1324- جی ایل آبان آبی نین اورتالاریندا حکیم الملک دولتی آذربایجاندا انقلابی حرکاتی سیلاح گوجونه یاتیرماغا جهد ائتدی. قوشون ستادی و داخیله وزیری آذربایجان لشگری نین فرماندهینه ، فرماندارلارا ، ژاندارم و نظمییه رئیس لرینه تلگراف لا آذربایجاندا باشلانان انقلابی حرکاتین قباغینی آلماعی امر ائتدی {62}.

1324- جی ایل آبانین 26- دن آذربایجان فدائی لری آذربایجانین شه هر، قصبه و کندلرینی ارتجاعچی حکومتین سیلاحلی قوه لریندن آزاد ائتمه یه باشلادیلار.

سیدجعفر پیشه وری" دوشمنین حیلہ سینی آنلاماق لازیم دیر"- ادلی مقاله سینده یازیردی: الیمیزده مدرک و دلیل وارکی تهراندان گوجلی مقداردا پول آلیب گلن ماجراجولار فرقه میزه چوخ سول سوزلرله سوخولوب فرقه رهبرلرینی ساغ و محافظه کار سیاست آپارماقدا متهم اندیرلر. بونلار تورپاق بؤلگوسی، جمهوریت و سرمایه دارلاری محو اتمک شعاری ایله فرقه میزین ایچینه سوخولماغا، فرقه نین ساده عضولرینی ناراضی سالماغا چالیشیرلار. مخصوصاً ژاندارملارین کندلرده گوردوکلری ایشلر نتیجه سینده کندیلر آراسیندا چیخان ناراضی لیقدان خاننانه بیر صورتده سوء استفاده اندنلرده آز دئییلدیر {63}.

تبریز روشنفکرلری (ضیالیلاری) آذربایجاندا توره نین جنایتلره قارشلی اعتراض انده رک یازیردیلار: بیز تبریزین روشنفکرلری طرفیندن مرتجع تهران حکومتی نین آذربایجانداکی وحشیانه جنایتلرینه خاتمه وئریمه سینی و بو جنایتکارلارین ملّت محکمه سینه چه کیلمه سینی طلب اندیریک. اوندان علاوه مرندده، زنگاندا، طسوج دا، آذر شهرده، ماراغادا، اردبیلده و سایر یئرلرده زحمتکشلر عمومی میتینگلرده جنایتکارلارین جنایتلرینه سون قوبولماسی، ایالتی و ولایتی انجمنلرین تشکیل اندیلیمه سی حاقیندا قرارلار چیخاریب فرقه نین مرکزی کمیته سینه گونده ریردیلر. آبان آیی نین 27- ده یاغیشلی بیر گونده تبریزده 30000 نفرلیک طنطنه لی بیر میتینگ تشکیل تاپدی... بیر چوخ یئر لرده، او جمله دن میانا، ساراب و اردبیل ده سیلاحلی قیاما باشلادیلار و ژاندارملاری ترک سیلاح انتدیلر" {57}.

12 شهریوردن سونرا تهران حکومتی بیر چوخ یئرده فرقه تشکیلاتینی داغیتماغا چالیشمیشدی. او جمله دن مرند ده دنمؤکرات فرقه سی کمیته سی نین یارادیلماسی نین قباغینی آلماق ایشینی مرند ملکه دارلاریندان بیرینه تاپیشیرمیشدی. " بو مسئله 21 آذر نهضتیندن

سۇنرا فدائي لرين اليه دوشن سندلردن معلوم اولدى. سندلرين بيرى ايرائين داخيله وزارتي طرفيندن همين ملكه دارا گونده ريلميش بير رسمي مکتوب ايدي. مکتوبدا داخيله وزارتي همين ملكه دارا مراجعه انتميش و اونا بيلدیرميشدیرکي، اگر مرندده دئموکرات فرقه سي کميته سينين ياراديلماسينين قارشيسيني آلا رسا مرندين ژاندارمري اداره سي نين رياستي اونا تاپشيريلاجاقدير.

بونا بنزر بير چوخ عكس انقلابي چيخيشلارلا ياتاشي آذربايجان دئموکرات فرقه سي خالقين سيلاحي مبارزه قوه لريني، فدائي دسته لريني تشکيل انتمک قرارينا گلמידى" {64}.

21 آذر حرکتاي نين رهبري، سيد جعفر پيشه وري يازيرکي، تبريز، اردبيل، اورمي، ميانداب، شاهين دژ و ساير نقطه لرده منظم قوشون حصه لري بيزه نسبت خصمانه موقع توتوموش سرتيب درخشاني، سرهنگ وره رام، سرهنگ زنگنه تييلري اولکه ميزي قان و آتش درياسيندا غرق انتمه يه مصمم اولموشلاردي. بئله بير زاماندا مرکزي کميته ميزين عمومي اجلاسي بيزه حمله فرماني وئردي و ملي آزادليق مبارزه سينين باشلانماسيني بوتون فرقه افرادينا اعلام انتدي. بونولا فرقه صفرينده حربي ايش باشلاندي. تشکيلاتين بوتون ساغلام عضو لري سيلاحا ساريليب فدائي دسته لرينين اوزه بيني و ريشه سيني تشکيل وئردي. بوتون خالق مرکزي کميته نين عمومي اجلاسي نين آچيق تصميمي اوزره حرکتک گلدی؛ آياغا قالخدي، ملي آرزولاريني حياتا کچيرمه يه باشلادي.

" بويوک ملي حرکت آرتيق باشلانميش، آزادليغي تامين انتمک يولوندا شعارلارين اجراسی گليب چاتميش دير" {65}.

فرقه نين سيلاحي مبارزه قوه لريني تشکيل انتمک قرارينا گلمه سي حاقيندا غلام يحيي دانشيان يازيرکي، بو قرارين اجراسي منه

تاپشيريلىمىشىدى .او، علاوه اندىركى، هر طرفلى گىزلى حاضرلىقدان سونرا 1945- جى ايل نوياىر آبي نين 22- 20- ده ميانا و ساراب دا ايران دولتي ايله خالق سيلاحي ووروشماغا باشلايدى {66}.

"21 أذر" حرکاتى نين اشتراکچىسى ممدعلي مصدق پراکنده چىخيش لارين يىكون نقطه سى، ميانا شهورى ايله باغلى بئله يازير: آبان آبي نين 27- سى آخشام ساعات 6- ايدى. ميانا ده مير يول اىستگاهيندا نقليات شعبه سى نين فعله لري معاشلاريني طلب انتمکن اوتري اداره نين قباغينا تۇپلانمىشىدىلار. بو زامان ميانا ده مير يول اىستگاهى پۇليس اداره سى نين رئيس معاونى بهمنى ايتى آدىملارلا غضبلى بيرحالدا اىستگاهين تئلگراف شعبه سینه گيردى. پۇليس اداره سى معاونى نين گه تيردى يى تئلگرافين مبارز فعله لرين عليهنه اولدوغي معلوم ايدى. بونا گۆره ده فعله لره واسطه ايله اولورسا- اولسون بو مسئله نين قارشىسيني آماق اىسته بيردىلر. گه تيريلن تئلگرافى وورماغا باشلايدىدا، ده مير يولونون كهنه ايشچيلريندن قوجامان قوربان كيشى تئلگرافخانايا گيريب، تئلگرافى اىسته دى. تئلگرافچى تئز تئلگرافى ميزين سورمه سینه آتيب آباغا قالدى:

- دولت اسراريني هئچ كسه وئرمك اولماز!- دئيه قوربانا جاواب وئردى. قوربان ميزه دۇغرى يۇلدى كى، سورمه دن تئلگرافى گۇتورسون. تئلگرافچى اونا مقاومت گۇستردى. سۇنرا قوربانى توتوب آپاردىلار. لاکين، مبارز فعله لر اونی آزاد انتدىلر.

ممدعلي مصدق سۇزونى داوام اندىب يازيركى، همن گنجه ساعات بيرده ده مير يول فعله لري ميانا كميته سى نين گۇسته ريشى اساسيندا هم ده مير يول اىستگاهيني و هم ده ميانانين بوتون اطراف كندلرينى و شهري آزاد انتمك امريني آلدىلار.

فدايي لرين سيلاخانماسيندان خبردار اولان گرمه ري نين مرتجع فئوداللاري، او جمله دن مير احمد گرمه رودي، سالار مظفر، ميرداود خان، علي قلي خان، خسرو خان، مرتضي بهبودي ميانا ژاندارملارينا و پوليس لرينه كومك ائتمه يه حاضرلاشديلار.

مصدق خاطرلاييب يازيركي، گنجه ساعات اوچ ايدي . فدايي لر ايستگاها داخل اولديلار. اولجه كئشيك چه كن پوليس اداره سي نين قاراوللاريني ترك سيلاخ انديب ايستگاهي توتديلار. ايندي قارشي دا دوران اساس وظيفه پوليس اداره سيني توتماقلا ايستگاهي تمامي ايله آزاد ائتمك ايدي . ساعات اوچ ياريم ايدي. فدائي لر پوليس اداره سينه ياخينلاشيردي. ايكي حصه يه بولونموش فدائي لر جنوبدان و شمالدان پوليس اداره سيني محاصره يه آلديلار. آتيشما باشلاندي. فدائي لردن بير نچه سي پوليس لرين آتشيندن قورخمايلاق پوليس اداره سينه گيرديلر. وضعيتي بئله گورن پوليس رئيسي تسليم اولماغا مجبور اولدي. تئلگراف اداره سي ده اله كئچدي، بهمني نين تعجيلي صورنده زنگانا وورماق ايسته دي يي تئلگرافين مضموني بيزه معلوم اولدي. او، بو گنجه باش وئره بيله جك فدايي چيخيشلاري نين قارشيسيني آلماق اوچون زنگاندا اولان ايران حكومت قوشونلاريندان كومك ايسته ميشدي. بو چيخيش فدايي حركاتي نين باشلانغيچي اولدى {67}.

آذربايجان دئمؤكرات فرقه سي نين اجتماعي- سياسي صحنه ده گئئنيش موققيتي ني گورن ارتجاعچي تهران حكومتي حركاتين قارشيسيندا سرت مناسبترلله ياناشي گيزلي و دوشونولموش فؤرمادا ديگرتدبيرلرده آپارماغا باشلاميشدي. قيزغين قارشي دورما گئدن يئرلردن بيرى ده ساراب شهري و اونون اطراف قصبه و كندلريني گؤسترملك اولار.

"21 آذر" حركاتي نين اشتراكچيسي ممي صادقي همين گونلري بئله قيداندير: 1324- جي ايلين آبان آييندا من تهراندا ايديم. همن گونلرده

آذربايجاندا اولان يولداشلار يمدان بير تىلگراف آلدىم. بو تىلگراف دا يازىلمىشىدى: اوشاق خىستە دىر؛ اوزونى تىز يىتىر. بو سۆزلردىن جدى بىر مەسىلە نىن اولدوغونى باشا دوشدوم. آذربايجان خالىي مەقدراتىنى اوز الينە آماق اوغروندا سىلاھلى عىيانا حاضىرلاشىردى. من، اول تىرىزە گىلىب اورادا مەركىزى كىمىتە دە يولداشلارلا گوروشىدىن سونرا دۇغما شەھرىم سارابا قايتىدىم. بو زامان سارابا فدائىي دىستە لرى يارانىردى. من فرقه مەيزىن گوستە رىشى اساسىندا بىرەدە فدائىي ايله مە بىن كىندىنە طرف يولا دوشدوم. اطراف كىندىن فرقه عضولرى گىلىب بىزە قوشولدىلار. بو كىند فدائىي لرىن مەركىزى اولدى. كىندىن اطرافىنا فدائىي لردىن قاراول قولىدى. من، پىستلارى تەبىن انتىكىدىن سونرا كىندە قايتىدىب جاودانلا گوروشدوم. بو گوروشدە ژاندارملار علبىنە نە واخىت ھىجوم اندە جە بىمىز مەبىن اندىلدى.

مىي صادقى ھىجومون تىسوىرىنى وئردىكىدىن سونرا يازىر كى، ووروشما نىتجە سىندە بىزىم دىستە دن بىر نىفر فدائىي اولدى، ژاندارم لاردان ايسە اولوب يارالانان چوخ ايدى {68}.

"21 آذر" حركاتى نىن دىگر اشتراكچىلارىندان ع. على نژاد اشتراك انتىدىي گونلرى ايشىقلاندىر اراق يازىردى: تىرىز كارگرلرى آذربايجان دىمۇكرات فرقه سى نىن گوستە رىشلىرىنى رھبر توتاراق وطين مەقدراتىنى الە آماق اوچون سىلاھلى مەبارزە يە حاضىرلاشىردىلار. تىرىز شەھرى نىن جنوب غىربىندە يئرلە شىن "خىسروى" گون كارخاناسى نىن كارگرلرى دە محكم ارادە ايله حركت اندىردىلر. فرقه نىن تىشكىلى گونلرىندە ھىمىن كارخانانىن كارگرى محمدعلى دىبا آزادلىق اوغروندا مەبارزە آپاردىغى اوچون كارخانا مەدىرىتىنى طرفىندىن ايشىدىن قولموشدى. على نژاد يازىركى ، محمدعلى كارخانادان قوولاندىن سونرا يىننى دن اونى ايشە قايتارماق اوچون من چوخ چالىشىردىم . بىر گون او مە

دئدی:- علي نژاد چۆخ ناراحات اولما. بو وضعیت مۆقتی دیر؛ قوی ایندی اونلار دئین اولسون. آنجاق صباح بیز دئین اولجاق {69}!

"21 آذر" حرکاتی نین رهبری ، سیدجعفر پیشه وری ملتیمیزین آذربایجان دئمؤکرات فرقه سی اطرافیندا بیرلشمه سینین سببنی بئله ایضاح اندیردی: بیزیم قدرت و گوجوموز مبارزه میزین ملی خاصیته دیر. آذربایجان خالقینی بیرلشدیریب، اونلاری دئمؤکرات فرقه سینه باغلايان آنجاق فرقه نین میدانا آتدیغی ملی شعارلاردیر {70}.

ممی دهقان شاهدی اولدوغی حادثه لری یاد انده رک "21 آذر" حرکاتیندان قابق کی دؤوره عائیذ خاطره یازیسیندا جان سیخیجی او گونلردن دانیشاراق بیر حادثه نی بئله قلمه آلیر: اردبیلین یاخینلیغیندا اولان کزه کندینده قارداشخان بی خرمن اوستونده عباسی حسینقلی آدلی بیر کندلینی گول له ایله ووروب اولدورور. ژاندارم و قوشون اداره سی قارداشخان به بی تعقیب ائتمک عوضینه اولن کندلی نین قوهوملارینی تعقیب ائتمه یه باشلايير {71}.

زنگان و خمسه ماحالیندا دولت مأمورلاری و مرتجع خانلارلا گئدن ووروشمالاردا سارابدان کومه یه گلن فدایی لرین سیراسیندا خ. پوشنادی ، او گون لری خاطرلایاراق اشتراکچیی اولدوغی هم گونلرین تصویرینی قلمه آلاق یازیردی: فدایی دسته لریمیز خمسه ماحالی نین کندلرینه داخل اولارکن اهالی نین سئوینجله دؤلی اولان آلقیشلاری ایله قارشیلانیردی.

او، هم خاطره سینده ماراقلی بیر حادثه یه توخونور و یازیر: خمسه خانلاریندان اسلحه دار باشی، یمینی و باشقالاری بؤیوک بیر ماحالین کندلیلری نین آلین تری ایله الهه انتدیکلری تاخیل و باشقا ارزاقی ده وه لره چاتیب گیزلی صورتده تهرانا آپاریردیلار. بیزیم فدایی دسته میز بوندان خبر توتوب کاروانین قاباغینی کسدی . ووروشما بیر نئچه

ساعات داوام انتدي. خانلار و اونلارين قولدور دسته سي مقاومت گؤسته ره بيلمه ييب قاچدىلار. فدائي لرين لينه بؤيوك بير غنيمت ، بير نئچه يوز ده وه و يوز تونلارلا تاخيل كنجدي. بيزيم فدائي دسته ميز همن تاخيلي خمسه كندليلري آراسيندا پايلاديقدان سونرا ده وه لري زنگانا گؤندرديلر. بنله ليكله خالقين اوز مالي اوزونه قايتار يلدي {72}.

غلام يحيي دانشيان يازيركي، سيد جعفر پيشه وري مني ميانادان تبريزه ايسته يه ره ك تبريزين و تبريز اطرافينا توپلانان فدائي لرين عمومي فرمانده لي ييني منه تاپشيريدي. تبريز شهريني آزاد انتمك اوغروندا ووروشلاردا اشتراك انتمك اوچون تبريز اطرافينا ماراغا ، ساراب ، واسمنج، سره سكند، صوفيان، مرنده، آدرشهر، اوسكى، سردري و خسروشاهدان بؤيوك فدائي دسته لري توپلانميشدي. تبريز شهريني نين اطرافي فدائي لر طرفيندن محاصره يه آينميشدي. شهر ايچه ريسينده ده خالقين سيلاحي دسته لري دؤيوش امري گوزله بيردي. آذر آبي نين 20- ده تبريزده پيشه وري ابالت بناسيندا شهرين روحانيلري نين، تاجر و فابريك - زاود صاحبلري نين مشاوره سيني چاغيردي . ايران قوشونون تبريز لشگري نين فرماندهي سرتيب درخشاني ده مشاوره يه چاغيريلميشدي. او، گللك ايسته ميردي. لاکين، سونرا مشاوره ده حاضر اولدي. پيشه وري مشاوره ده آذربايجان خالقي نين آزادلىق مقصدلريني هر طرفلي آيدينلاشديردقدان سونرا قان توكولمه مه سي خاطرينه تبريزده كي ايران قوشون حصه لري نين تسليم اولونماسيني سرتيب درخشاني دن طلب انتدي. درخشاني اول بو ايشه راضي اولمادي. او واخت پيشه وري درخشانييه دئدي كي، مسؤليت سيزين بؤيونوز دا قالير. پيشه وري سرباز خانانين نه قيمته اولورسا- اولسون فدائي لر طرفيندن توتولاچاغيني سؤيله ينده مشاوره اشتراچيلاري و

درخشاني تيريزده كي قوشون حصه لريني تسليم ائتمه يه حاضر اولديلار {73}.

" آرتيق 1945- جي ايلين آخيرلاريندا فرقه نين 70 مين نفره ياخين عضوي، او جمله دن 6000 نفر فعله، 56000 نفر كندلي، 2000 نفر ضيالي نماينده سي، 3000 نفر خيردا صنعتكار، 2000 نفر آلورچي، 500 نفر ملكه دار، 100 نفر روحاني سي وارايدى" {74}.

" 21 آذر نهضتي عرفه سينده و ملي حكومتين قورولماسي نين ايلك هفته لرينده فرقه نين تركيبي بنله ايدى: فعله 9 %، كندلي 80 %، صنعتكار و اصناف 5 %، ضيالي 3 % و ملكه دار، تاجر، روحاني لر 3 %-. ايدى. 21 آذر حرکاتی نين بو خصوصيتينه آذربايجاندا كى باشقا نهضتلرين هنج بيريسي مالك اولماميشدى" {75}.

" 21 آذر نهضتي غلبه چالديقدان سونرا آپاريلميش حسابلامالار گؤستميشدركي، بوتون اكين ساحه لرى نين 80 % ملكه دارلارين، 12 % ايسه خالصه و وقف اداره لري نين الينده اولموشدور. او زامان اوچ ميليوندان چوخ اهالي سي اولان آذربايجان كندلرينده تورپاقلارين 90 %- دن چوخي و ان فائدي حصة سي ملكه دارلارين، دولت مأمورلاري نين و روحاني لرین اختياريندا اولموشدور. كندلريميزده حكم سورن اورتا عصر قايدا- قانونلاري، ارباب- رعيتليك مناسبتلري، آغير و چوخ سايلي وئرگيلر و روسوملار، آمانسيز استعمار، ظولم و اوز باشيناليق گننيس كندلي کوتله سيني تنگه گه تيرميش، اوني طاقتدن سالميشدي. بنله بير جان سيخيحي وضعيتدن خلاص اولماق اوچون داها هنج نه بين دوزه ليشينه ميدان قالماميشدي. تك- تنها يول آنجاق وانجاق حاكميتين چوريليشي مسئله سي ايدى" {76}.

" 1324- جي ايل آبان آبي نين 23- دن باشلاياراق آذر آبي نين 27- نه قدر بير آيدان بير قدر آرتيق مدت ده بوتون آذربايجان آزاد انديلدي.

بو بیرآیدان بیر نئچه گون آرتیق مدت ده 230 نفر فدایی، 550 نفر فرقه عضوی و باشقالاری اولموش و 127 نفر فدایی یارالانمیش دی" {77}. بونولادا دئمک اولارکی، خالقین تعطیللرده، میتینگلرده، اعتراض نمایشلرینده اشتراک اندیب و یا کوللکتیو صورته مرکزی حکومت شکایت تئلگراملاری و مکتوبلاری نین گوندرمه سی و اختی آرتیق اوتوب کئچمیشدیر.

بنله لیکله خالقین متشکل و انتظامی حرکت انتمه سی اوز نتیجه سینی وئرمیشدی. شهبه سیزکی، وضعیتي بو دوروما گه تیریب چیخارماقدا ان بویوک حل اندیجی رول اویناماسینا آذربایجانین بویوک خالق کونقره سی- مؤسسلر مجلسی شرایط یاراتمیشدی. آذربایجان خالق نین مبارزه تاریخینده دؤنوش نقطه سی یارادان بویوک خالق کونقره سی - مؤسسلر مجلسی نین تشکیلی نین چوخ مهم تاریخی اهمیتی اولموشدی.

آذربایجاندا باشی پوزوق و آیری - آیری یئرلرده کندلی قیاملاری، بیری- بیریندن خبرسیز باشلایان فدائی حرکتلاری و حتی آذربایجان دئمؤکرات فرقه سی نین یارادیلماسی دا آنجاق و آنجاق "21 آذر" حرکتی نین یارانما سببلری کیمی اورتایا چیخمیشدی.

بیزیم تکیه میز فرقه تشکیلاتینا دئییل، بیز، خالقا و عموم ملتده دایانیریق! - دئین مئی اوندن پیشه وری باشقا وضعیتین طلب اولونماسینی سانکی بو تاریخی کلاملا نمایشه چیخارمیشدی. فرقه وی تشکیلات فورمونا سیغمايان وضعیت ایسه بویوک حرکت اندیجی میدان و گنیش خالق کوتله سی نین صحنه یه چیخماسینی گونده مه گه تیرمیشدی. گنیش خالق حرکتینا ایسه معین دؤورده، معین طلباتلا یارادیلیمیش هانسیسا بیر قوروم یوخ، عموم خالق طرفیندن سنجیلیمیش نماینده لر رهبرلیک انده بیلردی. اودور کی، آذربایجان خالق نین اجتماعی- سیاسی خادم اوغلی، 21 آذر حرکتی نین تشکیلاتچیسسی سید جعفر پیشه وری بو

دوشونجه ايله اولي و قديم ملتيميزين تاريخينده مهم حادثه لري قيمتلنديره رك بويوك خالق كۇنقره سي نين اهميتيني نظره آلاق يازيردي: هنج بير سياسي فرقه تك اوز عضولري نين الي ايله ايسته دي بينه ناويل اولاي بيلمز. بئله وضعيت ايسه گونئي آذربايجاندا 29 آبان 1324- جي ايلده، بوتون آذربايجان اهاليسي طرفيندن " بويوك خالق كۇنقره سي- موسسلىر مجلسي" آدي ايله اورتايا چيخميشدى. خالقين متشكل و انتظاملي حركت انتمه سينين گننيس انلامدا باشلانيش نقطه سي اولان ، بويوك خالق كۇنقره سي- موسسلىر مجلسي ملتيميزين اوزونى اداره انتمه پيرنسيپي اساسيندا اجرانديجي اوزقان كيمي اورتايا چيخميشدى.

ملى كونقره " موسسلر مجلسى "

آخرينجي سۇز ا يسه ملتينيدير. ملت
اۇز سۇزوني مجلسى موسسان واسطه سى
ايله دئيه جكدير.
بالاخره " آذربايجان آذربايجانليلارين
دير! " - شعاري گره ك عملي
اۇلسون. بيز اۇزگه ملتين يوميئينه
گيرمه به جه ييك. قوي بو شعارلار
خالقيميزين تاريخينده ثبت
ائديلسين.

اولي و قديم ملتيميزين مبارزه تاريخينده بير چوخ گونلر هميشه ليك
اۇلاراق قالماقدادير. 1324- جي ايلين آبان آبي نين 29- زي ،همن
گونلردن بيرى دير. بو گونه دك مبارزه تاريخيميزده اۇز سيقلي ايله
حك اۇلوب قالان گونلر، بير چوخ قياملار و عصيانلارلا باغلي
اۇلموشدور. آبان آبي نين 29- دا، ملتيميز بو كره اۇز مقدراتيني تعيين
انتمك پرنسيپي اساسيندا شعورلي اۇلاراق يني مبارزه سيستمى اورتايا
قۇيموش، هله 1324- جي ايلين مهر آبي نين 20- سيندن آبان آبي نين
20- سينه قدر، بير آي عرضينده حركات دالغالاريندا حياتا قدم قۇيان
آذربايجان دئمۇكرات فرقه سي طرفيندن كند اربابلاري ، پۇليس ،
ژاندارم و دولت مأمورلاري نين جنايت و وحشيليكلري حاقيندا رسمي
اۇلاراق 102 دفعه محكمه و ساير دولت اداره لرينه اساسلي سندلر
اوزره اعتراض ائتميشدير. بو رسمي اعتراض سندلري شاه و دولت
اۇرقانلاريندان كنارا دا چيخمشدير.

آتلانتیک منشورونون بانئیسی اۆلان 5 دولتین ایراندا کی سفیرلیکلرینه و کونسول خانالارینا اعتراضلار گوندریلمیش و آشاغیدا گۆسته ریلن اوچ اساس مسئله ده بو اعتراضلار اۆز عکسینی تاپمیشدیر:

الف- ایران دولتی نین اؤرقانلاری طرفیندن حددینی آشمیش طولوم و جنایتلرین دایاندیریلماسی؛

ب- آذربایجان ملتی طرفیندن ایران دولتیله سونونجی خبردارلیغین چاتدیریلماسی؛

ت- اۆز ملّترینه ایرانین شوونیست دولتی نین آذربایجان ملّتی ایله نّجه رفتار ائتمه سی.

تهران حکومتی سانکی آذربایجان ملّتی نین بو عدالت سیزلییه قارشی اعتراض سسینی انشیتیمیر، هنج انشیتیمک ده ایسته میردی.

بو مناسبتلر آیدین دیرکی، آذربایجاندا وضعیتیه ده بیشمک اوزره استقامت گۆتورموشدی. بونون اساس سببی ایسه ملّتمیزین یئنه صحنه یه چیخماسیندان ایره لی گلیردی. بئله وضعیتیه گونده مه گه تیرن حادثه لردن بیریه ده، بئنی جه یارانمیش آذربایجان دئموکرات فرقه سینین 17 آبان مرکزی کمیته و فرقه تشکیلاتلاری نماینده لری نین عمومی اجلاسینین تشکیلی ایدی.

"1324- جی ایل پنچشنبه گونی آبان آیی نین 17- ده تبریزده، مرکزی کمیته نین عمومی اجلاسی، بوتون مرکزی کمیته عضولرینین، ولایت و ماحاللارین تشکیلات باشچیلاری نین و شهر تشکیلاتی نین نماینده لرینین اشتراکی ایله تشکیل تاپدی. بو زمان آذربایجاندا گرگین بیر وضعیت حکم سوروردی. تهران حکومتی آذربایجان خالقینا داها آرتیق تضییق گۆسته ره ره ک اۆز خانئانه عملرینی شدتلند بیریدی. بونا باخمایاراق آذربایجاندا بؤیوک خالق بیغینجاقلاری توپلاناراق عمومی

میتینگلرده ایالت و ولایت انجمنلری نین تشکیلی و مجلس سنجگیلری نین باشلانماسی خصوصوندا طلبلر ایره لی سوروردیلر.

" آذربایجان" روزنامه سی او زامان یازیردی کی ، ایندی بوتون آذربایجاندا ایکی جریان وجودا گلیمشدیر. بیری، خالقی ازیب، بوغوب ، مال و مکننت کسب ائتمک ایسته یین دولت مأمورلاری ، دیگری ایسه آزادلیق، دئموکراسی اصولونی عملی صورتده دیریلتمه یه چالیشان ملی قوه لردیر. اوز اقالیقلا رینی ساخلاماق و داوام ائتدیرمه یه چالیشان تهران حکومتی عامللری و یئرلی مرتجعلر وار قوه لری ایله فرقه نین و خالقین سسینی بوغماغا چالیشیردیلار" {1}.

بنله بیر شرایط ده آبان آیی نین 17- ده مرکزی کمیته نین یوخاریدا گؤستریدی بیمیز عمومی اجلاسی تشکیل اولدی . اجلاسدا چوخ اهمیتلی مسئله لر حاقیندا مذاکره لر گنڈیب حل اولوندی.

تهران حکومتی بو زامان مختلف واسطه لرله امنیتی پوزماغا جهد اندیردی. اجلاس بو باره ده قرار چیخاریب امنیتی حفظ ائتمک حاقیندا لازیمی تدبیرلر ایره لی سورمکله تهران حکومتی نین نقشه لرینی پوچا چیخارتدی. اجلاسدا ان قیزغین دانیشقیلار ایالت و ولایت انجمنلری حاقیندا گنڈیردی. اجلاس قید اندیردی کی، ملی مجلس سنجگیسی فرمانینی ملت اوزی صادر ائتمه لی دیر. بونا گوره ده تئزلیکله بویوک خالق کونقره سی چاغریلمالی دیر. ایرانین و آذربایجانین داخلی وضعیتینی اجلاسدا مذاکره اولونوب آیدینلاشدیریلدیقدان سونرا اجلاس، فرقه نین بیرینجی کونقره سینین اعلان ائتدی بی شعارلارین عملی صورتده حیاتا کنچیریلمه سینی ، ایالت و ولایت انجمنلری نین تشکیل وئرلیمه سینی قرارا آلدی. ایالت و ولایت انجمنلری نین تشکیلی حاقیندا اجلاس قید اندیردی کی ، انجمنلرین تشکیلی خالقین اوز گوجی ایله باشلانمالیدیر. یاخین بیر زاماندا آذربایجان خالقی طرفیندن انتخاب

اولونان نماینده لرین اشتراکی ایله بویوک بیر کنفرانسین تشکیل اندیلمه سینی اجلاس مرکزی کمیته یه تاپشیردی.

" آذربایجان خالق کونفره سی مرکب بیر تاریخی شرایطده چاغریلمیش دی. بو دؤورده آذربایجاندا دئموکراتیک حرکاتین گنیشلنمه سی و یوکسه لیشینیه حس ائدن حاکم ارتجاعی قوه لردها آلاچاق مبارزه تدبیر لرینه ال آتاراق، شه هر و کندلریمیزده انقلابی حرکاتین اشتراکچیلارینا قارشیه هر جور آزعینلیق و اوزباشینالیق اندیردیلر.

ایران حاکمه هیئتیه خالق کوتله لری نین ملی و دئموکراتیک طلبلرینه رد اندیب ، آذربایجان خالقی نین یوکسلمکده اولان ملی آزادلیق و دئموکراتیک مبارزه سینی سونگی گوجی ایله بوغماغا چالیشیردی.

ایرانین مرتجع حاکم دایره لری نین، آذربایجان خالقی نین آزادلیق مبارزه سینه آعیر ضربه اندیرمک مقصدی ایله بو دؤورده حاکمیت باشیندا اولان ارتجاعچی صدرحکومتینه، سیاسی فیریلداقچیلیقدا داها ماهر و قدار اولان حکیمی حکومتی ایله عوض ائتمه سی محض ملی دئموکراتیک قوه لره قارشیه هیجومی قوتلندیرمک قصدیندن عبارت ایدی" {2}.

" بئله بیر شرایطده قارشیه دا ایکی یول وارایدی. یا حاکیم طبقه نین بوتون بو جنایتلرینه دؤزمک، آزادلیق حق قوندان ال چکمک، قات- قات شدتلنمیش اولان ظولمه ، عدالت سیزلییه دؤزمک و یا اینکی بوتون بونلارا سون قویماق اوچون بیر چاره آراییب- تاپماق.

آذربایجان خالقی ایکینجی یولی سئچدی. آذربایجان دئموکرات فرقه سی خالقین ازیلمیش ، ظولم گورموش طبقه لری نین گوجونی بیر یئره تویلاماق ، ایران حاکیم طبقه سینین آزعینلیغینا سون قویماق اوچون جدی تشکیلاتچیلیق، تشویقات و تبلیغات ایشینه باشلادی؛ و بویولدا هئچ بیر مانعه اونیه چکیندیره بیلمه دی" {3}.

حرکاتین رهبري، سيدجعفر پيشه وري يازيرکي، بيرآيين ايچه ريسينده فرقه ميزين دفترينه و روزنامه لريميزين اداره سینه ميندن آرتيق شکايت عريضه لري گلميشدير. بو عريضه لرده دولت مامورلارينين و اونلارين تجهيز انتديکلري اشرار و جلاد دسته لرینين آذربايجان خالقي ايله انتديکلري وحشيانه رفتار چوخ ديري و جانلي بير صورتده تنظيم انديب، خالقميزين گوز ياشلاري ايله زينتلنميشدير. سيز اگر بير و يا ايکي گون اداره لريميزه گليب ، بو عريضه لري گه تيرن آذربايجانلارين قيافه لرينه باخساز، اوندان بيزيم قليبمميز يانديغي، وجدانيميزين عصيان انتدي يي نين سببلريني آنلارسيز {4}.

آبان آيي نين 27- ده تبريزده تشکيل اولونان 30 مين نفرليک بير ميتينگ ده خالق، ايالتي و ولايتي انجمنلرين تشکيل انديلمه سي طلبيني ايره لي سوردي.

موجود وضعيتين نه اولدوغوني آيدين گورن و اونون فؤوقونده دايانماغي باجاران، ايتي مشاهده و تحليل قابليتينه مالک ملي اوندان سيد جعفر پيشه وري آذربايجان دنمؤکرات فرقه سينين تشکيليندن سونرا كي دؤوره اشاره انده رك خاطيرلايردي كي، آذربايجان خالقي نين شديد و جدي مبارزه سي باشلاندي . ايش فرقه و تشکيلات چارچوبه سيندن خارج اولوب عموميت شکلي آلدی.

او، علاوه انديركي ، آذربايجانلي بو ايشي چوخدان آرزو انديردی. اونون صبر و تحمل کاساسي لبريز اولموشدی. او، تهراندان جيبلريني دولدوماق اوچون گونده ريلن لشگري و کشوري مأمورلارين خيانت، تحقير و توهينلرينه خاتمه و نيرمک اوچون انله بير گونون گليب چاتماسيني ايللر بويي آرزو انتميشدی.

سيدجعفر پيشه وري بونودا علاوه انديركي، دشمنلريميز، حتي دوست لريميزين چوخي بيزيم ايلديريم سرعتي ايله ايره لي گنديب بويوک بير

قدرت كسب انتمه يي ميزين علت و سبيلريني بيلمه يه هنوز قادر اولاي
بيلمه ميشديلر. حال بو كي ، چوخ ساده و آيدين بير مسئله دير. بيزيم
موفقيتيميزي تايمين ائدن همين خالقيميزين ايللرله بسله دي يي مقدس
آمال و آرزولارين يي پاك وجدان و صميم قلب ايله حياتا كنجيرمك
ايسته دي بيميزدير {5}.

" اردبيل فدائي تشكيلاتي نين سيلاحي دسته لري آبان آبي نين 27- ده
مينلرله فدائي دسته لري ايله اردبيل شهريني محاصره يه آلديلار.
بورادا اساس مقصد اردبيل قوشون و ژاندارمي نين، اردبيل ولايتي
نين اطراف خانلاري ايله علاقه سيني كسمك ايدي. الله جه ده آبان آبي
نين 27- ده ويلكيچ محالي نين 500- دن آرتيق فدائي لري فرضي
دهقانين باشچيلغي ايله نميني آلديلار. آبان آبي نين 27- ده ساراب و
ميانا فدائي لري نين ساراب و مياناني آلماسي و ساراب فدائي
باشچيلاريندان غلامرضا و ممي صادقي نين دائيم يورتچي فدائي لري
ايلاه علاقه ساخلاماسي، يورتچي دا خانلارين دا سيلاحا ال آتمالارينا
امكان وئرمه دي" {6}.

تاريخ بويي فداكارليقا ايران آزادليغي و استقالي اوغروندا مبارزه
ائدن و بو اولدا گله جه يي سايبلان جاوانلاريني قوربان وئرن ملتيميز
سانكي اوزون ايللردن بري داوام ائدن بويوك سهولريني باشا
دوشموشدي. باشا دوشموشدي كي، او، اوزوني ايرانلي حساب انديرسه
ده، ايرانين شونويست حاكمه هيئتي، اون يي ايرانلي يوخ، بلكه ايرانين
مستعمره سي حساب اندير. اودوركي، باشينا چاره قيلماق و بو فاجعه
لي حيات طرزيندن چيخيش يولي آماق فيكرينه دوشموشدي.

حركاتين رهبري سيدجعفر پيشه وري يازير كي ، بوتون آذربايجانين
شه هرو كندلرينده تشكيل تاپان بويوك ميتينگلرده سنجيلميش نماينده
لر شهر يميزده توپلانيب بويوك ملي كونقره ميزي بو گون تشكيل

وئرمکده دیرلر. خالقیمیز طرفیندن چیخاریلان قرارلاری امضا ائدنلرین سایه یوزمندن تجاوز ائتمیشدیر. بو او دئمکدیر کی، ایلرجه اسارت و ظولم زنجیری آلتیندا یاشایان مظلوم ملت آباغا قالدیر گنده جک یولونی تامین ائتمک فیکرینده دیر. آذربایجان تاریخی حادثه لر چوخ گورموشدور. لاکین، عصرمیزده بو گون کی ایشین نظیرینی نشان وئرمک اولماز.

مقاله ده ملی اؤندر مشروطه دؤورونی خاطرلاداراق یازیر کی ، سردارملی و سالارملی نین اصلا تبریز شهریندن باشقا پشت- پناهلاری یوخ ایمیش . شیخ قیامیندا ایسه اونا بیر نجه کندن باشقا کند اهالی سیندن سس وئرن اولمامیش ، قیامچیلارین فعالیتی فقط تبریز شهرینین ، حدودوندا تمرکز تاپماق مجبوریتینده قالمیشدیر . بیچاره شیخین سقوطینی دا بوندا آراماق لازیمدیر.

دوغرودور، مشروطه انقلابیندا تبریز شهرینین گؤستریدی بی استقامت تاریخ ده بی نظیر و فوق العاده ایشلردندیر. لاکین ، بؤیوک ملی بیر ایش اوچون بیر شهر اهالیسی کفایت ائتمز. او گونون شرایطی ایسه آرتیق شیخ زامانیندا موجود دئییلدی. ایندی ایسه محیط تمامی ایله ده بیشمیشدیر.

سیدجعفر پیشه وری بو حاقدا علاوه ائدیر کی، شیخین رهبرلیک ائندی بی دئموکرات تشکیلاتیندا اونون شخصیندن سوای صمیمی و فداکار آدمالار چوخ آزایدی. اولاری بیر- بیرینه باغلایان فیکیر و عقیده ایسه روشن و آشکار دئییلدی . حتی مرحوم شیخ اوزو ده ملتی هارا آپاردیغینی آشکار بیر صورته اعلان انده بیلیمردی . بیز اونون نطقلرینی و اونون رهبرلی بی ایله نشر اولونان تجدد روزنامه سینی اوخودوقدا اونی بیرگون جدی بیر آذربایجانلی، بیر شکلدن قورخمایان جمهورخواه، حتی چوخ سول تجزیه چی، آیری بیرگون شدید مرکزیت

طلب ائدن مدهش مشروطه چى گۇروب تعجب انديريك. حال بو كى،
تعجب بئرى بوخدور. چونكى قيام تصادفى حادثه لر نتيجه سينده
وجودا گلدى بى اوچون مرحوم شيخين فعاليتى جريان و سوق طبيعىه
تابع اولموش ماجرالار اونا واختان قاباق دوشونوب معين بير برنامه،
اشكارا بير هدف تعيين ائتمه يه مجال وئرمه ميشدير. بوندان علاوه
شيخ سريع موفقيتلره مغرور اولوب خالقى تشكيل ائتمك، نهضته
قانونى شكل وئرمك فيكرينه دوشه بيلمه ميش، فرقه ايله حكومت
ايشيني بير- بئرى ايله قاريشديرميش، اوزى ايسه ايشين ايچه ريسينده
ايتميشدير...

بئزيم باشلادىغيميز ايش ايسه تمامى ايله آيرى بير روحدا و باشقا بير
شه كيلده دير. اولاي، بئزيم تكيه ميز فرقه تشكيلاتينه دئييلدير. بئز خالقا
و عموم ملتة داينيريق و اوني جلب ائتمك اوچون جدى شعارلار و
عملى واسطه لر ايله ايشيميزه داوام انديريك. ثانياً، بئزيم روشن و
آيدين بيرهدفيميز واردير. دانيشديقلاريميز و ايشلریميز او هدفه
يئتشمك يولوندا كنارا چيخمير.

ملى اؤندر مقاله نى بو جمله لرله سونا چاتديرير: بئزيم باشلادىغيميز
ايش يوزده - يوز موفقيتله انجام تاپاجاق. بؤيوك مىلى كونقره ميز
مئتين مقدراتىنى تعيين ائتمك كيمي بؤيوك وظيفه نى افتخار ايله انجام
وئرمه يه قادر اولاجاقدير {7}.

مئتميزين اجتماعى - سياسى خاديم اوغلى سيد جعفر پيشه وري تحقير
انديجي و مستعمره چيليك سياستى عليهينه چيخيش يولوني مئتين صحنه
ده اولماسيندا گورور و يازيركي، آخرينجى سوز ايسه مئتين دير. ملت
اوز سوزوني مجلس مؤسسان واسطه سى ايله دئيه جك دير. بالاخره
" آذربايجان - آذربايجانلارين دير! " شعاري گره ك عملي اولسون.

بیز اؤزگه ملتین قیومیتینه گیرمه یه جه بیک . قوئی بو شعارلار خالقیمیزین تاریخینده ثبت اندیلسین {8}.

سید جعفر پیشه وری نین دوشونجه سینه استناد انده رک آذربایجان دئمؤکرات فرقه سی 1324- جی ایلین آبان آیی نین 29- دا بؤیوک خالق کؤنقره سینی چاغیرمیشدی. خالق کونقره سینین تاریخی شرایطی هر شنیدن اول وطنیمیزده ملی آزادلیق اوغروندا مبارزه نین قات- قات شدتلنمه سی ایله ایضاح اولونور. خالقین مبارزه سینین داها دا شدتلنمه سینین سببی آذربایجاندا اقتصادی وضعیتین گتندیگجه خارابلاشماسی، یوز مینلره کندلی، فعله و صنعتکارین یوخصوللوغا و دینچی لی یه اوغراماسیندان عبارت ایدی. خالق ملی آزادلیق اوغروندا مبارزه یه روحلاندیران عامللردن بیری ده 1324 - جی ایلین آبان آییندان باشلایاراق ملکه دار و ژاندارملارین کندلرده تورتدی بی جنایتلرین نتیجه سی ایدی. بو جنایتلره قارشى آذربایجانین تبریز، ماراغا، ساراب، خوی، سلماس، اردبیل، زنگان، میانا و باشقا شهرلرینده خالق کوتله لرینین بؤیوک میتینگلری کنجیریلیردی. میتینگلرده قبول اولونموش قطعنامه لرده دئییلیردی: بیز ایالتی و ولایتی انجمنلرین چاغریلماسینی طلب اندیریک؛ بیز اؤز مقدراتیمیزا صاحب اولماق، جنایتکار ژاندام لارین ظولمونه سون قویماق ایسته ییریک.

"آذربایجان خالق کونقره سی بیر طرفدن صدر و حکیمی نین ارتجای حکومتلری و خارجی امپریالیستلر طرفیندن آذربایجاندا دئمؤکراتیک حرکاتا قارشى آزغین هیجومون داوام ائتدی بی بیردؤورده، بورادا صنعی صورته مالی- اقتصادی چتینلیکلر یارادیلدیگی، دیگر طرفدن ایسه آذربایجانین میانا، ساراب، ماراغا و باشقا یئرلرده کندلیلری ژاندارملارین ظولموندن مدافعه ائدن سیلاحلی فدائی دسته لری نین یارانیب فعالیت ائتدی بی تاریخی بیر شرایطده ایشه باشلادی" {9}.

" آذربایجاندا قانون اساسی نین، اونون متمیمی نین بیر چوخ ماده لری پوزولموشدی. بو ماده لری احیا ائتمک، ایالت و ولایت انجمنلری دوزه لتمک لازم ایدی. بیلدی بییمیز کیمی آذربایجان خالقی اوللر محض بو انجمنلرین یارانماسینی طلب اندیردی. تهران حکومتی بو طلبی رد ائتدی بی اوچون خالق مجلس مؤسسان یاراتمالی اولدی" {10}.

"1324- جی ایل 17 آباندا 29 آبان قدر آذربایجانین مختلف شه هر، قصبه و کندلرینده 180- دان آرتیق بویوک خالق میتینگلری، نمایشلری و بیغینجاقلاری تشکیل اولموشدور. اهرده 15 مین نفر لیک، ماراغا دا 4 مین، بنابدا 3 مین، تبریز شه هرینده 30 مین نفر لیک، ماکودا 10 مین، علمداردا 6 مین، مرندده 3 مین، طسوجدا 6 مین نفر لیک ... و باشقا یئرلرده ده بویوک خالق میتینگلری کئچیریلیمیشدیر. خالق بو میتینگ و بیغینجاقلاردا آذربایجان خالق کونقره سینه نماینده سئجیب گؤندردی" {11}.

" چوخ ایللردن، خصوصی ایله مشورطه انقلابیندان باشلایاراق ایرانین استقلالی و اونون دئموکراسیسی اوغروندا مبارزه آپاران، اون میلرجه ان شرفلی و ناموسلی اوغوللاریندان قوربان وئرن، بوتون ثروت و دارائی سینی بو یولدا صرف ائدن آذربایجان ملتی فداکار جاسینا ائتدی بی خدمتئر مقابلینده همشه ایران حکومتی آدلانان بیراوج مرتجعلرین تحقیر و تجاوزلرینه معروض قالمیشدی. مخصوصاً 1299- جی ایللردن بو طرفه قولدور رضا خان حکومتی آذربایجانی پارچالادی. معین و خصوصی نقشه اوزره اونی گونی- گوندن خرابه زاره دؤندردی؛ اونون اقتصادی منبعلرینی کسدی. خلاصه، آذربایجانی فارس شوونیستلرینین بیر مستملکه سی حالینا گه تیردی. یوز، بلکه میلرجه اونون آزادیخواه، وطنپرست اوغوللارینی زندانلارا دولدوردی.

رضاخان دیکتاتورلوغی سیندیقدان سونرا تهران حکومتی نین آذربایجانی از مک سیاستی بیئه ده ادامه تاپدی .

1320- جی ایلین شهر یوریندن 2-3 آی کئچمه میشدی کی، بیئه ده آذربایجاندا توت ها توت باشلاندى. کندلرده امنیه و مرتجع مالک و اربابلارین مباشر، کدخدا نماینده لری، شهرلرده ایسه پولیس و شهر بانی مأمورلاری آزادلیق سؤزی دانیشان دیلی دالی دان چه کیب چیخارماغا باشلادیلار. 20 ایل قولدور رضا خانین فاشیست پنجه سی آلتیندا از یلیب ، تالا نیب و هر جور عذاب چکدیکدن سونرا آزادلیق و دئموکراسی اوغروندا مبارزه یه قالخان آذربایجان خالق، مخصوصاً زحمتکش طبقه سی امنیه، پولیس و ارتش مقاماتی طرفیندن قتل - غارت و مینلرجه حبس و زندانی اولدی لار. هر وسیله ایله اولور- اولسون آزادلیخواهلاری از یب آرادان آپارماق اوچون تهران حکومتی طرفیندن استنادارلیق، شهر بانی، امنیه، نظام و عدلیه مقاماتینا هر گون جوربه جور سییری بخشنامه لر گونده ریلدی و بو مقامات دا الیندن گلن تحریکات دان خوددارلیق انتمه بییر و هر گون تزه بییر ماجرا آچیر، یوزلرجه گونا گونا سیز کندلیلری جور به جور آد و عنوانلارلا حبسه محکوم اندیردیلر. بییر کند اربابی نین بالاجا سفارشی اوزره ائتدی بی غیابی شکایتی اونلار جا کندلی نین اوچ ایلدن اون ایله قدر حبس اولونماسینا کافی ایدی. ایش او مقاما چاتمیشدی کی، 1323- جی ایل تیر آبی نین 22- سینده تبریز شهر بنده گونون- گون اورتا چاغی پولیس، امنیه و سربازلار تۆکولوب کارگرلر اتحادیه سینی داغیتدیلار. و 55 نفر گونا سیز دینچ کارگری گول له له یه رک 9 نفرین اولدوروب 46 نفرین آغیر و یونگول صورتده یارالادیلار. دفعه لرله عمومی خالق میتینگلرینه آتش آچاراق گول له باران ائتدیلر.

آذربایجان خالقى بو فجایع و تعدیاتین مقابلینده خائن شاه، مرتجع دولت و قلابی مجلسین شکایت قاپیسینى دویور، استرجام و دفع ظولم تقاضا اندیر. بعضاً تنلگرافخانالاردا متحصن اولوردی. تهران حکومتی خالقیمیزین بو صبر و شکیا ايله دفع ظولم تقاضالاری مقابلینده - به شکایات شما رسیدگی بعمل خواهد آمد، مجرمین تعقیب خواهند شد. - کیمی پوچ، یالان و عدلرله خالقین باشینی آلدادیب داهادا اوز اجحافتین آرتیریدی. پیس مأمورلاری گوتوروب پیس راقین گوندرمک له خالقیمیزین یارالارینا دوز سه پیردی.

بو ترتیب ايله 4 ایل یاریم آذربایجان خالقى تهران حکومتی نین ان شدید تعدی و تجاوزونه تحمل ائتدی. نهایت، بو پیردن هنج بیر معجزه گورسنمه دی. اولکه اود ایچه ریسینده یانیر، خالقین مالی، جانی، حتی عرض و ناموسی اوچون بیله تأمین یوخ ایدی.

آذربایجان دئموکرات فرقه سینین مرکزی کمیته سی تکجه 1324- جی ایل شهریور آبی نین 19- دان آبان آبی نین 5- ینه قدر، یعنی فقط 46 گون ایچه ریسینده کند اربابلاری، پولیس، ژاندارم و دولت مأمورلاری طرفیندن باش وئرن 102 جنایت حاقیندا دولتی مقاماتا اولونان شکایتلرینی و اونلارین تاریخ و شماره لری ايله بیرلیکده شاهها، ایران دولتی، مجلسه و آتلانتیک منشورونون بانسی اولان 5 دولتین ایرانداکی سفارت و کونسولخانلارینا گوندردی. آذربایجان دئموکرات فرقه سینین مرکزی کمیته سینین بوندان مقصدی، ایران دولتی مقاماتیندان بیرینجی نوبه ده دفع ظولم طلب ائتمک، 2- جی نوبه ده اونا اتمام حجت ائتمکدن عبارت ایدی. آذربایجان ملتینه ثابت اولدی کی، قولدور رضاخانین اوغلی و تهران حکومتی آذربایجانى انگلیسلرین هندوستانی، ایتالیانین حبشه سی، فرانسه نین مرا کشی کیمی بیلیر و اونون قهرمان ملتینه ده او گوزله باخیرلار. یئنه ده آذربایجان ملتینه

ثابت اولدى كى، اوغروندا مبارزه انتدى يى ايران استقلالى دئييلن مفهومون اصلا وجود خارجى سى يوخدور. اودوركى، خالق اوز باشينا چاره ائتمك و بو ورطه دن چيخيش يولى اختارماغا باشلادى {12}. سيدجعفر پيشه وري مى كونقره يه گندن يولى اچيقلاياراق يازيردى كى، تبريزده و اطراف شهرلرده اولان مين دن زياده مختلف طبقه لردن فرقه ميزين عضولي بيني قبول اندنلراولموشدور. بونا 50000 - دن زياده بيزه ملحق اولماق ايسته ين حزب توده ايران عضولريني علاوه ائتديكده گننيش و بويوك بيرجمعتين اطرافيميزا توپلانديغيني گوره جكسيز. بو جمعتي تشكيل انديب، اولاري انتظام آلتينا آماق و اولاريندان كونقره يه نماينده لر انتخاب ائتمك بنش- اوچ نفرين اليندن گلن ايشلردن دئييلدير. بو ايشده دندي بيميز كيمي هامي چاليشمايدير. هامي دنديكده، پيشه وري خصوصا توده تشكيلاتي عضولرينه مراجعت انده رك يازيردى: حزب توده يه و اونون فداكار عضولرينه بيز چوخ احترام انديريك. لاکين، اولار دنموكرات فرقه سينين مرام و شعار لاريني نظرده توتوب تازا و عموم طبقاتا منسوب اولان عضولره فعاليت ميداني وئرمك اوچون گذشته گنتمه لي، بعضي يئرلرده اولارين سايلارينين اوليغيني نظرده توتماييب بيرينجي نوبه ده اولاردان انتخاب ائتمه لي ديرلر...

سيد جعفر پيشه وري علاوه انديردى كى، حزب توده ايران عملده طبقاتي بير حزب اولموشدى. اونون سيرا لارينا فعله، كندلي و بعضي اشاعي طبقه يه منسوب اولان روشن فيكرلردن باشقا طبقه لره يول وئريلمزدى. اونون وظيفه و شعار لاري دا فقط بو طبقه لرين مقاصدي اوستونده تعين انديليردى. اونا گوره حزب توده عضولري چوخ سول تانينميش و سول شعارلار انشيتمه يه عادت ائتميشلر. دنموكرات فرقه سينه ملحق اولماق ايسته ين شخصلر گره ك اوز دانيشيقلاريني و

شعارلاريني تعديل انديب بيزيم تعقيب انندي بيميز شعارلاري قبول ائله سينلر. اگر بيزيمه ملى آزادليق يولوندا چاليشماغا حاضر اولموشلار سا حتي اولراري نين رفتار، كردار و گفتارلاريني دا بيزيم رفتار، كردار و گفتارلاريميزا تطبيق انديب، اويغونلاشديريپ تمام معناسي ايله بير دنمؤكرات اولمالي ديرلار...

سيد جعفر پيشه وري مقاله سينده آذربايجان اهالي سینه مراجعت انده رك يازير كي ، بيز ملى آزادليغي تأمين ائتمك اوچون هر كسدن فداكار ليق طلب انديريپك. مالك، رعيت، ارباب، كارگرهامي آذربايجانين ترقي و سعادت يولوندا بو فداكارليغي گؤسترمه ليدير. او، يازيركي، كؤنقره ميزده شركت ائتمك ايسته ينلر و اونا نماينده انتخاب ائتمه يه گندنلر بو خط حركتي نظرده توتماغا مجبورديرلار {13}.

تبريز شهرينده شيروخورشيد تيآتري بناسيندا 1500 نفردن چوخ آذربايجانين مختلف طبقه لرinden تشكيل اولونموش كونفرانسيدا " لندن انجمنينه گوندريلن تلگراف" آدلى قطنامه قبول اولونموشدى. كنفرانس دا اشتراك ائدنلر طرفيندن قطعنامه نى آشاغيدا آدلارى چه كيلنلر امضا ائتميشدى:

شترباني، حسين جدى، صمد منصورى، على ماشينچى، لطيف شميلي، محمد ابراهيم، عباسعلى زنوزى، تقى چاپار، ناتوانى، نجفعلى، جمشيد انباز، جعفر پيشه وري، غلام دانشيان، اسرافيل قادري، على ابلوچ ، ملك ملكفام، صادق پادگان، رسام موزع زاده، امين فرشچيان، دكتور آخوندزاده ، فنانى، ترابى مدير روزنامه خاورنو، باقر اميرخيزى، كاظم وحيد، هاشم نيا داوود، محمد حسين برهاتى، صمصام ، خاقانى، محمود حقيقي، آخوندزاده گنجى، محمد ابراهيم اخبارلى، حسن زفيرى، على قهرمانى، ميرتقى سادات خيابانى، على چوقانى، صابر كمال

زاده، علی علافپور، علی روشنفکر، ابراهیم سالک، ذبیح الله شریفی، حسن علی زاده، محمد ابراهیم علی زاده، اکبر شهابی و تقی شاهین. قطعنامه اوئملی مسئله اوزره حاضرلاندیغیندان اونی تاریخی سند کیمی بورادا گه تیرمک یئرینه دوشر:

خارجہ وزیرلر شوراسینا

* آمریکا متحد جمهوریتلری خارجہ وزیرى جناب برنسه،

* انگلستان خارجہ وزیرى جناب بئوینه،

* شورالار جمهوریتلری اتقاقی خارجہ وزیرى جناب مولوتوفا،

* فرانسه خارجہ وزیرى جناب بی دویه،

* چین خارجہ وزیرى جناب وان شى-تیبسزئیہ !

بؤیوک دئموکراتیک دولتر قانلی فاشیست اصول اداره سینی محو ائتدیکن سونرا دنیانین چوخ مملکتلری عادلانه دئموکراتیک اصول اداره سی یارتمیش دیر. قاباقلاردا ظولم آلتیندا ازیلن جهانین چوخلی قوم و ملتلری تاریخی آتلانتیک منشورونا موافق اولاراق اوز مقدراتینی تعیین ائتمه یه باشلامیشدیر.

هر خالق اوز ملی مدنیتینی، اقتصادیاتینی و گذرانینی قالدیرماق اوچون دئموکراسی رژیمین نعمتلریندن استفاده ائتمک ایسته بیر متأسفانه ایران دا گون به گون دیکتاتورلوق تهلوکه سی آرتماقدا و فاشیست عنصرلری رضا شاهین منحوس حاکمیتیندن سونرا اله اندیلن ناتمام آزادلیغی بوغماق اوچون هر جور فتنه لره ال آتماقدادیر. هم ایالتلرده و هم ده پایتختده آزادیخواهلا ر تعقیب اولونور. دئموکراتیک حرکاتی تمثیل ائدن روزنامه لر و جمعیتلر سیلاح گوجی ایله داغیدیلیر. ارتجاع قوه لری تزه دن سابق رضا شاهین استبداد رژیمین ایستمک اوچون ایرانین ناموسلی آزادیخواهلا ری نین قانینی تۆکمکن چکینه بیرلر. ایراندا بئش میلیون نفوسا مالک اولان بیز آذربایجانلیلارین وضعیتینی

داها تحمل اندیلمزدیر. آذربایجان ملتی اوزون ایلردن بری ایراندا کی آزادلیق نهضتی نین علمداری اولماغینا باخمایاراق اوز تورپاقلاریندا فقر و بیچاره لیک حالیندا، هر جور حقوقدان محروم حالدا یاشاماقدادیر. ایراندا بو واختا قدرآغالیق ائدن ارتجاع حاکمیتی نتیجه سینده آذربایجان ملتی اوز ملی مدنیتی نین ترقیسینه چالشماق ، خرابه شهرلرینی آبادلاشدیرماق و خالقین فلاح، بهداشت و سایر احتیاجلارینی رفع ائتمک و حتی اوز اوشاقلارینی آنا دیلینده بنله اوخوماق اوچون هنج بیر حاق و اختیاره مالک دئییل دیر. دنیانین قدیم خالقی اولان و مین ایلر عرضینده بؤیوک مدنیت و صنعت اثرلری یاراتمیش آذربایجان خالقی استبداد و دیکتاتورلوغون آرادان گۆتورولمه یه باشلانیدیگی بیر زاماندا اوز حقوقلارینی طلب اندیب و بو مقدس یولدا مبارزه یه قالمیشلار.

بیز آذربایجانلیلار آتلانتیک منشوروندا گۆسته ریلن هر بیر ملتین اوز مقدراتتی اوزی تعیین ائتمک عقیده سینه درین بیر ایمان بسله دی ییمیزی و بو آغیر وضعیتیمیزی بؤیوک متفق دئموکراسی دولتترین تشکیل وئردی یی وزیرلر شوراسی نین نظر دقتینه یئتیریریک. بیز، بوتون ایراندا حقیقی دئموکراسی اصولون برپاسینی و آذربایجان خالقینا داخلی آزادلیق و مختاریت وئريلمه سینی، عموم مملکتین عادلانه قانونلارینی گۆزله مکله برابر آذربایجانین اوز سرنوشتینی اوزی تعیین ائتمه سینی ایسته بیریک.

بیز، بؤیوک متفق دئموکراسی دولتترین خالقیمیزین بو تاریخی و عادلانه طلبینده بیزه کۆمک ائتمه لرینی بنش میلیون دان آرتیق آذربایجان خالقی آیدندان طلب اندیریک.

آذربایجان خالقی امین دیر کی، بوتون ملتله و قوملره ملی آزادلیق و خلاصکارلیق وعده ائتمیش بؤیوک متفق دئموکراسی دولتله بیزیمده

طلیمیزی و طبیعی حاقیمیزی نظرده توتاجاق و اوز کومکلرینی بیزدن اسیرگه مه یه جکلر {14}.

21 اذر حرکاتی نین رهبری سید جعفر پیشه وری بو وضعیتله باغلی یازیردی: میتینگلرین پارچالار اوزه رینده چیخارتدیغی قرارلاردا یوز مینلردن متجاوز امضا واردیر کی، بونلار آذربایجان ملی موزه سینین ان ده یرلی اسنادی اولاجاقدیر {15}.

" بیر میلیون یاریمدان چوخ سنججینی تمثیل اندن بو کونقره یه سنجلمیش نمونده لرین اجتماعی ترکیبی کارگر، کندلی، صنعتکار، ملی بورژوازی، ترقیپورور ملکه دار و روحانیلردن عبارت ایدی" {16}.

" خالق کونقره سینه نماینده سنجگیلری باشلیجا اولاراق اوچ شعار آلتیندا کنچیریلدی:

1- رژیم مأمورلاری نین زوراکلیق و اوز باشینالیغی نین قارشى سینی آلماق.

2- ایالت و ولایت انجمنلری نین دئموکراتیک اساسلار اوزره فعالیتینه امکان وئرمک.

3- ایران داخیلینده آذربایجانا مختاریتین وئرلمه سی " {8}.

"ملی کونقره نین بوتون جلسه لری بویوک روح یوکسکلیبی شراپینده کئچمیشدیر. کونقره نین بیرینجی اجلاسینى ایران آذربایجانیندا کی دئموکراتیک حرکاتین گورکملی خادیملریندن اولان، ان یاشلی نماینده حاجی عظیم خان آچدیقدان سونرا، ایران آذربایجانى نین بوتون طبقه لریندن: یئرلی ضیالیلارین، تاجرلرین، روحانیلرین نماینده لری، ها بنله ایران آذربایجانیندا یاشایان ارمنیلرین و آیری- آیری تشکیلاتلارین نماینده لری چیخیش ائده ره ک ملی کونقره نین آچیلیشینى تبریک ائتمشلر.

ملى كۈنقرە نىن 3- جى جلسە سىندە آذربايجان دئموكرات فرقه سى نىن رهبرلر بىندن ، آقاي پيشە ورى نىن معروضه سى دىنلە نىمشدىر . آقاي پيشە ورى بىرىنجى جاھان محاربە سىندن سونرا، ايراندا باشلايان شىددى و قدار ارتجاع نتيجه سىندە ايران خالقى نىن هر جور ياشايش حقوقلار بىندان محروم اندىلمە سىندن و گىلاندا، آذربايجاندا آزادىخواه لار حرکاتى نىن آمانسىز جاسىنا ياتىرىلماسىندان و مملكتىن چىخىلماز بىر فلاكتە يووارلانماسىندان دائىشمىشدىر" {18}.

" خالق مجلس موسسانى بىر گونش كىمى آذربايجان نىن تبرىز شىرىندە طلوع ائندى. ستارخان و باقرخانلار نىسلى اولان بو خالق اوز قهرمان و ايگىد مجاهد اوغوللار نىن مبارزه لر بىندن الهام آلىب مرد- مردانه ميدانا قدم قوياق اوزونون مى مختارىتىنى و آزادلىغىنى آلماقدان اوترى سوزدن عملە كىچدىلر" {19}.

" 1945- جى ايلين سىتامىرىندان باشلايان مرحله اونونلا سه جىبه له نىركى، نه اينكى مبادلە اوچون تقديم اندىلمىش اطلاعات، همچىن آذربايجانلىلار نى مى دئموكراتىك فرقه ده تشكيل اولونمالارى، مى شعورون سرعتلە آرتماسىنا سبب اولوردى. اگر حرکاتىن باشلانغىچىندا آذربايجانلىلار نى مى بىرلى بى آذربايجان دئموكرات فرقه سىندە تشخيص اولونوردوسا، سونرالار بورا مى كۈنقرە و مى كمىتە ده علاوه اولوندى" {20}.

29 آبان، بۈيۈك خالق كۈنقرە سى نىن چاغرىشى تصادفى يۇخ، بلکہ بۈيۈك مبارزه يۇلى كىچمىش ، درىن دوشونجه لى اجتماع - سياسى خادىم سىد جعفر پيشە ورى نىن دوشونجه سىنى گونده مه گە تىر مىشدى.

آذربايجان نىن بوتون ولايت، شىر، قصبه و كندلرىندە تشكيل اولونان خالق مىتىنگلرى طرفىندن 150 مىن نفرىن امضاسى ايله ان آزاد و

دئموكراتىك پرنسىپلر اوزره بۇيوك خالق كۇنقره سېنه 744 نفر انتخاب اولدى. "كۇنقره يە 37 نفر روزنامە مخابرى گلمىشىدى. بونلار آذربايجان، ايران وخارجى اولكه روزنامە لرى نىن نمايندە لرىندىن عبارت ايدى. نمايندە لرىن تكليفى اساسىندا 13 نفر كۇنقره نىن رياست هيتتىنە سۇچىلدى. كۇنقره يە گلمىش خالق نمايندە لرىندىن 37 نفرىنىن كۇنقره نى تبرىك انديب، كۇنقره دن بۇيوك اميدلر گۈزلە دىكلرىنى قيد انتدىلر. مرحوم مكرم الملك ترابى نىن نطقىندە، بو تبرىكلر عمل ايله نتيجه لئمه ليدىر؛- سۆزى و اوزون مبارزه يۇلى كىچمىش خۇي شھرى نىن نمايندە سى مرحوم نورالله يكانى نىن تبرىك نطقىندە سۇيله دي يى: - ايندى من آرزوما چاتىرام. بو كۇنقره بيزه يىنى حيات، تزه روح وئرىر. اكدي بيمىز آزادلىق آغاجلارى ايندى گۇيه رىر. بيز، آذربايجان خالقي، ناتمام و تعطيل انديلمىش مشروطه نى احياً اندە جه بىك!- دئىيردى {21}.

سیدجعفر پيشه وري ايسه ملى كۇنقره ايله باغلي بئله يازىردى: بيز اىستردىك كۇنقره يە سۇچىلن مسلكداشلاريمىز اوز فيكىرلرىنى آچىق و آيدىن صورتدە بيان ائتمكله فرقه نىن قورولوشوندا اراده لرىنى دخالت وئرسىنلر. بۇيوك خالق كۇنقره سى نمايندە لرى، عمومي مشروطه قانونلارىنا رعايت ائتمكله برابر آذربايجانىن داخلى ايشلرىنى اداره ائتمك اوچون قانون اساسى دن استفاده انديب اياتى انجمن تشكىلاتىنى بىر قدر كنىشلىندىرىب، اونا ملى مجلس آدى وئرىلمە سىنى ايره لى سوردى {22}.

كۇنقره نىن سىندلرىندە قطعيتله گۈستە رىليردى كى، آذربايجان اوز مقدراتىنى و قانونى حقوقونى اوز گوجى ايله اله آلماق اوچون آياغا قالمىشىدىر؛ او، حقيقى، سياسى، اقتصادى، مدنى مختارىته اساسلانان دئموكراتىك بىر رژىم ياراتماغى قارار آلمىشىدى.

" ملي كميته موقتي حكومتين وظيفه سيني اجرا انتمه لي و ملي مجلسه سنجگيلر كنجيرمه لي ايدي. ملي كونقره نين اجلاسندا ايران شاهي نين، ايران مجلسي صدري نين و باش وزيرين آدينا قبول انديلميش مکتوبدا انجمنلرين تشکيلي ايده سي نين سونراكي انكشافی عكس اولونموشدی. مکتوبدا قيد انديليردی كي، آذربايجانلilar ملیت، ديل، عادت- عنعنه باخيميدان ملت دير و ملي مختاريت ايرانين بيرلي يي و بوتولويونه فارشي يونلمه ميشدير.

دنيانين هر بير حياتا قابل ملتي کيمي آذربايجان ملتي نين ملي حکومت ياراتماق حقوقی وار. و ملت اوزی آذربايجاني دنموکراتيک اساسلارلا اداره انتمک قابليتینه مالک دير" {23}.

يوخاريدا قيد اولونان عالي رتبه لي رسمي شخصلره بيلديريليردي كي، آذربايجان خالقي ملي مجلسه سنجگيلر كنجيرمک و ملي حکومت تشکيل انتمک عزمينده دير. بويوک خالق كونقره سي ملتيميزين بويوک روح يوکسکلي يي ايله حياتا قدم قوبوردی.

"21 آذر" حرکاتي نين اشتراکچيسي ح. کاشاني خالق كونقره سينين قورولتايندا اشتراک انتمه سيني ياد انده رک بنله يازير: 1324- جي ايلين ابا نين سوني ايدي. بير سيرا تاريخي حادثه لرین شاهدي اولموش بيزيم محال دا- قوجا قاراداغ دا، ارتجاع قوه لري ايله خالق کوتله سي آراسيندا كي مناسبت گرگينله شه رک انله بير نقطه يه گليب چاتميشدي كي، ال به- ياخا ووروش، سيلاحي توفقوشما هر آن گوزله نيليردي. من، اهر فرقه کميته سينين گوسته ريشي ايله ماحالدا خالق کوتله سينده يوکسلمده اولان انقلابي احوال- روحيه ني مرکزي کميته يه چاتديرماق و لازيمي گوسته ريش آماق مقصدي ايله تبريزه يولا دوشدوم. تبريزه چاتارکن بو احوال- روحيه ني اوردا دا گوردوم. من، سيد جعفر پيشه وريني گورمک و ماحالدا كي وضعيتي بوتون تفصيلاتي

ايله اونا شرح ائتمك مقصدي ايله مركزي كمپته يه يوللانديم . لاکين،
منه يولدا ايکن دنديلرکي، سيد جعفر پيشه وريني گورمک ممکن دئييل.
او، کونقره ده دير.

من کونقره نين کنجيريله جه يي بنانين- شير و خورشيد تياتري نين
يئريني اويرنديکدن سونرا بير باش اورايا گنتديم. قاپيني آچيب ايچه ري
داخيل اولارکن پيشه وري ايله، او ساده، گوزه ل انسانلا راستلاشديم.
کونقره نين ايشي ايله مشغول اولماسينا باخمايلاق، منيمله گوروشدى.
اياق اوستي مني دقتله دینله ديکدن سونرا:- داريخما، داريخما! بوگون
آچيلان بو خالق کونقره سي بوتون آذربايجانا، سون چيخيش يولوني
گوسته ره جک ! - دئييب، مني تانيماديغيم بير يولداشا تقديم ائتدي . و
اوندان خواهش ائتدي کي، منه کونقره ده اشتراك ائتمک اوچون (من
کونقره نين رسمي نماينده سي اولماديغيم گوره) خصوصي اجازه
وره قه سي وئرسين. بئله ليکله آذربايجان خالق کونقره سينده اشتراك
ائتمک کيمي بير خوشبختليک منه ده نصيب اولدي.

ح. کاشاني کونقره قورتارديقدان سونرا، اهره قاييتماسيني بئله يازير:
اهره چاتاندا بيزي سيلاحلي فدائي لر قارشيلادي. اونلار، شهرين
ارتجاع قوه لریندن تمامی ايله آزاد اولدوغوني خبر وئرديلر {24}.
" 1324- جي ايل اباي نين 23- دن باشلاياراق آذر آبي نين 20-
سينه قدر آذربايجاندا يئرلشن قوشون سربازلاريندان 1000 نفره قدر
فدائي لره قوشولموشديلار. اردبيل قوشونونون فرماندهي سرهنگ
زيور آذر آبي نين 17- ده قوشونون باش قرارگاهينا 13239 نمره لي
مکتوبوندا يازيردي : آذربايجان دنمؤکرات فرقه سينين تبليغاتي نين
تائيري نتيجه سينده سربازلار اوز سيلاحلاري ايله برابر قاچيرلار.
افسرلرين ده روحيه سي تماما پوزولموشدور.

1324- جي ايل آذربايجانين نين 20- سینه قدر آذربايجانين اساس يئرلري آزاد اولسادا هله ده اردبيل و ماراغا هنگ لري ، تيريز و اورميه لشگر لري تسليم اولماق ايسته ميرديلر. آذربايجانين اساس يئرلري فدائي لر طرفيندن آزاد انديلمه سي ايله آذربايجان ملي كونقره سينين قرارلاري نين يئرینه يئتيريلمه سینه شرايط ياراندي" {25}.

" بوتون وطنپرور ملي قوه لرین اراده سيني تمثيل اندن خالق كونقره سي ملي مجلسين ياراديلماسي طلبيني بنله بير تاريخي اجتماعي ضرورته گوره اساسلانديريردي كي، دنمؤكراتيك اساسلارين حياتا كنجيريلمه سینه، ايالتي و ولايتي انجمنلرين ياراديلماسينا مانعه لر ياراديلميش و بو حقوقلاري برپا ائتمك اوغروندا باشلانان آزادليق حرکاتيني وحشيجه سینه ياتيرميشلار. محض بونا گوره ده آذربايجان خالقي اوز قدرتینه آرخالاناراق، تهرانين ارتجاعچي حاكم دايره لري نين مصلحتيني گوزله مه دن و اونون مداخليله سینه يول وئرمه دن اوز اراده سي ايله اوز ملي حاکميتيني تامين ائتمه لي دير. همچنين خالق كونقره سي معين ائندي كي، آذربايجان خالقي مشروطه يه استناد ائتمکله اونون دنمؤكراتيك اساسلاريني معاصر دؤورون طلبلرينه اويغون شه كيل ده گئنيشلنديره رك، اوزونون ملي مختاريت حقوقوني حياتا كنجيرمك اوچون ايالتي انجمن عوضينه ملي مجلس ياراديلماسيني مقصده اويغون و ضروري حساب ائدير" {26}.

" آذربايجان" روزنامه سي بو ايشين ماهيتيني بنله ايضاح ائديردي: بيز، خالقا و عموم ملتّه دايايريق و اوني جلب ائتمك اوچون جدي شعارلار و عملي واسطه لرايله ايشيميزه داوام ائديرليك. بيزيم روشن و آيدين بير هدفيميز واردير. دانيشديقلاريميز و ايشلریميز او هدفه يئتيشمك يولوندان كنارا چيخمير. بيز جريانا تابع اولماييب بلکه اوني اداره ائتمك اوچون تدبير گورمه يه چاليشيريق. بيز، هرگز برنامه

سيز، نقشه سيز و قاباقدان دوشونولوب، اولچولوب، بيجيلمه ميش بير ايش گورموروك. باشلاديجيميز ايشلرين اولدن نتيجه سيني بيليريك. كونقره ده قيد اولوردى كي، آذربايجان مسئله سي آذربايجاندا، يعني اونون مركزي اولان تبريز شهرينده حل اولونمايدير. كونقره، اولكه ده كي جرياني اداره ائتمك، بوتون ايشلري اولچوب- بيجمكله عقیده و فيكير وحدتي اساسيندا آذربايجان خالقي نين مقدس آرزو و ايستكلريني حياتا تطبيق ائتمه يي بير وظيفه اولاراق اوز قارشيسيندا مقصد قويموشدى. كونقره ده اساس مسئله كيمي بودجه مسئله سي ده مذاكره اولوندي. كونقره بيلديردي كي، آذربايجان خالقي تام معناسي ايله بير ملت كيمي آياغا قالخيب اوز قانوني حاقينا اوزونون گوجى ايله مالك اولماق ايسته بير {27}.

خالقين اوز حاقيني طلب ائتمك مسئله سي آذربايجانين بوتون منطقه لرينده حس اولونماغا باشلاميشدي. بو دورومي گوسترمك اوچون اردبيل فدائي حرکاتي نين نماينده لریندن اولان ذ. اوجاق نوينين خاطره يازيسيني نمونه گوسترمك اولار.

ذ. اوجاق نوين خاطره يازيسيني بنله باشلاير: 21 آذره آز قاليردي. اردبيلين سوبوق و كولكلي گونلريندن بير ي ایدی. بيز شهري محاصره يه آلميش فدائي لره باش چكمك اوچون شهرين اطرافينا گتتميشديك.

سحر اردبيل ولايت كمينه سي بير نچه نفر فرقه چيني شهرين فرمانداري نين يانينا گوندردي كي، تشكيلات آيدندان اوندان تنزليكله شهري ترك انديب گتتمه سيني طلب انتسينلر. نظمية تسليم اولماديغي اوچون فرماندار هله ده شهري ترك ائتمك ايسته ميردي .

بيز، فرماندارين يانينا گندنده بير نچه ارباب اونون يانيندان چيخيردي. فرماندار بيزه اوز اوره ك سوزلريني گلايه شكلينده بنله دئدي:- بو آقالارسيزدن شكابت انديرلر كي، اولارين رعيتلري داها تاپشيريقلارينا

قولاق آسمير و بېرده دولت اداره لري عوضينده فرقه يه شكاييت اندېرلر. فرماندارين جاوابيندا بيزيم يولداشلاردان بېريسي دئدي:- ائله دېر!- جناب فرماندار؛ رعيت ايندي اوز فرقه سينه مراجعت اندېر. چونكي اونلار ايللردن بري دولته و اونون سيزين كيمي مأمورلارينا مراجعت اتتديلر، ظولم و تحقيردن باشقا بېر شئي گورمه ديلر. اودور كي، اونلاردا ايندي سيزدن نفرت اندېر. بيزي ده ائله اوز فرقه ميزين تشكيلاتي بورايا گونده ريب كي، سيزه دئيك بيزيم شهردن چيخيب گندين! داها بوندان سونرا خالق اوزي حكومت انده جكدېر.

فرماندارين باشيندا بومبا كيمي پارتلايان بو سوزلردن سونرا او بېر مدت اوزونه گلە بېلمه دي. هاچاندان- هاچانا: - آقار، سيز بو حاقدان منە گرە ك بېر نئچه مدت قاباقدان خبر وئره يدېنيزكي، من دە مركزله دانيشايدېم.- دئدي. يئنه بيزيم يولداشلاردان بېري اونا جاواب وئردې:- جناب فرماندار، بيز چوخدان خبردارليق ائتميشيك؛ آنجاق سيز اوز خوشونوزا گنتمك ايسته مه دي يېنيز اوچون بيز بو گون گليب رسمي صورتده دئمه يه مجبور اولدوق. آخي سيز اردبيل ولايتينده بو سون زاماندا اولان حادثه لري ياخشي بېليرسى نيز. سيز گوروردونوزكي، صبر كاساسي داشماغا باشلاميش ، خالق اطرافدا كي ژاندارم پوست لاريني قيريب داغيتدي. شهرين اوزونده ژاندارم و نظميە اداره لري فدائي لر طرفيندن آليندي. بس بونلاردان ياخشي خبردارليق داها نه اولاجاق ايدي؟ فرماندار داها هئچ بېر سوز دئمه دي.

بيز اونا تشكيلاتين تاپشيريغيني يئتيرندن سونرا، سحر حركت اوچون حاضرلاشماسيني تاپشيريپ گنتمك. همان گونون سحري فرمانداري چيخارتماق اوچون گونده ريلميش فدائي لر خبرگه تيردېلركي، او سحر تنزدن تهرانا گندن بېر يوك ماشيني ايله شهردن قاچميشدير {28}.

سیدجعفر پیشه وری یازیرکی، آذربایجان خالقی ایرانین سرحد لری داخیلینده یاشامالی دیر. بو او دئمک دئییلدیرکی، اؤنون آداب- رسومی، دیل و اختیاری اؤلماسین. بیز مجلس شورای مئی یه نماینده لریمیزی گؤنده ره جه بیک. ایراندا یاشایان باشقا ملتدره بیزیم قارداشلاریمیز دیر. لاکین، بیزه اختیار وئريلمه لی دیرکی، بیز اؤز ائویمیزین صاحبی اؤلوب، اونی ایسته دی بیزیم کیمی اداره انده ک...

مملکتیمیزی آباد ائتمکله، ایرانین باشقا ایالتلری ده بیزیم بو یاخشی ایشیمیزدن درس آلاجاقدیر. بیزیم مئی قدرت و ملی قوه میز اؤلمالییدیر کی، حاجی مخبر السلطنه لر بیزیم آزادلیغیمیزی بوغا بیلمه سینلر. بیز آرتیق اؤزوموز- اؤزوموزی اداره ائتمک ایسته بیریک.

آبان آیی نین 30- دا، کؤنقره نین 4- جی اجلاسیندا 14 ماده دن عبارت قرار لایحه سی کننیش مذاکره و تصدیق اؤلوندی. کؤنقره آذربایجان مئی مجلسینه سئچگیلرین کنچیریلمه سی حاقیندا 46 ماده دن عبارت اؤلان دئمؤکراتیک سئچگی نظامنامه سینی ده تصویب ائندی {29}.

" بؤیوک خالق میتینگلری نین قرارینا گؤره، خالق کؤنقره سی مجلس ملی و ولایت انجمنلری انتخاباتی نین فوریتله باشلانماغینی قرارا آلیردی. همچنین قید اؤلونوردی کی، اساسی قانونلار وجودا گه تیرمک و تمامی ایله تهران حکومتی نین آسلیلیغیندان قورتارماق مقصدی ایله بؤیوک کؤنقره خالقیمیزین آرزو و طلباتینی عملی ائتمک اوچون جدی قدم گؤتوروب. مجلس ملی انتخاباتی قورتاریب، مئی حکومت رسمیت تاپانا کیمی کؤنقره، اؤز نماینده لریندن 39 نفرلیک هیئت مئی نامی ایله بیر هیئت انتخاب انده رک قبول ائندی بی قرارلارین اجراسینی بو موقتی هیئت تاپشیردی. مرکزده و شهرستانلاردا باشلانان انتخاباتی تأمین ائتمک، هیئت مئی نین امنیتی حفظ ائتمک اوچون کؤنقره مئی هیئت هر جور تدبیرلر گؤرمه یه کننیش اختیار وئریدی. دولت اداره

لري نين باشيندا دوران مأمورلار ملى هيئته تابع اولمالي ايديلر. ملي كونقره بوتون دولتي مدرسه لرده آذربايجان ديلي نين تدريس انديلمه سيني حياتا كنجيرمه بي هيئت ملى به تاپشيردي. كونقره نين تصميمي اوزره ملى هيئت آذربايجاندا ملى مجلسين سنجگيسيني باشلاماغا اقدام ائتدي" {27}.

آذربايجان خالق كونقره سي- موسسلر هيئتنده " بير- بيرينين آردينجا چيخيش ائدن خالق نماينده لري شاه استبدادينا، آذربايجانين ملى ثروتلري نين ايران حاكم طبقه سي طرفيندن غارت انديلمه سينه سون قويلماسيني، آزغين دولت مأمورلارينين و ژاندارملارين آذربايجاندا قوولماسيني طلب انديردي. عموم خالق بيغيجاغي نين اشتر اچيلاري خالقين اراده سيني، فيكير و آرزولاريني ايفاده ائده رك آذربايجانين داخلي ايشلريني اداره ائتمك اوچون ملى حكومت ياراديلماسيني و ملى مجلس تشكيل انديلمه سيني طلب انديردي" {30} ...

"آذربايجان" روزنامه سي بو حاقدان يازيردي: آذربايجان مجلس موسسان ملي سي آخر جلسه سينده 39 نفر دن مركب بير هيئت (آذربايجان هيئت ملي سي آدى ايله) انتخاب انديب آذربايجان خالق نين اساسي آرزولاري نين اجراسيني بو هيئته تاپشيردي.

هيئت ملي ايشه باشلايان ساعتدن مجلس موسسان ملي نين دستور اتني جدي و دقيق بير صورتده اجرا ائتمك اوچون فعالينه كنجيب و ثابت قدم لر گوتورمه يه چاليشدي.

هيئت ملي مأموردور آذربايجانين ملي مختاريتني تايمين ائتمك اوچون ايرانين تماميت و استقلاليني رعايت ائده رك آذربايجاندا ملي مجلس قوروب و ولايت انجمنلريني تشكيل انديب آذربايجانين كلييه ايشلرينه نظارت و بو تشكيلاتين سايه سينده آذربايجان خالق نين شئون سياسي، اجتماعي، اقتصادي و معارفني آرزوسونا متناسب بير صورتده ترقي

وئرمک اوچون لازیمی تدبیرلر گؤرسون. هیئت ملی انتخاباتین مقدماتی فراهم اندیب آرامش وامنیتین برقرارلیغی اوچون لازیم اولان تدبیرلری آلیب اؤز شدید علاقه سینی امنیتین حفظینه ابراز ائتمیشدیر.

هیئت ملی عمومی وضعیتنی نظره آلاق اونون تعمیمی، معارفین ترقیسی، تجارتین توسعه سی، کندلی ایله مالکلرین آراسیندا اولان اختلافاتی حل و ایشسیزلره ایش تاپماق اوچون اساسلی بیر پروگرام تهیه اندیب دیر. و امیدواردیر کی مجلس ملی نماینده لری نین مورد توجهی اولوب اونلارین اجراسی ایله خالقیمیزین حیاتیندا مختلف اجتماعی و اقتصادی تبدلات مشهود اولسون. و سعادت قاپیلاری بوفداکار ملتین اوزونه آچیلسین. بو خصوصدا انتظاریمیز وار کی، مجلس ملی نماینده لری گنیش قدم لر گؤتورسونلر.

آذربایجان ملی هیئتی، آیری بیر اللر وسیله سی ایله آذربایجان ملتینه هر ج و مرج ایجاد ائتمک تشبثونده اولان نقشه لر ایله مبارزه و مقابله ائتمه بین لازیم اولدوغونی تذکر وئرمیش و داخلی سیاستره اشاره ائتمیشدیر.

آذربایجان ملی هیئتی بیلیرکی، قوشونون اصلاح طلب سربازلاری، افسرلری، غیر ژاندارما و شرافتلی پاسبانلار هنج وخت آزادلیغین دوشمنلری نین و آذربایجان مختاریتی (کی ایرانین تمامیت و استقلال دایره سینده تأمین اولمالیدیر) مخالفینه آدانماییب اؤزلرینی آذربایجان خالقنی صمیمی قارداشلاری بیلیم و ارتجعی عنصرلرین اللرینده آلت اولمایاقدیر.

آذربایجان ملی هیئتی اؤز مهم وظایفنی اجرا ائتمک اوچون خالقیمیزین هر طبقه دن صمیمی حسن نیت و حمایتنه مستحضر دیر. انتظاریمیز وار آذربایجانین غیور و آزادی طلب خالقنی بو مقدس مرام یولوندا، یعنی آذربایجانین مختاریتی و ایرانین تمامیت و استقلالینی تضمین ائتمکده

فداکارلیق و مجاهدتدن دریغ ائتمه بیب ، مجلس ملی نماینده لری نین انتخابینده چوخ دقت ائده رک آزادیخواه ، ملت دوست و وطن پرست اشخاص انتخاب ائتسیلر {31}.

دؤورون ان مهم حادثه لریندن اولان مرکزی حکومت نماینده سی ایله ملی کونفره نین مذاکره سینی قید ائتمک بوراداجا ضرورت کسب ائدیر. " آذربایجان" روزنامه سی، آذربایجان هیئت ملی نماینده لری ایله مرکزی نماینده سی آقای بیات ایله ملاقات و مذاکره لرینی نشر ائتمیشدیر. مذاکره آشاغیدا کی، شه کیل ده چاپ اولموشدور:

اولجه دن تعیین ائدلمیش واخت و قرار موجبجه دونن سحر ساعات 10- دا، یعنی شنبه گونی آذر آبی نین 17- سینده آقای سراجمیر (ذوکاء الدوله) نین منزلینده هیئت ملی نماینده لری ایله آقای بیات آراسیندا ملاقات عمله گلیمشدیر. بوملاقاتین ضمنینده هیئت ملی نماینده لری ایله مرکزی حکومت نماینده سی آقای بیات آراسیندا بیر سلسله رسمی مذاکرات اولونموشدورکی ، بو مذاکره گون اورتادان بیر ساعات سونرایا کیمی ادامه تاپمیشدیر.

آبان آبی نین 29 و 30- ندا آذربایجان مؤسسان مجلسی نین تصویب ائندی یی آذربایجان ملتی نین تقاضالارینی هیئت ملی نماینده لری مرکزی حکومت نماینده سی آقای بیاتا یئتیریب اونا تذکر وئرمیشلرکی، اگر مرکز بو اساسی تقاضالار ایله موافقت گؤسترسه جزئی مسئله لر اطرافیندا مذاکراتین چتینلی یی اولمایاجاقدیر؛ ولی آقایان بیات و دولت شاهی اصرار ائدیردیله کی، اول جزئی مسئله لر اطرافیندا موافقت حاصل ائتمک، سونرا اساسی مسئله لره، کنچمک {32}.

ملی اؤندر سید جعفر پیشه وری مرکزی حکومت نماینده سی ایله آپاریلان دانیشیقلا ر حاقیندا یازیردی: تهران حکومتی عجب بیر مؤوجوددور. بیر طرفدن مسئله نی یئرینده حل ائتمک مقصدی ایله

شهریمیزه عالی رتبه بیر مأمور گۆنده ریب، ملی هیئتیمیز ایله رسماً مذاکره یه گیریر؛ او بیرری طرفدن مجلس و مطبوعاتدا بیزیم ملی حرکتیمیزین علییهنه شدید هیاهو قالدیریب، باشیمیزین دوستوندن خارجه اولکه لره ال اوزادیر. بیگانه لردن استمداد ائتمکله ایران جماعتی نین حاق حاکمیتینی اخلال اندیر. بیز مرکزی دولت نماینده سی آقای بیاته چوخ آچیق صورتده ملتیمیزین عزم و اراده سی سایه سینده وجودا گلن ملی مجلس مؤسسایمیزین خلل ناپذیر قرارلارینی و اونون بوتون دنیایا اعلان ائندی یی اعلامیه سینی شرح وئریب دندیک: آنجاق بیزیم ملی مختاریتمیز تأمین اندیلدی یی حالدا دولت نماینده سی ایله دانیشیغا گیریشیب مرکزله اولاجاق ارتباطیمیزین حدودینی تعیین ائده بیله ریک . بو اساسی قبول ائتمه دن اول دانیشیلان سوزلر و اندیلن مذاکره لرین فایداسی اولای بیلمز. آقای بیات شخصاً بیزیم حاقیمیزا اعتراف اندیب اصول فیکریمیزین و پرنسیپلریمیزین صحیح اولدوغونی قید ائندی یی حالدا اونون اطرافیندا آیدین و آچیق بیر سؤز دئییه بیلمه دی. او، ایسته بیردی سؤز ایله بیزیم اصل مقصودیمیزی یویوب، تمیزله بیب ملی مختاریت عنوانینی آرادان آپارسین. اونون دانیشیقلاری قطعاً اوز وجدانی نین صداسی دئییلدی. اختیاراتی محدود و ال- آیاغی باغلی بیر آدم کیمی چابالاییب دوردوغی یئرده قالیر، وختی تلف ائتمک اوچون جزئیات اوزه رینده اوزون- اوزادی مباحثه یه گیریشیردی. نهایت، نماینده لریمیز اونا وضعیتی اولدوغی کیمی تصویرانندیب آیدین بیر لسان ایله ملتین اوز حاقینی آماغا قادر اولدوغونی و بو حاقی آماق یولوندا تمام وارلیغی ایله مبارزه یه گیریشدی بینی اونا آنلاداراق دندیلر: خالق واحد بیر شخص کیمی آیاغا قالخب اوز ملی حکومتی قورموش، اوز مقدارتینی الینه آلمیشدیر. بوتون ملت ملی کونقره (مجلس مؤسسان) طرفیندن انتخاب اولونان ملی حکومتین (هئیت ملی

نین) آرخاسیندادیر. بوگون- صاباح مجلس ملی میز آچیلجاق، قانونی و رسمی حکومتیمیز تشکیل تاپاجاق. ایراندان آیریلماق شرطی ایله آذربایجانین داخلی ایشلرینی اداره ائتمه یه شروع انده جکدیر. تهرانا واختیندا اطلاع وئرلمیشدیر. او، گون قازانماق و واخت تلف ائتمک ایله ایشی اورت- باسدیر ائتمک فیکرینده دیر. بو ایسه چوخ سفیهانه بیر سیاستدیر. مرکزی حکومت بو گون بیزیم اوزانديغیمیز الی دالی قایتارماق ایسترسه آرتیق او ال بیر داها اوزانماز بودا مرکزی حکومتین بویوک و اساسی خیانتلریندن اولوب قالار. آذربایجانلی اوزونون استعداد و لیاقتنی بروزا وئریمیش و آز بیر زماندا بویوک بیر فرقه و آرخالی بیر حکومت وجودا گه تیرمیشدیر، اونی دا ساخلاماغا قادر دیر. بالاخره، مذاکرات معین بیر نتیجه یه منتهی اولای بیلمه دن خاتمه تاپدی. ثابت اولدی کی، حقیقت امرده دولت آقای بیاتی ایش حل ائتمک اوچون دئییل، اونی تاریک لشدیرمک، بو واسطه ایله خالقین گوزوندن پرده آسماق اوچون آذربایجانا اعزام ائتمیشدیر {33}.

آذربایجان مجلس موسسان ملی سی نین بیانیه سی

آذربایجان ملتینه و عموم ایران خالقینا!

هموطنلر!

بوگون بیزیم افتخارلی ملتیمیزین خلل تاپمایان اراده سی بئله قرار توتمودورکی، بوگونکی چتین شرایط ده محکم بیر عزیم ایله اوزونون اونودولماز کنچمیشینه و قدیم مدنیتینه و آزادلیق نهضت لرینده گوتور دویی قدملره لایق اولان پارلاق تاریخی وظیفه سین انجام وئرمله برابر هر جور مانعی اوز قارشیسیندان قالدیرسین. آذربایجانین کنچمیش جلالی عظمتینه لایق اولان بو بویوک مأموریتیه خالقیمیز افتخار اندیر. بیزیم ملتین تاریخی دائمی افتخارات ایله دولودور.

بیزیم بؤیوک اجدادیمیز ماد دؤوره سیندن تا شاه اسماعیل صفوی عصرینه قدر و مشروطه انقلابی نین باشلانغیجینا قدر آزادلیغی اله گه تیرمک اوچون خارجی اشغالچیلار علییهنه قهرمانلیق ایله مبارزه آپارمیشلار. بو قهرمانلیقلار خالقیمیزین تاریخی صحیفه لری نین زینتی دیر.

آذربایجانین غیرتلی مجاهد و رشید اوغوللاری متسیز فداکارلیقلاری نین نتیجه سینده و مشروطه انقلابلاریندا استبداد حکومتی نین اساسینی و ارتجاع نین سلطه سینی کؤکوندن قازییارق ایران ملتی اوچون آزادلیق و دئموکراتلیق آلدیلار. قانون اساسی آذربایجانین شرافتلی اوغوللاری نین قانلاری باهاسینا آلینمیشدیر.

40 ایل قاباق بیزیم بابالاریمیز جنگ میدانلاریندا مردلیکله آزادلیق و دئموکراسینی اله گه تیرمه یه نائیل اولموشلار. بو عزیز میوه نی دفعه لرله آزادلیق دوشمنلریندن حفظ ائتمیشلر. اما آذربایجان ملتی، هانسی کی بو قدر مشروطه انقلابی نین یارانماسی اوچون حمایت و دفاع ائتمک یولوندا فداکارلیق ائتمیشدیر. هنج وخت اوژ سونسوز مجاهدت لرینین نتیجه لریندن استفاده ائتمه ییب، آزادلیقدان نصیبسیز قالیب و واقعی دئموکراسیدان اثر بیله گورمه ییبدیر. نه اوچون؟ اونا گوره کی، مرکزین مرتجع حکومتلری آذربایجانا همیشه حقارت نظری ایله باخمیش و هر وقت بو تورپاغا مستعمره گؤزی ایله باخیب و هنج وقت آذربایجانلی استعمار ائتمک فیکریندن و بو تورپاغین زحمتکش ملتینی استعمار ائتمک لریندن باشقا آرزولاری اولمامیشدیر. تهرانی آزادلیق اولدیرن حکومتی نین هدفی همیشه بو اولموشدورکی، آذربایجانلی ابدی دالی قالمیش شرایطینده ساخلا سین. جهالت و موهماتی بو مملکتده گنیشلندیر سین. ارتجاع عامل لرینی و فلاکتی تقویت ائدیپ علم، مدنیت قاپیلارینی بو یئرین آزادیخواه خالق نین اوزونه باغلا سین.

تهرانین آزادلیغا ضد اولان حکومتی بو تورپاقدا آزاد لیغین هرگونه آثارینی اورتادان آپاریب اونون انکشاف و ترقی اوجاغینی سوندوروب دور. اوز لیاقتسیز و آچاق مأمورلارینی حدودسیز اختیارات ایله آذربایجانی خرابه ائتمه یه، آذربایجان ملتین تحقیر اندیب اونون آنا دیلینی و آداب- روسومونی اورتادان آپارماغا گؤندرمیشدیر. اونلارین مقصدلری آنا دیلیمیزی آرادان آپارماق، ملیت و مدنیتیمیزین اساسینی متزلزل ائتمکدیر. تا بو واسطه ایله آذربایجانلی اوز پارلاق تاریخی خاطیرلاماسین.

بو خطرلی نقشه نین اجراسیندا مرکزین مامورلاری هر جور فجایع یاراتماقدان چکیمه دیلر. آذربایجان اوغوللاری یا زندان گوشه لرینده و یا تونل آلتیندا و یا ایرانین جنوب منطقه لری نین پیس هاوالاریندا تلف اولوب اورتادان گئتدیلر. رضا خانین قولدور حکومتی مختاری نین پولیسی واسطه ایله آذربایجاندا ایسته دی بینی ائتدی. بیر چوخ آذربایجانلی رضاخانین ظولم چکمه سی و مختارینین اسارت زنجیری آلتیندا محو اولدیلار. اشکنجه و محرومیت فشاری حدیندن آشدی. رضا خانلار و مختاری لر اورتادان گئتدیلر. آما آذربایجانلی روحوندا ، آزادلیق ایشیغی سؤنمه دی.

1320- جی ایل شهریور حادثه سی یئتیشدی. بین المللی وضعیت ایرانین داخیلینده یاشایان ملتله ده آزادلیق و دموکراتلیقدان استفاده ائتمک شرایطینی یاراتدی. 4 ایلدن آرتیق دیرکی، بو واقعه دن کنچیر بو مدت ایچه ریسینده آذربایجان خالق دفعه لرله اوز آزادلیغی نین احیاسی و قانون اساسی نین اجراسی اوچون مرکزی حکومته مراجعه اندیب. لاکین، هر دفعه یا خشونت و چوخلی اعتناسیزلیقلا اوزله شیب و یا قووولوبلار. بو مدت ایچه ریسینده آذربایجانلی مرکزی حکومتدن سرنیزه ، زور، قانون اساسی نین تاپدالانماسی، آزادلیق و دموکراتلیق

اصولی نین محو اولماسی و فاشیستی عملیات دان باشقا بیر شی
گورمه میشدیر.

تهرانین مرتجعلری آذربایجانی خراب ائتمکله و بو تورپاغین
زحمتکنش خالقینی افلاسا سالماقلا تهرانین ظاهری گوزه للی بینه
گون به گون توجه اندیب، بیزیم قانونی تقاضالاریمیزی استهزا و
اعتناسیزلیقلا قارشیلامیشلار. آذربایجان خالق قانون اجازه وئرمیش
حده کیمی اوز قانونی تقاضالارینی تعقیب ائتدی. لاکین، مرکزی
حکومتین منفی جاوابینا راست گلدیلر. بونا گوره ده 150 مین نفر
آذربایجان خالق طرفیندن انتخاب اولموش نماینده لر آبان آیی نین 29
- دا تبریز شهرینده بیغیشیب آذربایجان ملتی نین بویوک کونقره سینی
تشکیل وئردیلر. بو گون آذربایجان ملتی رشادته و اوجا سسله مجلس
ملی انتخاباتی نین فرمانینی صادر ائدیر.

بیانیّه بنله داوام ائدیر: آذربایجان ملتی اینانیرکی شرافتلی افسرلر،
گروهبانلار، سربازلار، ژاندارمالار و پاسبانلار آذربایجان ملتی نین
دوشمنلرینین ده سیسه لرینه آلدانماییب زحمتکنش ملتین پولی ایله
آلینمیش اصلحه دن قارداش قانی تۆکمه یه استفاده ائتمه یه جکلر. و
هنچ واخت اوز آذربایجانلی باجیلاری، آنالاری، قارداشلاری و
آتالارینا کی، آذربایجان ملتی نین سعادت و آزادلیغی یولوندا مبارزه
ائدیرلر، شمشیر چکمه یه جکلر.

بیز اینانیریک کی، بو مقدس نهضتین تعقیبنده سایر ایالت و ولایتلرده
آزادلیق بایراغی قالدیریب و سایر یئرلرین آزادلیقدان محروم قالمیش و
ستم گورموش خالقلاری دا انتخاباتین تحریمی سدینی سیندیریب تهران
مجلسی نین مرتجع و ناصالح اکثریتی نین ضدینه مجلس شورای ملی
انتخاباتی باشلابیب بونولا دا ولایتی انجمنلرین قورولماغینا اقدام ائده
جکلر. آذربایجان ملتی افتخار ائدیرکی، یئنه ده مشروطیت انقلابی

کیمی آزادلیق و دئموکراسی بولوندا ایران ملتی نین رهبرلی بیینی عهده
سینه گۆتورور.

بونا گۆره آذربایجان هیئت ملی سی افتخارلی آذربایجان ملتی آدیندان
و آذربایجان خالق نین عموم طبقاتی آدیندان آذربایجان افرادینا دستور
وئریرکی، آزادلیق دوشمنلری نین جبهه سنی سیندیرماق و ملتین مقدس
آرزولارینی عملی ائتمک اوچون آخیرینجی مرحله یه قدر ایره لی
گئتسینلر.

یاشاسین آذربایجان ملتی!

یاشاسین آذربایجان مجلس ملی سی!

یاشاسین آذربایجان ملی مختاریتی!

یاشاسین آذربایجان آنا دیلی!

یاشاسین ایرانین استقلالیتی {34}!

" 1324- جی ایل، آبان آیی نین آخیرلاریندان اعتباراً، آذربایجان
خالقی نین آپاردیغی آزادلیق مبارزه سینین گنڈیشیندن خصوصی بیر
وضعیت- ایکی حاکمیت لیک یارانمیش اولدی" {35}.

" بونلاردان بییری ایران دولتی نین آذربایجاندا کی ارتجاعي دولت
دستگاهی، دیگرکی ایسه خالقین اراده سینی تمثیل ائدن انقلابی ماهیت
ایدی. خالق کونقره سی طرفیندن سئچلمیش ملی هیئت اصلینده خالقین
اراده سینی تمثیل ائدن موقت انقلابی حکومت ایدی. بو ایکی حاکمیتلک
1324- جی ایلین آذرآیی نین 21- نه قدر داوام ائتدی" {36}.

" 21 آذر " حرکتی نین رهبری سید جعفر پیشه وری 29 آبان، بؤیوک
خالق کونقره سی- موسسلمجلسی نین تۇپلانتیسی حاقیندا یازیرکی،
کونقره نین گنڈیشی فۇوق العاده متین ، منظم اولدوغي حالدا اونون
چبخاردغي قرارلاردا فۇوق العاده معنالی دیر. کونقره ملی دولتیمیزین
اساسینی قوردوقدان سونرا اونو بوتون دنیا یا تانیتماق اوچون وئردي

يې تاريخي اعلاميه ده شايان اهميتيدير. بيز، بو دنكلاراسيونى ايران مجلس ملي سينه و شاهادا اتمام حجت مقصدي ايله گوندرديك كي، بلكه لجاجت داشين انكلريندن توكوب، بيزيم حق و آزادليغيميزي تصديق ائتسينلر. لاکين، هميشه اولدوغى كيمي تهران ارتجاع سي گوزونى آچيب، حقيقتي گورمكدن عاجز قالدي و اعلاميه ميزه جاواب وئرمك عوضينده رئيس دولت واسطه سي ايله بيزيم باشچيلاريميزي ماجراجو آدلانديرىب، حرکتميزي سلاح گوجى ايله بوغماقلا تهديد ائتدي {37}.

ملى اوندري قيد اندير كي، صلح و سازش طرفداري اولدوغوموز اوچون بير داها مجلس مؤسسائيميزين وئردى يې اعلاميه و دنكلاراسيونى تهرا نا گوندرىب حاقيميزي ايسته ديك. جاوابيندا بيزي قورد ديشلري، يعنى سلاح و تانك ايله تهديد ائتديلر. و ملتيميزين قانيني توكمه يه امر وئرديلر {38}.

مهدى مجتهدى يازير كى، حاكمه هيئتى نين استبدادى سون 25 ايل مدتينه (1300-1324) آذربايجانا ابتدائى حقوق دا وئرمه دى.

تهرانين شكوه و عظمتى، آذربايجان شهرلرى نين خرابه قالماسى خالقين احساساتيني تهران حكومتى نين و انگليس سياستى نين عليهينه قالديردى... {39}.

1324- جي ايلين ابا ن آيى نين 29- دا تهران حكومتى نين هر طرفلى تضيقلري نين قارشى سيندا مبارزه تاريخيميزين يئنى بير اونودولماز قيزيل صحيفه سي " بويوك خالق كوئقره سي- موسسلر مجلسى " آدى ايله هميشه ليك اولراق حك اولوب قالدي.

عبث يتره دنيبيل كي، ملي اوندري سيد جعفر پيشه وري يازير كي، بير- بيريني آز تانين 700 نفرى بير- بيرينه باغلايان عجب، ملتين اراده و آرزوسى دنيبيلدير، بس نه دير؟

آذربايجان ملي مجلسى

بىز اول ايشه باشلايدىدا چوخ
ساده بىر صورته
آزادليغىمىزى تامين ائتمك
ايسته ييب، ايالت و ولايت
انجمنلري شعارىني ميدانا
آتديق. تهران و اونون
باشچىسى دئدى:- بىر تىلگراف
اولماسين، مين تىلگراف
اولسون، بىز بو حاقي وئره
بىلمه ريك. بو مسخره آمىز
جاواب خالقىمىزى بىر قدم
داها ايره لي گنديب عملاً اوز
حاقينى آلماغا، يعنى مجلس ملي
و ملي دولت ياراتماغا وادار
.. ۷۱

اولي و قديم ملتىمىزىن دولتچىلىك تاريخينه معاصر دؤورده يىنى مرحله
كىمي داخيل اولان 1324- جي ايلين 21 آذر گونى، آذربايجان ملي
مجلسى نين يارانماسى ايله باشلايدى.

سيد جعفر پيشه وري ملي مجلسه سئچكى فرمانى حاقيندا يازىردى كي،
سئچكى فرمانىنى خالقىمىز اوزى صادر ائتمه لي دير. بىز، انتخاباتى
باشلامالى، اوني دئمؤكراتىك بىر طرزده و بىطرفانه بىر صورته
آخيرا يئتىر مه لي بىك. قوي تهران مرتجعلى خالق طرفىندن سئچىلن
وكىللىرىمىزى قبول ائتمه سىنلر، اوندا بىزىم تكلىفيمىز معلوم دور {1}.

سید جعفر پیشه وری نین گوندە مە گە تیردی یی بو دوشونجە، ایرە لی سورولن بۆیوک خالق کۆنقرە سیندە اۆز عکسینی تاپمیشدی. آذربایجان مّلی مجلسی نین یارادیلماسینا تشبث ائدن بۆیوک خالق کۆنقرە سی " آذربایجان مجلس ملی انتخاباتی دستوری" آدی آلتیندا 1324- جی ایلین 9- جی آیی نین بیریندە 25 نمرە لی اعلان نشر اندیب، اۆنی آذربایجانین بوتون منطقە لریندە - شەر، قصبە و کندلریندە یایماغا باشلادی. اعلان 744 نفردن عبارت بۆیوک خالق کۆنقرە سی نین نمایندە لری طرفیندن سئچیلن آذربایجان مّلی هیئتلی آدی ایله نشر اۆلدی.

" 21 آذر " حرکاتی نین نتیجە سی، دولتچیلیک عنعنە میزین دئمؤکراتیک فورماسی اۆلان آذربایجان مّلی مجلسی نین و آذربایجان مّلی حکومتی نین اساسینی قۇیان بۆیوک خالق کۆنقرە سی بیرینجی نۆبە دە اۆزونون یارانماسی ایله آذربایجاندا ایکی حاکمیّتلی یی گوندە مە گە تیرمیشدیسە، تهران حکومتی نین آذربایجاندان رد اندیلیمە سی طلبینی سانکی نشر ائندی یی بو اعلانلا نمایشە چیخارمیشدی . تاریخیمیزدە علامتدار حادثە کیمی سسلە نن بو اعلان آذربایجان ملی هیئتلی نین رئیسلی حاجی علی شبستیری نین امضاسی ایله آشاغیدا قید اولان شە کیلدە حاضرلانمیشدی:

بسم الہ الرحمن

الرحیم

بوتون آذربایجان خالقی نین ممثلی
و ارادە سی نین نمایندە سی اۆلان
30 آبان 1324 تبریز شہریندە ، شیر
و خورشید سالونوندا تشکیل
اۆلونموش بۆیوک موسسلیر مجلسی نین
قرارینا گۆرە بو گون آذر آیی نین
ایکی سیندن باشلاییب ہمین آیین
دۆردونە قدر بوتون آذربایجاندا

دولتچىلىك عنعنە مېزىن يېنى مەرحلە سى دىمك اولار كى ، بو اعلانلا يارانماغا باشلامىشىدى. بېرىنچى اولاراق بۈيۈك خالق كۆنقرە سى نىن قارارىنا اساساً آذربايجان ملى مجلسى نىن يارادىلماسى اوچون 101 نفرملت وكىلى نىن سىچىلمە سىنە نظارت انجمنى تشكىل اولدى. ملى - دىموكراتىك پرنسىپلرە داياتاراق يىنى باشلايان بو حرکات آذربايجانين بوتون منطقه و طبقە لرېنى اوزوندە بېرلشدىرېردى . حتى ، بېرىنچى نۆوبە دە نظارت انجمنى نىن تركىبى بوتون طبقە لرېن نمايندە لرې طرفىندن تعيين اولدى.

" تجارچىلردن: آقاي دىلمقانى، مصطفىاي، مرتضى خويى و محمد نخجوانى؛ علما لاردان: آقاي ميرزا محمد ثقه الاسلام، حاجى ميرزا خليل مجتهد، ميرزا احسن شكوهى، اعلم الهدا ؛ اعيانلاردان: مجيد الملك، ناصر الوزرا، اسدالله مؤلوي، حاجى حميدالدوله، ابو الفتح مشيرى، احمد بهادى؛ اكينچىلردن : مشهدى اصغر عمو زين الدين، مشهدى رضا مارالانى، صمصام نعمت آبادى، حاجى عظيم خادم ملى؛ اصنافلاردان: اسماعيل كاغذچى، تهرانچى، حسين نوبرى، حسن زفيرى؛ مالك لردن: صادر الملك رفيعى، فروغ، ميرزا جواد آقا مجتهدى، تقى مؤلوي؛ معتمدين محلى دن (آغ ساققاللا ردان) - آقاي پيشه ورى، آقاي بادگان، شېستري، زين العابدين قيامى، كاظم هاشم نيا، فيض پو، محمد بي ربا، ولايى، اخگرى، علي ماشينچى ، حمزه قيزيل احمدى ، ميرزا عباسعلى چرندابى نظارت انجمنينه " سىچىلدىلر {3} .

آذربايجان ملى مجلسينه سىچىلنلرين و سىچىليرين بوتون ايشلرينه نظارت انجمنى باشچىلىق انتمه يه باشلادى. نظارت انجمنى نىن ايش پرنسىپى اجرا اوچون اساس پارىجى عضولر آشاغيدا كى تركىبده نظارت انجمنى طرفىندن تعيين اولدى : زين العابدين قيامى - رئيس، حاجى محمدعلى مصطفىاي - رئيس معاونى ، دىلمقانى- كاتب ، حسين

نۇبىرى – كاتىب ، رەفەيى- كاتىب ، فىيىزى پور- عىزو ، اعلم الهدا- عىزو ،
حسن زفېرى- عىزو. انجمنين كۆمكچى عىزولر ايسه : صادق بادگان ،
جعفراخگرى ، علي ماشينچى ، مرتضى خويى ، ميرزا حسن شكوهى ،
مجيدالمك ، ناصرالوزرا ، اسدالله مۇلوي ، مشهدي عىسگر عموزين الدين
و تقى مۇلوي سىنچىلدىلر .

قارشيدا دوران اساس مسئله ملى مجلس سىنچىلر ينده آذربايجانين
بوتون شهر ، قىصبه و كندلرينه نظارت انجمنى طرفيندن نماينده لر
گۇنده ريلمه سى ايدي . تبرىز اطرافى سىنچىكى منطقه لر ينه گۇنده ريلن
نماينده لر آشاغى دا كى تركيبده قرارا آلىندي :

" ارونق و انزاب- مير قاسم چشم آذر ، قورى چاي- طالب پور ، عجب
شئر- مصيب فيض الله زاده ، هشتري- حسن جبارزاده ، مهران رود-
فتح الله رضازاده ، اوجان عباس- بويوك آقا شترباني ، آذرشهر- حسن
نۇبىرى ، سرد صحرا- نقى سهمانزاده ، اوسكى- مهدي جوديرى ؛ ديگر
شهرلره ايسه آشاغىدا كىلارى گۇسترمك اولار :

مشكين شهر- عىسگر خرمدل ، اروميه- طلائى ، قاراداغ- غلامحسين
حبيب الهى ، خالخال- صالح فرج زاده ، ماراغا- بورچالو ، خوي- هلال
ناصرى ، اردبيل- عنايت احمدزاده ، زنگان- فهيمى و قرىشيان ، ساراب و
گرمه رى- علي شميده" {4} .

" 21 آذر " حركاتى نين رهبرى سيدجعفر پيشه و رى يازيركى ، ملتيميز
چوخ اوزون مدتدن برى اوز ملتيني حس انديب ، آشكار و غير آشكار ،
عمدى و غير عمدى اولماق اوزره ، زامان و مكانا گوره اوزونون
آزادلىق و مختارىتى يولوندا مبارزه آپارميشدى . ولى بونلارين هاميسى
بو اوچ آي مدتينده آپاريلان مبارزه يه قطعاً مساوى توتولا بيلمز . ايندى
آذربايجانلى سريغ بير صورتده آپاريلان سىنچىلر و اولاردا بحث

اندېن مسئله لر واسطه سي ايله حقيقي بير خالق و نام معناسي ايله مدني و حساس بير ملت مقامينا يئتشميشدير.

مقاله نين سونونى سيدجعفر پيشه وري بو جمله لرله سونا يئتيرير: بيز گره ك اوزوموزى ملتيميزه و بوتون دنيا ملتارينه تانيديب ، اولكه ميذي اداره انتمه يه لايق اولدوغوموزى اثبات انده ك؛ بونى دا مجلس ملتيمزدن گوزله بيريك {5}.

سيد جعفر پيشه وري داها آچيق و آيدين اولاراق باشقا ملتارله مناسبتده سانكي هانسي استقامتده جريان انده جك يئني حركاتيميزين ماهيتيني آچيقلايردي. بو دوشونجه دن ايره لي گلن موضوع نى او، بئله قلمه آليردى: بيز، هنج بير قوم و هنج بير ملت و هنج بير جماعته دوشمن دنبيليك. اوزوموزه روا گوردويوموز ياشاماق و ترقي انتمك وسيله لريني اوزگه لر اوچون ده روا گوروب، بو گونه دك كيمسه نين ترقي و تعالي سينه مخالفت انتمه ميشيك. حئي تهران ارتجاعي حكومتي نين آزدليغيميز عليهنه ايشلتمكده اولدوغي خانئانه تدبيرلري ده فارس ملتي نين حسابينا يازماق ايسته ميريك {6}.

ملي مجلسه سنجگيلرين باشلاماسي عرفه سنده ، ملتيميزين لياقتلي اولاراي، قيزلاري آذربايجاندا يئني مرحله نين باشلانغيجيني اورتايا قويدوغي حالدا، ارتجاع قوه لري نين تورتدي يي جنايتلر حاقيندا هنج نه دنمه دن او حادثه لرين اوستوندن ساكتجه كچمك اولماز.

حركاتين اشتراكچيسي محمد شمسي او گونلري خاطرلاركن ياشاديغي آستارا شهرى ايله باغلى بئله يازير: گوندن- گونه آرتان خالق حركاتي قارشى سيندا اوزونى داها پيس حس اندن ارتجاعي قوه لر انقلاب حركاتي قارشيسيندا تاب گه تيرمك اوچون جدي تدبيرلره و تشبئله ال آتديلار. اولار نه واسطه ايله اولور- السون آزادليق و دنموكراسي دوشمنلريني بير يئره توپلاماق و بئله ليكله اوز قوه لريني متشكل

لشديرمه به چاليشيرديلار. ارتجاع قوه لرينه رهبرليك ائتمك ايسه آستارا شهري نين سرحد رئيسي سرهنك علي ظهيرنيايا تاپشيريلىميشدي. او، انقلابي حرکاتا قارشي مبارزه ده شهرت تاپميش آستارا كندلري نين قدار دوشمني و بويوك بير قولدور دسته سینه مالک اولان ضرغام ساساني و رشيدخان ساسانيدن استفاده ائتمك مقصدي ايله اولنلاري اوز يانينا چاغيردي. علي ظهيرنيا بو اداملاري سيلاخلانديرماق و اولنلارين واسطه سي ايله اردبيلله آستارا آراسيندا اساس ستراتژي اهميتي اولان يولي توتماق و بئله ليکله ده ويلگيچ فدائي لري ايله آستارا فدائي لري نين علاقه سيني كسمك نييتينده ايدي. لاکين، آستارا فرقه تشکيلاتي دا بو سيردن آگاه ايدي. او، دوشمنين فتنه کار فعاليتيني ايزله بير و اولنا قارشي عكس تدبيرلر گوروردی.

محمد شمسي مقاله سيني بئله داوام اندير: آستارا فرقه تشکيلاتي ياخشي بيليردي كي، خالق کوتله سي آراسيندا قولدور دسته سي کيمي شهرت تاپميش ساسانيلرين سيلاخلانمالاري نه اينكي انقلابين غلبه سيني لنگيده بيلر، حتي بويوك قيرغينادا سيب اولار. اولنا گوره ده هله ساساني خانلاري سيلاخلانمادان اول آستارا شهري نين فدائي لر طرفيندن توتولماسي اکثريتين راي ني تشکيل انديردي. نهايت، 1324- جي ايل آذرباي نين 5- ي، گنجه، آستارا محلي کميته سي آستارادا اولان دولت قوه لريني ترك سيلاح ائتمك قرارينا گلدي. کميته نين چاغريشينا اساسا آستارا فدائي لري خيردا- خيردا دسته لر حاليندا بيرله شه رك دولت اداره لريني محاصره يه آلدیلار و مرکزله آستارانين رابطه سيني كسدیلر. همان گنجه ساعات 4- ده ويلگيچ فدائي لري تنز بير زاماندا آستارا فدائي لرینين کومه ينه گلديلر. در حال نظمية، ژاندارم و قوشون اداره لري آليندي. ايکی ساعات دوام ائدن ووروشما نتيجه سينده دوشمن قوه لریندن سرهنك علي ظهيرنيا، قوشون وکیل باشيسي اسرافيل

مرادي، نظميە وكيل باشيسي اسماعيل خان هاشمي و آزان توگل اولدورولدى. ضرغام، رشيد خان، محمدخان ساساني و خانلار حسين توتولوب اوز جزالارينا چاتديلار. ووروشما زماني ويلگيچ فدائي لرinden فاضل ادلي بير نفر شهيد اولدي؛ - يازان محمد شمسي علاوه اندير كي، بئله ليكله آذر آبي نين 5- ده ايلك دفعه اولاراق آستارا اوزه رينده آزادليق بايراغي دالغالانماغا باشلادي {7}.

خاطيرلاتماق يئرینه دوشركي ، بئله بير اضطرابلي ووروشمالار داخيلينده آستارا اهالييسي آذر آبي نين 12- سینه دك ملي مجلسه نماينده لرین سئچگيسيني ده كنجيرمه لي اولدى. اما بو وضعيتي هنج ده تك آستارا اهالييسينه خاص انتمك اولماز. آذربايجانين بوتون منطقه لرینده ارتجاع قوه لري بونا بنزر حادثه لرین ياراديلماسينا جان آتير، فدائي لر طرفيندن ايسه گنت- گنده قارشيسي آليبيردي.

معاصر آذربايجان شاعيري، مرحوم اسماعيل جعفرپور ايسه سلماس شهرى ايله باغلى يازيردي كي، 1324- جي ايل آذرايي نين 17- سي ايدي. گنجه اوز قارا چادريني سلماس شهرى نين اوزه رينه چكميشدي. لاکين، سمادا اويناشان قارا بولودلارين آراسيندان باش قالديران آي اوز ايتي شعاع لاري ايله آرا بير ظولمتين باغريني ده ليردي. پوليس و ژاندارم اداره لري اوز قوه لريني بير يئره توپلاياراق دورد ديوارين آراسيندا اوزلريني انقلاب سئليندن قوروماق اوچون سنگر دوزه لديب مسلسللري آتش اوچون حاضرلاميشديلار.

اسماعيل جعفر پور يارانميش وضعيتي تصوير انده رك يازير كي، سلماس محلي كميته سي نين قراري نين اجراسي نين سون دقيقه لري ياخينلاشيردي . فدائي باشچيلاري نين بيرلشميش اجلاسي بير نئچه يولداشي قطعي تكليف اوچون ژاندارم رئيسي سروان جمهوري نين يانينا گوندردي. انلچي لر سارسيلماز بير اراده ايله ، تپه دن ديرناغا

قدر سيلاحا ساريلميش ژاندارم دسته سي نين ايجه ريسينه گنده رك
سلماس كمپته سينين سون قراريني ژاندارم رئيسينه چاتديرديلار.
ژاندارم رئيسي سروان جمهوري اوز مسئول افسرلري ايله 10 دقيقه
گيزلي مصلحتلشديكدن سونرا سلماس كمپته سي نين ائلچي لرينه بنله
جاواب وئردى:- بيز، سيزين تكليفينيزله راضي بييق، آنجاق بير شرطله
كي، كنجميش حسابلاري بيزدن چكمه يه سينيز. بيزه اجازه وئره
سينيز كي، بورادان سلامت چيخيپ گنده ك. سلماس كمپته سي نين
ائلچي لري اونلارين دنديكلريني هيئته چاتديرديقدان سونرا همن گون
ساعات 12- ده سلماس نظميه و ژاندارمري دسته لري فدائي قوه لري
طرفيندن خلع سيلاح اولديلار {8}.

ج. خدادادزاده ايسه اشتر اچيسي اولدوغى حرڪاتين او گونلرينى اردبيل
شهرى ايله باغلى بنله يازير: 1324- جي ايلين دنكابر آبي ايدي. اردبيل
سرباز خاناسيندان قاچان سربازلارين سايي گنتديكجه آرتديغي اوچون
فرماندهليك سرباز خانانين اطرافيندا كئشيكچي لر قويموشدى. تيب
فرماندهي نين معاوني نايب سرهنگ منصورى محوطه ني گزه رك
دوزه لديلميش " استحكاملاري " تنز- تنز يوخلابيردي. لاکين، بوتون
بونلارا باخماياراق سربازلار يننه ده قاچير، اوزلري ايله برابر سيلاح
آپاريب كندلرده و شهرلرده فدائي دسته لرينه قوشولورديلار. وضعيت
گنتديكجه جدي له شيردي. شهر ده آرتيق بير چوخ اداره فدائي لر
طرفيندن توتولموشدى. اردبيل قارنيزوني ايله تهران آراسيندا بي سيم
رابطه سي كه سيلميشدي.

خدادادزاده علاوه انديركي، تهران حكومتي تهران راديو سونون واسطه
سي ايله اردبيل قارنيزوني فرماندهينه رمز لرله امر لر وئيردي.
من او زامان سرباز ايديم،- يازان خدادادزاده خاطره يازيسيني بنله
داوام اندير: اردبيلده يئرله شن 9- جي تيبين فرماندهي سرهنگ ظريف

سربازخانانین حبه طینه گلە رك سربازلارین قارشیسیندا طمطراقلی بیر نطق سۆیله دیکدن سۆنرا دئدی:- بیز شاهنشاهین جان نثارلاری بیق. فدائی لر بیر عدده آیاغی چاریقلی کندلیلر و آجلاردان عبارتدیر. بیز بیر نچه گون عرضینده اونلارین تشکیلاتلارینی داغیتمالی و اوزلرینی حبسه آلمالی بیق. مرکزدن بیزه کومک گلە جک دیر.

مرتجعلرین بوتون بوهای- کوی معناسیزایدی. آذربایجان خالقی اوز آزادلیغی اوغروندا آیاغا قالمیشدی. همین گون اردبیل ژاندارم اداره سی توتولدی. بیر نچه گوندن سۆنرا ایسه اردبیل تیپی ده فدائی لره تسلیم اولدی. اوتاقدان چیخارکن پیلله کانین یانیندا بیر صحنه نظریمی جلب انتدی. باخدیقدا بیر نفر فدائی نین قارشیسیندا بیر افسرین آغلابیب یالواردیغینی گۆردوم. ایندی او، آیاغی چاریقلی بیر کندلی نین قاباغیندا آغلابیاق یالواریردی کی، اونى اولدورمه سینلر. کندلی فدائی جاواب وئردی:- قورخما، جالادلیق یالنینز سیزه یاراشیر؛ سیلاحینی تحویل وئر، اوزون ایسه آزادسان. سۆنرا معلوم اولدی کی، شاهنشاهین جان نثارلاری اولان سرهنگ ظریف و اونون ال آلتیلاری گنجه ایکن قادین پالتاری گئییب اردبیلدن قاچمیشلار {9}.

وضعیتین بئله اولدوغی بیر زاماندا " آذربایجان " روزنامه سی آقای ثقه الاسلامین منزلینده اولان خصوصی مشاوره نین جریانی نی چاپ اتمیشدیر. اولکه نین سیاسی دورومونی نظاما سالماق اوچون اهمیتلی اولان بو مشاوره نی مسئله یه آیدینلیق گه تیرمک اوچون اختصارلا بورادا وئرمک یئرینه دوشر.

" آذربایجان " روزنامه سی نین مخبری یازیردی کی ، یکشنبه گونی، آذر آیی نین 4- ده ، ساعات 3- ده حاجی عظیم خان خادم ملی نین گۆندردی بی دعوتنامه مؤجیبینجه آذربایجان دئموکرات فرقه سی نین و هیئت ملی دن آقای شبستری، آقای رفیعی، آقای دکتر جاوید و آقای

بی ریا شهرین مجتهد عالمربندن اولان میرزه محمود آقا ثقه السلامین منزلینه گنتدیگ. آقای دولت شاهی، آقای طباطبائی، آقای نوپانی رئیس اداره راه آهن ، آقای محمد علی صفوت ، آقای بیت الل ه، آقای کلکته چی، آقای بافته، آقای صدیق مستوفی، آقای صدقیانی، آقای شربت زاده ، آقای خلیل خان ارک، آقای رضا قلی خان رشیدی، آقای میرزاعلی اکبر عطائی، آقای فیوضات، آقای شاهین آقازاده، آقای کیا، آقای حیدزاده و سایر آقارلار مجلسده واریدی لر. مجلس آقای ثقه السلامی نین آشاغیدا کی سوزلری ایله آچیلدی:

- آقارلار زحمت و نریب دعوت ائتمکدن مقصود ، مؤمن قارداشلارین آراسیندا صمیمیت و محبت تولید ائتمکدیر. بدبختلی بیمیز بورادادیر کی ، بیزیم جماعتین اکثری بی ساواد دیر؛ نادان دیر و کوردور. منیم عقیده مچه دؤور رضا شاه دا او بودجه کی وزارت جنگه صرف اولوردی ، گره ک او بودجه وئرله بییدی معارفه و بیزیم تمام کندیلریمیز اوخویایدیلرکی، بو گون کی بو جریانلار بدبختانه وجودا گلمه به ایدی. آقای شبستری، آقای ثقه السلام دان اجازه آلیب دانشماغا باشلادی:- نجه کی هامییا معلوم دور، بیز ملتین رفاه حالیندان اوته ری چالیشمیشیق و بو گونه قدر الیمیزدن گه له نی مضایقه ائتمه میشیک. او کی، بویورورسوز امنیت مسئله سی، البته بیز تمامی ایله بونا طرفداریق، ولی بیر جهندن نظره آلینسین کی، بو امنیت بی بعضی مقاملار و تهراندا اولان نا پاک اللر اخلال اندیر. و حتی بو تجزیه مسئله سی، یا الحاق صحبتی همین منبع لردن سو ایچیر. البته بیز ایرانا و اونون استقلالیتینه اوره کدن علاقه مندیک و اونا هنج بیر شبهه یوخدور. البته ، آقارلار دانشاندان سونرا بیز اؤز نظریمیزی عرض ائده جه بیک. بو موقعده آقای صفوت سؤزه باشلادی: - منظور بودی کی ، آنی صورتده بو مجلسدن بیر نتیجه آماق. من ائله بیلیره م کی،

اٹله من آقالارین هامیسی نین طرفیندن دئییره م. بیر بیانیه وئرلیسین بو امنیته راجع. جماعت وحشتدن قورتولسون . او گون، او میتینگ سونی بیر بالاجا وئرلین اعلان کی، امنیته راجع ایدی واقعا خالق اضطر ابدان قورتاردی . ثانیاً، بو مجلسدن بیر تئلگراف اولسون. ایش حسن نیت ایله خاتمه تاپسین.....

بو موقع ده آقای بی ریا، آقای شبستری دن و آقای ثقه السلامدان اجازه آلیب سوزه باشلادی: - آقای ثقه السلام و محترم آقالار! من فرقه میز طرفیندن چوخ افتخار اندیره م کی، دئییم :- پیچاق بنده دایانان گون سیز بیزی بومجلسه دعوت انتمیسوز. بنجه کی، آقالار بیلیرلر، بیز آذربایجان خالق، ایرانین استقلالیتینی بو گونکی گونه قدر ضمانت انتمیشیک و یئنه انده جه بیک. بیز، فرقه میز طرفیندن وئرلین دستورلار را همیشه اطاعت اندیپ دؤنمز اراده ایله قاباغیمیزدا دوران مسئله لرین حلینه، ایالتی و ولایتی انجمنلرین قورولوب، مختاریتین آلینماسینا قطعی صورتده اقدام انده جه بیک. بیز تاریخ بویی نجه کی، ثابت انتمیشیک و یئنه ده لازیم اولورسا ثابت انده جه بیک کی، بیز آذربایجانلیلار وطنیمیز و مملکتیمیزین استقلالینا علاقه مندیک. اگر ایجاب اٹله سه بیر سرباز کیمی مملکتین جنوبوندا دا سرحدیمیزی مدافعه ائتمک اوچون بیر قاریش تورپاغیمیزدان اجنبیلره وئرمه ییب ، بیر سرباز کیمی سینه میزی گه ریب مجاهدت و فداکارلیقدان چه کینمه یه جه بیک. قالدی امنیت و اونون پوزولماسی حاقیندا دئمک ایسته یره م کی ، بونا باعث رحمسیز و لیاقتسیز قان ایچن دولت مأمورلارینین سوء رفتاری اولموشدور. خصوصی ایله مرکزی حکومتین آخیرینجی ارمغانی اولان صدر کابینه سی کی ، تهراندا آزادیخواهلیق جریانین بوغوب، تشکیلاتلاری باغلاتدیریب، محرمانه دستورلار واسطه سی ایله ژاندارمری دستگاہین مظلوم و بیچاره کندچیلرین علیھینہ تحریک

اندیردی. همین بو معامله نین نتیجه سینده دوداقلاری که سیلن، شاللاق لار آلتیندا وجودی قارالان، آروادی نین عرض و ناموسی تاپدالانان کندچیلر داها صبرانده بیلمه ییب ائشیتدی بیمیز کیمی امنیه لرین قوللارینی باغلایب، سیلاحلارینی اللریندن آدیلا. آقای ثقة السلام سیزدن خبر آلیرام امنیه نین نه حقی وار بیچاره کندچی نین عرض و ناموسونا تجاوز ائله سین؟

امنیه نین نه حقی وار کندچی نین دوداقلارینی که سیب و یا بالاجا اوشاقلارینی سرنیزه دن کچیر سین؟

قالدی شهرده امنیت مسئله سینه گلینجه و خالقا اولان اضطراب، وحشتین باعثی مندن خبر آلساز دئییره م ، سرتیپ درخشانی دیر. سرتیپ درخشانی نه سببه و نه علتله گوره شهرداری اداره سینی کی، ملی بیر مؤسسه دیر، اشغال اندیب اورا سرباز گه تیریپ مسلسل قویودور. آقای سرتیپ درخشانی وئردی بی اعلامیه ده نه دئمک ایسته بیردی؟

متمرد کیملره دئییردی؟

بیر فرد متمرد اولا بیلر، اما بیر تشکیلات کی، قانون اساسی اونون قورولماسینا امکان وئریر، هئچ بیر واخت اونا متمرد آدی وئرله بیلمز. آقای سرتیپ نشر ائتدی بی اعلامیه ده گویا دئییردی کی، وورارام، اولدوره رم. کیمی اولدورمک ایسته بیر؟- و نه حاق ایله اولدومک ایسته بیر؟

کیمه قارشی دایانماق فیکرینده دیر؟

قوی آقای سرتیپ درخشانی بیل سین کی، ملتین اراده سی مقابلینده او هئچ بیر واخت مغروریت گؤسته ره بیلمز. بیز نجه کی، دندیم، شهر یور حادثه سیندن سونرا تهرانا مینرله عریضه لر، شکایت لر، تنلگرافلار وورموشوق. ولی بو گونکی گونه قدر چوخ تأسفلر اولسون

کی ، بیر نتیجه آلا بیلمه میثیک. اونا گوره ده من آچیق دئییره م: بیز مرکزی حکومتدن مایوس اولموشوق. تهرانا آدم گؤندرمه یه لزوم یوخدور. اگر مرکزی حکومتین بیزه فرمایشی وارسا ، بویورسون تشریف گه تیرسین تیریزه.

بو موقعه آقای حیدرزاده سوزه باشلادی:- بلی، واقعاً آقای بی ریا دوز بویورورلار. بو امنیه اداره لری خالقین جانینی بوغازینا بیغیب . من انله اولیندن بیلیردیم کی، باخ بو ایش باش توتمایاجاق. هله ممکن دورکی، قارا داغ طرفیندن آقای بی ریانین او قدر خبری اولماسین، اورادا امنیه لر بیر اوت یاغدییریرلارکی، پناه بر خدا. بابا هله او قالسین بیئرینده، بیزیم شهرده اولان اداره مأمورلاری هامیسی اوغرودی.

آقای ثقه السلام دندی:- آقای سرتیپ درخشانی بو گون بلدیه دن داشیناجاق و او اعلامیه کی، وئرمیشدی اودا انتظاماتنا راجع ایدی کی، خالق وحشتدن قورتولسون. ایندی بیرایش گؤرمک لازیمدیرکی، ایشین رشته سی الدن چیخماسین. چونکی جماعتین الینه اسلحه کنچندن سونرا ایش رشته دن چیخار. نئجه کی ممکندی بو گون میرزه ربعی کیبری یه کی ، ماراغادادیر بیر دستور وئره سوز. او سیزین امره تابع اول، اطرافدا دا هاکذا. ایندی بیرایش انله مک لازیمدیرکی، بو اسلحه کی، یا مالکلر وئریب و یا آیری بیر دولت طرفیندن وئریلیب، او باره ده تصمیم توتولسون. البته نظم و آرامشدن سونرا کمال آسوده لیکله اوتوروب بو ایشلر حاقیندا مذاکره انده ک.

بی ریا دندی:- باغیشلاین آقای ثقه الاسلام! او، اسلحه ، نه مالکلر طرفندن و نه ده آیری بیر دولت طرفندن کندلیله وئریمه میشدیر. او اسلحه لر شهر یور حادثه سیندن قاباق خیابانلاردا اننی کیرشان اندیب اللرینه پوز اوچون الجک تاخیب سربازخانالاردا سربازین عرض- ناموسونا تجاوز ائتمکدن چکینمه ین افسرلرکی، شهر یور حادثه سیندن

سونرا بیر گول له آچیلمامیش وطنی قویوب قاچدیلار، اونلارین چۆلده تۆکدوی اسلحه لردیرکی، کندلیلرین الینه دوشموشدور.

آقای آقازاده شاهین سۆزه باشلادی:- البته بیزیم هامیمیزین ، نظریمیز بونادیرکی، جماعت آسوده اولسون. و انله بیرعلت ده سبب اولوب کی، بو گون انله آقالار هامیسی بورا تشریف گه تیریبلر. امید واریق کی، چون هامیمیزین نیّتی خوشدی موفق اولاق.

سونرا آقای شبستری سۆزه باشلادی:- آقالار نجه کی، بیلیر سابق مشروطه زامانیندا انله آذربایجان خالق نین تقاضالاری نین مقابلینده محمدعلی شاه توپ- توپخانا گۆندردی. عینالدوله گلدی. آخیردا اوزونوز بیلیرسوزکی، ملتین قاباغیندا دایانا بیلمه دی. بیزدن ده دئمکدیر. عوض اینکی مرکزده دولت بیزیم قانونی طلبلریمیزه توجه انله سین گورور سوز کی ، قوشون گۆنده ریر و موتوریزه گۆنده ریر. آخی من دئییره م کی، موتوریزه، قوشون مثلا بیزیم طلبلریمیزین مقابلینده نه انده چک. والله من ده گوروره م کی، وضعیت بیر آز آغیردی. دییی بودرکی، بو ایشلر انله خوشان- خوشانالیق ایله دوزه لسه یاخشی دیر. یوخسا نه موتوریزه ، نه قوشون .

دکتر جاوید سوزه باشلادی:- بیزیم تشکیلات ایرانین استقلالینه علاقه منددیر. چون من کارگرلر اتحادیه سینده اولوردوم ، هر کارگردن سوروشموشام . اونوندا اوره بینده مخصوصا، ایرانا بیرعلاقه وار. مثلا- نه اولارکی مدرسه لرده اوچونجی کلاس قدر آنا دیلینده اوخونسون؛ اوچونجی کلاسدان یوخاری فارسی دیلی کی، بیزیم رسمی دولتی دیلیمیزدیر تدریس اولونسون. مثلاً- نه اولار کندلرده کندلیلرین وضعیتینی یاخشیلشدیرماق اوچون فرهنگ اولسون. بهداشت اولسون و یا باشقالاری اولسون . شهرلرده ایالتی انجمن قورولماسی نین نه ضرری وارکی، واقعاً لازیمدیر. قالدی استقلال مسئله سینه گلینجه البته

بیلیرسوز، بونی انگلیس، آنکارا رادیوسوندان و یا باشقا ستاسیولاردان بعضی سیاسی مفسرلر یالان شایعه و افترا لار دئمکله خالق تشویشه سالیملار. من اوز قولایم ایله ائشیندیم کی، رادیو دئییردی کی، آزادیخواه لار تبریز شهرینی آدیلا و اداره لری اشغال ائله دیلر. اما سیز حقیقته ده گورورسوز کی، بئله شئین اصلی یوخدور. مقصد بودورکی، بو گون کی، بورا جمع اولموشوق بیر نتیجه آلاق. ائله بیلیرم سیز اگر دئموکرات فرقه سی نین مرانامه سینی اوخوسایدی نیز بیلریدز کی، بیزنه دئییریک. ممکن دور کی، هنج آقای صدیق مستوفی کی، بورادا اه یله شیب هنج بیزیم مرانامه نی اوخوماییب. ثقه الاسلام گوله- گوله دندی:- آخی اوخویا بیلیریک کی.

رفعی جاوایندا گوله - گوله دندی:- چونکی آنا دیلی دیر! دکتر جاوید دندی:- بلی، نظر بوندادیر کی، اگر سیز بیزیم مرانامه نی اوخوسایدوز بیلریدز کی، بیز ایرانا علاقه مندیک و ایسته بیریک کی، آذربایجاندا آبادلیق اولسون. خالق راحت یاشاسین. آقای صفوت دندی:- بلی من ائله نجه کی بیلیرسوز اولدن ائله بو قسمتلرده چنه وورموشام. و بو حزبی ایشلردن ده آز- چوخ خبریم وار. ائله بیلیرم کی، ایندی آقالار بیزیم پیشنهادیمیزین مقابلنده گره ک گندیب حزیده دانیشسینلار و بیر نتیجه یه گل سینلر.

دولت شاهی دندی:- آقالار من ایندی بو مدته کی، تیریزده اولموشام، دئییه بیلره م کی، تهراندا ساکن اولانلاردان هامیمیزین تک به تک آذربایجانا علاقه میز وار. و او کی، اداره لر باره سینده دندی لر، البته آقالار بیلیرکی، بو اداره لرین چوخوندا چالیشانلار سیزین اوزورونکولردیر. پس بو گلایه بیزه عائیذ اولان مسئله دنییل دیر. سرتیپ درخشانی حاقیندا کی، بوپورورلار نییه گلیب بلدییه نی اشغال ائله بیب، چون ستاد دا یئر واریدی و اوزی ده او محل کی، اورا

گلمیشدیله شهرداری کی بیر قسمتی بوش ایدی اورادا اوتورموشلار. بو گونده چیخدیله. و سرتیپ درخشانی اوزی بیطرف بیر آدم دیر. قالدی من دئییه بیلره م کی، مأموریتیمده بیر آدم یوخدور کی، مندن اینجیسین. ثقه الاسلام گوله- گوله دندی:- چونکی تزه سیز.

دولت شاهی دندی:- هامی میزین نیتی گوروره م کی، پاکدی و انده بیله جه بیک کی، نتیجه ده بیر تصمیم توتاق.

آقای شبستری دندی:- منیم عقیده م بونادیرکی، سیز بیر هیئت معین انده سیز، او هیئت بیزیم ملی هیئت ایله مذاکره یه وارد اولسونلار. چونکی بو انله بیر سطحی ایش دئییلدیر. بو ایشده اوزدن کئچمک اولماز (مجلسده سکوت).

آقای دولتشاهی دندی:- پس او وقت منتظر اولاق. چون آقای بیات تشریف گه تیره جکلر، گوره ک نه پیغام ایله گلیر لر. البته اوندان سونرا بیر اقدام اولونار.

آقای بی ریا دندی:- او کی، آقای دولتشاهی بویورولار، بورادا اولان اداره مأمورلاری سیزین اوزوزدندیر. بنده جسارتاً عرض اندیره م کی، اونلارین اخلاقینی دا مرکزین گلن اوغری دولت مأمورلاری فاسد ائتمیشلر. چونکی فهیمی لر، مستوفی لر، اردلان لار، جاهانگیری لر، کلهوری لر مأمورلاری و ادار ائتمیشلر کی، اوغورلوق اندیب خالقی چاپیب اونلارین جیلرینی دولورسونلار. دئمک اولار کی، مأمورلارین دا بو جور تربیه اولماسینا باعث مرکزی حکومت دیر. آقای رفعی دندی:- آقارلار اجازه وئرسه لر داها جلسه نی خاتمه وئره ک (هامی آیاغا قالخدی) {10}.

خاطیرلاتماق لازیمدیر کی، بو آذر آبی نین 4- ده اولان صحبت ایدیسه، آذر آبی نین 6- دا " آذربایجان " روزنامه سی بنله یازیردی: " بو گون آذر آبی نین 6- دا تبریز و آذربایجانین باشقا شهر و قصبه لرینده

سئچگی باشلانیر. بو آذربایجان ملتی نین حیاتیندا تاریخی بیر گون دور. گله جک آذربایجان جاوانلاری بونی همیشه یاد ائده جکلر. بو گون تاریخی گون اولماقلا برابر ایراندا یاشایان ایرانلیلار و آذربایجاندا یاشایانلار اوچون دخی تزه لیکلر واردیر. بو گون انجمنده ، نظاردوله لر عوضینه ملی ایشلردن بوتون کئری قالمیش ساده کربلای عباسلار، مشهدی صمد لر، وطن و ملتینه علاقه مند اولان آذربایجانین نهضتینی سنون عنصرلر اشتراک اندیرلر. بو انتخابات دا ملتین نصفی اولان آنا- باجیلاریمیز دخی اشتراک ائده جکلر. بعضی هموطنلارله خیال اندیر لرکی ، بو انتخاباتدا فقط دئموکرات فرقه سی نین عضولری شرکت ائده جکلر. ولی برعکس بو انتخاباتدا هامی- مالک لر، تاجرلر، کندلی لر، فعله لرده اشتراک ائده بیلر. جاوانلار گره ک انتخاباتدا اشتراک ائتمه لری ایله آذربایجان ملتی نین لیاقتینی اثبات ائتسینلر. و بیلدیرسینلر کی، آذربایجان خالق اوز ایش لرینی اداره ائتمه یه قادیردیر" {11}.

بیرملتین سعادتتی گؤسته رن اساسلاردان بیری انتخاباتدا جدی اشتراک ائتمک دن عبارتدیر. بونا گؤره ده وطنی سنون هر بیر نفر گره ک جدی صورتده انتخاباتدا شرکت اندیب خالقین مقدار تینی تعیین ائتمه یه اؤزونی علاقه مند نشان وئرسین.

سید جعفر پیشه وری یازیرکی، ملی مجلس آذربایجان خالق نین سر نوشتتی معین ائتمک، اونا ترقی و سعادت یوللارینی آچماق اوچون اساسی بیر واسطه دیر. بیز آرزو اندیریک بو ملی وظیفه نی ایفا ائتمک اوچون بوتون ملت، طبقه، صنف نظرده توتمایب سئچگیلرده اشتراک ائتسین. بیز فرقه میزین نامزدلرینی کنچیرمه بی فقط ساده نطق و یازی واسطه سی ایله تبلیغ ائده جه بیک. آیری دسته و شخصلرین ده گننیش دایره ده سئچگیلرده شرکت ائتمه سینه امکان وئره جه بیک.

سیدجعفرپیشه وری علاوه ائدیردی کی، بیز بوتون فرقه عضولریندن، ایستر مرکزده، ایسترسه شهرستانلاردا عموم خالقی اشتراک ائتمه یه، تبلیغ ائتمه لرینی طلب ائدیریک. بو ملی بیرایشدیر. بورادا اکراه و ممانعت بؤیوک بیر خیانتدیر. قوی هر کس ایسته بیر اؤزونی نامزد گؤسترسین و هر کس آرتیق رأی آماغا موفق اولورسا وکیل سئچیلین {12}.

" ملی کونقره نین ملی مجلس اوچون سئچگی قانونی یاخین و اورتا شرق خالقلاری تاریخینده دؤورون ان دئموکراتیک و مترقی سئچگی قانونلاریندان بیر اولماقلا بو قانون ایران مجلسی نین سئچگی قانونوندا گئنیش خالق کوتله لری اوچون قویولان محدودیتلری آرادان قالدیراراق، اهالی نین بؤیوک اکثریتینی تشکیل ائدن زحمتکنش طبقه لرین سیاسی حاکمیتده حقیقی اشتراکینی تأمین ائدیردی. بو قانونی اساساً 8 بؤلمه یه آیرماق اولار. آذربایجان سئچگی قانونونون دئموکراتیک اساسدا اولماسی اؤز ایفاده سینی بو قانون ماده لرینده تاپیردی. سئچگیلرده برابرلیک پرنسپیی آذربایجان سئچگی قانونونون اصل دئموکراتیکلی یی نین پارلاق افاده سی ایدی. بو پرنسپین ماهیتی اوندان عبارتدیرکی، آذربایجانین بوتون زحمتکنشلی دولت حاکمیتی نین عالی و یئرلی اورقانلارینا سئچگیلرده برابر حقوقلا اشتراک ائدیردیلر. هر بیر سئچگی سئچگیلرده هر هانسی بیر باشقا سئچگی نین سسینه برابر اولان یالنیز بیر سسه مالکدیر. بونا موافق اولاراق، هنج کسین آدی بیر دفعه دن آرتیق سئچگی سیاهیینه سالینا بیلمزدی. بو حقیقتاً شهر و کند زحمتکنشلی نماینده لری نین، کارگر طبقه سی نین، کندلی و ضیالیلارلا برابرلی یینی، قادینلارین کیشی لرله، حربی خدمتده اولانلارین باشقا وطنداشلارلا برابر سئچگی حقوقونا مالک اولمالارینی گؤسته ریردی.

دولت حاکمیتی اورقنلارینا سنجگیلرده هامی نین عین حقوقلا اشتراک ائتمه سی اهالی نین آیری- آیری کاتاقوریلرینه منسوب اولان آداملارین طبقاتی، ملی، پئشه و دیگر علامتلیرینه گوره هر هانسی بیر اوستونلو یونه امکان وئرلمیردی. سنججی نین نه اجتماعی وضعیتی، نه وظیفه سی، نه ده گؤستریمیش اولدوغی خدمتلیر سنجگیلر زامانی اونا هنج بیر اوستونلوک وئرلمیردی. سنجگی قانونوندا نماینده لی یه نامزدین ایره لی سورولمه سی نین حقوقی قایداسی دا گؤسته ریلیمیشدی. بنله کی، قانونا اساساً نامزد آنجاق بیر سنجگی دایره سینده، آدی بیر سیاهیده اولماق شرطی ایله سسه قویولا بیلردی. نامزد یاشادیغی یئردن آسلی اولمایارق هر هانسی بیر دایره ده سسه قویولا بیلردی. نامزد سسه قویولدوغی دایره نین سنجگی کومسیونونون ترکیبینه داخل ائدیله بیلمزدی" {13}.

شرقشناس عالم ی.آ. اورلوو یازیرکی، حکیمی نین گؤستریشی ایله ایرانین کچمیش باش وزیر، ایران آذربایجانی نین والیسی بیاتین ، 1945- جی ایل دئسامبر آیی نین 9- دا، آذربایجان دئموکراتلاری ایله باشلادیغی دانشیقلا تئز بیر زاماندا گؤستردی کی، ایران دولتی آذربایجان خالق نین طلبلرینی حیاتا گنجیرتمک نیتینده دئییل و بو دانشیقلا یالیز وخت قازانماق اوچون آپاریلیر.

دئسامبر آیی نین 18- ده حکیمی مجلسده اعلان ائتدی کی، آذربایجاندا باش وئرن حادثه لرین اصلاحاتا هنج بیر دخلی یوخدور. ایران دولتی بوتون اولکه نین بوتولویونی هده له یین آذربایجان دولتی هنج بیر زامان تانیمایاجاقدیر" {14}.

" وطن یولوندا " قزنتی تهراندا نشر اولان سوونت اتفاقی مطبوعات نماینده لی بیندن بنله معلومات وئریردی: تبریزدن آلینان خبره گوره، یئرلی حربی اداره لر، ایران آذربایجانیندا دئموکراتیک حرکات طرفدار

لاری علیھینہ ترورچولق ائتمک و باشقا تدبیرلرگورمک اوچون سیلاھلی قولدور دستہ لری یاراتماغا باشلامیشلار. جنایتکارلاردان و صنفی سیماسینی ایبتیره ن شخصلردن عبارت اولان بو قولدور دستہ لرینہ ایران عسگری گنیملری، سیلاھ و چوخلی پول وئریلیر... میانداب ماحالی نین ارتجاعچی ملکہ دارلاریندان کاظمی و صوولتی، بو جور قولدور دستہ لرین تشکیلینده اشتراک اندیر و همین دستہ لره جلب اولونان هر آداما سیلاھ و 4 مین ریال پول وئریلیر. کاظمی و صوولتی طرفیندن تشکیل اندیلن قولدور دستہ لرینده 200- دن آرتیق سیلاھلی سواری واردیر. آیری- آیری یئرلرده مثلاً ، هشترو و قارا آغاچ کندلرینده قولدور دستہ لرینہ یئرلی ژاندارملار رهبرلیک اندیرلر {15}.

ا. کریمی خاطرہ یازیسیندا 18 آذر گنجہ سی ایله باغلی یازیرکی ، ره زی ژاندارم پوستانون رئیس صومی گنجہ لر سیلاھلی ژاندارم لاری امیراصلان به بین آداملارینا قوشاراق کندلی لرین ائوینی و مالینی چاپماغا گونده ریر، گوندوز ایسه همین سوئیغونچی ژاندارملار گنجہ انتدیکلری جنایتین تحقیقات مأموری اولوب باشقا یول ایله کندلی لری سوئوردیلار.

کریمی او گونلرده باش وئرمیش بیر نچہ حادثہ نی شرح انتدیکن سونرا خاطرہ یازیسینی بنله داوام اندیر: اردبیل ولایتی کمیته سی نین گوسته ریشی ایله 18 آذر گنجہ سی ره زی ژاندارم اداره سی فدائی لر طرفیندن گوتورولمه لی ایدی ؛ چونکی امیراصلان بی اورایا قوه تویلا بیردی. آغیر قار و سوئوق اولماسینا باخمایاراق جعبه دار، امیر و سامان فدائی دستہ لری ره زی ژاندارملارینی محاصره اندیب دورد ساعات آتیشمدان سونرا اونلاری تسلیم اولماغا مجبور انتدیلر. لاکین، ژاندارم رئیس صومی تاپیلما دی. بیر آز سونرا ژاندارم رئیس

سامان آلتیندان تاپیلدی و جاماعتین قارشیسینا گه تیریلدی . بو زامان فدائی دسته سی نین ایچه ریسینده اولان اژدر دئدی:- بیز هم گنجه اوغرو لاریندان، هم ده گوندوز اوغرو لاریندان خلاص اولدوق {16} .

" بسوی آینده " روزنامه سی نئجه ایل سونرا باش مقاله سینده بئله یازیردی: حکیم الملک و صدرا لاشرافلارین باشچیلیق ائتدیکلری مرکزی بورژوا - فنودال حکومتی خالقین حاقلی طبلرینه اعتناسیز یاناشیردیلار. اونا گوره ده بو اعتناسیزلیغا، ظولم و فسادا داها دوزه بیلمه ین خالق سیلاحا ساریلراق اوز ایستکلری و طلباتینی اونلارا قبول ائتدیرمک مجبوریتینده قالدیلار .

او واختین باش وزیر صدرا لاشراف آذربایجان خالق نین تنلگرافی حاقیندا بئله دئمیشدیر: " من یوزلرله بو کیمی تنلگرافلارا اهمیت وئرمه ره م! " عالی رتبه لی دولت مأمورلاری حباسیز جاسینا دئییردیلر: " ایران اوچون آذربایجانلیلار سیز آذربایجان لازیمدیر! " 14- جی مجلسده مهدی فرخ چکمه گئییه ره ک بئله دئییردی : " آذربایجانا گئدیپ اورانی آذربایجانلیلارین باشینا ویران انده جه یم" {17}!

ملی اوندیر سید جعفر پیشه وری یازیردی : آذرین 21- ده مجلس ملی میزین افتتاحی گؤزله نیر. اولای بیلسین کی ، یوللارین باغلی اولدوغونا گوره اردبیل ، خالخال و آستارا نماینده لری گلیب چیخا بیلمه سینلر . بونونلا بئله اکثریت واختیندا حاضر اولای بیله جکدیر. مجلسین قباغیندا چوخلی اساسلی مسئله لر دورورکی ، اونلارین هامیسیندان اصلی اونون اساسلی و داخلی نظامنامه سینی وجودا گه تیرمک ایشلرینی دوزگون یولا قویماقدیر. بو ایش بیزده سابقه سیز اولدوغی اوچون عمل ده چوخ نقصان اولای بیلر. ولی ایشین بناسینی قوردوقدان سونرا نقصانلاری رفع ائتمک مشکل دئییلدیر {18} .

سیدجعفر پیشه وری یازیردی : کئچن دؤوره مجلس شورای ملی انتخاباتینا دولت مأمورلاری واسطه سی ایله یوزمین تومن پول خرج اندیلمیشدی. منفرد شخصلر و جمعیتلر طرفیندن صرف اولونان مخارج یاریم میلیونا بالغ اولای بیلردی . فقط حاجی زین العابدین رحیم زاده خوئی ائشیتدی بیمیزه گؤره یوز مینه دک خرج ائتمیشدی. بیزیم ملی انتخاباتیمیز ایسه اوراق و اعلاناتی نظره آلماساق خالق طرفیندن وئریلن بیر- ایکی مین تومن دن چوخ اولمایان اعانه واسطه سی ایله انجام تاپاجاقدیر. شاید بو ایشه اوزاق باشی 1500 تومن دن یوخاری مصرف اولماسین. دنمک بو بؤیوک ایش مجانی اولاراق خالقین احساساتی و آرزو سی ایله دوزه لیر {19}.

"1324- جی ایل آذرای نین 20- ده، تبریز شهری دومانلی و شاختالی بیرگنجه نین سحرینی آلقیشلا بیلردی. قهرمان اوغوللاری نین قانی ایله ایرانین مبارزه تاریخینده قیزیل صحیفه لر یازمیش اولان تبریز بؤیوک بیر ملی نهضت عرفه سینده یئنه ده مبارزه سنگرینه چئوریلیمیشدی. 20- آذر گونشی سمالارا یوکسلدیکجه شهرده ازدحام دا یوکسه لیر، کوچه لرده، بازارلاردا ، میدانلاردا و دوشرگه لرده جماعتین سایي چوخالیردی. بوتون شهر اهالی سی نین دانیشیقلا ری نین اساس موضوع سونی بوگون آخشام ساعات 4- ده آذربایجان دنموکرات فرقه سی نین عالی قاپو میدانیندا چاغیردیغی میتینگ تشکیل اندیردی.

بلدییه ساعاتی نین زنگ سسلری ساعات 4 اولدوغونی اعلان ائندی. آذربایجان دنموکرات فرقه سی نین مرکزی کمیته سی نین عضولری نین خطابت کورسوسونده گؤرونمه لری گورولتولی آلقیشلارا سبب اولدی. نهایت، عظمتلی میتینگ آچیلدی و بیر لحظه بوندان قاباق طوفانلی دنیز دالغالارینی خاطیرلادان کوتله سکوتا بوروندی. ایندی آنجاق ناطقترین حرارتلی سؤزلری و آراسی که سیلمه بین شدتلی آلقیش

سسلى گورولدايىردى. بۇيوك مېتىنگ تىكجە تېرىز اھالىسى نىن دئىيل ، آذربايجان خالقى نىن ظولمە واسارته قارشى قطعى مبارزه عزمىنى تمثىل ائدن بير عظمتلى خالق بيغىنجاغينا چئوريلدى. مېتىنگين تصويب ائندى بى قراردا قيد اولوندى كى، حكومت مأمورلارى خالق طرفىندن ايره لى سورولموش تكليفلرى قبول ائتمە سه لر مسئوليت اونلارين اوز اوزلرينه دوشه جكدير {20}.

تهران حكومتي مأمورلاري ايله بيرليكه نئچه ايللردن بري آذربايجان تۇرپاقلاريندا قدارليقلا حكمرانلىق ائدن بيرتجي خانلارين جنائتلري سۇنا چاتيردي. 2- دئكابىر 1945- جي ايلده نشر اولان، آذربايجان دئموكرات فرقه سي نىن اورقانى " آذربايجان " روزنامه سينده " بۇيوك بير مژده " ادلى اعلان اوزونى دۇغولدوردى. همين اعلاىي ملي مجلس سئچگيلري ايله باغلي تارىخى سند كيمي گۇسترمك اولار:

بۇيوك بير مژده

آذربايجان مجلس ملي
انتخاباتي آذرايى نين 6-
سيندا باشلايب همان
آيين 10- دا موفقيتله
خالقيميزين نفعينه
قوردتاردي. يعني 5 گون

ملى- آزادلىق و دئموكراتيك حركاتىميزين رهبري ايله بيرليك ده رضا شاه زندانلاريندا، 11 ايل سياسي حبس چكميش ممي دهقان ، " 21 آذر " گنجه سي ايله باغلي خاطرە يازيسيني بنله قلمه آلير: 21 آذر گنجه سي ايدي. تېرىزده بۇيوك جانلنما و هيجان واريدى. فدائىي دسته لري بوتون ناحيه لري توتموشديلار. حئي ژاندارملاردا تسليم اولموشدى

لار. ھامى سرتىپ درخشاني ايله باشلانان مذاكرە نىن نتيجه سىنى گۈزلە بىردى. ھمىن گون سىد جعفر پيشە وري بوتون فرقه كادرلارنى و ملى مجلس دىئوتاتلارنى ساعاى 6 - يا مركزى كمىتە يە دعوت ائتمىشدى. سىد جعفر پيشە وري تريبونانين آرخاسىنا كىچىب سرتىپ درخشاني ايله آپارىلان مذاكرە نى شرح وئره رك گۈستردى كى، بىز چالشييرىق ايش صلح يۇلى ايله، قارداش قانى تۈكۈلمە دن حل اولسون. لاكىن، سرتىپ درخشاني تسليم اولمادىقا فدائى لرىمىز اولنارى تسليم اولماغا مجبور انده جكلر. اونا گۈره دە ھامى سىلاھا سارىلمالى و معىن اولونموش يئردە مبارزە يە حاضر اولمالي دىرلار. اجلاس دا حاضر اولنارىن ھامىسى پيشە وري نىن سىلاھا سارىلماق شىعارىنى سئوئىچ لە آقىشلادىلار. و ھامى سىلاھ آلماق اوچون گۈستە رىلن يئره طرف يۇلا دوشدى. من دە شىشگىلانا، يعنى تحويل آلنىمش ژاندارم اداره سىنە گلدىم. من انلە تصور اندىردم كى، بوراىا سىلاھ آلماق اوچون گلنلرىن بىرىنچىسى اولاجاغام. حە بە طە داخىل اولدوقدا گۈردوم كى، مندن چۇخ- چۇخ قاباق گلنلر واردىر. اولنار سىلاھ آلماقدان اۇترى نۇوبە يە دورموشدىلار. من بىر ساعاىا كىمى داىانمالي اولدوم. نھاىت، نۇوبە منە چاتدى. من دە بىر بىرنۇو، بىر قدر فشنگ آلىب بىرىنچى ناحىە يە گلدىم. مەى دەقان خاطرە سىنى بو جملە لرلە داوام اندىر: بىرىنچى ناحىە انلە دۇغوردن دا بىزىملە نظامىلر آراسىندا اولان بىرىنچى سنگر حساب اولوردى. بىزدن او طرفە آمادە گاه اىدى. او، علاوہ اندىركى، ھامى صبىرسىزلىكلە واخى گۈزلە بىردى. سرتىپ درخشاني ايله مذاكرە آپاران يۇلداشلاردان ھر يارىم ساعاىدان بىر ماشىنلا گلىب كىچىردىلر. و بىزە معلوماى وئرىدىلر. نھاىت، ساعاى 3- دە سرتىپ درخشاني نىن تسليم اولماسى خبرى بىزە گلىب چاتدى {22}.

"21 آذر گوني ايرانين بير سيرا مطبوعات نماينده لري، او جمله دن ايران قزنتي نين رنداكتورى- جهانگير تفضلي، نجات ايران قزنتي نين رنداكتورى- فروزش، رهبر قزنتي رنداكتورى- بزرگ علوي، فرمان قزنتي نين رنداكتورى- عباس شاهنده و مخبرلر- محمود هورموز، اسماعيل پوروالي و ساير آذربايجانا گلْميش و ايران قزنتلرينده 21 آذر حاقيندا اوز فيكىرلريني يازميشلار.

اسماعيل پوروالي، دوستي محمود تفضلي يه مکتوبوندا 21 آذر حرکاتي حاقيندا يازيركى، تبريزده بوگون مشاهده ائتدي بيم وضعيتي تصوير ائتمك منيم اوچون چتیندیر. بيرچوخ شئیلر واردیركى، يازماق و دنمکله اۇنلاري گؤسترْمک اۇلماز. اۇنلاري تصوير ائتمك اوچون رساملاردان، موسيقي شناسلاردان و شاعيرلردن يارديم آلماق لازيم دير. چونكي بو گون تبريزين صاف فضا سي آلتيندا جانلانا حسيات، دؤيونن اوره ك لر، كيشي و قادينلاري بوروموش هيجان دالغاسي، تبريزين يئني بير رنگه بويانماسي، بونلارين هاميسي بوزلر و مينلرله نغمه لرین يارانماسينا، رسامليق تابلولاري نين حاضرلانماسينا و ميليونلارلا شعرلرين قوشولماسينا زمين يارادير. من اينانيرام كي، بو عزيز تبريزده اۇلان قاينار، هيجانلي باشلارين ايچه ريسيندن بويوك رساملار، شاعيرلر و موسيقي شناسلار چيخاجاق" {23}...

آذربايجان ملي مجلسي نين يارانماسي و فعاليتي ملتيميزين اوزون ايللردن بري ارتجاع قوه لرينه قارشى ملي استقلاليت و ان باشليجاسي سياسي حاكميت اوغروندا آپارديغي مبارزه لرین نتيجه سي كيمي اورتايا چيخميشدي.

ملى كونقره 1324 - جى ايل، 9- جى آيين 15- ده اعلان چاپ ائتميشدى. اعلاندا اوخويوروق: آذربايجان ملي هيئتى دستورى موجبجه تبريز شهرى و اونون حومه لرینده آذربايجان مجلس ملي

سینین بیرینجی دؤوره سینه نماینده انتخاب ائتمک اعلانی اوزره شنبه گونی آدرین 6- دا اخذ آراء باشلابیب همان آیین 10- دا (5 گون مدتده) خاتمه تاپمیش. نتیجه ده 23951 رأی اخذ ائدلمیش و آشاغیدا آدلاری یازیلان آقالار گؤسته ریلن رأی ایله اکثریت قازانمیشلار:

1- آقای میرجعفر پیشه وری	23550	رأی
2- آقای محمد بی ریا	23333	رأی
3- آقای زین العابدین قیامی	23114	رأی
4- آقای صادق بادگان	23084	رأی
5- آقای دکتر سلام الله جاوید	22864	رأی
6- آقای محمد تقی رفیعی	22813	رأی
7- آقای علی شبستری	22753	رأی
8- آقای غلامرضا الهامی	22751	رأی
9- آقای ابو الفتح نیکجو	22277	رأی
10 آقای فتحعلی ایپکچیان	21806	رأی
11- آقای علی شمس ماشینیچی	21595	رأی
12- آقای محمد عظیمی	21273	رأی

تبریز انتخابات انجمنی بو گوندن اعتباراً اوچ گون مدتینه قدر وارد اولان شکایتلره رسیده لیک ائتمک اوچون آشاغیدا کی ، آدرس ده حاضر دیر:

تبریز- مرکزی نظارت انجمن نظارتینین رئیسی : زین العابدین قیامی .
 انجمن نظارتین عضولری : محمد تقی رفیعی ، رحیم زاده ، جعفر اخگری، علی ماشینیچی، صادق بادگان و دکتر جاوید.
 عنوان- تبریز ستارخان خیابانی، " آذربایجان" روزنامه سی اداره سی
 نین رو به روسی، آذربایجان هیئت ملی عمارتی {24} .

سیدجعفر پیشه وری نین آذربایجان خاقلی نین صلاحیتدار شخصیتلری نین کونفراسیندا "21 آذر" گونی ایله باغلی مجلس اشتراکچیلارینا بئله تقدیم اندیر: او گون بوتون خالق، ایستر شهرلر، ایسترسه کندلریمیزده آیاغا قاخمیشدی، تام معناسی ایله نهضت عمومی، تام معناسی ایله ملی قیام و ملی حرکت وجودا گلیمیشدی {25}.

" وطن یولوندا " قزنتی ملی مجلسین آچیلیشی ایله باغلی، آشاغیدا کی معلوماتی درج انتمیشدی:

آذربایجان ملی مجلسی

دئکابرین 12- سینده
 تبریزین " دیده بان"
 سینماسی بناسیندا
 آذربایجان ملی مجلسی
 آچیلیمیشدی. مجلس ده
 وکیللرین 75 نفری اشتراک
 ائتمیشدیر. مجلسی قوجامان
 وکیللردن آقای نظام
 الدوله رفیعی آچمیشدیر.
 مجلس داخلی نظامنامه نی
 تصدیق ائتدیکن سونرا
 دائمی هیئت رئیسی سئچمه
 یه باشلامیشدیر. مخفی رای
 وئرمک یولی ایله مجلس
 سونرا سینه آقار

"21 آذر گونی آذربایجان تاریخینده گورونمه میش تاریخی بیر گون اولدی. همین گون تبریزین کوچه و میدانلاریندا شنلیک لر تشکیل اندیلیمیشدی. تبریزده اهالی، صنفیندن آسیلی اولمایاراق، بو شنلیک ده اشتراک ائتمک اوچون کوچه لره چیخمیشدی. دیگر شهرلردن گلیمیش

فدائي دسته لري تېريزين اطرافيندا و داخلينده امين- آمانليغي قوروماغا و نظام- انتظامي برپا ائتمه يه نظارت انديردي.

ملي مجلسين ايلك اجلاسيندا مذاكره لر بينديكن سونرا دكتر جاويد و ايلهامي يه تاپشيريدي كي ، تهراندان گونده ريلميش استاندار سهام السلطنه يه آذربايجان ملي مجلسي نين تشكيلين و اونون تهرانا قايتمالي اولدوغوني بيلديرسينلر. سهام السلطنه 22 آذرده تېريزي ترك انديب تهرانا قاييتدي بنله ليكله خالق حاكميتينين اورقاني، ملي مجلس بيرنجي ايشيني گورمه يه باشلادي.

ملي مجلسين نظامنامه سيئه اساسا مجلسين داخلي قورولوشي آشاغيدا كي شه كيل ده معين انديلدي:

1- مجلسين عمومي بيغينجاغي (اجلاسار).

2- مجلسين رياست هيئتي.

3- مجلسين داخلي كومسيونلاري .

4- آغ ساققالار شوراسي .

آذربايجان ملي مجلسي نين قورولوشي، اونون عالي حاكميت اورقاني كي مي فعاليتينه اويغون گلمله برابر بوتون مسئله لرين قانون وئريجي ليك يولي ايله دوزگون حل انديلمه سيئه امكان وئيردي.

دئموكراتيك بير اورقان كي مي فعاليته باشلايان ملي مجلسين اساس فعاليت فورمي و كيللرين عمومي جلسه سيندن عبارت ايدي {27}.

جعفراخگري " 21 آذر" گوني حاقيندا بنله يازير: پيشه وري ملي حكومتين وزيرلريني آذربايجان خالقي نين اراده سيئي تمثيل ائدن مجلسه معرفليك اندندن سونرا نماينده لرده حكومتيميزه و خالقا صادق قالاجاقلاري حاقيندا آند ايچيرديلر. تصادفا نؤويه منه چاتاندا تريبونون مقابلينده سؤزه باشلاركن ايكي نفر مجلسه وارد اولوب، آذربايجان

ژاندارم اداره سي نين بوتون ژاندارم قوه لري ايله دانيشيقيسىز تسليم اولدوغوني خبر وئرديلر {28}. خالق شاعيري بالاش آذراوغلى ايسه ملي مجلسده آند مراسمينى بئله يازير: - اجلاسى آقاي شېستري آپاريردى. او، بير- بير نماينده لرین آدینی چكديكجه آداملار گنديب ميزين اوستونده قويولموش قورانا ال باسيب :-" من !- وطنه ، آزدليغا، ملي دولته سون نفيسه قدر خدمت انده جه يم"- دئيردى. بيردن صدر منيم آدیمی چكدى. من، آشاغى انتيب سالوندان كنجيب گنده نه قدر خيلى واخت كنجدى بينى حس انديب ناراحات اولدوم. الیمی قورانا باسيب آند ايچديم و سونرا بو شعری اوخودوم:

سن آذراوغلوسان، مظلومام دنمه،

بو ائل آزادليغين سوراغيندا دير.

مبارز دوغولوب، مبارز اولمك،

بيزيم اولكه ميزين تورپاغيندادير {29}.

آذربايجان ملي مجلسي نين جلسه لري آچيق و هم ده قاپالي آپاريلماسي نظرده توتولموشدى . آچيق آپاريلان جلسه لرده بوتون نماينده لر، اجتماعي تشكىلاتلارين رهبرلري ، ديپلوماتيك نماينده لر، مطبوعات نماينده لري و باشقالاري، قاپالي جلسه لرده ايسه آنجاق ملت وكيللري، وزيرلر و اونلارين معاونلري نين اشتراكى نظرده آلينىميشدي.

مجلسين داخلي كميونلاري، خالق قوشونلاري ايشلري اوزره، ماليه ايشلري و عدليه ايشلري اوزره ياراديلميشدي.

مجلس وكيللرينين دائمي كميونلارا سنجيلمه سي، اونلارين فعاليتي نين مهم حصه لريندن بيرى ايدي. ملي مجلسين قارشيسيندا دوران اقتصادي، مدني و سياسي مسئله لرین حلينده مجلسه كومك ائدن و

اۇنون اۇرقانلاري سايبان بو كميونلار مجلس قارشيسيندا و اجلاس لار آراسينداكي مدته مجلس صدري قارشيسيندا مسؤل ايديلر.
ملي مجلسين رياست هيئتي نين صلاحيتيني ايسه آشاغيداي قروپلارا بۇلمك اۇلاردى:

" الف- آذربايجان ملي مجلسي نين تشكيلي و فعاليتي ساحه سينده ملي مجلسي بوراخماق و يئني سنجگيلر تعيين اتمك ، مجلسين اجلاسيه لار يني چاغيرماق.

ب- ملي مجلسين صلاحيتي ايله علاقه دار اۇلان وظيفه لار ساحه سينده، ملي مجلس طرفيندن قبول اۇلموش قانونلاري نشر ائتديرمك و لازيم گلديكده اۇنلاري ايضاح اتمك، حكومتين تقديم ائندي يي قانون لايحه لر يني قبول ائديب، بو قرار و سر انجاملاري قانونا موافق اۇلماديقدا لغو اتمك، مجلسين مذاكره سينه تقديم اتمك، ملي مجلسين اجلاسيه لري آراسيندا كي مدته آيري- آيري وزيرلري ايشدن آزاد و يا خود وظيفه يه تعيين اتمك، آذربايجانين دئموكراتيك دولتي نين اوردن و مدالاريني تاسيس اتمك، خالقين ان لياقتلي اۇغول و قيزلاريني اوردن و مدالارلا تلتيف اتمك.

بونلاردان علاوه رياست هيئتي بير سيرا مسئله لار اوزره قانونلاردا وئره بيلردى. مثلا املاك مصادره سي اوزره، خالق تصرفاتي برنامه سي و دولت بودجه سي اوزره قانونلار قبول ائديردى. رياست هيئتي ملي مجلسين بوتون اداره ايشلريني منتظم صورتده آپايردى . و اۇنون بودجه سيني تنظيم ائديردى" {30}.

سيد جعفر پيشه وري ملي مجلسه ملت وكيللري نين سنجيلمه سي ايله علاقه دار اۇلاراق يازيردى كي، بيزيم اوچون آيري بير يۇل يۇخ ايدى. تهرانسيز اوز توتدوغوموز ايشي آخيرا يئتيرمه لي، اوز ملي آزادليغيميزي تامين اتمه لي ايدىك. اۇنون اوچون جاوابا منتظر

اۆلمادان اوچونجى بۈيۈك قىمى گۇتوروب مجلس ملي انتخاباتىنى باشلادىق. بو فرقه و ملت اوچون بۈيۈك امتحان ايدى. بو امتحاندا فرقه و خالقىمىز باشى اوجا چىخدى. تەھدىد و تەمىع اۆلمادان كنجىرىلن مجلس سىچكىلرېندە مدتىن آزلىغى و فرقه نىن حاضرلىق واختى اۆلمادىغىنا باخمايلاق، يوزمىنلرله اهالى شىركت اتتى. راي ونرلرېن سايبى بعضى يىنلردە يوز قات قاباقتى سىچكىلردن آرتىق اولدى {31}

ايندى يە دك ايراندا فعالىت گۈستە رن مجلسلردن كۆكلى صورتدە فرقى اۆلان آذربايجان ملي مجلسى دىمۇكراتىك و ترقى پرور قوۋ لرىن سياسى حاكىمىتىنى حياتا كنجىرمە يە باشلامىشىدى.

ملى اۆندر سىد جعفر پىشە وري نىن دوشونجه سىنە داياراق يىنى يارانمىش ملي آزادلىق و دىمۇكراتىا اوغروندا مبارزه پرسۇسىندە ملي مجلسىن يارانماسى مسئلە سى دۆورون طلب لرىنە مناسب دىمۇكراتىك بىر ورولوش ياراتماق طلبىنى ابرە لى سوروردى.

سىد جعفر پىشە وري حرىكاتىن ماھىتىنى آچىقلاياراق آيدىن شە كىل دە اىضاح اندىردى كى، باشلادىغىمىز بۈيۈك حرىكتىن ملي رنگ و ملي خاصىتى دە بىشىدىرمك اىستە يىنلر، خالقىمىزىن سىلاھىنى اىندىن آلماقا چالىشىرلار {32}.

" آذربايجان دا ملي دىمۇكراتىك قورولوش يارانماسى اۆلكە دە شاھلىق اصول اداره سى نىن لغو اندىلمە سىندە مهم رۇل اۆينادى. و خالق دىمۇكراتىك دولتىن فعالىتى نىن باشلانغىجىنى قويدى. بو هر شىندىن اۆل اۆزونون حقوقى ايفادە سىنى خالق كونقرە سى نىن نشر اتتى يى مترقى سىچكى قانونى اساسىندا كنىش خالق كوتلە لرى طرفىندىن سىچىلمىش ملي مجلسىمىزىن قانون ونرىجىلىك فعالىتىندە تاپدى. يىنى

يارانميش ملي مجلسين بيرينجي اجلاسي نين گونده لي بينه داخيل اولان
اشاغيدا كي مسئله لر قويلدى:

- 1- ملي مجلسين ماناتات كومسيونونون سنجيلمه سي .
- 2- مجلسين داخيلي نظامنامه سي نين تصديقي .
- 3- مجلسين داخلي كومسيونلاري نين سنجيلمه سي .
- 4- مجلسين رياست هيئتي نين سنجيلمه سي .
- 5- حكومتين(وزيرلر شوراسي نين) ياراديلماسي .

مجلسين اجلاسيه سي اونون بلاواسطه فعاليت فورومي اولوب نماينده
لرين عمومي اجلاسيندان عبارت ايدي. ملي مجلسين اجلاسيه لري
اونون رياست هيئتي طرفيندن ايلده 4 دفعه چاغريليردي . نوبه دن
كنار اجلاسيه لرايسه مجلسين نماينده لريندن 11 نفرين يازيلي طلبلي ايله
رياست هيئتي طرفيندن چاغريلا بيلردى . اجلاسيه لرين اوچ آيدان
بير كنجيريلمه سي بلاواسطه قانون وئريجي لي يه ، اداره چيليك
اورقانلاري نين فعاليتينه، قانونلارين اجرا ائديلمه سينه ، نظارت ائتمه
يه مجلسه امكان وئيردي.

آذربايجان ملي مجلسي اوزونون بير ينجي اجلاسيه سينده مجلس نماينده
لريندن ماليه ايشلري و خالق قوشونلاري ايشلري اوزره ايكي دائمي
كوميون سنجدي. بو كومسيونلار مجلسين صلاحيت مدتي عرضينده
فعاليت گوسته ريرديلر.

حركاتين گنديشى داها گره كلي مسئله لري گونده مه كه تيرميشدى، او
جمله دن:ملي مجلسين رياست هيئتينه 15 نفرين امضاسى ايله مراجعت
اولونموشدى. بو مراجعتده وئريلميشدير:معلوم اولدوغى اوزره مجلس
ملى و مى حكومتيميز اوزونى مجلس مؤسسان اعلان ائدن كونقره
ملى نين قرارى اوزره تشكيل اولونوب ايشه باشلاميشدير. بو ايسه
كافى دئييلدير. لازم گلير چوخ تنز بير زامانا قدر اولكه نين اصول

اداره سینی و دولت تشکیلاتینی دئموکراتیک اساسلار اوزره قورماق اوچون مجلس موسسان دعوت اندیلیب قانون اساسی یازیلین. اونا گوره مجلس نماینده لریندن آشاغیدا آدلاری قید اولونان 15 نفرین امضاسی ایله بیر لایحه حاضر لانیب تقدیم اولونور و اونون مذاکره و تصویب اولونماسی تقاضا اندیلیر.

علی ماشینیچی ، آتش خان بیات ماکو، عبدالحسین احمدی، رحیم زاده بادکوبه چی ، عبدالعلی پڑوهیده، چاوشی، داداش تقی زاده ، حسن زفیری، رسام موزع زاده، داوود گرگیان ، شاهین، پنبه یی ، معرفت صخانی، هلال ناصری و پیشنمازی {33}.

" آذربایجان" روزنامه سی ملی مجلسین رئیسی حاجی میرزه علی شبستری نین امضاسی ایله آشاغیداکی مسئله لری مذاکره یه چیخارمیشدی:

1- آذربایجانین مجلس ملی سی اولکه نین دئموکراتلیق اصول اوزره اداره اندیلیمه سی لزومینی نظره آلیب قانون اساسی (کنستی توسیون) لایحه سی تنظیم ائتمک اوچون ملی حکومتیمیزین باش وزیر آقایی میرجعفر پیشه وری نین صدارتی و آشاغیدا آدلاری قید اولان اشخاصین عضولی ایله 15 نفرین عبارت بیر هیئت انتخاب اندیر؛ آقایان: دیبائیان، محمد عظیم، صادق بادگان، فریدون ابراهیمی، زین العابدین قیامی، خانم شمس جدی، عبدالله رحیمی، اسماعیل شمس، دکتر جاوید ، مهتاش، آتش بیات ماکو، سیمون مقرّدچیان، خانم عقیفه ترکی، عبدالعلی پڑوهیده، شیخ موسی کیانی.

بو هیئته تاپشیریلیرکی، بیراین مدتده آذربایجانین اساسی قانونونون (کنستی توسیون) لایحه سینی تنظیم اندیب مجلس ملی یه تقدیم ائتسین .

2- خالقین نظرینی بیلیمک و وطنپرست اشخاصین فیکریندن استفاده ائتمک اوچون لایحه مجلس موسسان تشکیلیندن قابق قزنته لرده

يازلیب عمومین نظرینه بیئتیشسین و اشخاصین گؤستریشلرینی توپلاییب استفاده ائتمک اوچون قانون اساسی تنظیمینه مامور اولان هیئت طرفیندن معین بیر کمسیون تشکیل اولونسون .

3- اساسی قانونلار تهیه و تنظیم اندیلرکن آذربایجان ملی، مدنی، سیاسی ، اقتصادی و اجتماعی وضعیتینی نظرده توتماق ایله برابر اونون هر جهتدن ترقی ائتمه سینی تأمین ائتمک اوچون خارجی اولکه لرایله آزادانه علاقه وخصوصاً تجارت رابطه سی یاراتماق وسیله لری لایحه ده داها آیدین و داها آچیق بیر صورتده گؤسته ریلمه لیدیر.

آذربایجان ملی مجلسی، ایران مجلسیندن فرقلی اولاراق نماینده لرین یاریسیندان چۆخی اونون اجلاسیه لرینده حاضر اولدوقدا اوز ایشینه باشلاپیردی {34}.

کرماندا چیخان " بیداری" روزنامه سی یازیردی کی، سون 20 ایل مدتینده ایران حکومتی و اولکه نین باشچیلاری ممکن قدر قانون اساسینی تاپدالامیش و حکومتده خالقین اشتراکینا هنج وجهله یول وئرمه میشلر. حال بو کی ، آذربایجان ملی مجلسینده ملی - آزادلیق و دئمؤکراسی اوغروندا مبارزه یه حاضر اولان صنفلرین نماینده لری اشتراک اندیردیله {35}.

ایره لی سورولن بو مدعانین تصدیقینده گؤسته ریجی بیر فاکتی بورادا قید ائتمک ضرورت کسب اندیر: " ملی مجلسه ملت وکیلی سنجیلن 101 نماینده دن 12 نفری کندلی ، 16 نفری ضیالی ، 14 نفری صنعتکار، 12 نفری ملکه دار، 15 نفری فهله ، 10 نفری کارمند ، 10 نفری تاجر، 8 نفری معلم ، 2 نفری کارخانا صاحبی، ها بنله 2 نفری ایسه روحانی ایدی" {36}.

ملي مجلس اؤزونون صلاحيتيني، وظيفه لريني و ايش قايدالاري ايله ياناشي داخيلي نظامنامه سيني قبول انتديکدن سؤنرا، قانون وئريجيلي يي و عالي نظارتي حياتا کنجيرمه يه باشلاميشدي.

باشقا ماراقلی بير فاكتی ايسه حرکاتين رهبری مذاکره يه چيخارير. سيد جعفر پيشه وری تبريز شهری نين فرقه فعاللاری جلسه سينده دانيشديغی نطقينده دئميشدی : کچن مجلس انتخاباتيندا اگر اتحاديه ايله حزب توده شرکت انتمه سئیدی، تبريزده مين نفر رأی وئرن اولمازدی. اوندان اؤتری کی، توده کانديد لریندن سووايي او بيري کانديدلر 800 رأی آلميشديلار. بو او دئمک ديرکی، غير تشکيلاتی اهالی دن فقط 800 نفر رأی وئرميشدی. اما بيزيم ملی مجلسين تشکيلينده 24 مين نفر تبريز شهريندن رأی وئرميشدير. هله کند رأی لرین کنار قویوروق.

بو، اونی نشان وئریر کی، خالق سیاسی جهتجه قاباغا گندير. بيزيم انتخاباتدا بازار اهالیسی ده بيزه رأی وئرميشدی. حتی، او آداملارکی، عمومیتله همیشه مجلس انتخاباتينا رأی وئرمه يی حرام بيليب و دئيردیلر: نماینده لر بدعت قویاجاق، اونلاردا بيزه رأی وئرميشديلر. بونشان وئریر کی، بيزيم نهضتيميز حقیقی و دموکراتیک بير نهضتدير {37}.

" آذربایجان ملي مجلسينده نماینده لرین اوچه بيریندن چؤخی گنجلردن عبارت ایدی. 35- 28 باشیندا اولان همین نماینده لرین اکثریتی عالی ساوادلې ایدی.

" ایران ما" روزنامه سي نین رنداكتوری یازیردی کی، آذربایجان ملي مجلسينده ساوادلې گنجلرین سايي ایران مجلسينده کیندن داها چؤخ ایدی" {38}.

ياخين و اورتا شرق خالقالاري تاريخينده بيرينجي دفعه اولاراق قاديانلارين ملي مجلسه ملت وكيلى سئچمكده و سئچلمكده اشتراك ائتمه لري آنجاق وآنجاق آذربايجان ملي مجلسي دؤوروندن باشلاميشدي.

" تبريز شهرينين بيرينجي دؤور مجلس سئچگيلرينده مركزي سانديغا 500 قادين، چرنداب و ليل آباد سئچگي سانديغينا 459 قادين، قره مليك و شام قازان سئچگي سانديغينا 506 قادين ، اميرخيز و دوزدوزان سئچگي سانديغينا 156 قادين، خيابان و مارالان محله لري سئچگي سانديغينا 754 قادين، باغ منشه و بيلان كوه سئچگي سانديغينا 262 قادين ، حكماوار سئچگي سانديغينا ايسه 521 قادين گيزلي سس وئرمه يولي ايله ملي مجلسه ملت وكيلى سئچگيسينده راي وئرميشلر" {39}.

" آذربايجان" روزنامه سي حرکاتين رهبري سيد جعفر پيشه وري نين " اذا جاء نصرالله والفتح و رايه الناس يدخلون في دين الله افواجا " باشليقلى يازيسيني چاپ ائتميشدير. ملي اؤندر بو مقاله ده يازيردي: ظرافات دئييل، فقط شنبه گوني خالق 8000- نه بالغ راي سالميشدي. بو ايرانين مشروطه تاريخينده گؤرولمه ميش بير ايشدير. شنبه گوني صندوقلارين قاباغينا توپلانانلاري گوردوكد، اسلامين فتح و ظفر گونلري خاطره گلن (اذا جاء نصرالله) آيه شريفه سي نين حقيقي معناسي نظرده مجسم اولوردى. خالق غلبه ميزه اينانديغي اوچون آخين- آخين، دسته- دسته گليب راي ساليير و آلدیغی تعرفه نی بيرينجي مجلسيميزدن يادگار اولماق اوزره بؤيوك خوشحاليق ايله مراجعت انديردى {40}.

ملي - آزادليق و دئموكراتيا اوغروندا مبارزه نين ثمره سي اولان ملي مجلسين ياراديلماسي ايستر ايران داخيلينده، ايسترسه قونشي اولكه

لرده گندن خالق حركاتي نين هله سؤنرا كي انكشافيندا دا مهم تائير
انديجي رؤل اويناميشدي.

مضمون و فورما اعتباري ايله مترقي و يئني حاكميت اورقاني
اولان ملي مجلس، گننيش خالق كوتله لري نين اراده سي نتيجه سينده
يارانديغينا گوره، گننيش خالق كوتله سي نين منافعيني تمثيل ائتميش،
دئموكراتيک و مترقي اصلاحات كنجيرمك وظيفه سيني اوز قارشيسيندا
مقصد قويموشدي.

" آذربايجاندا خالق حاكميتي نين يئني تيپلي دئموكراتيک دولت فورماسي
اولان و ان عالي حاكميت اورقاني سايبلان ملي مجلسين ياراديلماسي
آذربايجانين خصوصا اجتماعي- اقتصادي وضعيتينه، زامان و مكان
شرائيطينه اويغون شه كيل ده تطبيق ائيلدي . آذربايجان ملي مجلسي
باشدا اولماقلا انجمنلر خالق حاكميتي نين سياسي اساسيني تشكيل
ائتديلر .

عالي اجرا انديجي اورقان اولان آذربايجان ملي حكومتي ملي مجلس
طرفيندن ياراديلدي. دولت هيئتي مجلس قارشيسيندا مسؤل و جاوابده
اولماقلا مجلسين دولتي ده بيشديرمك صلاحيتي، دولتي و آيري- آيري
وزيرلري استيضاح ائتمك حقيقي وارايدى. دولت بودجه سي مجلسين
مذاكره و تصديقيندن گنجيريلديكن سؤنرا قانون شكلي آيلردى. دولتين
پروقراملاريني، قرار لايحه لريني مجلس تصويب ائدير، يا خود رد ائده
بيلردى. آذربايجانين عالي محكمه رئيسي نين و باش پراكورون تعيين
ائيلمه سي ملي مجلسين صلاحيتينه داخيل ايدى. آذربايجان ملي مجلسي
ملي اقليتلرين ده سياسي حاكميت حقوقوني اوزونده تمثيل ائيلردى. ملي
اقليتلرين حقيقي هله بير يانا ، بو واخنا قدر اوز انا ديليندن محروم
اولموش ملتيميز تهران حاكملري نين ارتجاعى شوونيسي سياسي

نتيجه سينده اۆز ملي معارفيني انكشاف انتديرمكدن محروم انديلميشدي. ملي مجلس بوتون بو محروميتلره سون قويدى. معارف حاقيندا قرار قبول انتدى. تهران حكومتي نين جزأ ديواني نين لغو انديلمه سي باره ده دئمؤكراتيگ پرنسيپلر اوزره قانون چىخاردى. قضايي ايشلره عموم خالق طرفيندن سنجيلن ملي مجلسين تعيين انتدى بي عالي محكمه نين اۇرقانلاري مسؤليت دانيشماغا باشلادى. اولكه ده حكم سورن كئريلى بي ارادان قالديرماق اوچون ملي مجلس مختلف ساحه لرده عملي اۇلاراق لازيمي تدبيرلر آپاردى. معارف، اينجه صنعت، صحيه، فلاحت حاقيندا قانونلار قبول انتدى و لازيم اۇلان قدر بو اۇرقانلاري انكشاف انتديرمك اوچون بودجه تصويب انتدى. آذربايجاندا قاجان خالق دوشمنلرينين تۇرپاقلاريني و خالصه يئرلرين بؤلونمه سي حاقيندا قرار چىخاراراق بو تۇرپاقلاري كندليلر آراسيندا پولسوز اۇلاراق بؤلمه يه باشلادى.

1946- جي ايلده تهران و سونرا ايسه آذربايجانا گلن فرانسه كمونيست فرقه سي نين رهبري مارسئل كاشن بئله يازيردي: من آذربايجانين اصل اهالي سيندن نئچه نفرله گوروشمك فرصتي الدهه انتديم. اۇنلار تكامل مرحله سينه چاتميش بير تمدنه صاحب ايديلر. و يئني سياسي حياتي چۇخ ياخشى بيليرديلر. اۇنا گوره ده عجب، طبيعي دنئيلمى كي، اۇنلار تهران حكومتي طرفيندن عذابا اۇلسونلار؟ عجب، آذربايجان ملي مجلسي نين نشر انتدى بي پروقرامدان داها دئمؤكراتيگ بير شئي وارديرمي؟

آذربايجان ملي حكومتي دؤورونده خالقين دولت حاكميت اۇرقانلاري ملي مجلس باشدا اۇلماقلا انجمنلرين يارانيب و فعاليتنه باشلاماسي ايله اۇز حليني تاپميش اۇلدى. 1324- جي ايلين بهمن آييندا ملي مجلسين

قرارینا اساسا آذربایجانین بوتون ولایت، ماحال، بولوکلاریندا انجمنلر تشکیل اندیلدی" {41}.

" خالق بئله لیکله اوز مقدراتینی آذربایجانین بوتون نقطه لرینده الینه آلمیش اولدی. و یئرلی احتیاجلارینی تأمین ائده رک چاتیشمایان مسئله لری حل ائتمه یه امکان تاپدی. بوندان علاوه شهرلرده ده بلدییه سنجگیلری حاقیندا ملی مجلس قرار قبول ائتدی و بلدییه سنجگیلری او واختا قدر مثلی گورونمه میس دنموکراتیک بیر شرایطده یئرینه یئتیریلدی.

تهران حکومتی نین خائنه سیاستی نتیجه سینده آذربایجانین اقتصادی وضعیتی پوزولموشدی. ملی بانگدا و باشقا یئرلرده اولان پوللار تهرانا آپاریلیمیشدی. اقتصادیاتین اولگون بیر حالا دوشمه سی، فرقه نین نظره آدیغی اصلاحاتی حیاتا کنجیرمکده جاوان ملی حکومتیمیزین قارشیسیندا مانعجیلیکلر توره دیردی. اونا گوره ده بو وضعیتی آرادان قالدیرماق مقصدی ایله آذربایجان مجلس ملی سی تجارتین انکشافی حاقیندا قرار قبول ائده رک آز بیر مدت ایچه ریسنده اقتصادیاتیمیزین انکشافی و دیرچلمه سی اوچون امکان و شرایط یاراتدی" {42}.

" بو دؤوروده یارادیلان انجمنلر مشروطیت دؤورونده یارادیلان انجمن لردن داها مترقی ایدیلر. آذربایجان ملی مجلسی و انجمنلراؤزلرینین تشکیلات قورولوشی، ماهیتی، صلاحیت و وظیفه لری اعتباری ایله ایران مجلسیندن و ایران قانون اساسی سینده نظرده توتولان ایالتی و ولایتی انجمنلردن تمامی ایله فرقی اولماقلا اورتا و یاخین شرق خالقلاری نین دولت قورولوشی تاریخینده تمامی ایله یئنی نیلی، مترقی و دنموکراتیک دولت فورماسیایدی. آذربایجاندا مجلس و انجمن سنجگیلرینده ملی، دینی، جنسی فرقلریندن، سیاسی باخیشلاریندان و اجتماعی وضعیتلریندن آسیلی اولمایارق، بوتون آذربایجانلیلار

ياخيندان اشتراك ائتدیلر. بئله ليكله گئنيش خالق کوتله لري نين دولت حاکميتي اۇرقانلاریندا و دولتي اداره ایشینده اشتراکي حقیقتا تامين انديلمیش اۇلدي {43}.

" آذربایجان ملى مجلسي نين ولايت و شهر انجمنلرینه سنجگیلر حاقیندا تصویب ائتدي بي قانونا گۇره آذربایجاندا یاشایان 20 یاشینا چاتمیش بوتون وطنداشلار انجمن سنجگیلرینه سس وئرمه حقوقونا مالک ایدی. یاشي 25- دن آز و 70- دن چۇخ اۇلمايان بوتون وطنداشلارایسه انجمنلره نماینده سنجیله بیلردي . ولايت انجمنلرینه - 35 ، ماحال انجمنلرینه - 25 ، بخش انجمنلرینه ایسه 15 نفر نماینده سنجمک معین انديلمیشدی. کند اهالیسی نين سایندان آسیلی اۇلاراق کند انجمنلري نين نماینده سي 3 نفر دن 5 نفره قدر ایدی. سنجگی حاقیندا قرارین 2- جي ماده سینه اساسا شهر انجمنلري 4 قورویا بۇلونموشدی:

- 1- حکومت مرکزی (تیریز شهری) .
- 2- ولايت مرکزی .
- 3- ماحال مرکزی .
- 4- بخش مرکزی.

تیریز شهرینه 65 نفر، ولايت مرکزی 47 نفر، ماحال مرکز لرینه 31 نفر و بخش مرکز لرینه 25 نفر عضو سنجیلدي. بوتون بو انجمنلر مجلس طرفیندن تصویب اۇلونموش داخیلی آئیننامه یه اساسا دئمؤکراتیک مرکزیت و دسته جمعی رهبرلیک اصولی ایله ایشله میشلر. انجمنلرین گئنيش حقوق و صلاحیتلري حاقیندا سیدجعفر پیشه وري دئمیشدیر: انجمنلرین صلاحیتلري چۇخ گئنيشدیر. اۇنلار دولت اۇرقانلاري نين بوتون ایشلرینه قاریشا بیلرلر.

انجمنلر اۇزلري نين انکشافی اوچون اۇلکه ده ممکن اۇلان بوتون شرایطی یاراتمالیدیرلار. آذربایجان خالقي هله تقریباً 40 ایل اۇل

قهرمانجاسينا آپارديغي مبارزه نتيجه سينده بئرلي حاکمیت اۇرقانلاري نين ياراديلماسي حقوقنى الده ائتميشدير. {44} .

" وطن يۇلوندا " روزنامه سي يازيركى، مجلس صدرى آقاي شېستري مجلسده اكثرىتي تشكيل اندن دئموكرات فرقه سي نين صدرى آقاي پيشه ورىني حكومتي تشكيل ائتمه يه دعوت ائتميشدير. بو، بوتون مجلس طرفيندن بئر راي له قبول انديلميشدير. بونونلا دا، بو موفقيتلري ضمانت اندن، آذربايجان ملى حكومتي ياراديلميشدير" {45} .

آذربايجان ملى حكومتي نين باش ناظيري ملى اوند، پيشه وري يازير كي، آذربايجان خالقي اوزونون قدرتيني ملى بئرليك و ملى آزادليقتا تاپميشدير. ايندي آذربايجان ملى بئر اولكه دير. اۇنون قهرمان خالقي اوزوني اداره ائتمه يه لايق اولدوغوني دنيايا اثبات ائتميشدير. اورتا عصرلردن ميراث قالميش، انسانلارين منليك ولياقتيني تحقير اندن قانونلاري لغو ائتمكله ملى مجلس ثبوت ائندي كي، بالنيز دئموكراتيک پرنسيپلره اساسلانماقلا شخصيتين حقيقي معنادا آزادليغيني تامين ائتمك له انسانلارين مدني سه وييه سيني قالديرماق، اۇنلاري جمعيتين لياقتلي عضوي ائتمك اولار {46} .

آذربايجان ملى مجلسي بو ده يرلري يئني دن برپا ائتمك و ياشاتماق پرنسيبي اساسيندا گونمه چيخميش و اوزونون ان ده يرلي، ان قيمتلي، ان گره كلي محصولي اولان اجرا انديجي اۇرقان ملى حكومتين ياراديلماسيني تامين ائتميشدير.

آذربايجان مىلى حكومتى

21 آذر 1324

تېھران، ائشيتدى يىمىزە
گۈرە، ايالت و ولايت
انجمنلرې
انتخاباتىنى باشلاماغا
تشیث اندیر.
بو چۇخ گنج دیر. آرتیق
انجمن بیزی تآمین اندە
بیلیمز. بو دالدان آتیلان
داش كیمی دیر کی، فقط
توپوغا دە یر و هنج
بیر تاثیر باغیشلاماز.

سید جعفر پیشه وری

اولی و قدیم ملتیمیزین ملی - آزادلیق و دئمؤکراتیک حرکاتی،
اوزون مبارزه یولی کئچمیش، بیر چۇخ آغیر و دۇزولمز
اۇلایلاری آرخادا قۇیموش، نهایت 1324- جی ایلین 21 آذرینده
ملی حکومتین یارانماسی ایله اوزونون ان اوجا ذیروه سینه
یوکسلمیشدیر.

اۇلکه ده اجتماعی حیاتین بوتون ساحه لرینه دریندن تأثیر اندن بو
علامت دار حادثه گۆرکملی اجتماعی- سیاسی خادیم سید جعفر
پیشه وری نین: " آذربايجان ملی حکومتی بیر حقیقت دیر؛ اونی
داها گئری قایتارماق اولماز!" - کلامی ایله یادداشیمیزا حك
اۇلموشدور.

"عصر لر بوی یورولمادان اؤز آزادلیغی واستقلالیتی یولوندا قهرمانلیق لا مبارزه اندن بؤیوک خالقیمیز نهایت، اؤز تاریخی آرزوسونا، اؤز مختاریتینه نائل اولموشدور. آذربایجان خالق نین ابدی فخر منبعلی اولان آتروپاتین، بابکین، جاوانشیرین، شاه اسماعیلین قهرمانلیق لاریندان ایلهام آلان بؤیوک خالقیمیز بوگون اؤز مقدرتینی حل انتمه یه قادر اولموشدور {1}.

سیدجعفر پیشه وری یازیر کی: بیز بیلیردیک کی ، الیمیزده دولت تشکیلاتی، سیاسی قدرت و اختیار اولمازسا فارس متعصبلی بیزه مدنی مختاریت وئرمه یه جکلر. مدنی مختاریت عباره سی محدود اولدوغی اوچون داخلی آزادلیق و اؤز مقدرتینی اؤزی تعیین انتسین سؤزی ایله مختاریت سؤزونی عوض ائتدیک {2}.

"21 آذر" حرکاتی نین ذیروه سی ، آذربایجان ملی حکومتی، تکجه محدود محلی و ملی ماهیته اولمامیشدیر. آذربایجان ملی حکومتی اؤزونون ماهیتی اعتباری ایله ملی- آزادلیق و دئموکراتیک کاراکتر داشیمیشدیر.

حرکاتین رهبری سید جعفر پیشه وری یازیردی کی، بنش آی بوندان اول تهران مرتجع مطبوعاتی نین و فارس متعصبلی نین ایجاد ائتدیکلری اوهم و خرافات بولودلاری آراسیندا آذربایجانلی اوچون بو ساده لیکه ملت و یا دولت ادعاسینا دوشمک، آسان ایشلردن دنیبل ایدی. ایندی آرتیق ملتیمیزی ثبوت اندیب، دولتیمیزی ملی اساسلار اوزرینده قورموشوق. گنت- گنده خالقیمیز و خارجی لر بو آدلاری انشیتمه یه عادت اتمیشدیر. آرتیق آذربایجان ملی دولتی بیر حقیقت دیر.

سیدجعفر پیشه وری علاوه اندیردی کی ، مجلس شورا و مطبوعاتدا علیهمیزه ایشله دیلن ناروا سؤزلر بیزه آرتیق درجه ده

كۆمك ائىدى. بو واسطه ايله خالقىمىز آنلادى كى ، بو آسانلىقلا
اونا آزادلىق و مختارىت وئرىلمە يە جكدىر.اونا گۆره اۆزى اۆز
باشىنا چاره آختارىب مىلى دولتى وجودا گە تىردى {3}.

ملى اوندى يازىركى، دنىادا اولان بوتون ملتلىرىن تصويب و تصديق
ائىدىكلرى اصوللاردان بىرىسى دە ملىت آزادلىغى پىرنسىپى دىر.
مثلا ، بىن الملل حقوق مجموعه لرىندە درج اولوب، دنىانىن ان
عظمتلى دنموكرات دولتلىرى طرفىندىن تايىد اندىلمىش اتلانتيك
منشوروندا دىيىلر: هر خالقىن مقدراتى، اۆز طرفىندىن تعيين اندىلمە
لى دىر. ملىت آزادلىغى و هر خالقىن اۆز مقدراتىنى تعيين ائتمە
ايشىندە آزاد و مختار اولماسى نە كىمى تفرعات و اصوللاردان
تشكىل تاپىر؟- دىل آزادلىغى ، مىلى مدنيت آزادلىغى و ساىر
اقتصادى، سىياسى، اجتماعى آزادلىقلار بو مسئله نىن اساس
پىرنسىپلىرىدىر. بو ايسه البته كافى دىيىلدىر. گرە ك حكومت محكم
قانون اوزە رىندە اساسلانسىن {4}.

آذربايجان مىلى حكومتى او جەتدىركى،ملىت،جنسيت،دين و
دوشونجه مسئله لرىندىن آسىلى اولمايلاق،آذربايجاندا باشاين گننىش
خالق كوتله لرىنىن منافعىنى نظردە توتوردى. جمعيتىن انكشاف
قانوننا اويغون، اۇنون اراده سىندىن دۇغان و اۇنون منافعىنى
اۆزوندە عكس ائىدىرىن مىلى حكومت اۆز پىرقىرامىنا اساسا چۇخ
ملتلى دولت اراضىسى داخلىندە تعيين مقدرات
حقوقوناساسلاناراق،ملتىمىزىن خصوصىتلىرىنە تطبيق اولان
دنموكراتىك ماهىيتى گوندى مە گە يئىرمىشىدىر.

آذربايجان مىلى حكومتى خالقىن اراده سى نىن نتيجه سى كىمى
اۇرتايا چىخدىغىندان اۇنون حركت وئرىجى قۇه سى دە خالقىن
گننىش طبقه و قشرلىرى اولموشدور. يئنى يارانمىش آذربايجان مىلى

حکومتي فۇرمجا ملي اولدوغى حالدا، مضمونجا دئموكراتيك
حکومت ايدي.

سيدجعفر پيشه وری يئنى يارانميش دولت ده نقصانلارادا اشاره
انديب يازميشدى: دولت اليميزه كنجديكن سونرا يئرلرده چوخ
اشتباھلار اولموش، بعضاً فرقه تشكىلاتى حكومت اداره سى نين
ايشينى منيمسه ميشدير. بونون ايسه ايشه آرتيق درجه زيانى اولما
بيلر. بونون تنزليكله قاباغى آينمالى دير. بعضى يئرلرده فدائى
لر فرقه و حكومت ايشلرينه قاريشيب اوز باشلارينا ايشلر
گورورلر. بونا ايسه جدا آخر قويولمالى دير. فرقه گره ك خالقى
انتظاما و قانونى رعايت انتمه يه عادت وئرسين . امنيت و قانون
اولمايان بير اولكه ده آزادليق اولما بيلمز. بيز گره ك خالقى قانون
مقابلينده مساوى توتماقلا حقيقى قارداشليق، دوغرى برابرليك
وجودا گه تيره ك. شخصى امتياز، شخصى بوينى يوغونلوق ايله
جدى و آمانسيز مبارزه آپاريلمايدير. فرقه ايشلرى ايله دولت
ايشلرى گره ك بير- بيريندن آيريلسين {5}.

بو جهتنديركي، آذربايجان ملي حكومتي عموم خالقا، ملي و مترقي
قوه لره آرخالانميشدي.

" فرمان " قزنته سى مسئول مديرى نين تبريزده كى، ايران
ديويزياسى كوماندانى ژنرال درخشانى ايله اولان صحبتين متنينى
تهرانين " رهبر " قزنته سى درج انتميشدير. درخشانى نين مسئول
مديره بيلديردى بينه گوره ، ديويزيانين افسرلرى اوز مشاوره
لرينده بير سسله ايران آذربايجانى حكومتينه تابع اولماغى سويله
ميشلر. درخشانى، آذربايجاندا كى دئموكراتيك حركاتا گويا اهالى
طرفيندن كؤمك انديلمه دى يى حاقيندا مرتجع عنصرلرين تهراندا
يايديقلارى خبرى قطعى صورتده تكذيب انتميشدير. درخشانى

بیلدیرمشیدیرکی، دئموکرات فرقه سی نین عضولری ایچه ریسینده
جامعه نین مختلف طبقه لریندن نماینده لر واردیر {6}.

" انقلابی و دئموکراتیک مضمونا مالک اولان ملی حکومتین
قانولاری ملی دئموکراتیک قورولوش شرایطینده بوتون زحمتکش
خالقین اراده سینی ایفاده اندیر و اونون منافعینی قورویوردی.
آذربایجان ملی دئموکراتیک حکومتی نین قانونونا بنله تعریف
ونرمک اولار: بو قانولار عالی حاکمیت اورقانی اولان ملی
مجلسین آکتی اولراق یوکسک حوققی قوه یه مالک اولوب بلاواسطه
آذربایجان خالقی نین اراده سینی ایفاده انتمیشدیر. بو جهتدن
آذربایجان ملی حکومتی نین قانولاری ایران دولتی نین قرار و
قانولاریندان کؤکلی شکیلده فرقله نیردی" {7}.

اهالی نین حیات صحنه سینده لازیم اولان بوتون ساحه لرینه ملی
حکومتین تأثیری نه اینکی تکجه ایران داخیلینده یاشایانلارین، بلکه
باخین و اورتا شرق اولکه لرین داخیلینده ده مثبت رول
اوینامیشدی.

ملی حکومتین یارانماسی نتیجه سینده آذربایجان خالقی سیاسی
حاکمیت الدهه انتمکله دئموکراتیک اساسلار اوزره ملی حاکمیت
اورقانلاری یاراتماق، استقلال مالک قضائی اورقانلاری وجودا گه
تیرمک، اجرائی قوه، قانون ونریجیلیک قوه سی و قضائی اورقانلار
آراسیندا هم آهنگلیک یاراتماق، یئرلی حاکمیت مسؤلینی یئرینه
یئتیرمک اوچون کند، شهر و ولایت انجمنلری تشکیل انتمک، سوز و
بیغینجاق آزادلیغی، عقیده و وجدان آزادلیغی، اعتصاب و نمایش
آزادلیغی، اجتماعی و فردی آزادلیغی تأمین اندن مسئله لر ملی
حکومت دؤورونده اوز حلینی تاپمیشدیر.

سیدجعفر پیشه وری یازیردی کی، تهران یازیچیلاری ناحق باشیمیزی آغریتماسینلار. بیزده بیر قدرتلی دولته طرفداریق؛ بیزده هر بیر جمعیت و هر بیر کسدن آرتیق ایراندا امن-آمانلیق طرفدارلارینین ایش باشینا گنجه لرینه طالیبیک. بیزده وار قوه میزله اولکه میزین قانونی دئموکرات بیر اولکه- اولدوغونی آرزو اندیر و بو یولدا مال و جانیمیز ایله چالیشیریق. بونولا بنله تهرانین سیاستمدارلارینین خائن و نالایق اولدوقلارینی هرگز اونودا بیلمه ریک. بیز انکار انتمیریک، تهراندا آزادخواه و شریف آدمالار تاپیلا بیلر. لاکین، اونلارین بو گونکی سیاست بازارینا یوللاری یوخدور. اورا ایندی جاهل، متعصب و ساتیلیمیش هووچیلارین بارماغی ایله رقص اندیر.

مقاله نین آردیندا ملی اوندرعلاوه اندیرکی، تهرانین باشچیلاری ولایت اهالیسی اوچون حاق - حیات قائل دئییلر. اونلار اوزلرینی اشرف مخلوقات حساب اندیر؛ اونلار اوز نظرلرینده فیلین بورنوندان دوشموش بویوک آدمالاردان عبارتدیرلر. بو سفیل جاهیلر آنلامیرلارکی، ولایت لری بریاد اندیب، مملکتین اهالیسی کور، جاهل و اسیر حالیندا قالماغا محکوم اولورسا، اونلارین قدرتی اللرینده قالا بیلمز. بو صورتده اوزگه لر اونلارین باشلارینا ووروب چوره کلرینی اللریندن آلا. قارینلاری نین پیی ده چوخ تنزلیکله ارییب گنجر. چاره ایسه لجاجت آتیندان دوشوب خالقا آزادلیق وئرمک، ایالت و ولایت انجمنلرینی دعوت اندیب جماعتین اختیارینی اوز الینه تاپشیرماق و بوتون ایران ایالتلرینده یاشان شریف و پاک عنصرلرین کومه پی ایله مملکتی ترقی یه دوغری آپارماقدان عبارتدیر. کورمستبدلر بوندان باشقا هر بیر کوزه یه ال اتمیش اولسالار قورپی اللرینده قالا جاقدیر {8}.

سید جعفر پیشه وری بیرینجی کندلی کنفرانسیندا ایسه دئییردی:-
بیز دئییریک کی حکومت باشیندا گره ک آذربایجانلی اولسون. فقط
خالقین اوز ایچه ریسیندن چیخمش آدام خالقین ایسته بینی بیلر.
ایندییه قدر ایران و آذربایجان تاریخینده گورونمه بیب کی، خالق
اؤز ایسته دی بی کیمی حکومتینی قورسون. دوزدورکی، دفعه لرله
آذربایجان خالقی علم گوتوروب آزادلیغینی آلیب .لاکین، ملی
حکومت قورولماغا قدر اوندان استفاده ائده بیلمه میشدی. ملی
حکومت ایسه عملده بو ایشی گورمه یه موفق اولدوغونی اثبات
انندی {9}.

"آذربایجان" روزنامه سی " هامی یا، هامی یا، هامی یا " باشلیقلی
سیدجعفر پیشه وری نین مراجعتینی چاپ ائتمیشدی . ملی اوندرو
مراجعت ده یازیردی: تاریخین عهده میزه محول انندی بی شرفلی
و افتخارلی وظیفه لریمیزی بو گونه دک باش اوجالیغی ایله انجام
وئریب نفوذلی فرقه ، ملی حکومت، بیر سؤزله ملی دولتیمیزی
یاراتماق آرزوسونا نائل اولموشوق. بو یولدا بوتون خالق آیاغا
قالخیب وار قوه سی ایله چالیشمیشدیر. آذربایجاندا بیر شهر، بیر
کند، بیر محله ، بیر ائو، بیر اوبا تاپیلماز کی، اونون افرادی بو
قانونی حقی آلماق یولوندا فداکارلیق گؤسترمه میش اولسون.
خالقیمیزین دوشمنلری بئله ، اونون وجودا گه تیردی بی بویوک
نهضتی انکار ائتمکدن عاجز دیرلر.

مینلرجه کیشی، آرواد، جاوان و قوجالاریمیز مجلس ملی
انتخاباتیندا گؤستردیکلری علاقه و ابراز انتدیکلری احساسات ملی
آزادلیغیمیزین پایه و اساسینی تشکیل ائتمیشدیر. ایندی آرتیق
آذربایجان ملی دولتی ائله بیر حقیقت دیرکی، اونون دوام و بقاسی
بوتون دنیانین عدالت پرور و حقیقی دئموکرات عنصرلرینین

آرزولاریندان ان مهمینی تشکیل اندیر. بو یولدا خالقیمیز بویوک استعداد و قابلیت گؤستر میشدیر.

سیدجعفر پیشه وری علاوه اندیر کی، خالقیمیز ایستر فرقه میزین سیراسینا داخیل اولماق، ایسترسه ملی دولتیمیزین قرارلارینی اجراء ائتمک، ایسترایسه ملی مجلسیمیزین قانونلارینی آلفیشلاماق ایله اوزو نون اتحاد و بیرلی بینی ثبوت ائتمیشدیر {10}.

ملی حکومت آذربایجاندا دولت حاکمیتی نین ماهیتینی ده بییشدی بی کیمی، اونون اداره سیستمینده ده تحول عمله گه تیرمیشدی. ارتجاعچی ایران رژیمین آذربایجاندا کی، فنودال- بروکرات دولت دستگاهینی سیندیراراق اونون یئرینده ملی- دنموکراتیک حکومتین بینی دولت قورولوشونو اورتایا قویدی.

"21 آذر نهضتی سوزون اصل معناسیندا گنیش خالق حرکاتی ایدی. بو حرکاتدا دنمک اولارکی، کندلی و کارگر کوتله لرینین اشتراکی ایله یاناشی جمعیتین بوتون طبقه لری نین نماینده لری ده اشتراک ائتمیشلر. بو حرکاتین قوربانلی اولموش آداملارین حیاتی دا بو مدغانی تصدیق ائتمکده دیر. بو چوخ کاراکتریک دیرکی، شهیدلر عائیله سینده بیرله شن آداملار سیراسیندا دا مختلف زمره و طبقه یه، پئشه و صنعته مالک اولان آداملارا راست گلیمک اولور. شهیدلر سیراسیندا علی عبادی، امن خان بخشی به بی، حسن صبرعلی اوغلی، رحیم صمد اوغلی کیمی کارگر، غلامعلی اسماعیل زاده، محمد حسن رزاقی، میرزا آقا توحیدی، سعیدخان، حیدرخان آفاقی کیمی کندلی نماینده لر، محمدرضا خادمی، حسین تراشی، میرزا کیشی مجردی، اکبر بناب تک صنعتکارلار، عباس فتحی، محرم انشائی، بهرام نابی، سعدی یوزبندی کیمی ضیالی نماینده لر، حسین غفاری، عطاالله زندیان، قربانعلی آریانتاش،

علی سغائی ، عظیم بلندی کیمی حربی ایشچی نماینده لر، ها بئله اینجه صنعت ایشچیلری، کسبه، دکانچی و سایره واردیر. شهیدلرین جغرافی احاطه دایره سی ده چوخ گنیشدیر. بورایا دوغما وطنیمیزین تکجه تبریز، اردبیل ، اورمی، خوی، ساراب، مشکین شهر و آذربایجانین کند ماحاللاریندان اولان قهرمانلار دنییل، همچنین ایرانین دیگر شهرلریندن اولان وطنپرستلرده داخیلیر" {11}.

سید جعفر پیشه وری قید انتمیشدیر کی، دنموکراتلیق ان مترقی و عالی بیر فیکیر دیر. بیز اونی تام معناسی ایله حیاتا کنجیرمه یه چالیشمالی بیق. بیز وار قوه میز ایله چالیشاجاییق کی ، ملت افرادی نین هامیسی دولت ایشلرینه مداخله انده بیلسین و هر بیر فردین اراده سی مملکتین مقدراتیندا مؤثر اولسون {12}.

" آذربایجان ملی حکومتی تشکیل اولدوغی بیرینجی گوندن خالقا آرخا لاناراق اوزونون وزیرلیکلی واسطه سی ایله دنموکراتیک تدبیرلرین حیاتا کنجیریلمه سینه باشلایر. عالی اجرا اندیجی اوزقان اولان ملی حکومت اوز فعالیتینی بلاواسطه خالقین احتیاج و طلباتینی تأمین انتمه یه یؤنلتمیشدیر. ملی حکومتین برنامه سینین اساسینی آذربایجان خالقی نین ایلر بوئی مبارزه لردن سؤنرا اله انندی یی ملی مختاریتی نین عملده حیاتا کنجیریلمه سی، خالقین مادی و معنوی احتیاجلارینین تأمین اولونماسی، اونی ترقی و تکامله چاتدیرماق تشکیل اندیردی {13}.

ایره لی سورولن مسئله لرله یاناشی ملی حکومت کنجیمیش مرتجع قضائی دستگاهینی لغو انده رک، دنموکراتیک پرنسیپلر اساسیندا یئنی محکمه سیستمی تأسیس انندی. کهنه قورولوشی مدافعه اندن ارتجاعي قانونلاری لغو اندیب، یئنی مترقی قانونلار وئردی.

تەھران ھۆكۈمىتى نىن يۇرتىدىكى يېرىمىنىڭ ئىقتىسادىي سىياسەت نەتىجە سېنىدە ۋەتەنمىز ئازىبايخاندا ھەمىشە ھۆكۈم سۈرۈن ايشسىزلىكى يېرىمىنىڭ قالدېرماق اوچون، بۇيۇك تەبىرىلەر ھايات كۈچىمە يە باشلايدى. كارگرلار اتحادىيە سى، جاوانلار ۋە قالدېنلار تەشكىلاتلارنى دىئۇكراتىك قورۇلۇشون فەال كۆمۈكىلەرى كىمىي ايشە باشلايدى.

شەخسەت تۇخونولمازلىغى تەمىن ائدىلەش، ايش ۋە تەھسىل ھوقونون تەمىن ائدىلەش سى اوچون جەدى تەبىرىلەر كۆرۈلدى. نەمۇنە اولاراق تېرىزدە، اورمىيە ۋە زىنگاندا 325 ائىدائى ۋە 82 اورتا مەكتەپ اچىلدى. بىر چۇخ يىنى ائولر، كولوبلار ائىشە ائىلدى. كەتابخانا ۋە قرائتخانا تەسىس اولدى. "معارف چاپخانىسى" ۋە "ئازىبايخان چاپخانىسى" ياراندى. "ئازىبايخان شاعىر ۋە ادىبلر جەمەتتى"، "اىنچە سەنەت ادارە سى"، "دولت تىاترى"، "ئازىبايخان مىلى اوركەستىر ۋە فىلارمونى" - سى تەشكىل ائىلدى. تېرىزدە "بەزاد" ادىنا اىنچە سەنەت موزە سى تەشكىل اولدى. پولسوز اولاراق كۆرپە لىر ائوى، اوشاق باغچالارنى ۋە قۇجالار ائوى ايشە باشلايدى.

شەھەرلەرنى ابادلىغى اوچون كوچە لىرە اسفالت دۇشندى، بىر شىكە سى كەنىشلىندىرىلدى، سو كەمىرلەرى چكىلدى، 50- يە ياخىن مەتبوعات اورقانى دۇغما انا دىلەندە نەشرە باشلايدى. ئازىبايخاننى بىر باء ۋەزەئىدە اولان سەھىيە سىنە جەدى فىكىر ۋە ئىلەمە يە باشلاندى. نەھىتەن اول ئازىبايخاندا خەستە خانالاردا جەمە 70 تەختخواب اولدوغى ھاالدا، مىلى ھۆكۈمەت زامانى بو تەختخوابلارنى سايى 800- ە چاتدى.

مىلى - ازادلىق ۋە دىئۇكراتىك كاراكتىر داشى يان ئازىبايخان مىلى ھۆكۈمىتى ياراندىقدان سۇنرا فارس شۇونىستلەرى نىن ئازىبايخاندا تەتبىق ائندىكى يى مەستەمرە چىلىك سىياسەتى داغىلدى، سەنەى سورتە

ايكي- اوچ يئره پارچالانان آذربايجان اراضيسي بوتؤو بير
اؤلكه حالينا سالىنماغا باشلادي. ملتین اساس علامتلىرىندىن سايبان
اراضي و اقتصادي حيات بيرلي يي نين برپا اتتىرىلمه سي يئني
دن اورتايا چىخدي. رضاشاه دؤوروندىن دىلميزين و مدنيتىمىز
انكشافينا مانعه لر يارادان تهران حكومتى آذربايجاندا فارسلاشديرما
سياستى حياتا كنجيريرديسه، ملي حكومتين يارانماسى ايله دؤغما
آنا دىلمىز رسمي دولت دىلي سه وييه سینه قالدىرىلدى. خالقين
مدنيتينه، تاريخينه، ملي عادت- عنعنه سینه بؤيوك خدمتلىر گؤسته
رىلدى. ارتجاع قوه لري نين آذربايجاندا اساسى داغىلدى. خالقا
ظولم ائدن اؤلكه دن قاچمىش ملكه دارلارين قدرتلىرى مو اندىلدى.
كندلرده اوزباشىنالىغىن قارشىسى آلىندى. تورپاقسىز كندلىلرين
خيرينه بير سيرا مثبت عملي تدبىرلرين حياتا كنجيرىلمه سینه
باشلاندى. بير حالداكى جامعە نين اجتماعى تركيبى قارشىلىق
كاراكتىرلى ايدى. صنايع يوخ ايدى، آلت ياپى انكشاف ائتمه
مىشدى، اكينچىلىكده ياريم فئودال مناسبتلىر و بسىط استحصال
واسطه لرى حكم سوروردى. اساساً ساوادسىز اولان خالق اوز
يازىلى ادبى دىلىنى بىلمىردى. آذربايجان ادبىياتى انكشاف ائتمه
مىشدى. آذربايجان تاريخى تمامى ايله اؤيره نىلمه مىشدى. مى
آزادلىق، دىموكراتىك حركاتين غلبه سى آذربايجان خالقى نين
اجتماعى- اقتصادى و مدنى انكشافى و دئمه لى اونون ملته
چنورىلمه سى اوچون الوئرىشلى شرايط و ضرورى اورقاتلار
ياراتمىشدى. زحمتكشلىرىن حياتىنى و ايش شرايطىنى ياخشى
لاشديرماق اوچون 52 ماده دن عبارت امك قانونى ايله ياناشى
بىرچوخ دىموكراتىك حقوقلار حياتا كنجيرىلدى" {14}.

ايران دولتي و مرتجع دايره لرین اساس قوه سینہ چئوریلن ژاندارم و قوشون حصه سي نین آذربایجاندا مرکزي داغیلدی. ملي حکومتین آذربایجان قیزیلباش خالق قوشونلاری یاراتماسی، پول چاپ اندیب دؤورییه یه بوراخماسی، اوز مقدراتینی تعیین ائتمک پرنسیپی داخیلینده اوز حلینی تاپدی و خالقین مقدراتی اوز الینه تاپشیریلدی.

چوخ جدی اولاراق یئنی کتابلارین نشرینه باشلاندى. کند تصرفاتی و صنایعنی انکشاف انتدیرمک مسئله لری اوتایا چیخدی. مؤوجود مادی چتینلیک لره باخمایاراق سیرادان چیخمیش کارخانا و موسسه لر برپا اندیلیب، یارارلی حالا سالیندی؛ یئنی کارخانالار یاراندى. ملي مدنیتیمیزده ملي ادبیاتیمیزین دنموکراتیک قولى خالقیمیزین عالم اوغلی شیخ محمد خیابانی دؤوروندن جوچرمه یه باشلامیشدیس، حیات صحنه سینده اوزونی گؤسترمه یه و تصدیق ائتمه یه باشلادی. معارف و اینجه صنعتین ترقیسی اوچون گئنیش امکاملار خالقیمیزین اختیاریندا قویولدی. تبریزده دولت دانشگاهی آچیلدی. رادیو و باشقا ملي- مدنی اۇرقانلار یارادیلیب اهالی نین استفاده سینه وئریلدى.

دولت بانگی نین تأسیسی، تجارت و صنایع نین جانلاندىریلماسی ملي حکومتین قوروجولوق پروقرامی نین اساس حصه لرینی تشکیل ائدی. ملي اقلیتلرین ملي حقوق برابرلی یی تأمین ائدی؛ یاخین و اورتا شرق اولکه لری تاریخینده بیرینجی کره اولاراق قادینلارین کیشیلرله برابر حقوقی تأمین اولدی. صنایع موسسه لرینده ایشچیلر نماینده سي نین نظارتی یاراندى.

ملي حكومتين قيسا بىر مدت عرضىندە سادالاماقلا قورتارمايان بۇيوك ايشلر گورمه سي، حياتا كئچىردى يى اصلاحات تدبىرلر يى، آذربايجان خالقي نىن بلاواسطە ارادە سي نىن ايفادە سي اولدى.

" آذربايجان خالقي قوربانلىقلار باھاسىنا وطنىندە ملي حكومت قوردى. بۇيوك قهرمانلىقلادا خالق و اونون سيلاھلي قوۋە سي اولان خالق قوشونلاري و فدائي لرادە اندىلمىش آزادلىغي ساخلاماق اوچون ووروشدى. آذربايجان ملي حكومتي نىن بىر ايللىك فعاليتي دۇورى خالقىمىزىن افتخاري اولماقلا اونون اونودولماز تارىخي نىن قىزىل صحيفە سىني تشكىل ائتدي" {15}.

شبهه سىزكي، بو بىر ايللىك فعاليت دۇورونى موفقىتلە حياتا كئچىرمكە ملي حكومتين اورقانلارينا خالقين لياقتلي و صادق اولادلاري سئچىلمىش و فعاليت ائتمە يە باشلامىشدير.

آذربايجاندا ملي- آزادلىق و دئمۇكراتىك حرکاتين جريانيندا فعله لردن، كندىلردن، مترقي ضىياليلاردان، صنعتكارلاردان و ملي بورژوازي نمايندە لریندن چۇخلى اجتماعي- سياسي خادىملر يئتىشدي.

ملي حكومت دۇورونده فدائي باشچىلاري، انجمن صدرلري، بخشدار لار، فرماندارلار، وزيرلر، كارخانالاردا فعله نمايندە لري، اداره باشچىلاري، بانك مديرلري و سايرر وظيفه لي شخصلر تجربه لي كادرلار كيمي تربيه اولونوب، ايره لي چىخىب، دولتين اداره ائتمە سي ايشىندە سفربر اولدىلار.

خالقىمىزىن عالم اوغلي، شىخ محمد خياباني حرکاتي نىن تانىنىمىش نمايندە لریندن اولان، آذربايجان ملي حكومتي نىن ملي محكمە سي نىن صدرى، زين العابدین قىامي نىن شخصي آرشيونىندە او دۇوردن يادگار قالمىش بىر سنده "دولت كادرلاريني حاضرلا يان عالي

كورسلارين معلملري - نين سياهيسي ساخالنميشدير. بو سند تكجه معلملرين سياهيسيني دئييل، هم ده كورسلاردا تدريس اولونان موضوعلاري دا اوزونده عكس انتديرميشدير.

دولتچيليك تاريخيميزين سندرليني بير يئره توپلاماق، گله جك نسيللره چاتديرماق ضرورتيني نظره آلاق، ملي دولتچيليك عنعه ميزين قوروجولوق ايشينده گنجه- گوندوز بيلمه ين انسانلاريميزين سيراسينا داخيل اولان بو سند ده بئله وئريلميشدي:

* آذربايجان ملي حرڪاتي نين تاريخي و مشروطه انقلابي

- زين العابدين قيامي

* تشكيلات سيستمي- صادق بادگان.

* ايران سياسي تشكيلاتلاري نين تاريخي- سلام الله جاويد.

* پسيكولوژيا- دكتور جاهانشاهلو.

* اينجه صنعتين اهميتي حكومت قورولوشى نقطه نظريندن- فريدون ابراهيمي.

* قانون اساسي- عظيمما.

* مليت مسئله سي- دكتور هشتروديان.

* سياسي اقتصاد- دكتور مهناش.

* دنيا سياسي قوروملاري تاريخي- مايور رحمانى.

* اوردو مكتبي- اديب.

* مرانماه نين شرحي- ميررحيم ويلاني.

* آذربايجانين استراتژي جغرافياسي- ژنرال پناهيان.

* قديم آذربايجان تاريخي- شريفى.

* انشعاعات- مهندس آذرى.

* حربي تعليمات و بدن تربيه سي- مايور آگاهى {16}.

بو و يا ديگر گۇرولن ايشلر و الدە انديلن موقفيتلر ھۇچ دە عادي وضعيتين نتيجه سي كيمي دئييل ، چۇخ آغير و گرگين اولابلاردان كنجميش ، حتي ملي حكومت يارانديقدان سۇنرادا آذربايجان عليھينه تهران حكومتي طرفيندن يورودولن ضد دئموكراتيک تدبيرلر سنگيمك بيلمە ميشدي.ايرانين14- جي مجلسينده مهدي فرخي نين خطابت كورسوسونده سۇيله دييي :

" گنديره م آذربايجانا، آذربايجاني آذربايجانليلارين باشينا اوچورام!"-سۇزى، بيلواسطه تهران حكومتي نين آذربايجاندا يارائميش وضعيته مناسبتى نين گۇسته ريجيسي ايدي. بو مناسبت تكجه ايران مجلسي كيمي اورقاندا چيخيشلاردا، يا خود تكجه سۇزده محدودلاشميردي؛ آذربايجاندا فاجعه لر تۇره دن اوردو حصه لرينده بو مناسبتلر داھا قاباريق شكيله اوزونى گۇسته ريردي. اورميه شهرينده كى، ياراديلان وضعيتى بو اولابلاردان نمونه كيمي گوسترمك بئرينه دوشر.

ملي حكومتين ياراديلماسيندان هله 5- 4 گون كنجمه سينه باخماپاراق ارتجاعجي تهران حكومتي نين اورميه ده بئرله شن اوردى حصه سي نين و خالقين قانينا سوساميش قولدور خانلارين سيلاحي دسته لري نين تۇرتدي بي جنايتلر، آذربايجان خالقي نين عليھينه يورودولن جنايتلرين داوامي ايدي.

" شانلي 21 آذر حرکاتي آذربايجانين مختلف ولايت و شهرلرينده مختلف واختلاردا غلبه چالميشدي. اورميه شهرينده ايسه بو غلبه يالينز شدتلي ووروشمالاردان سۇنرا، 27 آذر گونونده ممكن اولموشدور.

بونون سببي اۇندا ايدي كي ، هم بورادا ارتجاع اوزى نسبتا گوجلي ايدي، هم ده توركيه و آمريكا قۇنسلووقلاري همين ارتجاع قۇه

لرینی داها دا جدي مقاومت گۆسته رمه يه تحريك انديردیلر.
بوندان علاوه دربار و دولت سیمسيز تلفن و تئلگراف واسطه سي
ایله بورادا كي حربي حصه لر: پۇلیس و ژاندارم قوه لری ایله
علاقه ساخلايیر، اۇنلارا سیلاح ، ارزاق ، عادي وسایط و سایره
وعدلر اندیر و بو یۇللارلا دا 21 آذر حرکاتینا قارشی اورمییه ده
جدي بیر مقاومت مرکزی یاراتماغا چالیشیردی. دربار و دولتین،
عمومیتله ارتجاعی قوه لرین اساس استناد نقطه سي اۇلان حربي
حصه لره و بورادا اۇلان نسبتاً اهمیتلی حربي- تکنیکی بۆلمه لره،
مشهور ارتجاع نۆکری سرهنگ زنگنه باشچیلیق اندیردی.
محمدرضا شاه شخصاً اورمی نین مدافعه سي ایله ماراقلانیر،
سرهنگ زنگنه يه بۆیوک امید بسله بییر و بورانی آذربایجان
خالقی نین ملی آزادلیق حرکاتینا قارشی جدي مقاومت مرکزینه
چئویرمک ایسته بییردی. آذرایي نین 26- سینا قدر فدائی دسته لری
اورمی اطرافیندا اۇلان چهاربخش، سنگر و دره ده بییرمان موضع
لرینده ارتجاع قوه لره- ژاندارم و نظامی دسته لرینه شدتلی
هیجوملار ائتمیش و بییر سیرا حربي اوستونلوك لر الدهه ائتمیش
دیلر. تبریز و باشقا شهرلرین فدائی دسته لری ایله گوجلندیریلیمیش
اورمی فدائی دسته لری تبریز- اورمی جاده سینی نظارت آلتینا آلا
بیلمیش و تمامی ایله شهر اطرافینا یاخینلاشمیشدیلار. آذر آیی نین
27- سینده هاوا قارانیقلاشان کیمی ژاندارملاردان بییر عدده سي
بییر نۆچه اۇغری و قولدورلا بییرلیکده غفلتا کوچه لره تۆکولوب هر
طرفه آتش آچاراق قاباقلارینا گلن سیلاحسيز اهالیینی اولدورمه يه
باشلایدیلار. بییر نۆچه ائو و مغازانی غارت ائتدیلر. عین حالدا
بوتون گۆجه نی شهری و فدائی دسته لری نین تۇپلاشدیق لاری
یئرلری سربازخانالاردان تفنگ و مسلسل آتشییه توتدیلار. ارتجاع

قوه لري بئله ليكله حربي شورانين دقتيني بو آتيشمالارا جلب انده رك اونون پرده سي آلتيندا ايره ليله ين نظامي و ژاندارم حصه لري نين قطور دره سي يولوني اله گه تيرمه لرينه امكان ياراتماق ايسته بيرديلر. لاکين، سرهنگ زنگنه نين بو تدبيري ده باش توتماي. آنجاق اونون بو جنايتي بيرعه سيلاحسيز اهالي نين ، فدائي و سربازلارين قاني باهاسينا باشا گلدي. تبريزدن گلن فدائي کومک دسته لري ايله اورمي فدائي لري بو وظيفه ني ده لياقتله يئرینه يئتيرديلر.

1324- جي ايل آذر آيي نين 28- ده سحر ساعات 8- ده فدائي لرین حربي شوراسي نين صدري محمد امين آزاد وطن باشدا اولماقلا فدائي لرین اساس قوه لري تبريز- اورمي دروازاسيندان طنطنه ايله شهره گيرمه يه باشلاديلار. بونولا دا اورمي شهري تامی ايله آزاد انديلميش اولدی" {17}.

بو حادثه لرین باشقا يوندن تصويريني، 21 آذرحرکاتينين اشتراکچيسي م. فخرزاده ايسه بئله وئرميشدي : تهران حکومتي هر يئرده مغلوبيته اوغرايغي اوچون اورميه ده كي سيلاحي قوه لريني داهادا گوجلندير ميشدي. جلاليقدا مشهور اولان سرهنگ زنگنه نين اسير دوشمه سینه هله بير نچه گون قالميشدي. قياما قالميش دنمؤکراتلارلا ايران قوشونلاري آراسيندا اولوم- ديريم مبارزه سي گنديردي. زنگنه بوتون گوجوني شهرين مدافعه سینه وئرميش، اختياريندا اولان 4- جي لشکرين بوتون سيلاحي قوه سيني دنمؤکراتلارا قارشي چنويره رك چارباش کندينده، شهر چايي وادي سينده، شهرده اولان سني لر مسجدي نين اطرافيندا و بير چوخ باشقا يئرلرده چوخلي استحکامات دوزه لتميشدي. هزاران محله سي اطرافيندا گندن ووروشمالاردا فدائي گول له لري

نين سسي گنت- گنده ياخيلاشيريدي. شهر داخيلينده ايسه آيري- آيري محله لرده دموكراتلار دويوش عملياتينا باشلاميش، داملار و اولرده سنگرلر ياراتميشديلار. آغداش محله سينده بير دسته فدائي نين گؤستردي يي قهرمانلىق، انقلابي دويوشلرده باش وئرن بويوك فداكارلىق نمونه سي كيمي اولموشدور.

اورميه اطرافيندا گندن دويوشلرين قيزغين واختي ايدي. زنگنه كندلرده فدائي لرله ووروشان ژاندارملارا سيلاح و نظامي قوه گونده ريردي. گونده ريلن قوه لر ايسه آغداش محله سيندن كچمه لي ايدي. بونا گوره ده بوردان گچن حربي قوه لرین محو انديلمه سي آغداش محله سي نين قهرمان فدائي لرینه تاپشيريلميشدي. بو مقصدله بير دسته فدائي اولار اوچون الوئرشلي اولان بير ائوي سچميشديلر.

سحر واختي ايدي. 24 نفر دن عبارت بير كاميون مسلح نظامي دسته سي گوي تپه كندينده فدائي لرله ووروشان ژاندارملارا كؤمك ائتمه يه گنديردى . فدائي لر همين ائودن كاميونى آتسه توتديلر . مدافعه وضعيتينه كچمه يه امكان تاپمايان سربازلار دسته سي داغيلدى و 24 بيرنوؤ تفنگي فدائي لرین الينه كچدى. زنگنه اورميه ده اولان 6 تانك دان بيريني يالنيز بو 7 نفر فدائي ايله ووروشماق اوچون گوندرمه يه مجبور اولدى. تانك ائوه ياخيلاشير. ائون پولاد بورنى ائوين تاختا قاپيسينا دايناميشدي. سربازلار قاپيني سينديرماميشدان اول تسليم اولماغي طلب ائتديلر. ائوين تاختالانميش پنجره لرينه آتيلان ال قۇمبارا لاري فدائي لرین اوچ نفريني يارالاميشدي. الي تفنگلي فدائي لر ايكنيجي اوتاغين سقيني دئشه ره ك، داما چيخيب تانكين دؤوره سينده اولان سربازلارلا ووروشماغا باشلاديلار. سربازلارين چوخى يارالانيب

و بىر عەدە سى قاقمىشىدى. بو زامان فدائى لىر تانكىن تە كرلرى ايله زنجىرى آراسىنا تاختا سالاراق اونون حركىتىنە مانع اولدىلار. فدائى لىر تانكىن ايچىندە كىلرى دە تسلىم اندىب تانكى اوز اللرىنە كىچىردىلر. وطن و آزادلىق عشقى ايله ووروشان قهرمان فدائى لىر اورمىه اوزه رىندن قارا بولودلارى قوودىلار، آزادلىق گونشى اوز پارلاق شعاعلارى ايله بو كهنه شهري ايشىقلاندىردى {18}.

" اورمىه لشگرى نىن فرماندهى سرهنگ احمد زنگنه نىن خىانتى اوزوندىن 2300 نفر قوجا، قادين، اوشاق و فدائى هلاك اولدى. بونلاردان 230 نفر فدائى و 550 نفر فرقه عضوى ايدى. فدائى لردن 127 نفر يارالاندى. لاكىن، بونا باخمايلاق آنر آيى نىن 27- سىنه قدر آنربايجاندا اولان مركزى دولتىن بوتون سىلاھلى قوه لرى خلع سىلاھ اندىلدى" {19}.

فدائى دستە لرىندە اولان حربى سىلاھلاردان قات- قات آرتىق حربى سىلاھلارلا تىھىز اولونموش تىھران حكومتى نىن حربى قوه لرى، متشكل حربى مکتىلر گورسه لردە آنربايجانىن شىرلرىندە و كندلرىندە بىر- بىرى نىن آردىنجا مغلوبىتە اوغرامىشىدى.

" شاه استبداد رژىمىنە قارشى باشلانان 21 آنر نىھىتى اوز دوورونون اجتماعى، اقتصادى و سىياسى شرايط مجموعونون ياراتدىغى تارىخى ضرورتىن لابد نتىجه سى ايدى. بىر سوزلە، بو نىھىت ايرانىن عمومى و آنربايجانىن خصوصى شرايطى زمىنىندە عملە گللىشىدى. 21 آنر نىھىتى بىردن- بىرە و تصادفا عملە گلن بىر نىھىت دىيىلدى. اونون تارىخى كوكلرى چوخ قابلق كى دوورلرە گندىب چىخىر. 21 آنر نىھىتى اوز تارىخى كوكى اعتبارى ايله مشروطە انقلابى، خىابانى حرکاتى و عمومىتله ايراندا باش وئرمىش دىگر آزادلىق و دىموكراتىك حرکاتلرىن وارثى و

اۋز دۋورونون اجتماعي كۈنڧيلئكتلري نين سيلاحي عصيان
فۇرموندا حلي نين تظاهري ايدي" {20}.

دئموكراتيک طلبلر اوغروندا مبارزه هر ملتین انکشاف سه وييه سي
ايله علاقه دار اولاراق مختلف دۋورلرده مختلف فۇرمادا اۋزونی
گۈسته رير. بو باخيمدان آذربايجان خالقي نين ملي شعورونون
انکشافی باشلانغیچ دا سوز، مطبوعات، بيغینجاق آزادلیقلاري و ها
بنله اۋز نماینده لري واسطه سي ایله مجلسده اشتراك انتمک و سايره
طلبی ايدي. بو قانونی طلبلرین بیر طرفدن شاه رژیمی طرفیندن
قبول اندیلمه مه سي، دیگر طرفدن دئموكراتيک حرکاتین انکشافی،
قانونا اویغون اولان اوچونجی مبارزه منتودی اولان-اۋز مقدراتینا
صاحب اولماق اوغروندا مبارزه نی ضروري انتمیشدیر. "21 آذر
نهضتی کئچمیش انقلابی حرکاتلردان هم سیاسی، هم ده اجتماعي
مضمونی ایله فرقلمیشدی. شاهلیق رژیمی نین جبر آپاراتی اولان
قوشون، پولیس و ژاندارم اداره لري لغو اندیلدی. بونونلادا تهران
حکومتی نین آذربايجانا مناسبتی نین باشقا مرحله سي اورتایا
چیخدی" {21}. "21 آذر نهضتی نه تصادفی و نه شخصلرین ایسته
یی و غضبی و یا خود خیر خواهلیق نیتی و نه ده سفارشله باش
وئرمه میشدی. او، ایرانین اقتصادی رژیمی نین ضروري و لابد
قانونی ايدي. باشقا سۆزله، 21 آذر نهضتی ایرانین عمومی
و آذربايجانین خصوصی شرایطی زمینینده عمله گلیمیش و
آذربايجان خالقي نین اوزون ایللردن بری طولم واستثمارا قارشی
آپاردیغی مبارزه نین تجسمی ايدي" {22}.

ایتی مشاهده و دقیق تحلیل قابلیتینه مالک اولان ملي اۋندر سیدجعفر
پیشه وري، یئنی یارانمیش مرحله نی بنله تقدیم اندیر: تهران،
انشیتدی بيميزه گۆره، ایالت و ولایت انجمنلري نین انتخاباتینی

باشلاماغا تشبث اندير. بو چۇخ گئج دير. آرتيق انجمن بيزي تامين
انده بيلمز. بو دالدان آتيلان داش كيمي دبركي، فقط توپوغا ده ير و
هنج بير تاثير باغيشلاماز {23}.

غلام يحيي دانشيان حرڪاتين موفقيت قازانديغي آنلاري
خاطرلا ياراق يازيردي كي، باش وزير پيشه وري عالي قاپي يا
گنتدي.

قوشونون تسليم انديلمه سيني مذاكره ائتمك اوچون سرتيپ
درخشاني اورايا گه تيريلميشدي. قوشونون ستاد رئيسي سرهنگ
ورهرام بوتون قوه سي ايله افسرلري قان توكمه يه
حاضرلا ييردي. او، شهر اهالي سي و فدائيلر اوزه رينه هيجوم
پيلاني چك ميشدي. قوشونون تسليم اولماسي حاقيندا پيشه وري و
درخشاني آراسيندا سند امضالانديغي حالدا، ورهرام مقاومت
گؤستمك ايسته ييردي. لاكين، سربازخانايا گنتميش چشم آذر
افسرلره و سربازلارا تسليم سندي نين امضالانماسي خيريني
سؤيله ييب، ملي حكومت آيدندان اونلارا اطمينان وئرديكدن سؤنرا
افسرو سربازلار سيلاحلاريني يئره قويمغا راضي اولديلار.
ورهرام دا سيلاحيني وئريب تسليم اولدى {24}.

" دئسامبرين 12- ده (چهار شنبه 21 آذر 1324) ملي مجلسين ايلك
اجلاسي اولدى. و همين اجلاسدا ملي حكومت تشكيل ائتمك قرارا
آلينيدي. آذربايجان دئمؤكرات فرقه سي نين بيرينجي كاتبي سيدجعفر
پيشه وري حكومه باشچي تعيين اولونموش و انله همين گون
حكومت عضولريني ملي مجلسه تقديم ائتميشدير.

ملي حكومت 11 وزيرليكن، عالي محكمه و باش مدعي
العموملوقدان عبارت ايدي. حكومتين تركيبينده خارجي ايشلر
وزيرلي يي و مدافعه وزيرلي يي نظرده توتولماميشدي. بودا

آذربایجان خالقی نین ایرانین دولت بیری بیری قورویوب ساخلاماق نیتینی تصدیق اندیردی. ملی حکومتین تشکیلیندن سوئرا آذربایجانلیلارین سیاسی جهندن فورمالاش میش ملته چوریلمه سی پروسئسی باشا چاتیر و اوز مقدراتینی تعیین ائتمک و حاکمیت حقوقلاری حیاتا کنچیر. بنله لیکله ، اوز ائتنیک اراضیسی و بوندان سوئرا هم ده سیاسی اراضیسی، اوز ملی دیلی و بوندان سوئرا دولت دیلی، اوز قانون وئریجی و اجرا اندیجی حاکمیت اورقاتلاری و ملتین بوتون طبقه لرینی احاطه ائدن رهبر حزبی اولان آذربایجانلیلار تشکیلات جهندن ملی تشکولی باشا چاتدیریر و هم ده بو زامان تکجه یوکسک مترقی، دئمؤکراتیک، سیاسی، وطن پرورلیک شعوری دئییل، هم ده ملی شعور نمایش ائتدیریرلر.

ملی دولت قوروجولوغونا باشلانماسیندان سوئرا آذربایجان خالقی نین انکشافیندا، اونون فورمالاشماسیندا بیئی مرحله باشلابیر. آذربایجانلی لارین ملت کیمی حقیقی اجتماعی فورمالاشماسی، ملی شعورون انئینه و درینینه یاییلاراق فورمالاشماسی محض همین واختدان باشلانیر دی" {25}.

سید جعفر پیشه وری یازیردی کی، باشلادیغیمیز بویوک حرکتین ملی رنگ و ملی خاصیتینی ده بیشدیرمک ایسته ینلر خالقیمیزین سیلاحینی الیندن آماغا چالیشیرلار .

حرکاتین رهبری علاوه اندیردی کی، آزادیخواه اولان آدمیلر بیر ملتین باشقا بیر ملتین اوزه رینده حاکمیت سورمه سینی طلب ائده بیلمز.

آزادیخواهلیق حالوا دئییلدیر. آزادیخواه انسانلار گره ک حق و حقیقتی انکار ائتمه سینلر. حق و حقیقت ایسه آذربایجانلیلارین ملی حقوق، ملی دیلی، ملی آداب و رسومی، ملی اخلاق ، ملی استعداد

و ملی تاریخلری دیر. تهران "آزادخواه‌لاری" بیزیم ملیتیمیزی انکار ائتمکله قابا و خشن استبداد روحینه مالک اولوب مرتجعلردن داها مرتجع اولدوق لارینی اثبات ائدیرلر. آذربایجان خالق ایسه اؤزونون قدریتنی ملی بیرلیک و ملی آزادلیقدا تاپمیشدیر. ایندی آذربایجان ملی بیر اولکه دیر {26}.

" ملی مجلس آذربایجان ملی حکومتی نین قارشیسیندا آذربایجانین انکشافینا دایر کونکرنت وظیفه لر قویموش و اونون 20 ماده دن عبارت ایش پروقرامینی دا تصدیق ائتمیشدیر.

آذربایجان ملی حکومتی تشکیل اولدوغی ایلك گوندن خالقا آرخالاناراق اؤزونون ناظیرلیکلری واسطه سی ایله دنمؤکراتیک تدبیرلر حیاتا کئچیریلمه سینه باشلاپیر. عالی اجرا ائدیجی اؤرقان اولان ملی حکومت اؤز فعالیتینی بیلاواسطه خالقین احتیاجلارینی، طلبیرینی تأمین ائتمه به یؤنلتمیشدیر.

ملی حکومتین باشچیسی سیدجعفر پیشه وری دنمیشدیرکی ، حکومت اؤز پروقرامینی خالقین احتیاجی اوزه رینده قورموشدور. بیز بو پروقرامی خالقین مذاکره سینه وئریریک. خالقین به یندی ینی حیاتا کئچیره جه بیک ؛ به ینمه دی ینی ایسه پروقرامدان چیخاراجاییق.

آذربایجان ملی حکومتی نین پروقرامی آشاغیداکی اساس حصه لره بؤلونموشدی:

- الف- سیاسی و حاکمیت مسئله لری؛
- ب - اقتصادی و تجارت مسئله لری؛
- ت- مدنیت، معارف و صحیه مسئله لری؛
- پ- ملکیت مسئله لری " {27}.

آذربايجان ملي حكومتي نين دولت آپاراتي اوچ قوّه دن عبارت ايدي:

1- قانون وئرجى اورقان- آذربايجان ملي مجلسى.

2- اجرا انديجي اورقان- آذربايجان ملي حكومتي.

3- محكمه و پراكروزلوق اورقانلاري.

" آذربايجان " روزنامه سي بو حاقدا بئله بير معلومات درج انتميشدير: آذربايجان مجلس ملي سي دونن گون اورتادان قاباق كي جلسه سينده آذربايجان دئموكرات فرقه سي نين رئيسي آقاي پيشه وريني آذربايجان ملي دولتين تشكىل وئرمه يه نامزد و مأمور انتدي . آقاي پيشه وري گون اورتادان سونرا كي جلسه ده اوز كابينه سيني آشاغيدا قيد اولان تركيبده مجلس ملي يه معرفي انتديلر:

1- باش وزير- آقاي سيدجعفر پيشه وري.

2- داخله وزيرى- دكتور سلام الله جاويد.

3- خالق قوشونلاري وزيرى- آقاي جعفر كاويان.

4- فلاحت وزيرى- دكتور مهتاش.

5- معارف وزيرى- محمد بي ربا.

6- صحيه وزيرى- دكتور اورنگي.

7- ماليه وزيرى- آقاي غلامرضا الهامي.

8- عدليه وزيرى- آقاي يوسف عظيم.

9- بول، پوست ، تئلگراف و تلفن وزيرى- آقاي كبيرى.

10- تجارت و اقتصاد وزيرى- آقاي رضا رسولي

11- ايش و زحمت وزيرى تعيين اولونانا كيمي او

وزارتخانايا مربوط اولان ايشلره باش وزيرليك

نظارت انده جكدير.

" آذربايجان " روزنامه سي يازيركي، كابينه معرفليك اولدوقدان سونرا اتفاق آرا ايله تصويب اولوب سونرا مجلس طرفيندن آقاي زين العابدين قيامي ديوان تميزين رياستينه و آقاي فريدون ابراهيمي آذربايجان مدعي العموميلي بينه انتخاب اولديلار. آقاي پيشه وري اوز دولتي نين برنامه سيني گننيش صورتده تشريح انديب و آذربايجان ملي حكومتي نين پروقرامني قرائت انتديلر {28}.

ملي اوندري سيدجعفر پيشه وري ايسه بو حاقدا اوز دوشونجه سيني بئله ايضاح انديردي:- دوغرى دير، پيشه وري آذربايجان دنمؤكرات فرقه سي نين آغ ساققاللايريدان حساب اولونور و آذربايجان مجلس ملي سي اونا اعتماد انديب ملي حكومتين باشيندا قويموشدور. لاکين، او هنجوقت خود سر و مطلق العنان دنيلدير. او، بيرينجيسي نين دستوري، ايکينجي سينين آرزوسى اوزه رينده حرکت اندير {29}.

" اجراء انديجي اورقان اولان وزيرلر شوراسي قانون وئريجي اورقان اولان مجلسدن تاممي ايله آيرى ايدى. ناظيرلرين تعييني باش وزيرين حقوقونا داخيل ايديسه، اونلارين تصويبي ملي مجلسين وظيفه سينده ايدى. محض بونا گوره ده يوخاريدا گؤستردى بيميز دنمؤكراتيك پرنسيپلر اساسيندا قورولموش آذربايجان ملي حكومتي آذربايجان خالقي طرفيندن اونون قارشيسيندا قويموش آغير و چتين وظيفه لرین عهدده سيندن شرفله گلدى. لاکين، آذربايجان ملي حكومتي الده انتميش اولدوغى بو موفقيت و انكشافى ايله كفايتله نه بيلمزدى. آذربايجان خالقي بؤيوك قوربانلار باهاسنيا الده انتميش اولدوغى خالق حاكميتيني انكشاف انتديريب و اونى داها دنمؤكراتيك پرنسيپلر اوزه رينده

قوروماق ايسته بيردي. بونون اوچون كهنه حاكميت آپاراتيني تامامي ايله سينديرماق و محو ائتمك لازيم گليردي.

آذربايجان خالقي نين سئويملي رهبري سيدجعفر پيشه وري بو حاقدا بئله يازيردي:- بيز ايسته بيريك كي، خالق ساوادلي اولسون، وجدانلا ياشاسين. خالقين بهداشتي و صحتي تامين اولسون. شهرلر ياشاماغا يارارلي بير حالا گلسين. خالقين تاميناتييه سي فراهم انديلسين. بو او شئي ديركي، هميشه بيزي دوشوندورور و ناراحت اندير. بو ماشين بئله ايشلره قادر دئييل. بو سببدن ديركي، آذربايجان ملي حكومتي ايران دولتي نين ارتجاعچي اصول اداره سينه سون قويماق اوچون جدي صورته ايشه باشلادي" {30}.

سيدجعفر پيشه وري يازيردي كي، خالقimiz سياستده سردار ملي نين تهرانا گئتمه دن قاباق تعقيب ائتدي يي يول ايله گئتمه لي، اونا تقليد ائتمه لي دير.

ايره لي سورولن بو مدعالارين حياتا كنجيريلديني تصديقله ين غربي برلين ده نشر اولان " واره ايت " روزنامه سي يازيردي كي ، دئموكراتيگ قورولوش كهنه دولت دستگاهيني لغو انديب، اونون يئرینده ايران آذربايجاني نين بوتون شهر و ماحاللاريندا دئموكراتيگ حاكميت اورقانلاريني ياراتدي. يئني تورپاق اصلاحاتي كنجيريلدي. اون ايللرله قان ايچن جلاد شاه رضا خان و اونون جنگاور اوغلي محمد رضا شاه پهروي طرفيندن اسارت آلتيندا قالميش و تايدالانميش آذربايجان ديلي و اونون مدنيتي آزاد انديلىب برپا اولوندى. قيسا بير مدته چوخ مترقي شاعيرلر و يازيچيلار مدنيت عالمينده اوز لايقلي يئرلريني تاپديلار. اونلار اوز اثرلري ايله دئموكراتيگ قورولوش و اونون مقصديني مدافعه ائتميش و خالقا چاتديرميشلار.

ایران مدنیتی تاریخینده بیرینجی دفعه اولاراق ایران آذربایجانی نین پایتختی تبریز شهرینده دارالفنون تشکیل اولوندی . همین دارالفنون آذربایجان دئمؤکرات حکومتی طرفیندن بوراخیلیمیش بودجه نین اوچده بیر حصّه سی کهنه شاه رژیمي نین مدنی ایشلر اوچون بوتون ایران آذربایجانینا آبیردیغی وسایطدن قات- قات آرتیق ایدی.

" وارهائیت" روزنامه سی علاوه اندیرکی، زحمتکشلر اوچون اجتماعی بیمه قانونلاری و آیری مترقی قانونلار اعلان اندیلدی {31}.

" رزم" روزنامه سی ایسه یازیردی کی، آذربایجان خالقی ایلر بوی تحقیر اندیجی اسارته دؤزندن سؤنرا نهایت ، فاشیزمین سقوط انتمه سیندن و ایرانین دیکتاتورلوق رژیمي نین سارسیلما سیندان استفاده ائده رک 1324- جی ایلین آذرایي نین 21- ده قیام ائتدی. بو غالبی قیامین نتیجه سینده آذربایجاندا خائن و چوروموش تهران حاکمیتی بیخیلیدی و اونون خرابه لری اوزه رینده زحمتکشلرین حاکمیتی قورولدی {32}.

" رزم" روزنامه سینین ملی حکومتی زحمتکشلرین حکومتی آدلاندير ماسی مسئله سی، بوراداجا بیر خاطره یازیدان قیسا بیر چیخاریش وئرمه یه اساس یارادیر. خاطره یازی 21 آذر حرکاتی نین اشتراکچیسی

ع. هدایت نژادین قلمینه مخصوص دور. بو خاطره یازی بئله باشلاییر: 21 آذر نهضتیندن بیر نچه گون کنچمیشدی. تبریز شهرینده بویوک جانلانما و هیجان واریدی . سحر واختی من ، 8- جی ناحیه نین قاپیسیندان چیخان کیمی بیر نفر جوان اوغلان منه یاخینلاشاراق :- سالام فدائی قارداش!- دئدی.

او، قاراداغين ماواسخان ماحالي نين كندليلريندن اولان محمد ايدي. فرقه طرفيندن اولنلارين كندينه فدائي يازماغا هله نماينده گونده ريلمه دي يي اوچون او، اوزي فدائي اولماقدان اوتري شهره گلميشدي. انجاق محمد تك دئييلدي. فدائي اولماق اوچون اونونلا كنددن گلنلر چوخ ايدي. محمد اولنلارين هاميسي نين طرفيندن دانيشاراق:- بيز هاميميز كونوللي اولاراق ملي حكومتين فدائيسي اولماق اوچون شهره گلميشيك!

- دندي. بو كندليلر شهرده هنج بير يئري تانيماديقلارينا گوره فدائي يازيلماق اوچون مندن كؤمك ايسته ديلر. من اولنلاري دژبانا آپارديم.

علي اكبر هدايت نژاد خاطره يازيسيني بئله داوام ائدير: بو حادثه دن بير نئجه گون كئچميشدي. آذربايجانين بعضي ماحاللاريندا اولدوغى كيمي، قارا داغدا دا فئوداللار باش قالديرميشديلار. قارا داغا، عبدالله خانلا ووروشماق اوچون تيريزدن فدائي گونده ريليردي.

آزادليق اوغروندا قوردوقلاري خوشبخت حياتي مدافعه ائتمه يه گندن بو فدائي دسته سي نين اؤن سيراسيندا دوران بير گنج منيم نظريمي اوزونه جلب ائتدي. گنج اوغلان محمد ايدي. او، اوز يولداشلاري ايله برابر، دؤغما وطني نين آزادليغيني بوغماغا چالیشان فئوداللارلا ووروشماغا گنديردى{33}.

ملي حكومت قورولدوقدان سؤنرا تيريزه گلن نماينده هيئتلىرىندن بيرينه داخيل اولان ابوالحسن عميدي نوري يازيركى، من تيريز شهرينه چاتان كيمي ايلك باخيشدا مركزي دولتين آذربايجانا ياخشى باخمادىغيني مشاهده ائتديكده، تيريز اهالييسينين ايرانا نسبت ملي احساساتيني گوردوكده، كئچميشده بعضي دولت مأمورلاري نين

كۆبود رقتاريني و اھالينين اورھ يي نين يارالانديغيني اشيتيدكده
اعتراف انديب دنديم كي، آذربايجان مركزين ظولمكارليغينا قارشى
عصيان اتتمه يه حاقليدير.

عميدي نوري باشقا بيرستادي بئله وئريير: دئمؤكراتلارين منتظم
قوشون دسته لري، فدائي لري اللرينده سيلاح حربى مارش
حاليندا، "ستار خان" يا " آذربايجان" سؤزى ايله قورتاران سرود
اوخويورديلار. هم بو حصه لرين، و هم ده بونلارين آردينجا
حرکت ائدن يئني يئتمه لرين سيمالاريندا اولان شادليق و غرور
علامتلي چوخ هيچانلانديريجي ايدي. بيز بونى اوز
گوزوموزله گورديك.

او، تبريزدن باشقا آذربايجانين ديگر شهرلريندن- او جمله دن خوي
شهريندن بئله صحبت آچير: خوي شهرينين روشنفرلرينين
صحبتيندن معلوم اولوردى كي ، 25 ايل تمام بو شهرين
خيابانلارينا ال وورولماميش ، آنجاق آذربايجان دئمؤكرات فرقه
سي نين رهبرليك انتدي يي بلديه اداره سي اونون كوچه لريني
دوزلتديرمك، آرخ لار چكديرمكله مشغولدور. كنجميشده كوچه لره
آغاج اكديريب، ايندي يئنه ده اكديرمكده دير. ايكي آي دير كي،
خوي شهري نين نظميه خيابانيندا 800-700 نفر تاماشاچي توتان
بير تياترسالوني ايشه سالنميشدي {34}.

" رهبر " روزنامه سي ايسه بئله يازيردي: تبريز راديو ايستگاهي
نين تاسيسي خبري و ايران آذربايجانينين قدرت مركزيندن خبرلر و
موسيقي وئرليشلري نين ياييلماسي اونى گؤسته ريركي ، ايران
آذربايجانيندا دورغونلوق و گئريلي بين يئرني ياشايش و غلبه يه
دوغري ياريش توتوموشدى. بو مسئله ني قهرمان آذربايجان خالقينا
قارشى تهمت اتانلارا چاتديرماق لازيمدير. ياريمچيق قالميش بير

اۇپرانى نىچە ايللردن سۇنرا دوزە لىدىب باشا چاتدىرا بىلمە ين تهران، آذربايجانين نىچە بىر سرعتلە اۇزوني احيا ائتمە يە دۇغرى ايره ليله دي يىني گۇرمە لىدىر. بو ايره ليله مە و او دورغونلۇغون سىببى اۇدوركى، تىبرىزىن قدرتي حاضردا ملتە آرخالانىشىدىر {35}.

آيت الله عبدالله مجتهدى، 26 آذر 1324- جى ايل، دوشنبه گونى اوچون يازىركى، بىر آى سون حادثه لرله باغلى، شهرده عادى وضعیت چتىن اولموشدى. شنبه گونوندىن امنىت يارانمىشىدىر. دىمك اولاركى، 1320-جى ايلين شهرىورغانيله سىندن بو طرفه بو امنىت تايى- برابرى اولمامىشىدى {36}.

آذربايجان ملي حكومتي، خالقين اوز الي ايله ياراندىغينا گوره، اونون اجتماعي، سياسي داباغى دا خالق كوتله لري ايدى.

" آذربايجان ملي حكومتي آذربايجان خالقي نين كومه يي ايله بىر ايل عرضينده خارق العاده ايشلر گوردى. طبعي دىركى، ملي حكومتين و خالقين خلاقه قدرتي نين گوردوبى ايشلر بونلارلا اولچولمز. او، آذربايجان ملتينه آزاد ياشاماق، ملي آزادلىق يولوني اويرتدي. و اونون لذتيني آنلاندى" {37}. " بو نهضت بىر طرفدن مشروطه نهضتي و شىخ محمد خياباني قيامي نين آردى و ديگر طرفدن قىزىلباشلار و دونبه لي لر حرکاتى نين داوامى ايدى. بو نهضتي درك ائتمكدن اوتري آذربايجانين سون 400 ايللىك تاريخيني ورقله مك لازىمدىر" {38}...

آذربايجانين فخراندىله سى افتخارلى تاريخى مقاملاريني ياد اندركن بىر چوخ شاهىدى اولمادىغىمىز اولايلا باشقا- باشقا واسطه لر فونوندا تظاهر اندىر. تاريخين اوزى، سياست و ادبيات ايسه او واسطه لردن نمونه لردىر. بو معنادا دىمك اولاركى، تاريخده و

سياست ده ديل نه قدر قوري و رسمي دبرسه، ادبيات ديلي خالقين معنوياتينا، عادت - عنعنه سينه، معيشه تينه ، اونون وارليغينا اساسلانديغينا گوره مونس دير، صميمي دير و دوغمادير. تاريخ و سياست اوز يئرينده ، ادبيات دنياميزين بير قولوني تشكيل اندن خاطره لر، شاهدي اولماديغيميز بير چوخ حادثه لردن، واقعه لردن خبر وئرير. هاتسي تاريخي اولايدان خاطره چوخ يازيليرسا، كنجميشده قالميش همن تاريخى حادثه تدقيقاتدا اوز يئريني داها دوزگون و آيدين تثبيت انتميش اولور. آخي تاريخي حادثه لرين فونوندا جريان اندن اولايلار، اشتراكچيسي اولانلارين خاطره لرينده داها دقيق اوز عكسيني تاپير.

بو باخيمدان ملي حكومتين موقفيتلي گونلريني تصوير اندن خاطره لر سيراسيندا خالق شاعيري بالاش آذراوغي نين قلمه آديغي بير خاطره يازيني بوراداجا گه تيرمك، او دؤورون رئالليغيني گؤستمك باخيميدان يئرینه دوشر. خالق شاعيري بالاش آذراوغي خاطره يازيسيني بئله قلمه آليز: 1946- جي ايلين يايي ايدي. اردبيله ايديم. تبريز شهريندن تقي شاهين نين امضاسي ايله تنلگرام آلديم. تقي شاهين باش وزير، آقاي پيشه وري نين كاتبي ايدي. مني تعجيلي تبريزه چاغيريرديلار. مسئله نين نه ايله علاقه دار اولماسيني اويرنمك اوچون تبريزده اولجه " آذربايجان " قزئتئين رئاكسياسينا، مدينه گولگونون يانينا گئتديم. مدينه قزئتئين مخبري ايدي. اودا نه اوچون چاغريلديغيمي بيلميردي. اودوركي، بيرليكه باش وزيرلي يه، شاهينين يانينا گئتديك. شاهين، پيشه وري نين ايش اوتاعي نين قاپيسيني بير آز آراياندان ، گوردوك كي ، پيشه وري يازي ميزي نين آرخاسيندا باشيني قوللاري اوستونه قۇيوب ياتيب.

شاهين دندي كي، سون آيلار گونلرله انوه گنتمه بيب، سحره قدر
ايشله بير و بعضا ده آنجاق بئله جه مورگوله بير.
بيز، گوزله مه لي اولدوق. چوخ واخت چكمه دي كي، اوتاغين
قاييسي آچيلدي، پيشه وري بيزي كابينته دئييل، حه يطه دعوت
انتدي.

آراوغي يازيركي، اردبيله كي وضعيت حاقيندا سوروشاندان
سونرا، او دندي: ايكي گوندن سونرا سن، اسماعيل شمس و
ميلاني تهرا، ايران يازيچيلاري نين بيرينجي قورولتاينا گنتمه
لي سي نيز. ايرانين بوتون ايلتلري نين اشتراك انتدي يي
قورولتايدا اونودمايين كي، سيز آذربايجان ادبياتيني تمثيل انديرسي
نيز. آذربايجان ادبياتي نين بوتون عصرلرده شرق ده يوكسك
مؤوقعي اولموشدور؛ اوزونوزى اولنلارين وارثي كيمي آپارين.

خالق شاعيري بالاش آراوغي يازيركي، تهراندا قورولتاي
نماينده لري اوچون مشهور نادري مهمانخانا سيني آييرميشديلار. و
علاوه انديركي، قورولتاي نؤوبه ايله ايرانين گوركملی ادبيات
شناس و شاعيرلري صدرليك انديردي. آذربايجاندا گل ميش نماينده
هيئتي نين نؤوبه سي قورولتاين ايکينجي گوني ايدي. اودوركي،
بير گون قاباق قورولتاين مسئوللاريندان كريم كشاورز بيزه
خيردارليق اندنده من اونا دنديم كي، شعرلريمي آنا ديلينده يازيرام،
آنا ديلينده ده اوخوياجام. بو سوزدن سونرا كريم كشاورز تعجبيله
اوزومه باخيب دندي:- آقاي آراوغي، قورولتاي آخيرا قدر ايرانين
رسمي دولت ديلي اولان فارس ديلينده گنده جك.

چوخ جدي شه كيلده دئييلن بو سوزلردن اينجيه جه ييمي
باشا دوشوب، تنز و ملايم شكيل ده علاوه انتدي: ايراندا اولندان
چوخ ملت ياشاير؛ هاميسي دا قورولتاي نماينده گونده ريب، اگر هر

مَلْتين شاعيري اوز آنا ديلينده چيخيش ائتسه، فيكير اندين كي، نه
وضعت آينار؟

من دنديم: يعقين اۇنلار فارس ديليني ياخشى بيلير. شعرلريني ده
فارسجا اۇخوياجاقلار. من ايسه چوخ تأسف كي، گۇزه ل فارس
ديليني ياخشى بيلميره م. بير ده من قورولتاي آذربايجان ادبياتي نين
نماينده سي كيمي گلميشم. اگر ممكن دنبيلسه ، صاباح قايديب
گنده رم .

منيم بو سۇزلريمدن سۇنرا كشاورز دندي كي، اجازه وئرين گنديب
مصلحتله شيم . من حس انتديم كي، سۇزلريم اۇنا تاثير انديب. آخي
ملي حكومتين تزه تشكيلي، آذربايجاندا انقلابين هاواسي نين هله
سۇيوماديغي واختدا آذربايجان نماينده سي نين قورولتايي ترك
ائتمه سي يقين يوخاريلاردا سۇز- صحبتته سبب اولاي بيلردى...
كريم كشاورز تزه بير تكليفله قايديب گلدى: - آقاي آراوغلې ،
سيز شعرينيزي آذربايجان ديلينده اۇخويورسونوز، آقاي اسماعيل
شمس اۇنون مضمونونى فارس ديلينده دانيشير؛ راضيلاشديق.
قورولتايين ايكنيجي گونونه صدرليك ائدن آقاي ملك الشعرا بهار
ايدى. صدر منه سۇز وئردى . چيخيب مشهور مشروطه قهرمانى
ستارخانا حصر انتدى ييم شعريمي اۇخودوم. ستارخانين آدى گلنده
دينله بييجي لرين گورولتولي آقيشلاري ائشيدىلدى. بو آقيشلار مني
اوره كلنديردى، شعري داها دا حرارتله اۇخوماغا باشلاديم؛ شعرين
هر بندي قورتاراندا آقيشلار تكرار اولونوردى. من تريبونادان
دوشنده صدر بهار، آياغا قالخيب مني قوجاقلادى. قورولتايين
نشاني " فردوسي" منداليني ياخاما تاخا- تاخا منه دندي :- مندن آقاي
پيشه وري يه سالام سۇيله بين؛ من داخيلن دئموكرات ادامام و
سيزين حركاتا مثبت مناسبت بسله بيره م.

آذراوغلى يازيركي، تنفس زاماني قورولتاي اشتراكچيلاريندان بويوك بير دسته مني آرايا آلدې. كيمي مني ملي حكومتين تشكىلبنه گوره، كيمي ده شعريمه گوره تبريك انديردي. ان ماراقليسي بو ايدي كي، تبريك اندنلرين ايچينده كريم كشاورز ده وار ايدي. اودا شعريمه گوره مني ياري توركجه، ياري فارسجا تبريك اتتدي.

بالاش آذراوغلى تبريزه قاييداندان سونرا، تبريزده كي " مدني رابطه جمعيتي" - نين گولستان باغينداكي، سالونوندا قورولتايلار باغلى يازير كي، ييغينجاغين سونوندا چيخيش اندن آقاي پيشه وري قورولتاي حاقيندا بعضي ملاحظه لريني سويله يندن سونرا دندې:-

آقاي آذراوغلى چوخ ياخشى انديب قورولتاي دا آنا ديلينده چيخيش انديب. بيز هامى يا چاتديرمالي بيق كي، آذربايجان ديلي بيزيم هم آنا ديليميز، هم ده رسمي دولت ديليميزدير {39}.

ملى حكومت دؤوريندن اولان بو وياخود بونا بنزر ديگر يازيلان خاطره لر بونى گوسته رير كي، آذربايجان خالقي باشا دوشموشدى كي، اونلارين منافعي ايله علاقه داراولان تدبيرلر آنجاق ملي حكومتين ياشاماسي ايله حياتا كنجيريله بيلر. " سياسي حاكميته چاتميش آذربايجان خالقي اوز اقتصادياتيني و مدنيتيني دئموكراتيك اساسلار اوزه رينده قورماغا و انكشاف انتديرمه يه باشلاميشدير.

اولكه ده خالقين اوز الي ايله ياراديلميش ملي دئموكراتيك قورولوش گننيش خالق کوتله لري نين اراده و منافعيني تمثيل انتمكله برابر ياخين و اورتا شرق خالقلاري تاريخينده علامتدار حادثه اولموش، ايستر ايران داخيلينده، ايسترسه ده قونشى اولكه لرده گندن خالق حركاتي نين سونرا كي، انكشافيندا مثبت تاثير انديجي رول اويناميشدير" {40}.

" 1325- جي ايلده پاریس ده نشر اولان " لوموند" روزنامه سي نین او زامان عراقا حصر ائتدي يي بير مقاله سینده آذربایجان نهضتي نین شرقه تأثیریندن دانیشارکن یازمیشدی : ایران آذربایجانی نین حادثه سي و بو ولایت ده بیرانقلابی نهضتین وجودا کلمه سي اورتا شرقده، خصوصي ايله عراقدا چوخ درین عکس العمل وصولا گه تیرمیشدیر. عراق اولکه سینده چوخ شدتلی سنزور اولماسینا باخمایاراق بو خبر ایلدیریم سرعتی ايله یاییلمیشدیر. ظولم و فشار آلتیندا یاشایان ایران خالقی دا بوتون اورتا شرقین اهالیسی کیمی آذربایجان نهضتینی اورتا شرقه نجات وئرن بیر نهضت آدلاندیرمیشلار. بو، 1325- جي ایلده آذربایجان نهضتی نین اورتا شرقده اویاتدیغی انقلابی احوال- روحیه نین اورویا اولکه لریندن انشیدیلن عکس صداسی ایدي {41}. ایران داخلینده کی مناسبتلره گلدیکده " آذربایجان حادثه لریندن روحلانا بوتون مترقی قوه لر بویوک شهرلرده ، قصبه و کندلرده میتینگلر و بیغینجاقلار کنچیرمیش، بو خالق حرکاتی نین مدافعه سینه قالمیشلار. او زامان آذربایجان دئمؤکرات فرقه سي نین ، ملی حکومتین و ملی مجلسین آدینا مملکتین مختلف یئرلریندن کلی مقداردا مکتوبلار و تنلگرافلار گونده ریلیمیشدی . بوتون بو مکتوبلارین و تنلگرافلارین هامیسیندا آذربایجان خالقی نین استبداد و سلطنت رژیمي اوزه رینده کی، تاریخی غلبه سي آلفیشلانماقلا یاناشی، نهضتین ایره لی سوردویی طلبلر قیزغین صورتده مدافعه اولونوردی. بو جهتن لاهیجان اهالیسی نین ایران دولتینه و ملی شورا مجلسینه گؤندردي يي تنلگرام، خصوصي ايله سسیستان کندلیلری نین" رهبر" روزنامه سینده چاپ ائدیلمیش تنلگرامی اولدوقجا ماراقلی دیر.

لاهیجان آزادیخواه‌لاری مجلس شورای ملی دن و دولتدن طلب اندریدیلرکی، آذربایجانلیلارین مشروطیت اصولونا اویغون اولاراق ایره لی سوردوکلری، قانونی طلبلری تنزلیکه قبول اندیلسین. سیستان زحمتکنش‌لری مطبوعاتا گوندردی بی هیجانلی تنلگرامدا : - بودور، بیزیم غمگین و سولغونلاشمیش بدنلریمیز شمالدان اسن آزادلیق نسیمیندن حرکتی گلیمش‌دیر؛- دنمکه آذربایجان خالقی نین ملی آزادلیق حرکتینی صمیمیتله آقیشلامیش و مرتجع‌لرین اسارت و طولموندن آزاد اولماق اوچون بو ایشی ان دوزگون واسطه کیمی قیمت‌لندیرمیش لر" {42}.

" 21 آذر حرکتی اوزوندن اول کی حرکت‌لارین بیر نوع یئکونی و مقصدلری نین عملده اجراچیسی اولدی . او زامان حرکت وئریجی محرکلرین 50 فایزی تکجه تهراندا اولدوغی حالدا، بوتون آذربایجاندا فقط بیر فایزی یئرله شیردی. حال بو کی، بوتون ایران اهالیسی نین اوچده بیریندن چوخی آذربایجاندا ایدی. ایراندا او زامان موجود اولان 69 توخوجی کارخاناسی نین فقط اوچی ، 30 تریکوتاژ کارخانادان ایکیسی ، 8 قند کارخاناسیدان بیر ی آذربایجاندا ایدی. البته ، بو کیمی مثالارین ساینی ایسته نیلن قدر آرتیرماق اولار. بئله کی ، 8 کونسرو کارخاناسی، 9 بیتگی یاغی تولید ائدن کارخانا ، 20 پامبیک تمیزلمه و باشقا کارخانالارین آذربایجاندا نمونه اوچون بیر ی ده یوخ ایدی. بیر سیرا محصول تولید ائدن ساحه لرین هنج بیر سبب اولمادان فعالیتلری دایاندیریلیردی. 120- دن چوخ بویوک و کیچیک یونگول صنایع موسسه لرینین باغلانماسی نتیجه سینده آذربایجاندا 20 مینه قدر کارگر ایشسیز لر سیراسینا قوشولموشدی. آذربایجانا اوزونون دوشمنی کیمی باخان ایران حاکمه هیئت ی اولکه نین انکشافینا هر

جهتدن مانعچېليك توره دېردي. آذربايجاندا ماشينلي توليد ساحه سي
يۇخ درجه سينده ايدي. آذربايجان، اوشاق اولومونه گوره ان ايره لي
ده گندن اولكه لردن ايدي. ائله بئله بير ائل مثالي دا بورادان ميدانا
گلميشدي كي، دئبيرديلر:- **كندلي يازدا جاتينا آند ايچدي يي**
اوشاغينين پاييزدا قيرينه آند ايچير.

سيد جعفر پيشه وري نين سوزى ايله دئسك، پهروي اوزونون
جاهلانه سياستي نتيجه سينده مملكته بويوك ضرر ووردوغى حالدا
آذربايجاني تاممي ايله آياقدان ساليب، خالقين ياشايش واسطه لريني
تاممي ايله محو انديب اورتادان قالدېردي.

ملي حكومت بئله بير غير عادي شرايطده اقتصادي و سياسي گنري
لييه خاتمه وئرمكله قيسا مدت عرضينده آذربايجاندا بوتون ايران
اوچون نمونه اولاي بيلن اقتصادي، اجتماعي و مدني ترقييه نائل
اولماق مقصدي ايله بير سيرا تدبيرلرين حياتا كنجيريلمه سيني مهم
وظيفه كيمي قارشيا قويدى و گننئيش خالق كوتله سينين اكثر طبقه
لريني همين تدبيرلرين اجراسينا جلب انندي" {43}.

حركاتين رهبري سيدجعفر پيشه وري هله ملي حكومتدن اول كي
دورلره اشاره انده رك دئبيردي: آذربايجان خالقينا معارف بودجه
سيندن وئريلن پول ادام باشينا تقسيم انديلرسه اونى گوسته رن بير
واحد تاپماق اولماز. من اونى كبريته تدبير اننديم. نتيجه بو چيخدي
كي، هر بير نفره بير كبريت چؤپوندن آز پاي دوشور {44}. بو
وضعيتين مقابلينده " ملي حكومت شاهليق رژيمي نين اون ايللرله
حياتا كنجيره بيلمه دي يي ايشلري بير نچه آيين ايجه ريسينده
حياتا كنجيردي.

1325- جي ايلين دي آيي نين 24- دن 28- نه قدر 213 شهر،
قصبه، محال و بلوكلاردا بلدييه انجمنلري ، بهمنين 20- سي ايله

26- سي آراسيندا 10 ولايت، 51 ماحال، 151 بلوك و كند انجمنلري سۇچە رك ايشە باشلايدىلار. بوتون بو انجمنلردە 38 مین نفر آدم اشتراك اندىردىلر. 120- دن چۇخ ارتجاع طرفيندن باغلانمىش يونگول صنايع مؤسسە لرینين يئني دن ايشە سالينماسينا و بورادا 20 مین نفر ايشىسىزین ايشلە تامين اولونماسي حياتا كنجيريلدي {45}.

بو اولايلارين بيرينه فاكت اولاراق استناد اتمك اولار. م. افخمي حياتا كنج بواصلحاتي خاصلاشديراراق اوزونون ياشاديغي ساراب شهري ايله باغلي بئله يازير: آذربايجاندا ملي حكومت قورولدوقدان سونرا سارابدا دا گننیش قوروجولوق ايشلرينه باشلاندي. خالق حاكميت اورقاني اولان ساراب ولايت انجمني بو قوروجولوق ايشينده بويوك رول اوينادي. ساراب شهرينده اولان اوغلان و قيز مکتبلري گننیشلندي. مکتب ياشينا چاتميش بوتون اوشاقلار همين مکتبلره جلب انديلدي. بوندان باشقا اهالي نين كومه يي ايله ساراب كندلرينين بير چوخوندا، او جمله دن اووغان، گؤدوش آباد، سرداها، هريس، جلدە باخان، آوارس، شيروانجيق، آغميان، كاروان، ميرە كي، ساري قايا و باشقا كندلرده مکتب بينالاري تيكيلدي و لازيمي وسايط له تجهيز اولوندى. اوشاقلار اوز آنا ديللرينده اۇخوماغا باشلايدىلار.

ساراب ولايتي نين دنمك اولاركي، بوتون كندلرينده، او جمله دن قالاجيق دا، صحرا دا، بيجندە، هريس دە، اسپستان دا، مانقوتاي، عسگرآباد و سايره كند لردە آخشام سواد كورسلاري تشكيل اولونموش دى. ساراب دا، رازليق دا، آغميان دا، اششوسان دا، ميهن دە و بير سيرا باشقا بويوك كندلرده كتابخانا و قرانتخانا تشكيل اولوندى. آز بير زاماندا بو قرانتخانالار ملي حكومتين

آيبرديغي بودجه ايله رونقلندي و اهالي نين وئردى يي كتابلارلا
زنگىلشدى.

ملى حكومت دۇورونده اهالييه صحيه خدمتي تشكيل اندىلدى . تئز
بىر زاماندا ساراب شەرىندە 25 تىختخوابلىق خستە خان ا، معالجه
خانا و داواخانا يارادىلدى . همين صحيه موسسه لرىندە حكيم لر،
پرستارلار و تحصيل آلمىش ماملار خالقا قوللوق اندىردىلر . بو
دۇورده سارابدا و كندلردە اوشاقلار طبي معاينه دن كىچىرىلدى و
خستە اولانلار يىن معالجه سى باشلاندى. ساراب ولايت انجمنى نين
تشبىتى و اهالي نين فعال اشتراكى نتيجه سىندە سايىن گە دى يى
ايله بۇستان آباد كندى آراسىنداكى 100 كيلومتر دن آرتىق شوسه
يول تعمير اندىلدى و گىنىش لندىرىلدى. بوندان باشقا ساراب شەرى
ايله بىر چۇخ كندلر، اوجملە دن اردھا، جلدە باخان، مىرە كى و
بىر چۇخ باشقا كندلر آراسىندا كى، يۇللار تعمير اندىلدى و بىر
سيرا كندلر آراسىندا يۇللار سالىندى.

ملى حكومت دئم تۇرپاقلارى سو ايله و اهالىنى الكترىك ايشىغى ايله
تأمین اتمك مقصدى ايله تاجىار چايىنى مىرە كى كندى نين
ياخىنلىغىندا جلولاماق اوچون اۇردا سد و الكترىك ستاسيونى تىكمە
سىنىن مقدماتى ايشلرىنە باشلادى.

ملى حكومت دۇورونە قدر سارابدا الكترىك ايشىغى يۇخ ايدى .
اهالى آنجاق نفت ايله يانان لامپالاردان استفاده اندىردى. شەرىن
خىابان و كوچه لرى تام قاراتلىق ايچىندە ايدى. حاكميت خالقين
الىنە كىچىندن سۇنرا ساراب ولايتى انجمنى بو چىتىلدى يى آرادان
قالدىرماق ساحه سىندە موافق تدبىر گۇردى. سارابدا كىچىك بىر
الكترىك ستاسيونى ايشە سالىندى.

سارابدا ياراديلان راديو شېكە سې واسطە سې ايلە اهالي ملي حكومتين تدبيرلري بارە دە خبرلري انشيدير و قوروجولوق ايشينده داها هوسلە چاليشيرديلار.

جاوانلارين قوۋە سيندن استفادە انده رك آز بير زاماندا سارابدا آكتورال دستە سې ياراندي. همين آكتورال دستە سې سارابدا و بير سيرا كندلرە نمايشلر وئرير، كنسرتلر تشكيل اندير و اهالييه مدني خدمت گۆستە ريرديلر. بو تدبيرلر اهالي طرفيندن بۆيوك رغبتلە قارشيلاندي و اهالي اۆز حسابينا آكتورال هيئتينه كۆمك انديردي. شهرده كتابخانا، قرائتخانا، سينما و تئاتر كلوبلاري تيكيلدي و استفادە يە حاضيرلاندي. بير سۆزلە ملي حكومت دؤورونده آذربايجانين باشقا ولايتلري كيمي سارابادا معارف، صحيه، آبادليق و سايره ايشلرە بۆيوك جانلانما عملە گلدي . و اهالي خالقا آرخالانان بير حكومتين نه كيمي خارقه لر ياراتماغا قادر اولدوغونى عملە گۆردى {46}.

دؤورون ديگر طرفدن تصويريني وئرمكنده سنديلي بير يازي بو جهتدن ماراقليدير. تهران حكومتي ايلە ملي حكومت آراسيندا گندن دانيشيقلار دؤورونه تصادف ائدن بو يازى ، آذربايجانين گۆركملي صنعتكارى ، عاشيق حسين جاوانين خاطرە يازيسي دير. او، بو خاطرە يازيني بئله باشلاير: قوام السلطنه نين بيرينجي معاوني مظفر فيروز باشدا اولماقلا تهراندان گلن سرهنكلر، سلطانلار ملي حكومتلە دانيشيق آپارماق اوچون تبريزده ايديلر. اولنارين گلنيسي مناسبتي ايلە تبريزده كي شير و خورشيد سالونوندا كنسرت تشكيل اولونموشدى . من ده اۆز عاشيق آنسامبولوملا همين كنسرتە دعوت اولموشدوم. سيدجعفر پيشه وري ايلە مظفر فيروز ياناشي اؤتورموشدى؛ - من:

بیر کیمسه دن قۇرخوموز بۇخ، هامیمیز بیر جان کیمی،
الده سیلاح دایانمیشیق بودور، نگهبان کیمی؛
آنا یوردی قۇروویوروق، ایگید ستارخان کیمی،
چونکی بیزه تربیه نی او مرد، قهرمان وئریب.

×××

ایندی بیزیم اولکه میزده سۇنسوز قدرتیمیز وار.
هر کیم بیزه کج باخارسا، اۇنا نفرتیمیز وار.
شرق ائلینه ایشیق سالان، ملی دولتیمیز وار.
وطن بیزی بو دولتین یۇلوندا قوبان وئریب.

×××

جاوان حسین، یاتما گیلن، گنجه- گوندوز یازگیلن؛
او قان ایچن جالادلارین مزارینی قازگیلن،
چینینده ساز، الده تفنگ، دشمن باشین ازگیلن.
وطنینی تعریف ائله، او، شرقه تکان وئریب.

شعیریمی اۇخودوم. کنسرت قورتاردیقدان سۇنرا سیدجعفر پیشه
وری منی یانینا چاغیریب سوروشدی:

- عاشیق حسین، سیز هارالی سینیز؟

بو سئوال گۆزله نیلمز اۇلسادا:

- قاراداغ ماحالی نین اوتی کندینده نم!- دئدیکه ، مظفر فیروز
تعجیبینی گیزله ده بیلمه دی:

- سیز جنوبی آذربایجانین اوتی کندیندن سینیز؟

- بلی، آقای مظفر فیروز.

سۇنرا او حیلّه گرجه سینّه گولومسه یه رک الیمی سیخیب:

- یاخشیی اۇخودوغونوز اوچون منتدارام! دندی.

ناظير معاوني نين حيله سيني آلت- اوست ائدن سيدجعفر پيشه وري مظفر فيروزا دئدي:

- سيز نه اوچون آذربايجانا اينانميرسينيز؟- بو تورپاقدا يوزلرله حسين كيمي اوغوللار ياشايبير. افسوسلار اولسون كي، سيز اونلارين ديليني لال، قولقلاريني كار، گوزلريني كوز انتميسينيز. ايندي ايسه اوزونوزه اينامينيز اولماديغي حالدا اوني عصيانچي، شورويلرين تيليغاتچيسي دئيه دامغالايبيرسينيز {47}.

شرقشناس عاليم اولو، سيدجعفر پيشه وري حاقيندا آمريكالي وليام دوقلاسين رايني فاكت اولراق تقديم اندير؛ دوقلاس يازير: پيشه وري ايراندان ايريلماق يوخ، آذربايجانين مختاريتي اوغروندا چيخيش انديردي. او، آذربايجاندا تۇپلانان مالياتين ان آزي ياريسي نين ايلتين احتياجلارينا صرف اولونماسيني طلب انديردي. او، ايسته بيردي كي، ايلت داها آرتيق درجه ده اوزوني اداره ائتمك حقوننا مالك اولسون و ملي مجلسده اوللرده اولدوغوندان آرتيق نماينده يه مالك اولسون {48}. سوونتلر بيرلي بي نين BMT- ده كي نماينده هيئتي نين باشچيسي قروميكو ايسه اوراداجا آذربايجان ملي حكومتي ايله باغلي چيخيش انده رك دئميشدي: گونئي آذربايجانيندا باش وئرن حادثه لري ايران طرفي بورادا سوونت قوشونلاري نين اولماسي ايله علاقه لنديرير. انجاق اورادا باشلانميش حادثه لر ايران خالقلاري نين، ايران دولتي داخيلينده ملي مختاريتنه جان آتماغي نين تظاهري دير {49}.

بو مناسبتلرين فؤقونده داياتان بير فاكتي بورادا قيد ائتمك يئرینه دوشر. 1946- جي ايلين يانوار آيي نين 28- ده، ملي حكومتين باشچيسي سيدجعفر پيشه ورينين BMT باش آسامبلياسينا مراجعتي اولان همن فاكت بئله تقديم اولموشدى:

مراجعت

دنياتين ان قديم خالقلاريندان اولان آذربايجان خالقي اوزونون زنگين ملي تاريخينه مالكدير. عصرلرين كئشمه كئشىنده، او، اوز ملي ديليني، عادت- عنعنه لريني قۇرويوب ساخلايا بيلميشدير. ايران ظولمكارلاري آذربايجاني اوز حاكميتلري آلتينا آلاق، اونون ثروتيني آمانسىز جاسينا تالاديلار. نتيجه ده آذربايجانين چيچكله نن كند و شهرلري داغيلماق حدينه گليب چاتدي.

شؤنيسست بؤيوك دولتچيليك سياستي يورودن ايران حكمدارلاري آذربايجانلارين موجودلوغوني تامامي ايله انكارانتمه يه جهد گؤسته رير، اونلارين ديليني اليندن آماقدان، هر جور تحقيق انديجي عملردن چكىميرديلر.

بونا باخمايلاق آذربايجان خالقي بيرگون ده اولسون، اوز آزادليغي اوغروندا مبارزه سيني داياتديرمادي. آذربايجانلارين اوز ملي آزادليق لاري اوغروندا مبارزه سيني ان پارلاق نمونه سي ستارخان، باقرخان، شيخ محمد خياباني و باشقالارينين حرکاتلاريدير. بو جسور انسانلار مبارزه نين باشچيلاري، هم ده شهيدلري ايدى.

قائلي فاشيزمين اوزه رينده دنموكراتيك دولتلرين غلبه سي آذربايجان خالقي نين مبارزه سينه يئني تكان و نردى، يئني شرايط ياراتدى.

تهران حكومتي نين مقاومتينه باخمايلاق بو ايلين 21 آذرينده (12 دنكابر) آذربايجان خالقي نين عصرلردن بري آپارديغي مبارزه سي غلبه ايله باشا چاتدى. آتلانتيك خاريتاسينا اويغون اولاق ملي مجلسين، آذربايجان ملي حكومتي نين قورولماسي ايله نتيجه لندي.

آذربايجاندا ديموكراتىك اساسلاردا دايانان بىر مىلىي حوكومت قورولوب
و اوز فعالىتى بارە دە بوتون دنيايا مەلومات يايىب. 5 مىليونلوق
آذربايجان خالقي مىلىي دىلىي نىن ، تارىخىي نىن ، مدنىتىي نىن كۆمە يى
ايله اوزونون معاصر بىر خالق اولدوغونى درك انتدى . و بىردە ھىچ
واخت فارس طولمونون آلتىندا اينلە مە يە، فارس دىلىينىن ايراندا كى
باشقا خالقلارين دىللىرى اوزە رىندە آغالىقلارينا اجازە وئرمە يە
جكدىر. بو خالق بىر نىركىمىي اوز حىياتىنى مىلىي آزادلىغىنا و دولتىنە
قوربان وئرمە يە حاضردير.

يىنى، دىموكراتىك آذربايجان حوكومتى قىسا واخت عرضىندە
اجتماعىي، اقتصادىي، مدنىي ساحە لردە جدى دە بىشمە لر اندە
بىلىب، داخىلىي تحلوكة سىزلىك تام بر قرار اولوب. يىنى مىلىي
حكومتىن فعالىتىي ساىە سىندە عصرلرلە استىمار اولونان خالق عادىي
انسان شرايطدە ياشاماغا باشلايىب.

بونولادا او، اوز مىلىي دولتىنىي قوروماغا، اونى ادارە انتمە يە قادر
اولدوغونىي گۆستە رىر. آذربايجان خالقي نىن ارادە سىي ايله آتلاتتىك
خارىتاسىنا، يعنى بۆيوك دىموكراتىك دولتلىرىن وعدلىرىنە اويغون
اولاراق قورولان آذربايجان مىلىي حوكومتىي آرتىق دانىلماز فاكىدىر.

BMT باش آسسامبلىياسىنا مارجعتىي ايله، آذربايجان خالقي خواهش
اندىركى ، آذربايجان مىلىي حوكومتىي نىن موجودلوغى فاكىتى تانىسىن
و كىناردان مداخلە اولمادان ، اونا اوز طالعىنىن اوزى طرفىندىن
معىنلىشىدىرىلمە سىنە تامينات وئرىلىسىن {50}.

مىلىي حوكومتىن باش ناظىرىي سىيد جعفر بىشه ورىي نىن BMT- يە
مارجعتىنىن داخىلىي وارىانتىنىي گۆستە رن بىر خاطرە يازىنىي

بوردا گه تيرمكله مسئله نين داها دا آيدينلاشماسينا شرايط يارانمسي
اينانجيني ايره لي سورمك اولار.

ق. جاويد بو خاطره يازيني بئله قلمه آير: 1946- جي ايلين مارت
آيندا آمريكا كونسولخاناسينين ايشچيسي و ترجمه چي وظيفه سينده
ايشله ين آصف منه زنگ ووروب، آمريكا كونسولونون باش وزير
پيشه وري ايله گوروشمه سينه اجازه ايسته دي...
كونسولون جاوابيني آقاي پيشه وري يه يئتيرديكده:
- بويورسونلار!- دئيه، جاواب وئردى.

بير نچه دقيقه دن سونرا كونسول گلدى. پيشه وري كونسولي قبول
انئدى. كونسول اوز مترجمي آصفه باشا دوشمه دي بيم ديلده نه
ايسه دئدى.

- مترجم: جناب كونسول حضرتلري سوال انتمه يه اجازه ايسته
بير- دئديكده، آقاي پيشه وري ساكت بير طرزده بئنه ده :
- بويورسونلار.- دئدى.

س- آذربايجانين ايران داخيلينده قالماسينا نچه باخيرسينيز؟
- 1324- جي ايلين 12 شهر يورينده آذربايجان دنمؤكرات فرقه
سي نين نشر انئدى بي مراجعتنامه سينده دئييليركي، آذربايجان
ايران سرحدلري داخيلينده اولماقلا اوزوني اداره ائتمك مقصدي ايله
مختاريت وئريلمه سيني طلب اندير. سونرا 1324- جي ايلين آبان
آيي نين 29- دا تشكيل تاپميش آذربايجان خالق كوئقره سي)
موسسلر مجلسي) طرفيندن قبول انديلن بياننامه ده يازيلميشديركي،
ايران دولتي داخيلينده آذربايجانا ملي مختاريت وئريلمه لي دير؛
داها سونرا آذربايجان ملي دولتي اوز اعلاميه سينده آچيق بيلديردي
كي، آذربايجان ملي دولتي ايرانين مستقبلي بيني و تمامي بيني حفظ
انده جكدير.

آذربايجان ملي حكومتي گۆسته ريلن پرنسيپلاري مدافعه ائتمكله اونا لايقينجه عمل اندير. اوني دا قيد ائتمه لي يم كي، بياننامه لر واختيندا ايران دولتينه ، ايراندا كي بؤيوك دولترين سفارتخانالارينا گونده ريلميشدير؛ امينم كي، جناب كونسول بوندان خبرسيز دئييلدير. كونسول جاوابدان راضي قالديغيني بيلديريب، ايكنجي سئواليني وئردى:

- ايران دولتي ايله آمريكا دولتلري آراسيندا تجارت سازشي نين اولماسي يعقبن كي، باش وزير جنابلارينا معلومدور. بو سازش اساسيندا آمريكا ماللاري تهراندا مانعه سيز و آزاد صورتده ساتيلير. ملي حكومت طرفيندن آمريكا ماللاري نين آذربايجاندا ساتيلماسينا مانعه چيليك توره ديلمه سي دؤغرودورمي؟

- آذربايجان ملي حكومتي خالقين مادي رفاه حالي نين، ساغلاملىق و صحتي نين دورمادان ياخشى لاشماسينا چاليشير. لاكين، طبي معايينه نين نتيجه سينده معلوم اولموشدوركي، آمريكا دولتي نين ايرانا و تهراندا آذربايجانا ساتيش اوچون گونده ردي يي تيكيلي كهنه آمريكا پالتارلاري مختلف خسته ليك ميكروبلارينين ياييلماسينا سبب اولموش دور. بونا گوره ده بيز آمريكادان گه تيريلن كهنه گنيم ماللاري نين تورتدي يي خسته ليكلرين قارشيسيني آماق مقصدي ايله آمريكانين كهنه ، كثيف پالتارلاري نين يانديريلماسينا گؤستريش وئرميشيك. ملي حكومت بو باره ده آل - وئرچيلره ده ين ضرري اوده يه جكدير. بيز آذربايجانين اقتصادي يوكسه ليشينه كؤمك انده بيلن و خالقين طلب انتدي يي ماللاري هر بير اولكه دن، او جمله دن آمريكادان دا آماغا حاضريق. اگر آمريكا دولتي ماشين اوادانليغي ، كند تصرفات ماشين لاري، صنايع ماللاري و ساير تخنيكي اثاثيه لري

بیزه ساتماق مئیلینده اۇلارسا بیز بونی ممنونیتله قبول ائده ریک {51}.

آذربایجاندا آپاریلان آپری - آپری اصلاحاتا مثبت مناسبتلرین مقابلینده بیر طرفدن تهران حکومتی نین سیلاحلی قوه لری نین تورتدی بی جنایتلر، دیگر طرفدن خالقین قانینا سوسامیش، اولکه دن قاچمیش قان ایچن ملکه دارلارین سیلاحلاندریلیمیش دسته لری هله ده آذربایجانا باسقیلار پیلانی چکمکن گئری اوتورمامیشدیلار. 1325- جی ایله ذوالفقاری یئنی دن باش قالدیرمیش، زنگانی توتماق فیکرینه دوشموشدی. غلام یحیی دانشیان یازیرکی، 1946- جی ایل یانوارین سونوندا ملی حکومت و فرقه نین تاپشیریغی ایله من بیر نچه افسر یولداشلا زنگانا گئتدیم. مرتضوی نی اوزومه معاون معین انتمیشدیم. زنگاندا فدائی لریمیزین بیرینجی هیجومی خاتی کندینه اولدی. خاتی کندینی آزاد ائتمک اوغروندا دوشولر زامانی قیشین ان سویوق و چتین واختیندا رامتین بین باشچیلیق ائتدی بی میانا فدائی دسته لری دوشمین 180- 150 کیلومتر آرخاسینی توتموشدی. دوشمن اوزه رینه عمومی هیجوم باشلاندى. فدائی لرین قهرمانجاسینا ووروشماسی نتیجه سینده دوشمن خاتی کندیندن قالدیریلاراق قاچاغا سالیندی.

ذولفقارینین و سرهنگ بایندورون دسته سیندن 150 نفر اسپر توتولدی. اسپرلرین ایچه ریسینده 30 نفر ایران سربازی واریدی. فدائی لردن ایسه 14 نفر اولدی، 32 نفر یارالاندى و 5 نفرین آیاغینی سویوق آپاردی.

1946- جی ایل مارتین آخیرلاریندا کره سف طرفدن مشهور ارتجایی و قولدور باشچیلاریندان محمدحسن خان، اسلحه دارباشی و یمینی آذربایجانا هیجوم ائتدیلر. مرنده فدائی دسته لری

بۈيۈك قهرمانلىق گۈستە رە رك دوشمىنى مغلوب ائتدیلر. فدائى لرین قهرمانلىقلا ووروشما سی نتیجە سیندە آذربایجان خالق دوشمنلریندن تمیزلندی {52}.

بونونلا دا آذربایجان ملی حکومتی نین اصلاحات پروقرامی نین حیاتا کئچیریلمه سی داها جدی و داها گئنیش وسعت آلدی. بو اصلاحاتین معین قسیمی سادالانسادا، اۇنلارین هر تىك- تکی حاقیندا اطرافلی معلومات الدهه ائتمک، خالقین آمال - آرزولاریندان دۇغان تدبیرلرله باغلی فیکرلر ایره لی سورمک ، شېهه سیزکی ، کۈلگه ده قالان اولایلاری ایشیقلا ندیر اچاقدیر.

آذربایجان ملی حکومتی نین آز بیر زاماندا حیاتا کئچیردی یی بۈيۈك اصلاحاتین تأثیرى، تکجه ایراندا دئیل، یاخین و اورتا شرق اولکه لرینده ده اوزونون مثبت تأثیرینی گۈستر میشدی. سببسیز دئیلدی کی، بین الخالق همکارلار اتفاقلاری فئدراسیونون ایرانا گلن نماینده هیئتی نین باش کاتیبی لویی سایان او دۈورده آذربایجاندا اولموش، تیریزین طیاره میدانیندا قارشیلانارکن نطق سۈیله میشدی. لویی سایان اوز چیخیشیندا دئمیشدی: من بین الخالق همکارلار اتفاقلاری فئدراسیونون صمیمی تیریکلرینی سیزه، اوز دلاورانه عصیانیه ایله اسارت زنجیر لرینی قیرانلارا چاتدیریرام. من سیزین دئموکراتیک حرکتی سالاملاییرام. سیزین یاراتدیغینیز دئموکراتیا ایران ملتی اوچون بۈيۈك سرمشقدیر. من امید اندیره م کی، آذربایجان دئموکراتیاسی بوتون ایرانا یاییلسین {53}.

بین الخالق همکارلار اتفاقلاری فئدراسیونون باش کاتیبی لویی سایانین استنادگاهی دا، ملتیمیزین درین دوشونجه لی رهبر خادیمی، ملی اوندیر سیدجعفر پیشه وری نین گونده مه گه تیردی یی دولتچیلی بیمیزین بریا سیندا معنا تاپمیشدی. بو دوشونجه ایسه

چۇخ عصرلي تاريخيميزه بو جمله لرله حك اولموشدى: آذربايجان
ملي حكومتي بير حقيقت دير. اونون دئمۇكراتيك اساسلار اوزره
قورولموش حكومت تشكىلاتي و ملي مجلسي اوزونون لياقت و
استعداديني دنيايا بيلديردي. اۇنى داها گنري قايتارماق اولماز!

ملی حکومتین پروقرامیندا اصلاحات تدبیرلری

آذربایجان اۆزی اۆز ایشلرینی
اداره ائتمه یه قادیردیر.
قوی مرتجعلر، آزادلیق و
دئموکراسی اصولی علییه
چالیشانلار اۆز حسابلارینی
دوشونسونلر و اۆز تکلیفلرینی
بیر دفعه قطعی صورتده
آنلا سینلار.

اولی و قدیم ملتیمیزین اوزاق عصرلردن بری داوام ائدن مبارزه سینده ، 21 آذر حرکاتی مضمون و قارشینا قوید و غی وظیفه لره گۆره خصوصی یئر توتور. بو حرکاتین نتیجه سی اولان آذربایجان ملی حکومتی آذربایجانین اقتصادی، اجتماعی و سیاسی حیاتیندا بؤیوک اصلاحاتین بانسی اولموشدور . او ایللردن نه قدر اوزاقلاشساق دا آذربایجان ملی حکومتی نین موجودلوقی هله ده شعورلار دا، آرزو لاردا، مبارزه و عمللرده یاشاماقدادیر.

آذربایجان ملی حکومتینین پروقرامی آذربایجانین بوتون محرومیتلرینه سون قویماق، توکنمز بیلمه یین ثروتلره مالک آذربایجانین ترقی سینده، انکشافینا گنیش شرایط یاراتماق، آزاد و خوشبخت گله جه بین بناسی نین اوزه بین قویماقدان عبارت اولموشدور.

ملی حکومتین یارانماسی ایله برابر معدنلر، منشه لر، کئچمیش استنمار چی دولته مخصوص اولان بانگ، ده میر یولی نقلیاتی،

صنایع مؤسسە لری خالقین اۆز الینه کئچیب، عموم خالق ملکیتینه چئوریلدی. یئنی دولت دستگاهی نین یارانماسی ملتیمیزین منافعینی اساس گۆتوره رک چوخ ساییلی اصلاحاتین اساسینی قويدی. خالق منافعینه خدمت گۆسته رن اورقانلار یارادیلدی. یئنی قانون وئریجی اورقانلار فعالیته باشلادی. خالق سیاسی حاکمیتی اۆز الینه آلاراق اۆلکه نین ترقی و انکشافینی تأمین ائتمه یه، اونون گلّه جه بیینی ساغلام تمللر اوزه رینده قورماغا سفربر اولدی.

حرکاتین رهبری ملی اؤندر سیدجعفر پیشه وری ملتیمیزین گونده مه گه تیردی یی دولت حاقیندا دئییردی: بیزیم حکومتیمیز خالق حکومتی دیر؛ اونا گۆره، اخلاق و رفتاریمیز خالقین سلیقه و عادت-عننه لرینه موافق اولمالی دیر {1}.

آذربایجاندا ایره لی سورولن بوتون اصلاحاتین باشلانیشی محض بو مفکوره دن دوغوشدی. حکومتین خالقا باغلیلیغی، خالقین تاریخینه، عادت-عننه سینه، شعورونا، دوشونجه سینه یاخین اولماسی شبهه سیزکی، خالق حاکمیتی سیستمینی گونده مه گه تیرمیشدی.

" بسوی آینده" روزنامه سی باش مقاله سینده یازیردی: نهضتین غلبه سی نتیجه سینده خالق کوتله لری سیاسی حاکمیتی مرکزی بروکراتیک اورقانلارین الیندن آلیب اۆز اللرینه گنچیردیکدن سونرا اونلارین قارشیسیندا یئنی بیر دؤور آچیلدی. سرعتله درین و اساسلی اصلاحات باشلاندى. تورپاق اصلاحاتی باشلاندى. خاننلرین مالکانه لری مصادره اندیلیب عوضسیر اولاراق کندیلرین آراسیندا بۆلوشدورولدی. بوتون خالصه تورپاقلار کندلی لره وئریلدى. آذربایجاندا ایلک دفعه اجرا یا قویولان ایش قانونی فعله لرین حقوقونی قورویان بیر قانون ایدی {2}.

اۆلكه ده دئموكراتىك وضعيت ياراتماق اوچون مىلى مجلس، تهران حكومتى نىن برپا ائتدى بى جزا ديوانى نىن لغو ائدىلمه سى باره ده قرار قبول ائتدى. بئله ليكله استبداد قانونلارى نىن اساسى آذربايجاندا سارسيلميش اولدى.

مىلى اؤندر سيد جعفر پيشه ورى عبث يئره دئميردى كى، آذربايجان 30 ايل قاباقكى دؤورونه قايىتمالى دير. "1321- جى ايلده تيريز شهرى نىن بودجه سى 800 مين تومن اولدوغى حالدا 1322-23- جى ايللرده 300 مين تومنه و 1324- جى ايلده داها دا آزالميشدى" {3}.

" رضا خان ايش باشينا گلّه رك مملكتّه تامى ايله مسلط اولدوقدان سونرا ايران خالقلارين بوتون حوققلارنى آياغى آلتينا آليب اونلارى آزادليقدان محروم و مبارز اوغوللارنى زندانلاردا چورودوب محو ائتدى. رضاخانين حاكميتى محكمندىكجه سؤز آزادليغى، مطبوعات آزادليغى، ديل آزادليغى، تامى ايله آرادان گئتدى. اۆلكه ده رشوت، خيانت، اوغورلوق، دارآغاجى، زندان حكم سورمه يه باشلادى. رضا خانين حاكميتى دؤورونده ايران خالقلارى ايچه ريسينده ان چتتين گونلر كنجيرن، آغير مشقتلره دوزن آذربايجان و كورد خالقلارى اولموشدور. بو خالقلارين جاني، مالى بوتون وارليغى مركزدن گلن بيرعده خانن ، رشوتخور، چاپقين عنصرلرين تعروضونه معروض قالميشدى. مستوفى لرين ، فهيمى لرين ، جهانگيرى لرين، محتشمى لرين، مطبوعى لرين ظولموندن آذربايجانلilar باش گؤتوروب ساير ولايتلره گنديرديلر. آذربايجاندا مدرسه لرده اوشاقلارى آنا ديلينده دانيشماقدان محروم ائديب، بوتون اداره لرده فارسجا دانيشيلماسى اوچون دستور وئريلميش دير. بو 20 ايل عرضينده نظام وظيفه

مأمورلاری ایستر شهرده ، ایستر کندده خالقین باشینا هر جور فلاکت گه تیرمکدن چکینمه دیلر. ژاندارملار یوخسول کندچیلرین آخیر دینارینادک بنله اللریندن آلیب اونلاری بیر تیکه چوره یه محتاج قویموشدیلار. رضاخانین عدلیه دستگاهیندا بیر بیغین رشوتخور خائن وکیل و مأمورلار اوتورموش دی" {4}.

آذربایجانین ملی- دئموکراتیک دولتی موجود اولدوغی واختدان دولتین بوتون اداره ایشلرینی آپاران انضباطی مکانیزی یاخشیلشدیرماغا چالیشیردی. بو استقامتی خالق اوچون آشیلایان و اونوی بو یولدا سفربر ائدن آذربایجان دئموکرات فرقه سی نین بو دؤورده کی، فعالیتینی قید انتمه مک اولماز. هله " آذربایجاندا ملی حکومتین قورولماسی ایله آذربایجان دئموکرات فرقه سی نین انکشاف تاریخی نین اوچونجی دؤوری باشلانیر. بو دؤور 1324- جی ایل آذر آی نین 21- دن، 1325- جی ایل آذر آی نین سون گونلرینه قدر اولان مدتی احاطه ائدیر.

فرقه نین انکشافینین اوچونجی دؤورونون خصوصیتی بوندان عبارت دیرکی ، بو دؤوره قدر او ، کنچمیشی ، کهنه لی یی تنقید انتمک و داغیتماق فرقه سی، مخالفتچی فرقه ایديسه، ایندی حاکم فرقه اولموشدی. خالق حکومتی قورولاندان سونرا فرقه نین قارشیسیندا تمامی ایله یئنی وظیفه لر- فعله و کندیلر، خالقین قاباقجیل طبقه لرینی اولکه نین اداره اولونماسی ایشلرینه جلب انتمک، خالق قوشونوی یارادیب آلینمیش آزاد لیغی قوروماق و یئنی جمعیت قوروماق کیمی مهم ایشلرین حیاتا کنچیریلمه سینی تشکیل انتمک وظیفه لری دوروردی" {5}.

آذربایجاندا ملی حکومت قورولماسی ایله اولکه نین سیاسی- اقتصادی حیاتیندا بویوک ده بیشیکلیک عمله گلمه یه

باشلادی. آذربایجان خالق اؤز مقدراتی نین صاحبی اولدی. فرقه و خالق حکومتی مرامنامه لری نین حیاتا کئچیریلمه سی نتیجه سینده همکارلار اتفاقلاری قانونی تشکیلاتلارا چئوریلدیله؛ اولکه نین هر بئرینده خالق حاکمیتی اورقان لاری یاراندى . فعله و کندیلیرین، گنیش خالق کوتله لری نین سیاسی، اقتصادی و مدنی منافعینى تأمین ائدن اصلاحات اندیلدی. فرقه و خالق اساس دقتینی اولکه ده قوروجولوق ایشینه، آزادلیغی و خالق حاکمیتینی مدافعه ایشلرینه وئریدیلر. بوندان باشقا، فرقه اوزونون و بوتون اجتماعی تشکیلاتلارین سیرالارینی محکملتمه یه بؤیوک دقت یئتیریدی.

سیدجعفرپیشه وری یازیردی کی، فرقه تشکیلاتلاری نین ایش اصولی گره که ده بیئشین. اونلارین تبلیغات موضوعلاری دولتین مشغول اولدوغی اصلاحات ایله تطبیق ائدیلسین. آرتیق هیئت حاکمه دن بحث ائتمک دؤوری کئچمیش، استبداد حکومتی نین جنایتلرینی سایماق خالق قانع ائتمز. اونا عملی صورتده ملی دولتین یاخشی ایشلرینی ساییب گؤسترمه لی بیک {6} .

" بو نهضت هر شنیدن اول دئموکراسی و مشروطیتین اساسینی تشکیل ائدن ایالتی انجمنینی وجودا گه تیردی و بیرایل مدتینده تهران ارتجاعی حکومتی نین سوروندورمه لری و یاراتدیغی چتینلیکلره باخمایاراق خالقین ملی دیلینی یاراتدی . شهرلری آباد اندیب ، یوللار چکدی. کورپولر سالدیردی . ابتدائی ، اورتا ، عالی مکتبلر و دارالفنون تأسیس ائتدی. بؤیوک رادیو ستاسیونی قوردی. تبریز شهری نین سو لوله کنشلی بینین حاضرلیق نقشه سینی ترتیب ائتدی . آذربایجانین داخیلینده مثلی گورونمه میش امنیت یاراتدی . مستملکه خالقارینا مخصوص اولان و ایللر بوی

آذربایجاندا کۆک سالمیش اولان تریاک، رشوت خورلوق و اخلاق پوزغونلوغونی و بو کیمی یاراماز ایشلری آرادان قالدیردی. بو نهضت دولت بودجه سی حسابینا ایراندا مثللی گؤرونمه میش ملی تیئاتر، فیلامونیا، موزه و بیر چوخ مدنیت اوجاقلاری، حتی خیردا شهر و قصبه لرده بئله خسته خانالار و اونلارجا بو کیمی ملی-اجتماعی مؤسسه لر یاراتدی. آز بیر مدت ایچه ریپسینده قارشیمیزدا دوران مانعه لره باخمایاراق تبریز، میانا، زنگان شهرلری نین کوچه لری آسفالت اندیلدی.

تبریز، اورمی، مهاباددا بینلی قورولموش مطبعه لر و اونلارجا بو کیمی گؤرکملی ایشلرین گؤرولمه سی آذربایجان ملی دئموکراتیک نهضتی نین و ملی حکومتین فعالیتتی نتیجه سینده اولموشدور. بو بینلی یارادیلیمیش ایشلر هامیسی آذربایجان خالقی نین لیاقتلی و استعدادلی بیر خالق اولدوغونی ثبوت ائتدی. بونا گوره ده آذربایجان ملی نهضتی بوتون دنیا آزادخواه خالقلاری طرفیندن دئموکراتیک و مترقی بیر نهضت اولاراق تانیندی. بونولا برابر ایرانین بوتون آزادخواه تشکیلاتلاری نین و عضولری نین نظر دقتینی اوزونه جلب ائتدی.

دئموکراتیک روزنامه لر بو نهضتین مثبت فعالیتیندن طرفدارلیق ائتمه یه باشلادیلار. حتی مرتجع قوام السلطنه دولتی ده اوز اعلامیه سینده بو نهضتین دئموکراتیک بیر نهضت اولدوغونی تصدیق ائتدی. او، حتی نهضتین یاراتدیغی اصلاحاتین بوتون ایراندا حیاتا کنجیریلمه سینی وعد ائده رک آذربایجان ملی حکومتی و دئموکراسی نهضت باشچیلاری ایله مرکزی دولت آراسیندا معین بیر راضیلاشما مقوله سی باغلاماق اوچون مذاکره ائتمه سینی خواهش ائتدی" {7}.

" داد" روزنامه سی زنگاندان گلن بیر آدامین دانیشدیغی معلوماتی درج ائتمیشدیر. بو آدامین دئدی بینه گۆره، زنگاندا تام ساکتلیک حکم فرمادور. محترملیک آرادان قالدیریلیر. اتین کیلوسی 25 ریالدان 15 ریالا، چۆره بین کیلوسی 10 ریالدان 6 ریالا، قندین کیلوسی 80 ریالدان 50 ریالا دوشمشدور. اوللر قاتارلارا بلیط چتین تاپیلیردی. ایندی بوایش ده آسانلاشمیشدیر. دللاللارا مراجعت ائتمه دن بلیط آماق ممکوندور. مأمورلارین معاشلاری مالیه اداره سی نین صندوقوندا وئرلییر. مأمورلار اوز ایشلرینی داوام ائتدیریرلر. شهرین کوچه لری تعمیر اولونور {8}.

" آذربایجان خالقنی نین فداکارلیغی نتیجه سینده تشکیل اولونموش ملی حکومتین قیسا مدت ایچه ریسینده گۆردوی بویوک ایشلردن بیریبسی ده تبریز شهرینه سو کمری چکدیرمک ایدی. ملی حکومت تبریزین یاخینلیغیندا اولان چشمه لردن بیریبسینی کمر واسطه سی ایله تبریزه گه تیرمک نقشه سینی طرح ائدیبتی بو ایشین اقدامی اوچون شهرین سو لوله لرینی ده تهیه ائتمیشدی. خالقین آسایشی اوچون باشلانان بو اقدام تهران حکومتی نین چاپقینی قوه لری نین خانجه سینه آذربایجانا گلمه سی ایله یاریمچیق قالدی. تهران حکومتی آذربایجان آرتش شاهنشاهی واسطه سی ایله اشغال ائتدیکدن سونرا آذربایجان خالقنی نین آیلنلاری نین تری ایله تهیه اولموش سو لوله لرینی گویا غنیمت آلاراق تهرانا آپاردی. بونونلا محمدرضا شاهین فراش باشلاری اوز شجاعترینی آذربایجان خالقینا و دنیايا گۆستر دیلر" {9}.

" شهباز" روزنامه سی ایران آذربایجانیندا اولان وضعیت حاقیندا آذربایجانین بویوک مالکی بیات ماکو ایله مصاحبه درج ائدلمیشدیر. بیات ماکو دئمشدیرکی، ایران آذربایجانیندا تام بیر

آسایش واردیبر. اهالی ملی حکومتین تدبیرلریندن ، او جمله دن ایشسیزلی بین لغو اندیلمه سی ، ارزاق شئیلری قیمتی نین آشاعی دوشمه سی ، ایران آذربایجانی شهر و کندلرینین آبادلاشماسی و مالکلرایله کندلیلر آراسیندا کی مناسبتین نظاما سالینماسی تدبیرلریندن راضی قالمیشدیبر. بیات ماکو علاوه اتمیشدیبرکی ، ایران آذربایجانیندا و خصوصا تبریزده عادی وضعیت برپا اندیلمیشدیبر {10}.

آیت الله میرزا عبدالله مجتهدی شنبه، دی آبی نین 15- ده گونده لیک یادداشیندا یازیردی : اودونون قیمتی تصوردن اوزاق قدر آشاعی دوشوب.اه ریک و بادام اودونون خاروارین 53- 52 تومنه آلمیشدیق ، ایندی 35 تومن- دئیبرلر.

بو رئاللیق هله ملی حکومتین یارانماسیندان جمعی بیر آی کئجه سی نین گوسته ریجیسیدیبر. او، هله نچه گون قاباق 7 دی ده یازیردی کی، تزه دولت 5 اتوبوس خطی یارادیدیبر. شهرین داخلینده قیمت بیر قیران دیر {11}.

" خالقیمیزین قدرتی ایله وجودا گلیمیش آذربایجان ملی حکومتی یاراندیغی ایلك گوندن آذربایجانین بوتون شهر، قصبه و کندلری ایله یاناشی ملی مدنیتیمیزین بنشی بی اولان تبریز شهری نین انکشاف و آبادلیغینا خصوصی دقت وئریردی. یالنیز بو فاکتی قید ائتمک کفایتدیبرکی ، ملی حکومت تبریزده کی دیگر علم و مدنیت اوجاقلاری ایله بیرلیکده ملی کتابخانانین یئنی دن قورولماسی ایشینه ده بؤیوک دقت وئریردی. خالق حکومتی ملی کتابخانانین احتیاجلارینی تأمین ائتمک، اونون کتاب ذخیره سینی داها آرتیق زنگینلشدیرمک و کتابخانانین یئرلشدی بی بنانی گئنیشلندیرمک اوچون بیر سیرا عملی تدبیرلره ال آتدی. ملی کتابخانانین یئنی دن

قورولماسی حاقیندا آذربایجان ملی حکومتی نین خصوصی فرمانی اعلان اولوندی. کتابخانا اوچون بؤیوک مقداردا بودجه آیریلدی" {12}.

ملی حکومت دؤورونده حیاتا کئچیریلن چوخ سایی اصلاحات تدبیرلری بیر داها ثبوت ائتدی کی، آذربایجان خالق اوز مقدراتینی تامین ائتمه یی، باچاران خالق دیر.

" ملی حکومت زمانی فعالیت اندن خالق انجمنلری آز بیر زماندا اهالی نین عمومی آسایشی اوچون لازیم اولان بیر چوخ اصلاحات ال آتدیقلاری کیمی برق ایشینه ده جدی فیکیر وئریدیلر. قیسا مدت ایچه ریسینده اهر، میانا، خوی، اردبیل، آذرشهر، اوسکی، مرند، بناب، ماراغا و سایر بو کیمی شهر و قصبه لرده برق کارخانالاری یارا دیلدی و ملی اداره لریمیز مهم اصلاحات باشلادیلار. تهران حکومتی طرفیندن برق ایشی قارشیسیندا قویولان بوتون مانعه لر گؤتورولدی. حتی حکومتین یاردیمی و خالقین ملی سرمایه سی ایله بیر چوخ یئرلرده یئنی برق کارخانالاری حاضرلانیب ایشه سالماق عرفه سینه گلیب چاتدی. برقین هر بیر کیلوواتی نین قیمتی بیر نئچه دفعه آزادیلدی" {13}.

"وطن یولوندا" قزنتی اداره میزه گلن مکتوبلار بؤلمه سینده آستارادان رحیم روئین آدلی بیر نفر دن " آستارا اهالیسی نین هوسله استقبال ائتدی یی تدبیرلر " باشلیقلی یازیسیندان بو جمله لری چاپ ائتمیشدی:

آذربایجان دنموکرات فرقه سی و ملی حکومت تشکیل اندیلندن بری آستارا دا شهرین آبادلاشدیریلماسی و سایرہ ساحه سینده بیر سیرا عملی تدبیرلر گؤرولموشدورکی، بو تدبیرلرین هامیسی یئرلی اهالی طرفیندن بؤیوک هوسله استقبال اولونموشدی. مثلا، آستارا

برق کارخاناسی 2 آیدان آرتیق ایدی کی، ایشله میردی. سابق بلدیه اداره سی ایسه بو حاقدا تدبیر گؤرمک قیدینه قالمیردی. ایندی آرتیق بو کارخانا ایشه سالینمیش و شهره الکتریک قوه سی وئرمکده دیر {14}.

" بسوی آینده" روزنامه سی آذربایجاندا ملی حکومت دؤورونده حیاتا کنجیریلن اصلاحات حاقیندا یازیردی: آذربایجاندا آپاریلان اصلاحات سونرا کی ، ایلرده حیاتا کنجیریلمه لی اولان درین اصلاحات و اقداماتین گونشی ایدی. لاکین، بو قیسا مدتده یعنی بیر ایلین عرضینده انله اصلاحات حیاتا کنجیریلدی کی ، ایندیکی شرایطده اون ایلین عرضینده بو اصلاحاتی آپارماق ممکن دئییلدیر {15}.

21 آذر نهضتی نین غلبه سی سایه سینده مشروطه حرکتی نین فدائی سرکرده لری اولان سردارملی ستارخانین و سالارملی باقرخانین خدمتترینی ابدیلشدریمک اوچون ملی حکومتین 27 اوردیبهشت 1325 - جی ایل تاریخی قرار ی اساسیندا اونلارین هیکللی تبریز شهرینده قویولموشدور. تبریز شهرینده رضا شاهین هیکلینی بیخیب اونون یئرینده ستارخانین هیکلینین قویولماسی مناسبی ایله تشکیل اولونموش میتینگ ده سیدجعفر پیشه وری دئمیشدی:بوگون بیرنجی دفعه اولاراق تبریزین و آذربایجانین حیاتیندا یئنی تاریخی بیر صحیفه آچیلیر.

آذربایجان خالقی 20 ایل بیرملتین حقوقونی آرادان آپاران، 20 ایل مشروطه نی تعطیل اندن، 20 ایل ایرانی ترقی و تکاملدن کنری قویان بیر غصبکارین هیکلینی آشاغی انندیرب اونون یئرینده ایران مشروطه سینین اساسینی قویان آذربایجان خالقی نین قهرمان و رشید اوغلی ستار خانین هیکلینی پایدار اندیر {16}.

ملی اؤندر سیدجعفر پیشه وری هله 1325- جی ایلده شیخ محمد خیابانی نین مجسمه سینین آچیلشیندا ایسه دئمیشدی: بیز قهرمانلاریمیزین مجسمه سینی قویوروق؛ آثارینی دیریلدیریک. بونونلا نشان وئرمک ایسته بیریک کی ، خالق اونون یولوندا فداکارلیق اندنلرین قیمتینی بیلیر {17}.

" آهنگ زندگی" روزنامه سی ملی حکومتین اصلاحاتی حاقیندا یازیر دی: هله آلتی آی کنجه میشدی کی، اونلار و یوزلرله ابتدائی مکتبلر، خسته خانالار، سینما و تیاتر سالنلاری حاضرلاندی. تبریز رادیو ستاسیونی و اونیورسیتیه سی ایشه باشلادی. قانون اساسی نین بیر چوخ ماده لری، اوجمله دن فردی و اجتماعی آزادلیقلار، ایالت و ولایت انجمنلری احیاء اندیلدی. محکمه سیستمینده داها گئینش اصلاحات باشلادی {18}.

" بو ساحه ده آذربایجان ملی مجلسی طرفیندن آتیلان ایلک آدم دیوان جزائین لغویندن ، نظامی اولمایانلارین محاکمه سینی نظامی محکمه لرین اختیارینا وئرن قانونلارین آرادان آپاریلماسیندان و بو ایشلره باخماق حقوقونون عمومی محکمه لره وئریلمه سیندن عبارت ایدی .

1324- جی ایل ، دی آبی نین 1- ده نظامی اولمایانلارین محاکمه اندیلمه سی حاقیندا ملی مجلسین قبول اندیلیمیش قانون لایحه سی وطنداشلارین حقوقونی مدافعه انتمکله برابر عمومی محکمه لرین محکملنه سی و انکشافی اوچون گؤرولن یئنی مهم تدبیرلردن بیر ایدی. بو قانون، خالقین نظامی اولمایان وطنپرور اوغوللارینا دیوان توتماق مقصدی ایله مختلف آدلارلا اونلارین محاکمه سینی نظامی محکمه لرین اختیارینا وئرن مرتجع

قانونلاری لغو ائده ره ک بوتون غیرنظامی شخصلرین محاکمه سینی عمومی محکمه لره تاپیشیردی...

عالی محکمه نین تشکیلی ایسه آذربایجان خالق نین تاریخینده یئنی بیر حادثه ایدی. بو قانون سیاسی و اقتصادی جهتجه مستقیل اولان ملی حکومتین قضائی استقلالیتینی تأمین ائتدی. آذربایجان ملی مجلسی نین محکمه اصلاحاتی ساحه سینده کی باشقا تدبیرلری اونون محکمه لرین تربیه وی وظیفه لری حاقیندا کی 9 اسفند 1324- جی ایل تاریخلی قانونی دیر. بو قانون اوزره جسمانی جزا لغو ائدیله ، آز یاشلی اوشاقلارین جنایت مسئله لرینه باخماق ایشی نظاما سالیندی و بیرینجی دفعه اولراق آز یاشلی اوشاقلار اوچون آذربایجان شهرلرینده تربیه ائولری یارادیلدی" {19}.

" ملی حکومت دؤورونده صاحبسیز اوشاقلارین تربیه سی اوچون خصوصی کمیته آچیلیمیش، اونلارین حیاتیاتی تأمین ائتمک مقصدی ایله پانسیون تشکیل ائدیلمیشدی. تبریزده کی پانسیونلارین بیرینده 400 نفر و دیگرینده ایسه 100 نفر اوشاق وار ایدی. ملی حکومت 46- 1945- جی ایللرده اوشاق ائولرینه 15 میلیون قدر خرج نظرده آلمیش دی" {20}.

" ملی حکومتین قراریندا گؤسته ریلیر کی ، آذربایجان ملی حکومتی خالقین سعادتتی و همچنین گلّه جک نسلین مدنیت و صحت جهتدن ترقی سینی تأمین ائتمک مقصدی ایله یئتیم و صاحب سیز اوشاقلاری کوچه لردن بیغیب تربیت ائتمک اوچون پرورش و تربیه ائولری آچیلمالی دیر. حکومتین قرارینا گؤره 3 یاشیندان 14 یاشینا قدر اولان یئتیم و صاحب سیز قیز و اوغلان اوشاقلارینی تربیت ائتمک اوچون بیرینجی نؤوبه ده تبریز شهرینده ایکی قیز و ایکی اوغلان تربیت خاناسی تشکیل ائدیله

جک و باشقا شهرلرده بو جور مؤسسه لر یاراتماق اوچون حاضریق گؤروله جکدیر.

آذربایجان ملی حکومتی، بوتون یتیم و صاحب سیز اوشاقلارین تحصیل و تربیه و سائطینی حاضریق اوچون خیریه انجمنی نین یارادیلما سینی لازیم بیلیمشدیر. بوانجمنین واسطه سی ایله توپلانان اعانه پوللاری نین حسابینا تزه تربیه ائولری نین آچیلما سی نظرده توتولموشدور {21}.

" ملی حکومت تشکیل تاپمادان اول تبریزده دارالتربیه آدلانان بیر مؤسسه وار ایدی. لاکین، همین مؤسسه یه وئرین بو آدا باخمایاراق تبریز اهالیسی اونا **یولچی خان** آدینی وئریمیشدی ... ملی حکومتن قاباقکی دؤورده دارالتربیه نین داخلی وضعیتی اولدوقجا آجینا قالی بیر حالدا ایدی. رضاخان دؤورونده و بیر مدت اوندان سونرا دارالتربیه نین رئیسی اولان صدرالاشراف و همین مؤسسه نین اداره هیئتینی باشقا عضولری بورانی اوزلرینین گلیر منبع لرینه چئویرمیشدیلر.

1325- جی ایل خرداد آیی نین 22- ده ایران حکومتی نین قوشون اوچون اختصاص وئردی یی بنادا تربیه ائوینین رسمی آچیلشی اولدی. بو واختا قدر آیق یالین گه زن اوشاقلار تزه پالتار گنییب درس اوخوماغا باشلادیلار. بوندان علاوه اوشاقلارین ذوقلرینه اساساً اونلارا مختلف صنعتلر و ال ایشلری ده اویردیلمه یه باشلاندی" {22}.

بین الخاق همکارلار اتفاقلاری فنراسیونی نماینده هیئتینی نین ترکیبینه آذربایجانا گه لن **مصطفی اعریس** بورادا بویوک اصلاحات و موفقیت لرین شاهدی اولاراق دنمیشدی. چوخ شادام کی، آذربایجانا مسافرت ائدیپ، سیزین مملکتی نیزی گؤرودوم.

اؤز قوه نيزله اله گه تيردى يى نيز آزادليغي مشاهده انديب بو
حاقد كفايت قدر معلومات آلديم و ياخشى بيلديم كي، حقيقتاً ملت
اؤز مقدراتينا حاكم اولموشدور. خصوصى ايله بورا دا قادين و
اوشاقلارين حياتينا چوخ اهميت وئريلير. بو ايش اؤزى چوخ
ياخشى ثبوت اندير كي، آذربايجاندا حقيقي دئموكراسى بير اصول
حكم سورور {23}.

ملى حكومت دؤورونده گورولن ايشلرين عمومى چنوره سيني
بنله آشيلماقلا حياتا كنجيريلن تدبيرلرين ده يريني اولدوغى
كىمى گؤسترملك اولماز. اونون او چون بو اصلاحاتين بير نچه
سى حاقيندا مشخص بولمه ده ملاحظه لر ايره لى سورمك
يئرینه دوشر. اونا گوره ده، آذربايجان مى حكومتى نين
اصلاحات پروقرامى نين حياتا كنجيريلمه سيني ضمانت ائدن،
اؤزوده چوخ مهم و ده برلى اصلاحات كىمى سسله نن " فدائى و
قىزىل باش خالق قوشونلارى"- نى بيرينجى بولمه نين موضوع
سى گؤتورمك يئرینه دوشر.

فدائى و قىزىلباش مى حكومتين يارانماسى نتيجه سينده
خالق قوشونلارى ملتيميزين قازانديغى نائيلتلىرى قوروماق
اوچون هر نه دن اؤنجه منظم و
انسجاملى بير ضمانت قوه سینه احتياج وار ايدى. بو احتياجى
دريندن حس ائدن آذربايجان مى مجلسى، خالق قوشونلارى نين
تشكىلى حاقيندا 14 ماده دن عبارت قانون قبول ائتدى. مجلسين
اورقانى " آزاد ملت" روزنامه سى همين قانونى اؤز صحيفه
لرينين بيرينده آشاغيدا كى شه كيلده چاپ ائتميشدى:
ملى مجلسين خالق قوشونلارى حاقيندا قانونى

آذربایجان مجلسی ملی سی نین آذر آبی نین 30- دا، 1324- جی ایل تاریخی 4- جی عمومی جلسه سینده خالق قوشونلاری تشکیلی حاقیندا آشاغیداکی قانون تصویب اولدی :

1- جی ماده- خالق قوشونلاری وزارتتی تئزلیکله خالق اوز ملی وظیفه سینی انجام وئرمه یه عملاً دعوت اندیب آذربایجانین احتیاجا تی ایجاب ائدی یی خالق اوردوسونی وجودا گه تیرسین.

2- جی ماده- قوشونون مقداری و اونون منظم دسته لره ایریلماسی، همچنین افسرلرین و فرمانده لرین درجه بندلییی هیئت دولته محول اولونور.

3- جی ماده- ملی سربازلیق وظیفه سی نین مدتی بیر ایل یادیم دیر. 20 یاشینا بالغ اولان بوتون آذربایجانلیلار معین شرایط داخیلینده قوشونا چاغریلیر.

4- جی ماده- خالق قوشونلاری وزارتتی ملی قوشونی اداره ائتمک اوچون نظامی معلوماتا مالک اولان آزادبخواه شخصلردن بیر شورای عالی تشکیل ائدیر. بو شورانین داخیلی نظامنامه و آئین وظایف و اختیاراتی نین تعیینی هیئت دولته تاپشیریلیر.

5- جی ماده - شورای عالی نین قرارلاری خالق قوشونلاری وزارتتی نین تصویبیدن سونرا موقع اجرایه قویولا بیلر.

6- جی ماده- شورای عالی قوشونون اداره سی و تقسیماتی اوچون خصوصی نظامنامه تنظیم اندیب خالق قوشونلاری وزارتتی نین و هیئت دولتین تصویبی ایله موقع اجرایه قویور.

7- جی ماده- قوشونون لباس و درجه بندلی یی ده شورای عالی نین قراری و باش فرماندهین تصویبی ایله تعیین اولونور.

8- جی ماده - افسرلرین درجه لرینی و ترفیعینی و قهرمانلیق گؤسته رن فدائی لرین پاداشی ، خالق قوشونلاری وزارتینی نین پیشنهادی و باش فرماندهین امری ایله تعیین اولونور.

9- جی ماده- خالق قوشونلاری وزارتینی هیئت دولتین تصویبی و باش فرماندهین قراری اوزره اولکه نین مدافعه سی و خالقین آزادلیغینی تأمین ائتمک اوچون لازیم مهمات، سیلاح و سایر حربی لوازیمی تهیه ائتمه یه و قوشونی معاصر حالاً سالماق اوچون مجلس ملی طرفیندن قبول اولونان بودجه اوزره جدی قدم لر گؤتورمه یه موظفدیر.

10- جی ماده- خالق قوشونلاری سیراسینا دعوت ائتمک اوچون لازیم اولان نظامنامه و قرارلارین تنظیمی دولت هیئت ایله مجلس ملی نین ریاست هیئتینه تاپشیریلیر. بونظامنامه مجلس ملی نین گله جک عمومی اجلاسینا دک امتحان اوچون موقع اجرایه قویولور.

11- جی ماده- خالق قوشونلاری نین افراد (فدائی لر) و افسرلری عموم وطنداشلارین مالک اولدوغی حقوقونا واجتماعی حاققا مالک اولوب انتخاب اولماق و انتخاب ائتمک کیمی ملی وظیفه لری ایسته دیکلری کیمی انجام وئره بیلر.

12- جی ماده- وطن و آزادلیق یولوندا شهید یا شکست اولانلارین عائیله لری نین آسایشینی تأمین ائتمک اوچون خالق قوشونلاری وزارتینی تئزلیکله بیر لایحه تنظیم اندیب ملی حکومت واسطه سی ایله مجلس ملی نین هیئت ریاستینه تقدیم ائتمه لیدیر.

13- جی ماده- ملی وظیفه تشکیلاتی قورولوب عملیاتا باشلایان گونه قدر موجود فدائی دسته لری اولکه نین آزادلیغینی مدافعه ائتمک وظیفه سینی انجام وئریر . اولارین منظم قوشون حالینا دوشمه سی ایسه خالق قوشونلاری وزارتینه تاپشیریلیر.

14- جى مادە - بو قانونون اجراسى خالق قوشونلارى وزارتينه محول اولور {1}.

ملى مجلسين خالق قوشونلارى قانونندان سونرا آقاي پيشه ورى يازير دى: آزادليغيميزى آنجاق مى قوه ، منظم سيلاحلى قوشون اولمادان قوروماق اولماز. هنوز آذربايجان قهرمانلارى نين آدى بوتون ايران مرتجعلىرى نين وجودنى لرزيه سالماقدادير. بونى هنج كس انكار انده بيلمز. لاکين، بو كافي دئيلىدیر. آزادليق دوشمنلرى بو ساده ليكله بيزى اوز حاليميزا بوراخماياچاقلار. اونلار ايرانين خارجينده آپاردىقلارى خاننانه تبليغات و ديپلوماسى فيريلداقلاردان مأيوس اولدوقدان سونرا عليهموزه سيلاح ايله چيخا بيلر. توپ، تفنگ و طياره واسطه سى ايله خالقيميزى ديز چؤكدوروب اسارت آلتينا سالماغا وادار ائتمك ايستر. بونى هنج واخت فراموش ائتمه بين {2} .

آذربايجان مى حكومتينين باش ناظيرى سيدجعفر پيشه ورى خالق قوشونلارى ناظيرلى بينه آشاغيدا كى امرى صادر ائتميشدير:

ملى مجلسين 30 آذر 1324- جى ايل تاريخلى دوردونجى عمومى مجلسينده خالق قوشونلارى تشكىلى حاقيندا تصويب ائتدى يى قانونى فنورال اجلاسیندا تصديق اولونموش، 3- جى اصلاحى ماده نى رعايت ائتمك شرطى ايله اجرا ائتمه ليدير {3}.

بنله ليكله ده آذربايجان قيزيلباش خالق قوشونلارى نين ياراديلماسى مسئله سى اوز حلينى تاپميشدى.

نهضتدن بير قدر سونرا خالقيميزين اله گه تيردى يى موفقيتلرى حفظ ائتمك اوچون منتظم خالق قوشونلارينين ياراديلماسى ان مهم تاريخى حادثه كيمي اورتايا چيخميشدى.

" آذربایجان " روزنامه سی خالق قوشونلاری نین اهمیتی حاقیندا یازیردی: آزادلیغیمیزی ملی قوه، منتظم سیلاحلی قوشون اولمادان قوروماق اولماز! بویسه بوتون خالقین سیلاح باشینا کئچمه سی ایله امکان پذیر اولاجاقدير. اونا گوره فرقه و دولت سیلاح گوتورمه یه قادر اولان بوتون آذربایجانلیلاری خالق قوشونلاری سیراسینا چاغیریر {4}.

" ملی حکومتین خالق قوشونلاری نین یارادیلماسی حاقیندا فرماتی بوتون آذربایجان خالق طرفیندن درین صمیمیت و روح یوکسکلی یی ایله قارشیلاندى. تبریزده دانشسرا قاباغیندا خالق قوشونلارینا چاغیریش مناسبتی ایله تشکیل اولونموش بویوک میتینگده اولان مینلرله آدام اشتراک اندیردی. **آذربایجان ملی حکومتینی حفظ انتمک اوچون هامی ملی اوردویا، یاشاسین ملی حکومتیمیز و آذربایجان خالق قوشونلاری!** - شعارلاری بوتون آذربایجان خالق نین اوره ک سؤزلری اولراق گویله یوکسه لیردی" {5}.

" بهمن آبی نین 21- ده جمعه گونی تبریزده خالق قوشونلاری نظام وظیفه اداره سینین قارشیسیندا 15000 نفره قدر جاوان توپلانا راق خالق قوشونلاری سیرالارینا یازیلماق اوچون بیر- بیرلریندن قاباغا دوشمک ایسته بیردیلر. بئله لیکله خالق قوشونلاری یاراندى و تاریخده ایکنجی دفعه اولراق آذربایجان ملتى اوز قهرمان قیزیلباش اوردوسونى تشکیل ائتدی. آذربایجان خالق قوشونلاری یاراندىقدان سونرا اونى افسر کادری ایله تأمین انتمکدن اوتری تبریز ده عالی حربی مکتب آچیلدی . آذربایجانین استعدادلی جاوانلاری آز بیر زماندا لازیمی حربی تعلیماتی گوردوکدن سونرا آذربایجان خالق قوشونلارینین افتخارلی افسرلیک پالتارینی گنینه

رک جبهه لرده تهران شاهنشاهی قوشونونون قاباغیندا وطنیمیزی قوروماغا مأمور اولدیلار" {6}.

ملی حکومتین باش وزیر سیّدجعفرپیشه وری آذربایجان خالق قوشونلاری نین اهمیتیندن و بوتون ایراندا بو اوردویا بسله نیلن محبتدن دانیشاراق دئییردی : آذربایجان قوشونی ایراندا دئموکراسی اصولون مدافعی اولان بیر قوه دیر؛ بو سببه دیر کی ، هر گون تهرانین آزادلیق سئون و تهران دستگاهی نین چوروموش و فاسد رژیمیندن بیزار اولان افسرلردن آذربایجانا گلیب ، بیزیم قوشونا داخل اولورلار {7}.

آذربایجان قیزیلباش خالق قوشونلارینین تشکیلی گونی حاقیندا ایره لی سورولن فاکتالردان سونرا شبهه سیز کی، اونون بینؤوره داشینی قویان فدائی لریمیز حاقیندا قیسا دا اولسا معلومات وئرمک بیئرینه دوشر. فدائی حرکاتی نین تاریخی چوخ قدیمدیر.

" فدائی آدی آذربایجان خالقینین اشقالچیلارا، شاهلارا و ظولمکار لارا قارشی آپاردیغی مبارزه لرده یارانمیش و شهرت قازانمیشدیر. فدائی آدی خالق نین، وطنی نین آزادلیغی یولوندا ، بیر سؤزله مقدس بیر مقصد اوغروندا اشقالچیلارا و ظالمیره قارشی آپاریلان مبارزه لرده اوز جانیندان کچن آاملارا وئریلمیشدی.

هله 8- جی عصرلردن باشلایاراق عرب اشغالچیلارینا قارشی بابکین باشچیلیق ائتدی یی سیلاحلی قوه لرین قارشیسیندا شرفلی وظیفه لر دورموش و اونلار اوز قانلاری ایله بو وظیفه لری بیئرینه یئتیرمیشلر. بابک حرکاتیندان باشلامیش بو گونه قدر آذربایجان خالقینین استقلالیته اوغروندا مبارزه لرده بنله فداکارلیق لار داوام ائتمیش و مبارزه تاریخمیزه پارلاق صحیفه لر علاوه ائتمیشدیر.

مشروطه انقلابی زامانی یارانمیش اجتماعیون- عامیون فرقه سی نین رهبرلی بی آلتیندا یارانمیش فدائی تشکیلاتی نین رهبری علی مسیو فدائی لرین قارشیسیندا چیخیش ائده رک دئمشدیر: مالیندان و یا جانیندان قورخان آدم وارسا قوی تئز استعفا وئرسین. فدائی اولماق آسان ایش دئییلدیر. اونلار وظیفه لرینی حیاتا کئچیره رکن اعدام اولماق بیلر و یاخود بویوک فلاکتلره راست گلّه بیلرلر. سیز، ای فدائی لر! خالق یولوندا و اوز وطنداشلارینیزین آزادلیغی یولوندا حیاتیئیزی قویورسوز. سیز گره ک بو اسارت زنجیرلرینی قیراسیز.

محمدعلی شاه مرتجعلرین و امپریالیستلرین کومه بی ایله 1908- جی ایله مجلس شورای ملی نی آتشه توتدوقدان سونرا تبریز شهری و اونون اطراف ناحیه لریندن 17 مین نفره قدر داوطلب، فدائی تشکیلاتی اطرافیندا توپلانمیشدی.

شانلی "21 آذر" حرکاتیندا دا سیلاحا ساریلمیش خالق قوه لرینه بیرعننه اولاراق فدائی آدی وئریلمیشدی.

حرکاتین باشچیسى سیدجعفر پیشه وری ضروریت قارشى سیندا یاراناجاق سیلاحلى قوه لرین آدی حاقیندا اوز خاطره لرینده یازیر دی: فدائی آدی آلتیندا خالقیمیز مبارزه آپارماغا داها ماراقلی دیر. اونا گوره ده یاراناجاق سیلاحلى قوه لرین فدائی آدی ایله آدلانديريلماسینی یولداشلار آلفیشلادیلار. بنله لیکله ده آذربایجان دئموکرات فرقه سینین رهبرلی بی آلتیندا پیشه وری نین باشچیلیغی ایله فدائی لر کمیته سی تشکیل اندیلدی. کمیته نین سعی لری نتیجه سینده آذربایجانین بوتون ولایتلرینده گیزلی صورتده فدائی دسته لری یارادیلدی" {8}.

21 آذر حرکاتینا منسوب فدائی لرین یارانماسی 1324- جی ایلین آبان آبی نین اوللریندن حساب اولونا بیلر. آبان آبی نین اوللریندن یارانیب سرعتله انکشاف یولی کنچن فدائی حرکاتی آذربایجانین داخلی، اجتماعی، اقتصادی زمینینده اورتایا چیخمیشدی.

" آذربایجان" روزنامه سی یازیرکی، بیز فدائی تشکیلاتینا باشلاد یغیمیز زامان ملی حکومتی یاراتماق اوچون جوربه جور پیشنهاد لار وارایدی. بعضی فرقه عضولری معین بیر گونده قیام اندیب دولت اداره لرینی توتماق، قوشون حصّه لرینی سیلاح گوجی ایله دارماداغین ائتمه یی پیشنهاد اندیردیله. بعضیلری ایسه تهراندا تتلگراف وورماق، کوچه و خیابانلاردا بویوک مقصدین اله گه تیرمه یینی ممکن ساییردیله. حتی بوندان اولکی عمومی اجلاسدا دک بیزیم بعضی فرقه عضولریمیز مرکزی کمیته نی محافظه کارلیقدا متهم اندیب دئییردیله: متینگ و نمایش اولمادیغینا گوره فرقه عضولری روحدان دوشوب، مایوس اولماغا باشلامیشلار. اگر تنز بیر زاماندا تظاهر و نمایشلره باشلاماساق ارتجاع بیزیم تشکیلاتیمیزی تمامی ایله منحل انده جک و بساطیمیزی پوزاجاقدیر. هله مرکزی کمیته نین اوزونده بدبینلیک گوندن- گونه آرتیب و جدی فرقه عضولریندن بیزیم کندلینی باشینا بوراخیب ، اونون دردینه یئتیشمک ایسته مه دیمیزی اوزه ریمیزه وورور و اویونی اودوزدوغوموزی سویله ییب دورورلاردی . بو ناراضیلیغا باخمایاراق بیز فدائی دسته لری نین قورولوشونا بویوک امید باغلایب ایشین ایچه ریسیندن خبری اولمایان فرقه عضولری نین آجی سوزلرینی اودوب ایشیمیزه داوام اندیردیک. بیز او گون حس انتمیشدیک کی،خالق بیزیمله دیر.او بیزیم آردیمیزجا گنده جکدی. لاکین، اگر بیز عجله اندیب تظاهره باشلاساق یا میتینگ و نمایش

ایله دوشمنی آبیق سالساق اوند ا و هرج و مرج و شولوقلوق یاراتماغی بهانه اندیب حرکاتین قاباغینی آلا، نتیجه ده خالق مرعوب و یا مایوس اولوب آرخامیزدان چه کیلر. اونا گوره آجی تنقیدلر و شدید تعرضلره باخماییب کمال خونسردلیک ایله خالقی تشکیل اندیب، فدائی دسته لرینی فرقه نین اینانیمیش آدمالاری نین رهبرلی بی آلتینا چکمه یه چالیشیردیق. نهایت، حرکت خالق ایچه ریسیندن باشلاییب بوتون اولکه نی بورویوب تهران ارتجاع سی نین قوشون قلعه لرینی اوزویون قاشی کیمی محاصره یه آلیب ملئی قدرتیمیزین قاباغیندا دیز چوکمه یه مجبور ائتدی {9}.

سیدجعفر پیشه وری ایسه بو حاقدا یازیردی: فدائی دسته لری نین باره سینده متأسفانه بو وقته دک چوخ آز ائشیدیلیمیشدیر. بو تشکیلاتین تفصیلی ملی تاریخیمیزین ان شانلی صحیفه لریندن بیرینی وجودا گه تیرمیشدی {10}.

آذربایجان قیزیلباش خالق قوشونلاری نین ناظیری جعفر کویان ایسه " 1945- جی ایلین او کتایبر آییندا تبریز شهرینده یارانمیش (قیرخلار) و یا خود (نوللار) آدلی گیزلی فدائی دسته لری حاقیندا" خاطره مقاله سینده یازیردی: فدائی دسته لرینین یارانماسیندا اساس رول اوینایان، فدائی دسته لری نین اوزه ینی تشکیل ائدن 40 نفرایدی (اونون اساس حصّه سینی جاوانلار توتوردی). بو گیزلی دسته نین "نول" پارولی (رمزی) و ارایدی. همین پارول واسطه سی ایله دسته عضولری بیر- بیرینی باشا دوشوب معین ایشلری حیاتا کنجیریردیلر. همین دسته ده آشاغیدا کی آدلاری چه کیئلر اشتراک ائدیردیلر:

محمد علی زرفشان، قوربان ترقی، دادار صادق، حسین قوربانعلی زاده، حسین جدی، عادل عادلایان، مصیب، شاه زادی اسی، محمدباقر

بشكول، مهدي خديور، شاه ممد، محمد وكيلى، پيشنمازى اسماعيل،
بالدارى اژدر، ملك ملك فام، عابدينى بويوك آغا، قوربان جاويد،
احمد وكيلى، على قهرمانى، شريفى ذى الله، منافى ميرعلى، كاويان
كاوه، افتخارى، اسرافيل قادرى، رحيم عمرانى، الله وئردى ارغوانى،
على ابلوچ و ساير.

1945- جى ايلين او كتيابر آييندا يارانان همين " نول" دسته سيني
يارتماقدا مقصد بو آيلاردا اساسى سارسيلميش حكومتين و
ژاندارمين ايشلرينه و اونلارين عكس فعاليتلرينه دقت يئتيرمك،
معين معلوماتى يئتيرمكدن عبارت ايدى. همين دسته نين اوزونون
انقلابى شتابى وار ايدى. بو شتاب ستارخان خياباتيندا سينمانين
قارشيسيندا يئرله شن ليموناد زاودونون (كارخاناسى نين) اوستونده
ايكىنجى مرتبه ده فريدون ابراهيمى نين كرايه توتوغى ائو ايدى.
همين دسته عضولرى شتابدا نؤويه چه كير و معين معلوماتلار
توپلاييرديلار.

فدائى دسته لر نين يارانماسيندا اوزه ك آدلانديريلان " نول" دسته
سى بويوك بير فعاليت گؤسترمه يه باشلاييب و گوندن- گونه دسته
ده اشتراك اندنلرين سايى آرتماغا باشلادى. بو آيلار عرضينده
حكومت اورقانلارى و ژاندارم سون نفسلرينى آليردى. اونلار حس
انديرديلركى، آرتيق آذربايجاندا و اونون شهر و كندلرينده انقلاب
مشعللى گوجله نير، آرتيق آذربايجان خالقى اوز آزادليغينى اله آلماق
اوچون بوتون جانفشانليقلا چاليشير. و دؤورون هنج بير چتنيلىك
لريندن قورخوب چه كينمير. يئرلى مرتجع اورقان و تشكىلاتلارى
اوز اللرينه آماغا چاليشير. تصادفاً همين آيلارين سونوندا يئرلى
مرتجع حكومت عضولريندن، آذربايجان اطلاعاتى على اكبرخان
وكيلى ايدى. او، ايران دولتينين ان قاتى نوكرلريندن و ساتقينلاريندان

ایدی. او، ائویندن چیخیب ایشه گئدرکن ائویننن قاپیسی قاباغیندا اؤلدورولدی. علی اکبر خان وکیلی نین اولومی یئرلی حکومت درگاهیندا ایشله بین وظیفه لی شخصلری داها دا واهمه یه سالیب، حتی اونلاردان بعضیلری شله-شوله سینی بیغراق تهرانا قاجدیلار. بئله بیر زاماندا آذربایجانین کند و شهرلرینده آذربایجان دئموکرات فرقه سی نین گوجونی گورن و اوزلری نین آرخاسیندا بؤیوک بیر قوه یه آرخالانان زحمتکشلر و کندلیلر اونلارا ظولم و ایشکنجه توره دن ژاندارملا را قارشى مردلیکله مقاومت گؤسته رن و اونلارایله اوز- اوزه گلن ژاندارملاری ترک- سیلاح انده رک سیلاحلارینی اله کئچیریب اوزلرینی ده شه هر و کندلردن قووردیلار. بئله لیکله، بوتون شهر و کندلردن کلی مقداردا سیلاح زحمتکشلرین ، کندلیلرین الینه کئچمه سینه سبب اولموشدی}{11}.

29 آبان ملی کونقره نین یارانماسیندان سونرا کی دؤورین سیاسی وضعیتینی آچیقلا یاراق سید جعفر پیشه وری یازیردی کی ، فرقه میزین و هیئت ملی نین جدی اقداماتی سایه سینده بو گونه قدر شهرین امنیتی حفظ اولوب ، موقعدن استفاده ائتمک ایسته یین اشخاصین ناروا حرکتلرینه امکان وئريلمه میشدیر. بونی اوزونون منافعینه مخالف گورن بعضی دولت مأمورلاری آخیر واختلاردا جور به جور خانئانه تشبث لره ال آتیر و شهریمیزین آسایشینی پوزماق ایسته بیرلر.مثلاً ، بونلار اوزلری ده بیلیرکی، آذربایجاندا ژاندارملارا نسبت شدید حس تنفر وجودا گلمیشدیر. بونا باخمایاراق کندلرده سیلاحلارینی فدائی لره تسلیم اندیب شهره گلن ژاندارم لاری دوباره سیلاحلاندیریب شهرین خیابانلارینا دولدورور و یا

اونلارا غیر رسمی لباس گنبدیریب کوچه لرده خالق تھدید ائتمک کیمی آچاق و یاراماز وظیفه لره معین ائدیرلر. هامی بیلیرکی، سربازلاریمیز و خرده افسرلریمیزین توجهی خالقا اولدوغی اوچون درخشانی ایله ورھرام اونلاری سربازخانالاردا حبس ائدیپ اسپر حالیندا ساخلاپیر. بوتونلا بئله بعضی شر و شه رور، پیچاقچیلارا افسر و سرباز لباسی گنبدیریب کوچه لره گؤنده ریر، اونلارین واسطه سی ایله خالقین احساساتی تحریک ائتمک ایسته بیرلر.

سید جعفر پیشه وری علاوه ائدیرکی، ایندی ایسه وضعیت تمامی ایله ده بیشمشدیر. فدائی دسته لری شهرین دروازالارینا سرایت ائتمکده دیر {12}.

" او زمان آذربایجانا گلیمیش " داد" روزنامه سی نین رئاکتوری ابوالحسن عمیدی نوری فدائی لر حاقیندا خاطره لرینده یازیردی: سویوقلی بیر گنجه ده من تبریزده فدائی پوستلاریندان بیرینده اولارکن عادی کندلی پالتاریندا اولان بیر فدائی ایله صحبت زامانی معلوم اولدی کی، همین فدائی 48 ساعاتدیر، همین پوستدا دایانمیش و 24 ساعاتدیر اونا چؤره ک چاتدیرماق ممکن اولمامیشدیر. من چوخ تعجبله فدائی یه سئوال وئردیم کی، نه اوچون بو قدر آرتیق پوست دا دایانمیشدیر. فدائی استهزا ایله منه جاواب وئردی کی، خالقین امن- آمانلیغینی قوروماق منیم اوچون هر شئیدن عزیز دیر" {13}.

" 21 آذر نهضتی نین الدهه ائندی یی نائلیتلری قوروماق و وطنیمیزین استقلالی اوغروندا ژاندارم- پولیس قوه لرینه قارشی ایگیدلیکله مبارزه آپارمیش اولان قهرمان فدائی لریمیزین نماینده لری ده خالق قوشونلارینین تشکیلی مناسبتی ایله تبریزین

شیر و خورشید صحنه سینده توپلاشیب بویوک بیغینجاق تشکیل
انتدیلر. همین بیغینجاق طرفیندن صادر اندلمیش قطعنامه ده ایران
حکومتی نین آذربایجان سرحدلرینده تورتدی بی فتنه کارلیقلاری
افشا انده ره ک دئییردیلر: دوشمن هله اوز حیله گرلی بینه ادامه
وئریر. وطنیمیزین استقلالیتی نی و الده انندی بیبیز نائلیتلری
قوروماق اوچون خالق قوشونلارینین تشکیلی ضروریدی" {14}.

مبارز فدائیلریمیز آزادلیغیمیزین کنشینده دایاناراق، انقلاب دؤوری
قورتاردیقان سونرا دا خالقیمیزین امنیتیینی ساخلاماقلا برابر،
اقتصادی مسئله لرده، ملی مدنیتییمیزین برپاسیندا و گنیشلنمه سینده
ده چوخلی فداکارلیقلار گؤستریدیلر.

" ظفر " روزنامه سی فدائی حرکاتینین نتیجه سی اولان آذربایجان
قیزیل باش خالق قوشون لارینی اساس گؤتوره رک آذربایجانین
دئموکراتیک نهضتی حاقیندا رأی سؤیله میشدیر. " ظفر " روزنامه
سی طرفیندن اوخوجولارین مذاکره سینه بوراخیلان فیکیر بئله
تقدیم اولموشدی: آذربایجاندا دئموکراتیک نهضت نتیجه سینده ایران
اراضی سینین بویوک بیر حصه سینده خالق اوز مقدراتی نین
حاکمی اولدی. ایلک دفعه اولاراق خالق دوشمنلری نین منافعینی
مدافعه ائدن ژاندارم و قوشون قوه لرینی آرادان آپاردی. و اونون
عوضینه ملی قوشون یاراتدی. ائله بیر قوشون کی، او خالق اوچون
ایدی" {15} .

آذربایجان خالقی نین اوزون ایللردن بری آپاردیغی آزادلیق مبارزه
سینین سیلاحلی عصیان قولونی تشکیل ائدن بو حرکات خالقیمیزین
ضروری حیاتی طلبلریندن ایره لی گلیمیشدی.

" فدائی لرین خیرخواه ایشلری نین نتیجه سی ایدی کی، هامی
اونلاری سنویر، شاعیرلر و یازیچیلار اونلارین فداکارلیقلاری

حاقیندا شعرلر، حکایه لر، ادبی- بدیعی پارچالار یازیردیلار. بوتون شه هر و کندلردن اونلار اوچون هدیه لر گونده ریلیردی. تبریز، اردبیل، اورمییه، ماراغا و دیگر شهرلرین قادین کلوبلاری فدائی لری پالتارلا تآمین انتمکده بۆیوک ایشلر گۆرموشلر.

1946- جی ایل ژانویه نین 12- ده مارغا اهالیسی قیزیل آرسلان داغی نین اته بینده کی بیغینجاقدان فدانلیرین خدمتلرینی و آذربایجان خالقى نین آزاد اولماسیندا هلاک اولان فدائی لرین خاطره سینى ابدیلشدیرمک اوچون آذربایجانین بوتون بۆیوک شهرلرینین دۆرد یول آیریجلاریندا فدائی مجسمه لری نین قویولماسی پیشنهادهینی ایره لی سورموشلر" {16}.

فدانلیرین ده یرلندیرمه سیندن نمونه اولاراق " یئنی شرق" روزنامه سی میانا فدائی حرکاتی نین ایل دۆنومی مناسبتی ایله آقاي بيشه وری طرفیندن میانایا مخابره اولونان تنلگرامی چاپ انتمیشدی. تنلگرامدا دئییلیردی:

آقاي ژنرال دانشبانین توسطی ایله میانا فدائی لرینه!

عزیز یولداشلار! سیزین بیرایل بوندان اول ارتجاع پیکرینه ووردوغونوز بۆیوک ضربه نین سسی بیر ایل مدتینده بوتون دنیايا یاییلماقلا مظلوم ملتلی آغیر یوخودان اویادیب، اونلارین قلبینده آزادلیق آتشینی ایشیقلاندیردی.

سیزین تفنگلریزین گورولتوسی ژاندارم جلالارینی مقهور انتمکله خالقیمیزی، مخصوصاً کندلیلری اونلارین ظولم و اسارتیندن قورتاردی.

عزیز یولداشلار! آذربایجان خالقى مخصوصاً مظلوم کندلیلر سیزین بوگونکی بایرامیزی صمیم قلبدن تبریک و سیزین موفقیتیزی آرزولاییرلار.

آذربایجان خالقى سیزین کیمی خلف و قهرمان اوغوللاری ایله
افتخاراندیر. فرقه میز سیزین کومه بی نیزله ملی آزاد لیغیمی
مدافعه انتدی بی کیمی بوتون ایرانلیلرین آزادلیق و سعادت
اوغوندا مبارزه اندیر.

عزیز فدائی لر! اولکه میز ارتجاعی عنصرلرین خانانه و حيله گر
حرکتلی نتیجه سینده بویوک مشکلات ایله روبرو اولموشدور.
بومشکلان قورتارماق اوچون داها بویوک فداکارلیقلارا حاضر
اولمالی بیق. بو فداکارلیقدان نتیجه آلماق اوچون بیرلیک و صمیمیت
لازیمدیر. فرقه میز بوتون خالقیمیزدان بونی طلب اندیر.
سیزین بویوک بایرامی نیز بیرلیک و قاردا شلیغین محکمنمه سی
شعاری آلتیندا آپاریلمالی دیر.

یاشاسین میانا و سارابین قهرمان فدائی لری و اونلارین عزیز
سرکرده سی ژنرال غلام دانشیان {17}.

خالقین ایچه ریسیندن چیخان و خالقین کومه بینه آرخالانان
آذربایجان فدائی لری، اوز رشادت و فداکارلیقلاری سایه سینده بو
دؤیوشلرده قالب گله ره ک " نوبابرین 14- دن، 17- سینه قدر
میانانی، نوبابرین 15- دن، 17- سینه قدر سارابی، نوبابرین 20-
دن، دئکابرین 11- نه قدر ماراغانی، نوبابرین 20- دن، دئکابرین
14- نه قدر میانداپی، نوبابرین 18- زندن، دئکابرین 2- سینه قدر
مردی ، نوبابرین 20- دن دئکابرین 30- زینا قدر قاراداگی ،
نوبابرین 20- دن دئکابرین 15 - نه قدر اردییلی، نوبابرین 24 -
دن، 26- نا قدر آستارانی، نوبابرین 23- دن، 25- نه قدر نمینی،
نوبابرین 26- دان، 27- سینه قدر زنگانی، نوبابرین 27- دن، 29-
زونا قدر مشکین شهری، نوبابرین 27- دن دئکابرین 5- نه قدر
بیله سوواری، دئکابرین 2- سیندن، 9- زینا قدر ماکونی، دئکابرین
2- دن ، 6- سینا قدر سلماسی ، دئکابرین 2- دن ، 9- زینا قدر

خویی، دئکابریں 11- دن، 18- زینه قدر اورمیه نی، دئکابریں
 11- ده اوسکونی و خسروشهری، آزاد ائتدیلر.
 شهرلرین آزاد ائدیلمه سی مرحله سینده فدائی لره باشچیلیق ائدنلر
 آشاغیداکی ترتیب ده اولموشدی:

* میانا دا- غلام یحیی دانشیان، عباس پنبه یی و تیمور مددی.
 * ساراب دا- غلام رضا جاودان، ممی صادقی و جعفرقلی اجلالی.
 * ماراغا دا- میرزه ربعی کبیری، حیدرآفاقی و جعفر قهرمانی.
 * میانداپ دا- قلی صبحی.
 * مرنده ده - میر کاظم اعلمی.
 * قارا داغ دا- محمد آگاهی و صمد عمرانی.
 * اردبیل ده - عبدالمجید محمدی وند.
 * آستارادا - صادق زمانی.
 * خمین ده- فرضی دهقان .
 * زنگاندا- غلام یحیی دانشیان، ممدعلی رامتین، یوسف مرتضوی،
 غلامحسین خان اوصانلو و هدایت حاتمی.
 * مشکین شهرده - کامران عزیز ی و توحیدی.
 * بیله سوواردا- اکبر جوشن پوش.
 * ماکودا- یئکانی.
 * سلماس دا- احمد برادرانی، اسماعیل جعفرپور و مکرم ترابی.
 * خوی دا- عبد الحسین احمدی، جمشید سهرابی ، تقی داداش زاده
 و اسماعیل اقبالی.
 * سردری ده - پیشنمازی ، ابوالفضل حاتمی و دهقانی.
 * تبریزده- کاویان، غلام یحیی دانشیان، کبیری، میرکاظم اعلمی،
 غلامرضا الهامی، میررحیم ویلایی، غلامرضا جاودان، علی
 قهرمانی و اثر بالدار.

* اورومیہ ده - آزاد وطن و محسن میلانیان.

* اوسکی ده - پدائھ کلنتری و علی طھماسبی .

18 میندن آرتیق شاه رژی می نین سیلاحلی قوہ لری آذربایجاندا اولدوغی حالدا 1945- جی ایلین نویابر آبی نین 14- دن باشلایاراق دئکابری 20- سینه قدر آذربایجانین اساس اراضیسی فدائیلر طرفیندن آزاد اندیلیمیش، بونون نتیجه سینده بوتون ولایتلردن ملی مجلسه سئچیلیمیش نماینده لر چوخ راحتلیقلا تبریز شهرینه گلیمیش، 1945- جی ایل، دئکابری 12- ده ملی مجلس ایشه باشلامیشدیر. فدائی باشچیلا ریندان 26 نفر مجلسه نماینده سئچیلیمه ده، جبهه لرده اولدوقلاری اوچون ملی مجلسین بیرینجی اجلاسی 75 نفر نماینده نین اشتراکی ایله باشلامیشدیر.

ملی مجلسه ملت وکیلی سئچیلیم جبهه لری ترک انڈیب گنده بیلمه بین بو رشادتلی فدائیلر آشاغیدا کی لار اولموشدور:

کاوایان، احمد سعیدی، صادق دیلمقانی، ممد امین آزاد وطن، محمد علی مؤن زاده، بهرام نائی، غلام یحیی دانشیان، میرزه ربعی کبیری، قلی صبحی، آتسخان بیات ماکوئی، مرادعلی تیموری، عبدالحسین احمدی، محمود ترابی، احمد برادرانی آهنگری، مگرم ترابی، حسین ذوقی، یوسف باباجانیان، حسن جودت، محمد حسین صیف قاضی، حاجی مصطفی داوودی، کریم احمدی، مناف کریمی، واهاب بلوریان، شیخ موسی کیانی، غلامرضا الهامی و جاودان" {18} .

آذربایجان ملی حکومتی بو سببده دیرکی، فدائی عنعنه سی نین ان قاینار دوررولریندن بیرینی حیاتا گه تیرن بویوک سرکرده شاه اسماعیل خطائی نین اوز فدائی اوردوسونا وئردییی آدی، قیزیلباش آدینی یارنمیش قوشونلارینا قبول انتمیشدیر.

سید جعفر پیشه وری قیزیلباش خالق قوشونلاری ایله علاقه دار یازیرکی، خالقیمیز اگر اوز ملی دولتینی وجودا گه تیریب، ملی قوشون یارادا بیلمزسه تهران ارتجاعسی اونون حاق و اختیارینی هر آن الیندن آلا بیلر. بیز، ایرانین استقلال و تمامیتینه دفعه لرله اعتراف ائتمیشیک، تهران ایسه بو استقلالیتی پوزماق یولوندا هر گون تره فیریلداق چیخاریر. ایش بئله گنדרسه ، بیز تمامی ایله آیریلیب مستقل بیر دولت تشکیل ائتمه یه مجبور اولاجاییق . آیری چاره یوخدور {19}.

ملی اوندر پیشه وری وظیفه اداره سینده، ملی نظام خدمتی حاقیندا سؤیله دی یی نطقینده خالق قوشونلاری نین تشکیلی نین اهمیتیندن و آذربایجان خالق قارشیسیندا دورموش وظیفه لردن دانیشمیشدی. ملی حکومتین باش ناظیری آقای پیشه وری اوز نطقینده دئمیشدی: تهران مرتجع حکومتی بونی حسن ائتمیشدیرکی ، آذربایجاندا ملی بیر قوه واردیر. او، بو ملی قوه نی اورنادان آپارماق اوچون مختلف وسیله لره ال وورموشدور. ایندی یه قدر او منتظرایدی کی ، بو نهضتی نظامی قوه ایله آرادان آپارا بیلر. او، بو یولدان مایوس اولاندان سونرا دیپلوماسی چاره لره تشبث اندیب خالقین باشی اوستوندن اوز فیکرینی اجرا ائتمه یه چالیشیر. بیزیم جاوابیمیز ساده دیر . بیز، اوز ملی قوشونوموزا دایانیب مسئله نی اوز گوجوموزله حل ائده جه بیک. بیز ملی قوشونوموزی یاراتمالی بیق. بو قوشون ایله آزادلیغیمیزی و داخلی امنیتیمیزی حفظ ائتمه لی بیک {20}.

1324- جی ایلین 9- جی آبی نین 29- دا، آذربایجان خالق قوشونلاری نین وزیر معاونی ژنرال غلام یحیی دانشیان آذربایجان

خالقینا مراجعت ائده رک اعلان نشر ائتمیشدیر. اعلان عموم خالقا
آشاغیداکی شه کیلده مراجعت اولونموشدی:

آذربایجانین محترم اهالی
سینین اطلاعنه یئتیریلیرکی،
همین آذر آیی نین 27- دن
اعتباراً آذربایجان خالق-
قوشونلاری سیراسینا آشاغیدا
کی شرط لراوزره داوطلب
قبول اولونور:

1 - 22 - دن آز و 45- دن
چوخ یاشی اولماماسی؛

2 - صحت مزاجی اولوب آلکل
و تریاکه عادی اولماماسی؛

3 - کتبی تقاضانامه وئرمه
لی و داوطلبلرین سیجیللری
اولمالیدیر.

بو شرایط اوزره قبول
اولونان شخصلره مجانی
اولراق یئمک، لباس و منزل
وئرلمکله برابر آیدا 15
تومنده آیلیق وئریله
چکدیر. داوطلبلر جمعه و

" آذربایجان " روزنامه سی یازیردی کی، خالق قوشونلاری وزارت
نین اعلانی دونن شهرمیزده یاییلدی. بو اعلان خالقیمیزی فداکارلیغا
دعوت ائتمکله برابر خالق قوشونلاری پایه سینی قورماق ایسته
بیر. اوندا داوطلبلر اوچون مادی حیثدن آز مقدار پول معین اولونوب
دور. لاکین، بو موقتی دیر. دولتیمیز مادی حیثدن تأمین اولدوقجا
خالقیمیزین هر طرفلی وسایلنی تأمین ائده جک دیر {22}.

عموم جاوانلارین- قیز و اوغلانلارین کؤنوللی شه کیل ده خالق قوشونلارینا گیرمه یه مراجعت لری تصّور اولوندوغوندان چوخ اولدوغونا گؤره ملی حکومتین باشچیسی سید جعفر پیشه وری جاوانلارا- خصوصاً قیزلارا تشکر اندیب هله لیک اوردو سیرا لارینا هامینین قبول اندیلمه سینه امکان اولمادیغینی بیلدیرمیشدیر. قبول اولونانلار ملی حکومت طرفیندن حربی مکتبلرده، پولیس و حقوق سیاسی مکتبلرینده تحصیل آماغا باشلامیشدیر. رسمی قیزیلباش خالق قوشونلاری نین باش حربی قرارگاهی یارانمیش، 9 نفردن عبارت هیئت، قرارگاه رهبرلیک انتمه یه سنجیلمیشدیر. باش قرارگاه سنجیلنر آشاغیداکیلاردان عبارت اولموشدی:

" سید جعفر پیشه وری ، جعفر کاویان ، ابوالقاسم عظیمی ، غلام یحیی دانشیان ، میرزه ربعی کبیری، پناهیان ، نوائی ، میلانین و عبدالرضا آذر.

ژنرال محمود پناهیان حربی قرارگاهین رئیسی ، کادر اوچون ایکی ایللیک سیاسی مکتبین رئیسی - زین العابدین قیامی و پولیس مکتبی رئیسی - ژنرال میلانین تصدیق اندیلمیشدیر.

آذربایجان خالق قوشونلاری مکتبلرینین فرماندهی سرهنگ پناهیان آذربایجان خالق قوشونلارینین یارادیلماسی ایله باغلی آشاغیداکی، اعلانلا مراجعت ائتمیشدیر:

اعلان

آذربایجانین ملی حکومتینین
خالق قوشونلاری آشاغیدا قید
اولونان شرایط اوزه رینده
افسرلیک مکتبی اوچون
داوطلب قبول ائده جک.
داوطلبلر 13 / 12 / 24 - دن
20 / 12 / 24 - سینه قدر
ساعات 9- دان ساعات 15- ه
کیمی منصور خیابانی، حاج
احتشام ائوینده خالق
قوشونلاری نین مکتب دفترینه
مراجعت ائتمه لیدیرلر.

استخدام شرایطی

- 1- آذربایجان دیلینی
بیلمک.
- 2- سالم اولماق.
- 3- جزائی محکومیتی
اولماق .
- 4- حداقل 6 کلاس تحصیل .
تحصیل مدتی 4 آی. امتحان
عهده سیندن چیخان صورتده
کیچیک لئتینانت (ستوان- 3)
درجه سینه نائل اولاجاقلار.
و گله جکده خالق قوشونلاری
نین مقرراتی اوزه رینده
ترفیغ تاپاجاقلار.

خالق قوشونلاری نین یارانماسی ایله باغلی " آذربایجان" روزنامه
سی یازیردی کی، بو گون مقدس اودلار یوردونون 250 نفر رشید
و قهرمان اوغلی افسرلیک درجه سینه یئتیشیب ملی یاشایشی و

آذربایجان آزادلیغینی مدافعه و ایران استقلالیتینی حفظ ائتمک اوچون حاضر و آماده اولماقلارینی اعلام ائتدیلر.

سیدجعفرپیشه وری ملتیمیزین موفقیتلریندن ساییلان بو مسئله نی بنله ایضاح ائدیر: بیزیم خالقیمیزین بؤیوک موفقیتلری نین بیرسی ده همین بو حربی افسرلیک مکتبی نین تأسیسی دیرکی، بؤیوک مادی مشکلاته باخماپاراق تشکیل ائدلمیشدیر" {24}.

قید ائتمک یئرینه دوشرکی، "آذربایجان قیزیلباش خالق قوشونلاری ترکیبینه 8 ژنرال، 14 پالکونیک و 300 نفره قدر معین رتبه لی ضابط اشتراک ائتمیشدیر.

فدائی و یئنی یارانمیش رسمی قیزیلباشلاردان تشکیل اولونموش آذربایجان اوردوسونون ترکیب حصّه سی 8000 فدائی و 10000 قیزیلباشلاردان عبارت اولموشدور. فدائیلر آذربایجانین سرحدلری حدودندا داخلی امنیتتی قوروپور، قیزیل باشلار ایسه اوردونی تشکیل ائدیردی" {25}.

"آز بیر مدته خالقین منافعینین مدافعه سی مقصدی ایله تشکیل ائدلمیش بو قوشون سرعتله محکملشمه یه باشلادی.

آذربایجانین ملی قوشونی آذربایجان خالق نین حقیقی بیر دایاغی ایدی. حتی ایرانین اسیر خالقلاری بنله بو قوشونا آرخالانیر و اونا امیدله باخیردیلار. بونا گۆره ده ایران آزادخواهلاری دا بو قوشونا کۆمک ائتمک مقصدی ایله اوز قارداشلیق اللرینی اوزانتیلار. ایرانین شاهلیق اوردوسوندا ، ایرانین منقوراصول اداره سی و دولت قوشونونون فسادی علیهینه قالمیش فارس افسرلر آذربایجان ملی قوشونونا داخیل اولدیلار. اوندان علاوه نهضتدن اول تبریزده دولت قوشونونون بعضی افسرلری ده آذربایجان ملی نهضتیندن سونرا اونا قوشولوب و ملی قوشونون سیرالاریندا اشتراک ائتمه یه

باشلادیلار. مرکزی دولت قوشونوندا اولان مترقی افسرلردن آذربایجان خالق قوشونلارینین تشکیلینی ایران آزادلیغینین ضامنی و استنادگاهی حساب ائده رک یازیردیلارکی، آذربایجان خالق نین سیلاحلی قوه لری جرگه سینده خدمت ائتمه یی، بیز!- اوزوموزه وطنپرستلیک بورجی بیلیریک و بونا گوره ده بیزلری همین خالق قوشونلاری جرگه سینده قبول ائتمه یی خواهش اندیریک" {26} .

" 160 نفر افسر دولت قوشونونی ترک اندیب آذربایجانا گلیمیش و 130 نفر آذربایجاندا اولان دولت قوشونونون افسرلری ملی حکومتین خالق قوشونوندا قالب خدمت ائتمه یی اوزلرینه شرف حساب ائتمیشلر" {27}.

تهران افسرلریندن اولان احمد شفاهی آذربایجان دئموکرات فرقه سینین ایل دؤنومی ایله باغلی تبریک چیخیشیندا دئییردی:

آذربایجان دئموکرات فرقه سی نین بیانیه لری، وطنپرست و آزادیخواه افسرلره سونسوز فرح و سئوینج ، وصفه گلمز روح یوکسکلی یی یاراتدی. آذربایجانان علاوه ، ایرانین ان اوجقار یئرلرینده دوستاقخانالاردا، نهایت هر یئرده، آزادلیق سئون افسرلر بو بیانیه لرین مضمونی ایله تانیس اولاراق، یاخیندان- اوزاقدان، آذربایجان دئموکرات فرقه سینده حرمت و رغبت بسله یه رک اونون افتخارینا و نائلیتلرینه هوررا چکدیلر. احساساتی جوشان افسرلرین گورولتولی سسلری قارداشلیق و هم رأی لیک علامتی کیمی گویلری یاراراق، آذربایجان مرد فدائی لری نین و غیرتلی زحمتکشلرین قولاغینا چاتیردی.

ایستر بابک یوردونون لیاقتلی اوغوللاری اولان آذربایجانلیلار، ایسترسه ایرانین آزادیخواه افسرلری، آذربایجانا گلدیلر. آذربایجان دئموکرات فرقه سی اونلاری لایقینه آلیشیلادی.

افسرلر، آزادلیغین سؤنمز اوجاگی اولان آذربایجاندا، خالق قوشون لاریندا شرف و ناموسلا اشتراک ائتدیلر" {28} .

رضا توفیقی ایسه خاطره مقاله سینده یازیرکی ، بیر دفعه کرماندا یاشایان آذربایجانلی افسرلردن بیرى نین ائوینده تبریز رادیوسونی توتماغا موفق اولدوق. ایلك دفعه بونی انشیتدیک: **دقت! دقت!** **دانشیر تبریز!**

من رادیو دستگاهینین یانیندا اوتوروب سؤزلرین یاخشى انشیدیلمه سینه چالیشیردیم. آذربایجان ملی حکومتی نین گله جک اصلاحات تدبیرلریندن صحبت گئدیردی. تبریز رادیوسونون دئدی یی سؤزلر بیزی گله جک مبارزه لره روحلاندیردی.

خبرلر بوتون کرمان شهرینه یایلدی. مبارزه نی داوام ائتدیریب تهرانا گلمه یه موفق اولدوق و اورادان دا اوزوموزی آذربایجانا چاتدیریب اورادا خالق قوشونلاری سیراسینا داخیل اولدوق {29} . ه. طغرایی خراسان افسرلری نین سیلاحلی چبخیشیندا اشتراک ائدیپ، ایران قوشونوندان اوز دؤنده ریب مختلف یئرلرده داغینیق و گیزلی حالدا یاشامالارینا اشاره ائده رک یازیرکی، گیزلی حالدا یاشایان افسرلرین بیر قوروی گنجه لر دنیا خبرلرینه قولاق آسماق اوچون الده ائتدیکلری رادیونون دؤوره سینه بیغیشیردیلار. بو گونلرده دنیا رادیولاریندان آذربایجان حاقیندا آیینان خبرلر افسرلرین دقتینی داها آرتیق جلب ائدیردی. تبریزده ایران حکومتینین سیلاحلی قوه لرینین فدائی لره تسلیم اولماسی خبری ایران قوشونوندان اوز دؤنده رن افسرلر اوچون داها بؤیوک شادلیق گه تیردی. چونکی بو خبر افسرلره آرزولارینین حیاتا کچمه سینه امکان یارانماسی مزده سینى وئیردی. بو خبری انشیتدی بیميز گنجه بیر جلسه تشکیل ائتدیک. یولداشلاریمیز چوخ شادلیقلا دئیردیلر: آذربایجان خالق

نین ایران حاکمه هیئتی نین ظولموندن آزاد اولماسی ایران خالق لارینین اسارتدن خلاص اولماق گونونی یاخینلاشدیریر. همین گنجه آذربایجانا حرکت ائتمک اوچون تصمیم توتولدی . بو گنجه افسرلرین شادلیغی نین سونی یوخ ایدی.

طغرائی یازیر کی، خاطره سی هنج وخت یادیدان چیخمایان ایکینجی گنجه 1325- جی ایلین نورو بایرامی گنجه سی ایدی. بو گنجه ده آذربایجان ملی مجلسی بناسیندا بؤیوک جشن مجلسی تشکیل ائدیلیمیشدی. بو زمان ایران قوشونونی ترک اندیب آذربایجانا گلن بیر چوخ افسرلر آذربایجان ملی قوشونوندا خدمت ائدیردیلر. همین افسرلرین چوخی بو جشن مجلسینده حاضر ایدی لر.

آذربایجان ملی نهضتی نین رهبری، پیشه وری همین جشنده ائندی بی نطقینده دئییردی: بیز، فارس قارداشلاریمیزین آذربایجانا گلنه لرینی چوخ عزیز توتوروق. آذربایجان خالق بو افسرلرین صمیمیت و فداکارلیقلارینی هنج وخت اونوتما یا جاقدیر.

پیشه وری اؤز الی ایله افسرلرین دؤشونه 21 آذر مئدالی ووروب، اونلاری تبریک ائدیردی {30} .

آذربایجان خالقینی ساق و مبارزه یه حاضر اولماغا چاغیران " آزاد ملت" روزنامه سی، تهران روزنامه چیلرینه جاواب اولاراق مقاله چاپ ائتمیشدی. مقاله ده دئییلیردی: ایندی ملی تشکیلاتمیز گون به گون قدرتله نیر، ساعات با ساعات انکشاف، ترقیه دوغری گندير. ایندی خالقیمیز اؤز حقیقی معناسی ایله اوز مقدراتینا مالکدیر. باشقالارینین اونون مقدراتینا دخالت ائتمه سینه یول ونریمه یه جکدیر. ایندی ملی قوشونوموز آز بیر زاماندا قدرتلی و منظم حالدا تشکیل اولوبدور {31} ...

تاسفلرکی، بو مناسبتدن نئجه آی سونرا مرکزی حکومتین اؤز گوجی ایله دئییل، خارجی اولکه لرین کؤمه یی نتیجه سینده اولکه میزده یارانمیش اولان ترقی و انکشاف دایانديریلدی. اؤز مقدراتینا مالک خالق یئنه اسارته دوشدی.

او آغریلی- آجیلی گونلرین تصویرینی ممی دهقان چوخ ساییلی خاطره لریندن بیرینده بئله وئریر: فریدون ابراهیمی آذر آیی نین اولیندن اعتباراً خالق قوشونلاری قرارگاهیندا سیاسی رهبر کیمی ایشله بیردی. آذر آیی نین 20- ده دوشمنلر طیاره ایله تبریزین اوزه رینده اوچوب شهره ورکه لر تۆکدوی زامان من خالق قوشونلاری قرارگاهی نین حه یطینده دوروب اونونلا صحبت اندیردیم. او، دوشمن طیاره لرینی گۆردوکده دئدی:

- تهران حکومتی بیزه خائنجه سینه باسقین انتمیشدیر. بیز روحدان دوشمه مه لی بیک. سیلاحلی قوه لری توپلاماق ، چاشقینلیغا یول وئرمه مک، خالقین روحیه سینی یوکسلتمک کیمی قارشیمیزدا مهم وظیفه لر دورور. بؤیوک فعاللیق و فداکارلیق لازیمدیر. بیزیم خالقیمیز مبارز خالقیدیر؛ او، باشلادیغی مبارزه نی باشا چاتدیرا بیلر {32} ...

تأسف لر کی ، بو بئله اولمادی، ملی حکومتین باشقا اصلاحاتلاری ایله بیرلیکده آذربایجان قیزیلباش خالق قوشونلاری دا تاریخه قووشدی.

آذربایجان خالق نین مبارزه تاریخی بیردن- بیره دئییل، تاریخی آردیجیللیقلا انکشاف یولی کئچه ره ک، خالقیمیزین مادی- معنوی طلباتینا،

تورپاق اصلاحاتی

ایستک و آرزولارینا اویغون جریان انتمیشدیر.

1324- جی ایلین 21 آذر حرکتی دا همین مبارزه نین داوامی و نتیجه سی اولاراق خالقیمیزین اوبینکتیو مبارزه قانونونا و معاصر طلباتینا اویغون بیر شرایطده باش وئرمیشدی.

"21 آذر" حرکتی نین نتیجه سی، آذربایجان ملی حکومتی یارانان گوندن باشقا ساحه لرده اولدوغی کیمی فلاحتین ده انکشافی اوچون یوللار آچمیش، کندلیلرین تورپاقلارینا تأمین اندیلمه سی و اونلارین وضعیتینی نین یاخشیشدیریلماسی اوچون بیر سیرا مهم تدبیرلر گورمه یه باشلامیشدیر. کندلیلره تورپاق وئرمک، محصولدان کندلیلرین سهمینه دوشن پای آرتیرماقلا برابر، الهه انتدیگری تورپاقلارینا بئرمک اوچون اونلارا آز فایضلا بورج وئرمک، دئم تورپاقلار سو چیخارماق اوچون کهریزلر و آرتیزان قویولار قازدیрмаق، سدلر و کاناللار چکدیرمک و سایره تدبیرلرین حیاتنا کئچیریلمه سی نظرده توتولوردی. کندلر آراسی یوللارین چه کیلمه سی، کندلرین آبادلاشدیریلماغا باشلانماسی و بو ایشلری اداره ائتمک اوچون کندلی جمعیتلری نین یارادیلماسی، کندلرین سئچیلمه سی، فلاحت محصوللارینین مقدارینی و محصولدارلیغینی آرتیرماق مسئله سی، ملی حکومتین فلاحت اصلاحاتینین اساسینی تشکیل اندیردی.

ملی حکومتین فلاحت اصلاحاتیندا سادالانان اولایلار اوزون عصر لی تاریخیمیزده، ملتیمیزین اساس قایه سینه چئوریلیمیش تورپاق اوغروندا مبارزه نین اؤزه بینی تشکیل ائتمیشدی.

"آذربایجان تاریخینی وراقلا دیقجا بیز هر یئرده بو مبارزه نین شاهده اولوروق. هله وقتی ایله عرب اشغالچیلاری آذربایجانین منبت تورپاقلارینی اوز امیرلری و سرکرده لری آراسیندا بؤلوشدوروردیلر. بو حقیقتی عرب تاریخچسی احمد بلزوری

تصویر ائده رک یازیر: عرب فئودالاری بوتون محصوللارین اوزه رینه، دوزدان توتوموش بوستان میوه سینه قدر، هر بیر محصول اوزه رینه وئرگی قویموش، بوتون تورپاقلاری ایکی حصّه یه - سولی و دئم تورپاقلارا بؤلّه ره ک، سولی یئرلردن یاریسینی، دئم یئرلردن ایسه محصولون 25% کندلی نین الیندن آلیردیلار. عرب خلیفه لرینین بو رفتارینا دؤزه بیلمه ین کندلیلر هله 750-748-جی ایللردن باشلایاراق اونلارا قارشى قانلی ووروشمالار آپاریرلار. بو ووروشمالارین ان یوکسک ذیروه سی خرّمیلر حرکتی اولموشدور. تورپاقلار کندلیلرین اللریندن آلینیب غصب اندیلیدی. هله 15-جی عصرین 70-جی ایللریندن باشلایاراق (1573-1571-جی ایللرده) تبریزده بویوک فئودال و روحانیلر علیهینه، 1580-جی ایللرده شیروان، طالش و اردبیلده کندلیلرین گوجلّی سیلاحلی چیخیشلاری اولموشدی.

17-جی عصرده آذربایجاندا کندلی چیخیشلاری اولموشدور. اشقالچی محاربه لر نتیجه سینده تالان اولموش کندلیلرین وضعیتی و اونلارین رشادتله ووروشماسی مشهور کوراوغلی داستانیندا دا اؤز عکسینی تاپمیشدیر.

بورشادت داستاندا کندلیلرین قالبیت سونوجی اولمامیشدی. 18-جی عصرین اورتالاریندا عصیانچی دسته لر آذربایجانین هر یئرینی بورودی. موغان، اردبیل ماحالیندا تورپاقلاری فئودالارین الیندن آلمیش کندلیلرله فئودالارین کؤمه بینه گلّمیش شاه قوشونلاری آراسیندا قانلی ووروشمالار اولموشدور.

بو ووروشمالار او قدر شدتلی شه کیل آلمیشدیر کی، نادر شاهین قارداشی ابراهیم خان کندلیلر طرفیندن اولدورولموشدی. 18-جی عصرین یاریسیندا باشلایاراق 19-جی عصرین یاریسینا قدر

دنيانين بير چوخ يئرلرينده تورپاق اوغروندا كندليلرين مبارزه سي باشلاميشدیر. 1860-1852- جى ايللرده بابى لر حرکاتی نين يارانما سببلريندن بيرى ده فنودال و روحانيلره قارشى اولموشدور. 19- جى عصرين آخيرلارى و 20- جى عصرين اوللرينده بوتون آروپاتی فنوداليزمه قارشى بورژوا انقلابى بوروموشدى.

1910-1907- جى ايللرده ماكو، طالش، خوى، سلماس ، مرد و بير چوخ باشقا آذربايجان شهرلرينده كندلى چيخيشلارى اولدى. كندلرده كند انجمنلرى ياراديلدى و بو انجمنلر بيرينجى دفعه كندلى نين اوزونى اداره انتمه اورقانى كيمي ميدانا چيخدى.

1922-1918- جى ايللرده آذربايجان، خراسان، گيلان، رشت و انزلى نين هر يئرینی انقلاب دالغالارى بورودى. كندليلرده فدائى و سيلاحلى دسته تشكيل انتديلر. گوركملی انقلابی متفكر شيخ محمد خيابانى نين باشچيلیغی ایله آذربايجاندا قورولان ملی حكومت كندليلرى مكلفيتدن آزاد ائتمك اوچون مترقى پروگرام حاضرلادی.

رضاخانين قارا ديكتاتورلوقى دؤورونده مينلرله كندلى اولدورو لور، سورگونلره گونده ريلير و يا ملکه دارلارين قيد شرط سيز تكليفلرينى قبول ائتمك مجبوريتينده قاليرديلار" {1}.

21 آذر نهضتیندن تقريباً 11 ایل اول اردبیل ماحالیندا بویوک تورپاق صاحبلری و فنوداللار علیهینه باش وئرمیش توقوشمانی خاطیرلاماق یئرینه دوشر. " رضا شاه ديكتاتورلوقى دؤورونده بنله بير قوقوشمانی او دؤورون مطبوعاتیندا ايشيقلانديرماق ممكن اولماميشدير. حادثه 1314- جى ایل آبان آيندا باش وئرميشدی. بو دؤورى ايراندا ارتجاع نين سون درجه آزغینلاشماسی ، دنموکراتیک احوال- روحیه یه قارشى هیجوما کئچمه سی دؤورى كيمي تحليل ائديب قيمتلنديريرلر.

1320-1312- جی ایللرده کندلرده یاشایان اهالی نین سایى گنت-
گنده آزالماقلا برابرهم ده اونلارین یاشادیقلاری ائولرین چوخی
خارابایا چئوریلیر، اکین ساحه لری تدریجله صاحبسیز قالاراق
یاواش- یاواش اؤز منبتلی یی و محصولدارلیغینی ایتیرمکله باشلا
دی" {2}. "آذربایجان 1320-1304- جی ایللرده فلاحت محصولی
تولیدی جهندن ایران ایالتلری ایچه ریسینده مهم یئر توتورودی.
1316-1312- جی ایللرده عموم ایران غله سی نین تقریباً 23% -
نی آذربایجان وئریردی. بئله بیر شرایطده 1317-1318- جی
ایللرده رضا شاه حکومتی آذربایجانین بوتون بوغداسینی اورادان
داشیدیپ آپاردی. آذربایجاندا شدتلی صنعتی قحطلیک یارانندی.
1320-1317- جی ایللرده ایراندا تولید اولونان و بئجه ریلن
پامبیغین 12% - نی آذربایجان وئریردی. لاکین، بو قدر یون و
پامبیغی تمیزلمک و ایپلیک حاضرلاماق اوچون دولت 20 ایله
آذربایجاندا بیر دنه ده اولسون کارخانا آچمادی. آذربایجانین
پامبیغی، یونی و ایپه یی دیگر ایالتلره آپاریلیردی" {3} .
تورپاقلا باغلی نه دن لری و اونون استثمار نوعینی آراشدیرماق
اوچون، تورپاقلا باغلی مالکیت مسئله سینی اؤنجه مذاکره یه جلب
ائتمک بیر چوخ مسئله لره آیدینلیق گه تیره ر دئسک یانئلماریق.
بو دؤورلرده اولکه میزده" تورپاق اوزه رینده بئش جور مالکیت
فورمی موجود اولموشدی. اربابلیق، خالصه ، سلطنت خاندانینا
منسوب اولان ملکلر، وقف تورپاقلاری، کندلی مالکیتی.
موجود آمارلارا اساساً کندلرده یاشایان اهالی نین 1% تشکیل
اندن ملکه دارلارین الینده تورپاقلارین 56 % توپلانمیشدی. اکینه
جک یئرلرین تقریباً 12 % ائلات باشچیلاری نین الینده ایدی. بئله
لیکله تورپاغین 68 % مالکلرین و ائلات باشچیلاری نین الینده

ایدی. اولکه ده خالصه کندلرین دقیق سایه یوخدور. بو حاقدنا منتشر اندیلن آماردا گوسته ریلیرکی، ایراندا 2109 خالصه کند اولموش دور. سلطنت خاندانینا منسوب اولان املاک رضا شاه دؤورونده معین شخصلرین املاکی نین مصادره اندیلمه سی و یاخود خالصه کندلرینین رضا شاهین الینده توپلانماسی یولی ایله عمله گلیمیشدیر. بو املاک 1320- جی ایل شهریور آییندا رضا شاه سلطنتی نین سقوطوندان سونرا دولت ملکیتینه کئچیریلدی. ملی حکومتین مغلوبیتیندن سونرا 1327- جی ایل مجلسدن کئچیریلن قانونلا یئنه ده شاهین مالکیتینه چنوریلدی.

خالصه لر کئچمیشده مرکزی حکومته یاغی اولان فنودالارین الیندن آلینمیش تورپاقلار، وارثی اولمایان فنودال آریستوکراتلارین اولوموندن سونرا دولت اختیارینا کئچن تورپاقلار، 18-19- جی عصرلرده ایالتلرده مستقل حکمران اولوب اهالی دن بیغدیغی وئرگینی مرکزی حکومته وئرمه یین و هابئله دولت خزینه سینه بورجلی دوشن ملکه دارلارین ضیط اولونموش تورپاقلاری، شاه لارین استعفا یا چیخماسیندان و یا سقوطوندان سونرا دولتین الینه دوشن تورپاقلار و بیرده کی خزر دنیزی و فارس کورفه زی ساحیللرینین قوروماسی حسابینا الده اندیلیمیش تورپاقلاردان عبارت دیر. 19- جی عصرین اورتالاریندا ایراندا خالصه لرین مقداری اولکه ده بنجه ریلن تورپاغین 25 % تشکیل اندیردی. لاکین، سونرالار اونون مقداری گنت- گنده آزالمیش و 1941- جی ایله رضا شاهین استعفا یا چیخماسیندان اول بو رقم 4 % انمیشدی. چونکی رضا شاه 20 ایلیک سلطنتی دؤورونده دولتین اختیاریندا اولان بیر چوخ تورپاقلاری ملکه دارلارا ساتمیش، بیر چوخ خالصه کندلری او جمله دن کرماندا 133 کندی، کرمانشاهدا 44

کندی، خراسان دا (بجنورد دا) 128 کندی، مازندرانین بابل و آمل شهرلری اطرافیندا 106 کندی مختلف واسطه لرله اوز خیرینه ضبط ائتمیشدی. نتیجه ده دولتین اختیاریندا یالئیز 816 کند قالمیشدی کی، 1946- جی ایل 24 ایول تاریخی " اطلاعات " روزنامه سی نین یازدیغینا گوره، اونلارین 434- ی حاطیردا جنوبی آذربایجاندا دیر. آذربایجان ملی حکومتی 434 خالصه کندی عوضسیز اولاراق یوخسول کندلیله وئرمیشدی.

آذربایجاندا ملی- دئموکراتیک حرکات و ملی حکومتین انقلابی تدبیرلری بوتون ایراندا کندلی حرکاتی نین یوکسلمه سینه سبب اولموش، حتی قوام السلطنه حکومتینی 1946- 1945- جی ایلرده خالصه تورپاقلارینی کندلیله ساتماق و بؤلوشدورمک حاقیندا مجلسه قانون لایحه سی گه تیرمه یه مجبور ائتمیشدیر.

وقف تورپاقلاری حاقیندا ایسه مختلف آمارلار واردیر. بئله کی، 6000 وقف کندی نین اولماسی ایره لی سورولموشدور.

کندلیلرین 93% تورپاقسیز و آز تورپاقلی، 7% ایسه 3 هکتاردان آرتیق تورپاگی اولان تخمین ائدلمیشدی" {4}.

آذربایجان ملی حکومتی بو مرکب وضعیتیه سون قویماق اوچون بیر دفعه لیک اولاراق کندلی لرین فلاکتینه سبب اولان اساس علت لری آرادان قالدیردی. یعنی قودورغان تهران ارتجاع قودورلارینی آذربایجاندا قودوی. بلاواسطه یئر بؤلگوسونه اقدام ائتدی. ایلر بویی ظولم و اسارتده اینله ین کندلیلری استثمار بویوندوروغوندان خلاص ائتدی. ملی حکومت شرق دنیا سیندا تورپاق مسئله سینی حقیقته اویغون بیر وضعیتده حل ائتدی.

" ملی حکومت 21 ماده دن عبارت وئردی بی قانوندا کندلی مسئله سی نین اساسینی تشکیل ائدن امک استونده دایانمیشدی.

او، محصولون اله گلمه سینده اساس رول اوینایان: امک، تورپاق، سو، استحصال آلتی، تخم اوزه رینده مسئله نی حل ائتمیشدی" {5}. آذربایجان ملی حکومتی نین حیاتا کنجیردییی تورپاق اصلاحاتینی همین دؤوروده باشقا اولکه لرده کنجیریلن اصلاحاتلا یاناشی تحلیل ائندده، حرکاتین ملی- دئموکراتیک کاراکتری آیدینجاسینا اورتایا چیخیر. بو سببدن "آذربایجان" روزنامه سینده چاپ اولان بیر مقاله نی اختصارلا بو ارادا گه تیرمک یئرینه دوشر.

مقاله ده هانسی دوشونجه سیستمی نین تبلیغی بیر یانا، فاکتلا رین قید اولونماسی او دؤورده کی دورومی آشکارجاسینا گؤسترمکده دیر. مقاله بئله باشلانیر: ایکینجی جاھان محاربه سی دؤورونده، خصوصاً محاربه دن سونرا، یئنی دئموکراتیک (مؤلف سوسیالیزم قورجولوغونی دئموکراتیک قورولوش تقدیم ائدیر. م.ع) اولکه لرده مهم اقتصادی چئوریلش لر اوزو ئرمیشدیر. بو چئوریلش لرین گؤرکملیلریندن بیرسی ده 1946- جی ایلین آخیرینا قدر بوتون بو اولکه لرده کنجیریلیب و باشا چاتدیریلیمیش تورپاق اصلاحاتیندان عبارتدیر. یوگسبلاوی ده 30 و 25 هکتاردان آرتیق ملکه دار تورپاقلاری مصادره ائدیلیمیشدیرکی، جمعی 1/5 میلیون هکتاردیر. بو تورپاقلاردان 438000 هکتاری 246000 کندلی عائیله سی آراسیندا بؤلوشدورولموش 3597000 هکتار ایسه 60000 کؤچمه عائیله لره وئرلیمیشدیر. قالان تورپاقلارین بؤیوک حصه سی خالق قورتولوش اوردوسونون دؤیوشچیلرینه پایلانیمیش و قالان ساحه لرده ایسه دولت تصرفاتی یارادیلیمیشدیر. لهستان دا، 50 هکتاردان چوخ اولان ملکه دار تورپاقلارکی جمعی 2 میلیون هکتاری تشکیل ائدی، 495000 کندلی عائیله سینه پایلانیمیشدیر. بلغاریادا 88000 کندلی عائیله سی 125000 هکتاردان چوخ تورپاغا صاحب

اولموشدور. مجارستاندا 2/5 میلیون ملکه دار تورپاگی مصادره
اندیلیمیش و 625000 کندلی عائیله سینه تورپاق پایلانمیشدیر.
1945- جی ایله کئچیریلن تورپاق اصلاحاتیندان سونرا، 786000
کندلی عائیه سی 1400000 هکتار تورپاق ساحه سینه بیه لیمیشدیر.
بوندان باشقا 187000 هکتار یئرده 358 نمونه وی دولت حیواندار
لیق تصرفاتی یارادیلیمیشدیر. چکوسلاوا کی ده آلمانلارا مخصوص
(2/3 میلیون هکتار) چک و اسلاواکلارا منسوب اولان بوتون
تورپاقلار مصادره اندیلیمیش و تورپاقلارین 1700000 هکتاری
تورپاقسیزو یاخود آز تورپاقلی کندلیلر آراسیندا بؤلوشدورولموش
دور. 1947- جی ایلین اوکتمبر آییندا وئرلیمیش قانون اوزره علاوه
اولراق 5 میلیون هکتار ملکه دار و کلیسا تورپاگی اهالی یه
پایلانمیشدیر {6}.

بو اصلاحاتلارا باخدیقا ، آذربایجان ملی حکومتی نین تدبیرلرینده
گندن اصلاحات قات- قات دئموکراتیک حیاتا کئچیریلیمیشدیر. فقط
حرکاتا ضد اولان ، ملی- دئموکراتیک دولته قارشی مبارزه آپاران
خانلارین و اولکه دن قاچان خانلارین تورپاقلاری مصادره اولوب
کند اهالیسی آراسیندا پایلانمیشدیر.

آدلاری گندن اولکه لرده آپاریلان اصلاحات کیمی دنییل، حتی
ارباب و کندلی آراسیندا مناسبتلری نورماللاشدیرماق اوچون بیر
چوخ قرار و قانونلار قبول اندیلیمیشدیر. آذربایجان ملی حکومتی
شرق اولکه لری داخیلینده بیرینجی کره اولراق تورپاق مسئله
سینی حقیقه اویغون بیر صورتده حل ائتمیشدی. عینی دؤوره
تصادف ائدن، اولکه لرده گندن اصلاحاتین سیاسی چنوره سینی
گورن خانلارین، اربابلارین، بی لرین و حتی کندلیلرین قاورامینی
ایتی و چنویک مشاهده و تحلیل ائدن ملی اؤندر سیدجعفرپیشه وری

دئیردی: کندلیلر بیزیم دؤنمز اوزوموز و بوکولمز قوللاریمیزدیر. اونا یوزده یوز اینانیب بئل باغلا یا بیله ریک. اربابلار ایله خرده مالکلرده گئت- گنده بیزیم حسن - نئیتیمیزی گوروب بو واختا قدر دچار اولدوقلاری وحشت و اضطرابدان خلاص اولوب بیزیمله یاخیندان تشریک مساعی ائده جکلر. بونا بیزیم شبهه میز یوخدور. ملی- دئموکراتیک دوشونجه سیستمی نین حقیقی چنوره سینی اورتایا قویان ملی اؤندر اولکه ده بوتون صنفلرین بیر- بیر ایله یاناشی آسایشده یاشاماسینی نظره آلاق یازیردی: بیز اولکه ده قانونی بیر رژیم، معتدل بیر وضعیت گه تیرمه یه اقدام انتمیشیک. چون طبیعیدیرکی، کندلی ایله ارباب، فعله ایله صاحبکارین منافعی چوخ واخت بیر- بیرینه موافق گلمز. لیکن ، بیر قسم منفعت لر وارکی، اونلار مشترک حساب اولونا بیلر. مثلا- امنیت، خالقین سیاسی آزادلیغی، محکمه و قانونلاردان مساوی صورتده هر بیر وطنداشین استفاده ائتمک امکانی یارانمالیدیر.

سیدجعفر پیشه وری علاوه ائدیرکی، کارگرایله کارفرما، ارباب ایله رعیت آراسیندا چیخا بیلن اختلافاتی رفع ائتمک اوچون محکم بیر قانون وجودا گه تیریلمه سی کیمی مسئله لر واردیر کی، بیز اونی چوخ تنزلیکله و بیرینجی نؤوبه ده حل ائتملی بیک {7}.

آذربایجان ملی حکومتی یارانمقدان سونرا 1325- جی ایله تشکیل تاپان بیرینجی کندلی کنفرانسیندا ملی اوندیر، سیدجعفر پیشه وری ملی دولتمیزین کاراکترینه اویغون اولان فیکیرایره لی سوروردی: بیز کندلیلره دندیک ایپی گوتوروب بئرلری بولون؛ کندلیلر دولتی تشکیل ائدن بیر قوه اولدوغی اوچون توپراق دا اونوندور. ولی آذربایجاندا بعضی مالکلر وار کی، اونلارین یاشایشلاری ایکی- اوچ دانگ خالصه بئردن عبارتدیر کی ، او دا نچه ایل دولانیب

کئچدیکن سونرا سون زامانلار دا اونلارین الینه چاتمیشدیر. و اونلارین وئردی یی پوللاری دا وصول اولمامیشدیر. بیز حق مالکیتی پوزمادیغیمیز اوچون هئج کسه ظولم ائتمک ایسته میریک {8}.

آذربایجان ملی حکومتی نین قانون وئریجی اورقانی، آذربایجان ملی مجلسی 1324- جی ایل بهمن آیی نین 27- سینده خالصه لرین بؤلونمه سی حاقیندا آشاغیداکی ماده واحده نی تصویب ائتمیشدی: رضا خان پهلوی نین سلطنت تاریخیندن 21 آذر 1324- جی ایله قدر آذربایجاندا اولان ایستر انتقالی (باز خرید اولونموش و اولونمامیش) و ایستر ظبطی خالصه کند اراضیسی و سولار) چای، چشمه، قنات، بولاق) عمومیتله کندلرده یاشایان کندلیلر آرسیندا عوضسیز اولاراق بؤلونمه لیدیر. و بو یئرلرده اولان بوتون مراتع، اوتلاناچاق یئرلر اهالی آراسیندا مشترکاً استفاده اندیلمه لیدیر {9}.

بو ماده واحده به اوچ قید علاوه اندیلیمیشدیر. بیرینجی قید ده گؤسته ریلیرکی، بو قانون تصویب اولونموش تاریخدن اعتباراً آذربایجانین ملی دولتی طرفیندن تنظیم اندیلیمیش خصوصی نظامنامه اوزره قابل اجرادیر. دیگر قید ده بو قانون اجرا اندیلمه سینی داها آچیق و آیدین گؤسته ریر: آذربایجان ملی دولتی بوقانونی اجرا ائتمه لیدیر. بو قانون فوریتله حیاتا کئچیریلمه سی اوچون لازیمی گؤسته ریشلر وئرلیمیش و بلاواسطه یئر بؤلگوسونه باشلانمیشدی.

موجود شرایطی نظره آلاراق کندلیلره ایکی منبع دن: خالصه تورپاقلار و آذربایجان قاجیب، دئموکراتیک نهضت علییه مبارزه ائدن مالکلرین ساحه لری حسابینا تورپاق وئرمه یه باشلانمیشدی. " ملی حکومتین قرارینا اساساً هر کندلی عائیله سینه

عوضسيز اولاراق 5 هكتار تورپاق وئرلييردى. بوندان علاوه چوخلى سرمايه و امك طلب ائدن باير يئرلرين تئزليكله اكينه يارارلى حالا سالينيب كندلير آراسيندا پولسوز پايلانماسى نظرده توتولوردى. تورپاغى بئجرمه يه وسايطى اولمايانلارى نظرده آلاراق مى حكومتين آز فايضلا بورج وئرمك اوچون 55 ميليون ريال پول آيريلميشدى.

ملى حكومت مالكلرين اختياريندا قالان تورپاقلار دا كئچميشدن قالميش استثمار اصوللاريني محدودلاشديرماق ، محصول بؤلگو سونده كندليرين پاييني آرتيرماق واونلارين وضعيتيني ياخشىلاش ديرماق اوچون بير سيرا تائيرلى تدبيرلر گوردى. مالك ايله كندلى آراسيندا مناسبتلىر قايديا سالماق، آذربايجان مى مجلسينين فلاحت بهره سى نين مالك ايله كندلى آراسيندا بؤلونمه سى قانونى اعلان ائيلدى.

ملى حكومت دؤورونده كندليره تورپاق وئرمك ، كندليرين پايينا دوشن محصولى خيلى آرتيرماقدان علاوه تورپاغى داها ياخشى بئجرمك اوچونده كؤمك ائديليردى. بونونلا ياناشى دئم تورپاقلارا سو چيخارماق ، كاناللار چكمك ، كهريزلر و آرتيزان قويولار قازماق، اكينچىلى بين محصولدارليغيني آرتيرماق اوچون يئرلره كند تصرفاتى متخصصلىر گؤندرمك و سايره بو كيمي تدبيرلر نظرده توتولوردى" {10} .

" آذربايجاندا خالصه كندلرين سايبى 3 يوزدن تجاوز ائديردى . آذربايجانى ترك انتميش خالق دوشمنلىرى نين كندلىرى ايسه 437 پارچادان آرتيق ايدى.بو ترتيبله 257066 هكتار تورپاق 209096 كندلى آراسيندا پولسوز اولاراق بؤلوندى.

قانون تورپاقلاری دئم و سولی تورپاقلارا بۇلور. دئم تورپاغین محصولی ایش- 3، تورپاق- 1، شخم- 2، تخم- 1 پای حسابی ایله 7 برابر قسمنه بۇلونور کی، اونون بیر حصه سی ملکه دارین و 6 حصه سی اکینچی نین اولمالی دیر. سولی یئرلرین محصولی ایسه 2 قاعده ایله بۇلونور: 1- چاپلار و طبیعی بولاقلار واسطه سی ایله سوواریلان یئرلرده تاخیل، دنلی بیتگیلر، پامبیق، چلتیک و بو کیمی اکینلرده ایش- 5، شخم- 2، تورپاق- 1، سو- 1، تخم- 1 اولماق حسابی ایله محصول 10 سهمه بۇلونور کی، بوندان سو و تورپاق ملکه دارین اولدوغی اوچون 2 سهم ملکه دارا و 8 سهم اکینچی یه چاتمالی دیر.

2- کهریز و چیخاریلان سولار واسطه سی ایله سوواریلان یئرلر ده تاخیل، دنلی بیتگیلر و تره وز محصولی آشاغیدا کی قرار اوزره بۇلونمه لی دیر:

ایش- 5، شخم- 2، تخم- 1، سو- 3، تورپاق- 1 اولماق حسابی ایله محصول 12 برابر حصه یه بۇلونور؛ بو یئرلرده سو و تورپاق ملکه دارین اولدوغی اوچون محصولون 4 حصه سی ملکه دارا، 8 حصه سی اکینچی یه وئريلمه لی دیر" {11}.

آذربایجان ملی حکومتی نین اصلاحات پروقرامیندا اولکه اهالی سی نین بۇیوک اکثریتینی تشکیل ائدن کندلیلرین وضعیتینی کؤکدن ده ییشدیریب یاخشیشدیرماق، اونلاری عصرلر بویی داوام ائدن عدالتسیز و انسان لیاقتینی تاپدایان اقتصادی آسیلیقدان خلاص ائتدی. چوخ عصرلی مبارزه تاریخیمیزده کندلی نین ان بۇیوک آرزولاریندان اولان تورپاق صاحبی اولماق ایسته بین یئرینه یئتیرمک اوچون تدبیرلر حیاتا کچیریلدی.

اؤز یئرلرینده قالان ، تورپاغا باغلی اولان خانلارین ، بی لرین املاکینا توخونولمادی. کندلی- ارباب آراسیندا مناسبتلر عدالتلی اولراق یئرینه یئتیریلدی.

قانون وئریجی اورقان اولان آذربایجان ملی مجلسی نین فلاحت بهره سی نین مالک ایله کندلی آراسیندا بؤلونمه سی قانونی، اجرا اندیجی اورقان اولان آذربایجان ملی حکومتی نین ان اساس و ان واجب مسئله سینه چئوریلدی.

" تکجه تورپاغی کندلیلره پایلاماق و کندلی ایله مالک آراسیندا مناسباتی نظاما سالماق دا کفایتله نه بیلمزدی. کندلینی کند تصرفات ماشینلاری و آلتلرله تجهیز ائتمک و اونا اؤز تصرفاتینی برپا ائتمک اوچون پول ایله یاردیم گؤستریمک لازیم ایدی . کند تصرفاتینی سو ایله تأمین ائتمک اوچون دولت اؤزی اساسی اقدامات گؤسترمه لی، طبیعتله کسگین مبارزه یه گیریشیب کاناللار چکمه لی، آرتیزن قویولار قازمالی ، سو انبارلاری دوزه لتمک و سایره واسطه لرله کند تصرفاتی نین جانلانماسینا یاردیم گؤسترمه لی ایدی. بو یولدا عملی آدیملاردا آتیلدی. کندلره ایشیق چه کیلمه سی، کندلرده سووارما شبکه سی یارادیلماسی اوچون نقشه لر ترتیب اندیلیب مختلف کمسیونلار بو ایشلرله مشغول اولماغا باشلادیلار. بئله لیکله کند تصرفاتی جانلانماغا، انکشاف ائتمه یه باشلامیش و کندلیلرین حیاتیندا بؤیوک ده بیشیکلیکلر عمله گلیمیش دی" {12}. " محصولون زیان وئریجی لردن قورونماسی، تکنیکی بیتگیلرین انکشافی، اکین ساحه لری نین آرتیریلماسی، سووارما شبکه لرینین گنیشلندیریلمه سی و ماشین تطبیقی اوچون ملی حکومتین مادی، معنوی یاردیمی ایله اولده 4 میلیون تومن سرمایه

سی اولان" سو و فلاحت ماشینلاری شرکتی" و هله لیک 5 میلیون تومن سرمایه سی اولان" پامبیک شرکتی" تاسیس اندیلدی" {13}.

ملی اؤندر سیدجعفر پیشه وری دئیوردی کی، بوندان سونرا گره ک آذربایجان کندلیسی نین زراعتی، تصرفاتی و خوش یاشایشی اولسون {14}.

آذربایجان ملی حکومتی ایسه اؤز پروقرامیندا دئیوردی: کندلرده، شه هرلرده گوندن- گونه آرتماقدا اولان ایشسیزلی بین قارشیسینی آلماق اوچون خالصه یئرلرینی فوریتله زارع لر آراسیندا تقسیم انتمک، همچنین آذربایجانی ترک اندیب اونون خارجینده مختا ریتیمیز علیه تبلیغات آپارانلارین دا یئرلرینی ضبط اندیب کندلی لرین اختیارینا قویماقلا یئرسیز کندلیلری آیقلا ندیرمالیدیر {15}.

" آذربایجانین زنگینلی یی، آذربایجان خالقن نین زحمته علاقه سی امکان وئردی کی، اساسلی انقلابی اصلاحات حیاتا کئچیریلسین . آذربایجان تورپاغی اؤز طبیعی ثروتی اعتباری ایله هم اکیچیلیک و هم صنایع اوچون بؤیوک امکانلارا مالکدیر. لاکین، فنودالیزم – پدر شاهی علاقه لری نین قالماسی سبب اولموشدورکی، بو زنگین تورپاغین آنجاق 1/5 میلیون هکتاری بئجه ریلسین و هم ده هر هکتاردان گؤتورولن محصول چوخ آز اولسون . حال بو کی ، آذربایجانین گؤزه ل تورپاغیندا و ملایم اقلیمینده تراکتور، گوبره، تکنیک تطبیق اندیلرسه، اوندا محصولدارلیغین سه و بیه سینی اون دفعه دن چوخ آرتیرماق ممکن دور.

تورپاق مسئله سینین دوزگون حل اندیلمه سی نتیجه سینده بیر طرفدن جاوان صنایعیمیز اوچون خام مال منبعی یارانیر و او بیری طرفدن کندلیلرین آلیجیلیق قابلیتی نین چوخالماسی داخیلی بازارین

گنیشلنمه سینه، نقلیاتین چوخالماسینا و مال دؤوریه سینین سرعتینه سبب اولوردی" {16}.

آذربایجاندا تورپاق اصلاحاتی، اقتصادی اصلاحاتین تملینی تشکیل اندیردی. بونون نتیجه سینده نه تک کندلیلرین، حتی فعله لرین وضعیتینی یاخشیشیر و مدنی حیات قورماق اوچون شرایط یارانیردی.

دنیاا مادنی نعمتلرین یارادیجیسی و

اقتصادی تدبیرلر

قوروجوسی خالق دیر؛ طبیعتی،

حیاتی، اجتماعی قورولوشی ده بیشدیرن خالق کوتله سیدیر. اجتماعی قورولوش ارتجاع قوه لری نین الینده اولاندا، اونلاری چوخ واخت جدی دؤیوشلرله آرادان قالدیرماق ممکن اولور. بیر چوخ باشقا خالقلارکیمی، آذربایجان خالقینی نین دا تاریخی بو شه کیل ده اولان مبارزه لرله دولودور. آذربایجان خالقینی دا عصرلر بویسی استیلاچیلار، طولمکارلارا و یاد انللی استثماریچیلارا قارشی مبارزه آپارمیشدی.

شاهلیق اصول اداره سینه قارشی مبارزه لرین نتیجه سی اولان 21 آذر حرکتی، ملی- دئموکراتیک مبارزه نین ان ماراقلی و قاینار دؤورونی تشکیل اندیر. خالقیمیزین ملی- دئموکراتیک حرکتی اجتماعی قورولوشون عدالتسیزلیکلریندن دوغان اجتماعی، سیاسی و انله جه ده اقتصادی ضدیتلرین نتیجه سینده باش وئر میشدی.

" خالقیمیزین ملی آزادلیق و استقلال اوغروندا آپاردیغی مبارزه سی نین قارشیسینی آماق مقصدی ایله ایرانین حاکمه هیئتینی اولکه میزده مستملکه چیلیک اصولونا خاص اولان ان غدار تدبیرلری تطبیق ائتمکدن علاوه آذربایجانین اقتصادیاتیندا قصداً پوزغونلوق سالماق و اقتصادی انکشافی لنگیتمک بولی ایله وطنیمیزی همیشه

گنریده قالمیش بیر اولکه حالیندا ساخلاماغا جهد ائدی. ایش او بیئر
چاتمیشدیرکی، صدای مردم روزنامه سی آذربایجان تهرانین
مستملکه سیدیر عنوانی آلتیندا درج ائندی یی مقاله ده دولت
مأمورلاری نین جنایتلرینی اعتراف ائتمک مجبوریتینده قالاراق
یازمیشدی: تهرانین شهرستانلاریندا کی (مقصد آذربایجان دیر) اهالی
ایله رفتاری مستملکه چی دولتترین اوز مستملکه لرینده خالق ایله
انتدیکلری رفتاردان داها دا پیس دیر.

همین روزنامه سوزونه داوام انده رک یازیرکی، تهران مأمورلاری
نین خالق ایله رفتاری ایتالیانین فاشیست اوردولاری نین حبشه
خالقینا قارشی انتدیکلری وحشیلیکدن مین قات پیس دیر.

بو سوزلر هله حاکم طبقه نی مدافعه ائدن مطبوعات و شخصلرین
انتدیبی اعترافلار دیر. تهران حکومتی نین آذربایجانین اقتصادیاتیندا
قصداً پوزغونلوق سالماق، اولکه میزده فعله اوجاقلاری اولان یئنی
صنایع مؤسسه لرینین یارانماسی نین قارشیسینی آماق و آز- چوخ
موجود اولان مؤسسه لری ده آرادان آپارماق سیاستی اوزونی
داها قاباریق بیر شه کیل ده گؤسته ریر. اگر کئچمیش عصرلرده
ایران حکمدارلاری آذربایجانین محصولدار قوه لرینی ضعیفلتمک
و آذربایجانین اهمیتینی آزالتماق مقصدی ایله خالقیمیزی زورلا اوز
وطنیندن آبییریب ایران ولایتلرینه کؤچوروردیلرسه ، بو سیاست
رضاخان دؤوروندا باشلامیش بو گونه قدرمختلف اقتصادی
تضییقلر واسطه سی ایله حیاتا کئچیریلیمیشدیر.

آذربایجان اقتصادیاتینی نین گونی- گوندن افلاسا اوغراماسی و هر
ایل مینلرله آذربایجانلی نین ایش تاپماق اوچون تهرانا و ایرانین
باشقا شهرلرینه کؤچمه یه مجبور اولماسی بو مدعانین شاهدیدیر...

حاکم طبقه آذربایجان صنایع صاحب‌لرینه دولتی بانگلاردا اعتبار وئرمه مک و سایر بو کیمی واسطه لرله آز- چوخ مؤوجود اولان مؤسسسه لری ده آرادان آپارماغا جهد اندیر. بونون نتیجه سینده دیر کی، ایش آختارماق اوچون ایرانین مختلف شهرلرینه کؤچمه یه مجبور اولان زحمتکشلردن علاوه بیر چوخ یئرلی سرمایه صاحب‌لری ده اؤز کارخانا و ملکلرینی ساتیب آذربایجانی ترک اندیرلر.

اگر ایران حکومتی مأمورلاری نین آذربایجاندا حیاتا کنجیردیگری شدنلی ملی ظولم سیاستینی ، یعنی خالقیمیزین ملی دیل ، عادت و عنعنه لرینی آرادان آپارماق مقصدی ایله آز یاشلی اوشاقلاریمیزی اؤز آنالاریندان زورلا آیرماق و اونلاری فارس دیلینده تربیه ائتمک کیمی وحشی عملرینی ده بورایا علاوه ائتسک اولکه میزین نه کیمی چتین بیر وضعیتده اولماسی گؤزوموزون قارشیسیندا جانلار" {1}.

" آذربایجاندا اقتصادی عامللر- یئرآلتی ثروت ، اقلیم شرایطی ، طبیعی زنگینلیک، امک سئور ایشچی قوه سی مؤوجوددور. لاکین، بوتون بونلارا باخمایاراق آذربایجان اقتصادی ، اجتماعی و سیاسی جهندن گئریده قالمشیدیر.

ایرانین صنایع و معدن وزیرلی بی نین نشر ائتدی بی معدن مجله لرینده، آذربایجاندا زنگین یئرآلتی ثروتلرین مؤوجود اولماسی باره ده گئینش معلومات درج اولونور . بو معلوماتا گوره آذربایجاندا میس، قلع، قورقوشوم، داش کؤمور، نفت، قیزیل،گوموش، ده میر، اوران، دوز، کیروم و باشقا معدن لر واردیر.

هله 19- جی عصرین اوللرینده انگلستاندان آذربایجانا گلن بیر عدده مهندس قارا داغ ماحالیندا اولارکن اؤز مشاهده لرینی چاپ ائتمیش

و قارا داغدا اولان ميس، داش كؤمور و ده مير معدنلرينين نه قدر
زنگين اولماسيني گؤستر ميشلر ...
آمريکالی مهندس اورميه ده اولموش و اوران کیمی چوخ قيمتلی
معدنلرين موجود اولماسيني گيزلی صورتده آمريکا دولتينه خبر
وئرميشدير.

اردبيل، ماراغا، خالخال، مشگين شهر، اهر، ساراب، مرند اطرافى
داغلاردا دا نفت، ميس، قالای، دوز، قيزیل معدنلری نين موجود
اولماسی آرتيق معلوم دور.

20- جى عصرين اوللرينده تبريز شهرينده و انله جه ده اورميه ده
بیر چوخ يئنی تيپلی صنايع مؤسسە لری ايشه سالينميشدی. همين
مؤسسە لردن خوئی قارداشلاری نين " کبريت سازى آذربايجان"،
قزوینين " ريسباف"، طوبابين " زهتاب"، تبريزين " پارچابافی"،
جوراجی نين یون تمیزله ين و یون اه بيرن ، عبدالله زاده نين
بوخار ده بيرمانینی، قلی پورون- گؤن، ماشينچی نين- جوراب،
حاجی علی اصغرین- سيگار کاغیذی، انله جه ده خسروی، پشمينه،
چراغ برق، کبريت و بير چوخ ديگر کارخانالاری گؤستمک
اولار. بونلاردان باشقا 1900- جى ایلدن باشلاياراق 1940- جى
ایلله قدر تبريز، ساراب، اردبيل، اورميه، ماراغا شهرلرينده و
ديگر قصبه لرده فرش صنايع سينده يئنی تيپلی مانيفاکتورالار
گننیشلمه يه باشلايیر.

1300- جى ایللرده آذربايجان معاصر صنايع مؤسسە لری نين
انکشافی نقطه نظردين ايرانين ايره لی ده گندن ايلالتريندن بيری
ایدی . همين ایللرده تبریزده بير چوخ يئنی تيپلی مؤسسە اولدوغی
حالدا اصفهاندا تکجه دهش و سونرالار ايسه کازرونی کارخانا

لاری ایشه سالینمیشدیر. تهراندا ایسه فقط ضیع الدوله توخوجی فابریکی ایشله بیردی.

آذربایجاندا صنایع انکشافی 19-جی عصرین آخیرلاریندان باشلایا راق 20- جی عصرین بیرینجی ربعینه قدر داوام ائتمیشدیر. لاکین، بو انکشاف 1310- جی ایلین آخیریندان اعتباراً دئمک اولار کی، لنگیمه یه باشلامیشدیر. 1313- جی ایلده تبریز شهرینده صنایع و کند تصرفاتی اقتصادیاتینین انکشافینی گؤسته رن سرگی آچیلیمیش دیر. همین سرگی ده او واخت 42 غرفه وارایدی. بو غرفه لرین (شعبه لرین) بیر نچه سینی قید ائتمکله او واخت کی آذربایجان اقتصادیاتینین وضعیتی گؤزدن کئچیرمیش اولاریق:

زنجانچیلارین فرش کارخانالاری شعبه سی، مختلف رنگ و مرکب قاییرما شعبه سی، میر صابون شعبه سی، کالیفورنیا متودی ایله حاضرلاران خشکبار شعبه سی، لهستان مبللری حاضرلایان انرژی کارخاناسی شعبه سی، تخته و نجارلیق ایشلری ایله مشغول اولان انوری کارخاناسی شعبه سی، ننگارستان ارژنگی - نین نقاشلیق و تابلولار شعبه سی، کبریت سازی خوئی شعبه سی، شمس تریکوتاژ فابریکی شعبه سی، گون اعمالی شعبه سی، ایپلیک کارخاناسی شعبه سی، شایان تریکوتاژ شعبه سی، یون اه بیرن و شرکت اتحادیه- نین سیگار کاغیذی شعبه سی، ال صنایعی شعبه سی، ترازو و ورشو آلتلر استحصالی شعبه سی، امید گون و منشین اعمالی شعبه سی، فتیل اعمالی شعبه سی، حوله بافی شعبه سی و سایره.

بونلاردان باشقا اهر، ماراغا، اورمیه، مرند و اردبیل شهرلری نین صنایع و کند تصرفاتی محصوللاری شعبه لری ده سرگی ده اشتراک ائتمیشدیلر.

او واخت تورکیه یه قوناق گئندن رضا شاه و "اطلاعات" روزنامه سینین مدیری عباس مسعودی تبریزده اولموش و سرگی یه گنده رک بیر- بیرشعبه لری گزمیشلر.

رضا شاه دئمیشدی : آذربایجاندا استعدادلی و قابلیتلی شخصلر واردیر. من چوخ خوشبختم و گوروره م کی ، اهالی تجارترین انکشافی اوچون اقتصادی ایشلرله مشغول اولورلار. من هنج واخت تصورومه گه تیره بیلیمزیم کی، آذربایجان صنایع و فلاحت جهتجه بو قدر زنگین و جلب اندیجی اولسون...

عباس مسعودی اوزونون سرگی حاقینداکی خصوصی مقاله سینده یازیردی: دونن آخشام اوچونجی دفعه اولراق سرگی یه تاماشا انتدیم؛ چوخلی آدام وارایدی ، قیمتی یاریم ریال اولان ورودی بلیط لرینی تاپماق ممکن دئییل ایدی. تهراندا آچیلان سرگیلرین عکسینه اولراق تاماشاچیلارالیندن بیئر تاپماق چتین ایدی. عمومیتله سرگی یاخشی تشکیل اولونموش، تبلیغات ورقه لری خارجی اولکه لرده اولدوغی کیمی قاباجادان تاماشاچیلارا پایلانیردی.

بیرینجی ، ایکینجی و اوچونجی دولت برنامه لری دؤورونده آذربایجان دا صنایع نه اینکی انکشاف ائتمه میش ، عکسینه موجود صنایع مؤسسه لرین بیر چوخی دا افلاسا اوغرایاراق باغلانمیشدیر. 1341- جی ایله صنایع مؤسسه لرین وضعیتینی گؤسته رن گؤسته ریجیلرده، مقایسه ده شرقی آذربایجان سرمایه حجمی و قویولوشی نقطه نظرده 8- جی یئرده ، غربی آذربایجان ایسه آخرینجی یئرده گندير. مؤسسه لرین الکتریک قوه سی ایله سیلاحلانماسیندا شرقی آذربایجان 7- جی یئرده ، غربی آذربایجان ایسه 12- جی یئرده ، ایشچیلرین سایه نقطه نظرده شرقی

آذربایجان 8- جی یئرده ، غربی آذربایجان ایسه 12- جی یئرده دوروردی.

آذربایجان صنایع سی نین گنریده قالماسی نین اساس سببلریندن بیرى دولتین یئریندی بی اقتصادی سیاستدن عمله گلیمشدی. معلوم اولدوغی کیمی آذربایجاندا دولت سرمایه سی بویوک مقیاسدا تطبیق اندیلمه میشدیر" {2}.

" 19- جی عصرین ایکینجی یاریسیندان اعتباراً 19- جی عصرین آخیرلارینا قدر آذربایجاندا زاقافزایا، شمالی قافقازا ، وولقا بویونا و اورتا آسیا گندن ایشسیز لرین سایى اورتا حسابلا هر ایل یوز مین نفر دن آرتیق اولموشدور. 1925- جی ایلدن 1970- جی ایله قدر ایشسیز لرین داخلی مهاجرتی کوتله وی کاراکتر داشیماغا باشلابیر. بو ایشسیز لر ده میر و شوسه یوللاری، کارخانالار و تیکینتی ایشلری گندن یئرلر استقامتینده حرکت اندیرلر. او زامان لورستان، مازندران و تهران ده میر یوللاریندا ایشله یین آذربایجانلیلار اکثریت تشکیل اندیردیلر.

1304 ، 1320- جی ایللر آراسیندا چه کیلن ده میر یوللار دا بیر چوخ آذربایجانلی فعله لر آغیر شرایط ده ایشله بیر و حتی اونلارین بیر قسمی ایش پروسئسینده هلاک اولوردیلار. سونرالار 1335- جی ایل حسابلاماسیندا تبریز اهالی جهندن ایرانین ایکینجی شهری حساب اولوردوسا، 1345- جی ایل حسابلاماسیندا تبریز دوردونجی یئرده اولموشدور" {3}.

" تهرانین مرتجع دولتلی کهنه دن، خصوصی ایله رضا خان دؤره سینین باشلانغیچیندان آذربایجان ملتى نین ملتینى آرادان آپارماق اوچون اوز پلید و شوم سیاستلرینی اجرا ائتمک اوچون هر جور جنایتلره متشبث اولورلار . اونلار آذربایجانین اهمیتینی

اسگىلىتمك و اونى ضعيف سالماق و جمىتىنى ايرانين ساير ايالتلرینه داغىتماق مقصدى ايله مصنوعى اولاراق اورادا ايشسيز ليك، درآمدسيزليك ايجاد انديرلر. هنج جور آبادلىق ايشى گورمه ييب آذربايجان ملتى و اولكه سى ايله باشقا خالق و ايالتلر آراسيندا آچىق تبعيضلر قائل اولورلار. مثلاً ، رضاخان دؤوره سى دنيدا صلح دؤورى اولدوغى اوچون ايراندا بير سيرا معاصر ترقياتين اولماسى طبيعى ايدى. اگر تهران، اصفهان، مازندران، گيلان و ساير ايالتلرله تبريزى بو دؤورده مقايسه انتسك و آذربايجانين بوتون ايراندا چه كيلن ده مير يولدان محروم اولماسىنى و عين حالدا اونون ايكى استان بؤلونمه سىنى ده اوستونه علاوه انتسك مسئله معلوم اولار.

ياخين شارقين مهم تجارت مركزلريندن اولان تبريز بو دؤورده اوز موقعيتىنى الدن وئريب و اونون ثروتى تهرانا انتقال و بويوك تاجرلرى تهران نشين اولماغا مجبور اولموشلار. اگر دريندن دوشونسك، ايراندا ايالت سؤزونى استان ايله عوض انتمك فقط آذربايجان آدينى بو مقدس و محتشم اولكه نين اوستوندن گؤتورمكدن اؤترى اولموشدور. كهنه كشورى تقسيماتدا 12 ايالته بؤلونموش مملكتين هله آذربايجانى ايكى يئره بؤلمك شرطى ايله 10 استان تقسيم اولونماسى او بيرى ايالتلرى تقويت انديب ،لاكن آذربايجانى هم كيچيلديب و هم ده اونون آدينى آرادان آپارماق دنمكدير" {4}.

بو فيكىرلرى نظره آلدىقدا چوخ اونملى بير مسئله نين مذاكره يه چىخاريلماسى ضرورت كسب اندير.اقتصادى مستقيلىك الده انديلمز سه ، اوندا مى آزادلىق تام اولاييلمز! - دنميشلر.

" احمد کاویانیور یازیرکی، رضا شاه دؤورونده آذربایجان اؤزونون اولکی اهمیتی الدن وئردی و اونون تجارت ، ترانزیت مرکزی اولماسی آرادان گئتدی. بوتون ایشلرین تهراندا مرکز لشدیریلمه سی ایرانین اکثر ایالتلرینده ، خصوصاً آذربایجاندا اقتصادی فعالیت اوزه رینده پیس تاثیر بوراخی ؛ آذربایجان سرمایه دارلارینین ، صنعتکارلارینین و کارگرلرینین تهرانا و ایرانین یئنی اقتصادی مرکز لرینه مهاجرتینی سرعتلندیردی ...

1309-1320- جی ایللرده مرکزی حکومت و خصوصی سرمایه صاحب لری طرفیندن تهراندا، مازندران ایالتینده و اصفهاندا بیر چوخ نسبتاً بؤیوک کارخانا تیکیلدی یی حالدا رضا شاه حکومتی آذربایجاندا هنج بیر صنایع مؤسسه سی یاراتماق و بورادا آذربایجان سرمایه دارلاری نین مهم کارخانالار آچماسینا مختلف یوللارلا مانع اولدی. بونا گؤره ده یوز مینلرله آذربایجانلی علاجسیز قالیب عائله سینی ، ائوینی ، ائولادلارینی آتیب ، ترک وطن اولوب بیر تیکه چؤره ک قازانماق اوچون مرکزی ایالت و ولایتلره گئدیردی " {6}.

" آذربایجان" روزنامه سی یازیرکی، 28- 1925- جی ایللرده سوونت اتفاقی ایرانین کند تصرفات محصوللارینی الماقدای بیرینجی یئری توتورودی. سوونت اتفاقی ایله تجارت علاقه لری گئنیش لندیکجه هر شئیدن اول گئنیش خالق کوتله سی منفعت آپاریردی. بوتجارتین انکشافی ایله علاقه دار اولاراق کند تصرفات ماللاری ساتیلیر، کندلیلر بحراندا خلاص اولورلار. بازار رونقله نیر، بیر چوخ خیردا و ایری کارخانالار ایشه دوشور و اونلارین فعله لری ایشله تأمین اولونورلار.

1927- جی ایله گیلان تاجرلری نین 55 %، آذربایجان تاجرلری نین 30 %، خراسان تاجرلری نین 22 %، مازندران تاجرلری نین 25 % سووت- ایران تجارتینده اشتراک ائتمیش و بو تجارتدن اؤز ایشلرینی جانلاندیرماق اوچون استفادہ ائتمیشلر {7}.

21 آذرحرکاتی نین اوندری سید جعفرپیشه وری تکجه بو اولای حاقیندا دنییل، اوزون تاریخه مالک اولان اولکه میزله باغلی یازیردی: آذربایجان دنیانین بویوک اولکه لری ایله تجارت و اقتصادیات مناسباتی یاراتمیشدی و بنله لیکله آذربایجانین 20- جی عصرین اوللرینه دک اوزونه لایق ثروت و تجارتی، معارف و مدنیتی وار ایدی. لاکن، سیدضیا و رضا شاه و بونلارین طرفدار لاری وجودا گلدیکن سونرا آذربایجان محو اولماغا اوز قویدی. تهرانین مرتجع حکومتی آذربایجان خالقینا اوز دوغما آنا دلینده یازیب اوخوماغی قدغن ائده رک اونون ملی مدنیتینی بوچا چیخارتماغا باشلادی. تیریزین دنیا ایله اقتصادی، تجارتی رابطه لرینی قطع ائده ره ک خالقین مادی ثروتی نین ان آچاق سه ویه لره تنزل ائتمه سینه سبب اولدی. بنله لیکله 30 ایلین عرضینده آذربایجانین اقتصادی، اجتماعی و صنعتی اورتا عصرلر مدنیتی سه ویه سینه تنزل ائدیپ و نهایت مین ایلدن آرتیق طنطنه لی تاریخی اولان بویوک آذربایجان خالقی محو اولماقدا ایدی {8}.

سید جعفر پیشه وری باشقا بیر مقاله سینده ایسه بنله یازیر:
تجارت مسئله سی بیزیم اوچون حیات و مامت مسئله سی دیر. فرقه میز هنج وخت تجارت یوللاری نین که سیلمه سی یا تتلگراف و پست رابطه لرینین قیریلماسینا طرفدار دئییلدیر. بئرلی فرقه باشچیلاری بو سیاستی هرگز پوزمایاقلار. دوغرودور، آذربایجانان بوغدا و اون، ات و یاغ کیمی ضروری شئیلرین

چبخار دیلماسینا مانع اولماغا بیزده طرفداریق؛ بو آذربایجان اوچون حیاتی بیر موضوع دور.

ایشسزلیک و علاج سیزلیقدان شهرلریمیزی ترک اندیب گئتمه یه مجبور اولان خالق بیزده قحطلیک و باهالیق ایله فلاکته سالماق اولماز. لیکن، بو ساده و طبیعی تدبیره عمومیت وئرمک غلط بیر ایشدیر. مثلا: بادام، پارچا، خشکبار، شیشه و سایر تجارت ماللاری نین قاباغینی کسمک اولماز. بونا یول وئرلمه مه لیدیر. تجارت اولماسا خالق داها فنا بیر حالا دوشر. برعکس، بیز گره ک چالیشاق شهرلریمیزه پول گل سین. زحمت و رنج سایه سینده تولید اولان تجارت ماللاریمیزا گنیش بازارلار تاپیل سین کی، بیز بونون خلافینه رفتار ائدن جاهل آدمالاری فرقه رهبرلی یی کی، سهل دیر، فرقه عضولی بیله ده لایق گورموروک. نه نه م منه کور دندی، هر بیئنه وور دندی ایله ایش کچمز {9}.

" آذربایجانین موقتی دولتی حساب اولونان ملی کونقره هله 1324- جی ایل، 11- آذر، 5- جی سایی مراجعت قبول ائتمیشدیر. مراجعتنامه عزیز هموطنلر باشلیغی ایله آشاغیدا کی شه کیل ده حاضرلانمیشدی:

بیلدی یی نیز کیمی آذربایجان خالق اوژ احتیاجاتی نین تأمین اویچون آذربایجانلار ارزاق، اغذیه (بوغدا، یاغ و سایر خواربار) و زندگاتلیق مایحتاجی نین صدورونما ممانعت اندیر.

هینت ملی یه وئرین راپورتلارا گوره بعضی اشخاص حتی مال التجاره و خشکبار و سایر صادراتی اجناسین صدوروندان دا ممانعت اندیب مال التجاره صاحب لرینی زحمته سالیرلار. بونا گوره هینت مال التجاره اعلان اندیرکی:

1- فعلاً آذربایجاندا آشاعیدا یازیلان ارزاقدان سووای هر جنس و مال التجاره نین گوندریلمه سی آزاددیر. و هنج کس اونلارین گنتمه سینه مانع اولماغا حاقلی دنییلدیر.

گونده ریلمه سی ممنوع اولان ارزاق و اجناس فعلاً بونلاردیر: غله (بوغدا- آریا- اون)، یاغ، کره، پنیر، یومورتا، ات، قویون، قارا مال.

2- آذربایجانین داخیلینده ارزاق و خواربار و مال التجاره نین حمل- نقلی کلیه آزاددیر. کندلردن، شهرلره حمل اولونان هر شنی آزاددیر. حملینه مانع اولانلار تعقیب اولوناجاقلار.

3 - شهرلرده و کندلرده خالقین مورد احتیاجی اولان خوار بار، اغذیه و اجناسی احتکار اندنلر آذربایجان خالق نین غدار دوشمنی سایلیب شدیداً تعقیب و مجازات اولوناجاقلار. هر کس هر عنوان ایله بو دستورون خلافنه اقدام ائده، هیئت ملی طرفیندن تعقیب و شدیداً تنبیه و مجازات اولوناجاقدیر {10}.

بو مراجعتنامه ملی هیئتین رئیسی حاجی میرزه علی شبستری طرفیندن امضالانمیشدی.

ملی سرمایه دارلارین و تاجرلرین کوتله وی شه کیل ده افلاسا اوغراماسی، کارخانالار و استحصال مؤسسه لری نین باغلانماسی، بونون نتیجه سینده آرتماقدا اولان ایشیزلیک، مالکلره کندلیلر آرسیندا کی، مناسبترین کسگینلشمه سی، ژاندارم و دولت مأمور لارینین اوز باشینالیغی، بوتون بو ضدیتلر گننیش خالق کوتله سینی آیاغا قالدیرمیشدی.

ملی حکومتین قارشیسیندا بو چاتیشمازلیقلارلا علاقه دار اولاراق اقتصادی جهتن گوروله جک چوخ سایی بویوک ایشلردوروردی.

ملی اؤندر پیشه وری یازیردی: اگر جوانلار بیلیمیرسه یاشلیلار بیلیرکی، بیرینجی دنیا محاربه سیندن قاباق آذربایجان، خصوصاً تبریز، ایرانین، بلکه یاخین شرقین ان بؤیوک تجارت مرکز لریندن حساب اولونوردی. گننیش تجارتین ترقیسی موجبجه تبریز، اردبیل، اهر مخصوصاً رضائیه گوندن- گونه ترقی اندیر، بؤیویور، آبادلاشیر، معاصر حالا دوشوردی...

محاربه دن سونرا رضا خان ایش باشینا گه له نه قدر آذربایجان خالقى عصرلردن برى بیغیب ساخلادیغی ذخیره ایله باش ساخلاییب تجارت یوللاری نین آچیلماسی امیدى ایله اولمه - دیریل بیر صورتده گون کئچیریردی.

ملی اؤندر علاوه اندیرکی، پهلوی اوزونون جاهلانه سیاستی نتیجه سینده مملکته بؤیوک ضرر ووردوغی حالدا آذربایجانى تمامی ایله ایققدان سالییب، خالقین یاشایش واسطه لرینی تمامی ایله محو اندیب اورتادان قالدیردی.

او، مقاله نین داوامیندا یازیرکی، محاربه آذربایجان تجارتینی آسانلا شدیرماق اوچون طبیعی واسطه لر وجودا گه تیرمیشدیر. بو واسطه لردن جدی صورتده استفاده ائتمک لازیمدیر. ایندی بیزیم سرحد یمیزه ایکی رشته ده میر یولی گلیب چیخمیشدیر کی، محاربه دن اول اونلاردان استفاده ائتمک امکانی یوخ ایدی.

اونلارین بیرى جلفا ایله باکینی بیر- بیرینه باغلایان ان قیسا ده میر یولیدیر. ایکینجیسی ایسه آستارادان باکی یا چه کیلن یولدور. بو یوللار واسطه سی ایله آذربایجانین تجارت مالی بوتون شورا بازارلاریندان باشقا، اروپائین ان اوزاق گوشه لرینه بنله گندیب چیخا بیلر. تاجرلریمیز گوزلرینی آچیب دنیا یا آچیق بیر نظر ایله باخمالی دیرلار. آذربایجانین گله جه یی بؤیوک دور {11}.

سیدجعفر پیشہ وری نین اؤیودونی رہبر توتاراق آذربایجان تاجر لرینین بؤیوک بیردسته سی ملی حکومت یارانیدقدان سونرا، ملی حکومتہ مراجعت ائتمیشلر. بو مراجعت حاقیندا "وطن یولوندا" قزنتی گنیش معلومات چاپ ائتمیشدی.

"وطن یولوندا" قزنتی یازیردی کی، تجارت و اقتصادی مسئله لر آذربایجان ملی حکومتی نین قارشیسیندا دوران ان جدی مسئله لردن بیرسی دیر. جاوان ملی حکومتی مرتجعترین سالماق ایسته دیکلری اقتصادی بحرانان قورتارماق اوچون بوتون خالق، اوجمله دن تجارلار و مالکالر اؤزلری بو مسئله نین حلی اوچون یئنی واسطه لر و امکاملار یاراتماق حاقیندا حکومت قارشیسیندا تشبث ده اولورلار.

آذربایجان تاجرلری نین بؤیوک بیر دسته سی (غلامحسین فرشی، تقی بیت الله، علی اکبر صدقیانی، محمد تقی رفیعی، حسن بیرنگ، محمود یمینی، مراد علی تیموری، تقی واهاب زاده، علی ماشینیچی، مرتضی خوئی، الحاجی علی مسگرزاده، رضا پاپروسچی، حسن فرشیان، فرج اورومچی، حسن کبانیان، حسین پور، اسد رضا زاده، محسنی محمد، یمینی، هرندی، علی صادقی، اصغراکبرزاده، سید محمود بنکدار، غفار سلامتی، حسن زفیری، محمود برنجی، اصغر علی زاده، حسن بنکداریان، رضا برنجی، اسماعیل قندچی، ابراهیم رضا زاده، محمد علی بنکدار، جعفر اورومچی و سایر) یازیلی صورتده آذربایجان ملی حکومتینه مراجعت انده رک، آذربایجانین بلاواسطه خارجی اولکه لرله تجارت علاقه سی یارتماسینی حکومتدن خواهش ائتمیشلر.

بو مراجعتنامه ده دئییلیر کی، آذربایجاندا دئموکراتیک حرکاتین غلبه چالماسی ایله علاقه دار اولراق، آذربایجانین خارجی تجارتیه احتیاجی داهادا آرتمیشدی.

بونون سببی مکتوبدا آچیق ایضاح ائدلمیشدی. مراجعتنامه ده دئییلدی یی کیمی بونون سببی بیرطرفدن "ایرانین ارتجاعی حاکم دایره لری بیزیم سیاسی منافعیمیزی سایمادیغی کیمی، آذربایجان خالق نین اقتصادی ایشلرینده ترقیسینه علاقه مندلیک گؤستریمک ایسته مه مه سی" و او بیرری طرفدن آذربایجاندا اقتصادیات، اکینچی لیک و صنایعین آرتماسیندان نشأت ائدن طلبلردیر. بونا گؤره ده مکتوبی امضاء ائدن معروف تاجرلر حکومتدن بیرسسه خارجی مملکتلرله سربست تجارتین یارادیلماسینی و بئله لیکله آذربایجان اقتصادیاتینی نین یاخین زامان ایچه ریسینده ترقییه نائل اولماسینی خواهش ائدیرلر.

آذربایجانین تجارت و اقتصادیاتینی نین ترقیسی اوچون ایره لی سورولن بو طلب زامانین اوز تقاضاسیندان نشأت ائدیر. اوز ملی حکومتینی تزه جه یاراتمیش اولان آذربایجان، خارجی اولکه لرله گنیش تجارتیه محتاجدیر.

تهران مرتجعلرینین آذربایجان اقتصادی جهندن چتینلیکلره سالماق سیاستی نتیجه سینده آذربایجان ماللاری نین چوخی بیغیلیب اولکه نین اوز ایچه ریسینده قالمیشدیر.

تاجرلرین مکتوبوندا دئییلیر کی، آذربایجان خشکبار، دری، باغیرساق، یون، فرش، تاخیل و بیر چوخ بو کیمی ماللار اخراج ائتدی یی کیمی خارجدن ده قند، پارچا، شوشه، نقلیات و سائل، فلزات، نفت محصولی، ماشین آلات، شیمی ماللار، داواجات، سنمنت و دیگر ماللار گه تیره بیلر.

آذربایجان تاجرلری نین خارجی اولکه لرله مستقل تجارت علاقه سینی یارتماق حاقیندا کی، خواهش شبهه سیزدرکی، آذربایجان اقتصادیاتی نین انکشاف و ترقیسی اوچون خیبرلی و ضروری بیر تشبثدور. چونکی آذربایجانین اقتصادیاتینی یوکسلتمک اوچون بو یئگانه بیر یولدورکی، اونون واسطه سی ایله آذربایجان ملی حکومتی اولکه نین اقتصادی و تجارت ترقیسی تنظیم انده بیله جکدیر. خارجی بازار تاپماق و مستقیماً تجارت علاقه سی یارتماق تکجه شهرلرین تجارت اهالیسی اوچون دنییل، آذربایجان کندلرینده ده خالق اوچون بویوک امکاملار یارادا بیله جکدیر. بونون نتیجه سینده ده آذربایجان اقتصادی جهتنده باشقالاری نین آسیلیلیغیندان تمامی ایله خلاص اولراق، اوز بازارلارینی مستقل صورتده تأمین ائتمک قدرتینه مسلط اولار.

آذربایجان ملی حکومتی، آذربایجان تاجرلری نین بو تشبث و تقاضاسینی بویوک دولتی اهمیتی اولان بیر مسئله کیمی استقبال انده رک، اونی یئرینه یئتیرمکله تکجه تاجر و مالکلرین منافعینی دنییل، بلکه ده بوتون آذربایجان خالق نین آرزو و منافعینی تأمین انده جه بینی نظرده توتور. بو مقصدله آذربایجان ملی حکومتی قرار چیخارمشیدیر کی، بو قرارداد تئزلیکله خارجی اولکه لرله تجارت علاقه سی یارتماق حاقیندا لازیمی تدبیرلر قبول ائدلمیش دیر {12}.

" آذربایجان " روزنامه سی ایسه بو وضعیتی تصویر انده رک یازیردی کی، سیاست میدانیندا مغلوب اولان تهران مرتجعلری ایندی تزه نغمه آغاز اندیب آذربایجان خالق نین روحیه سینی، یارتماق ایسته دیکلری اقتصادی بحران واسطه سی ایله سیندیرماق

ایسته بیرلر. اونا گۆره بیزیم ثروتیمیزی جوربه جور واسطه لرله چه کیب تهرانا آپارماغا چالیشیرلار.

بیر ملتین بویوک بدبختلی یی یالنیز اونون مشکلات قارشی سیندا اؤزونی ایتمه سی و مشکلات علییهنه تدبیر گؤرمکدن عاجز اولماسیندادیر. آذربایجان خارجی اولکه لرله تجارت علاقه سی ساخلاماغا مقتدردیر. او، حاصل ائتدی یی محصولاتلا راحت صورتده تجارت مناسبتی یارادار و اؤز محصولونون عوضینده خارجی اولکه لردن احتیاجی اولان ماللاری گه تیره بیلر {13}.

ملی حکومتین باش ناظیری سید جعفرپیشه وری ایله آمریکا کنسولونون مصاحبه سی بونا بیرسندلی فاکت اولراق قالماقدادیر. مصاحبه نین سونوندا آذربایجانین آمریکا ایله مناسبتی حاقیندا وئریلن سئوالا سیدجعفرپیشه وری نین دئدیکلری هر نه یی آچیق و آیدین شه کیل ده ایضاح ائدیر. هم آذربایجانا رهبریتین سیاسی دوشونجه سیستمینی، هم ده اقتصادی علاقه لرین هانسی سه وییه ده ایره لیله مه سینی ایره لی سورن سیدجعفرپیشه وری دئییردی : بیز آذربایجانین اقتصادی یوکسه لیشینه کؤمک انده بیلن و طلب ائتدی یی ماللاری هر بیر اولکه دن، او جمله دن آمریکادان دا آلمانا حاضریق. اگر آمریکا دولتی ماشین اودانلیغی، کند تصرفات ماشین لاری ، صنایع ماللاری و سایر تخنیککی اثاثیه لری بیزه ساتماق منیلینده اولار سا بیز بونی ممنونیتله قبول انده ریک {14}.

بیر چوخ اولایلاردان کنچن بو استقامتی نظره آلاق، آذربایجان ملی حکومتی تاجر و مالکلرین مراجعتینه مثبت جاواب وئره رک قرار قبول ائتمیشدی. قرار ایسه بئله وئر یلمیشدی:

" تهران حکومتینین خاناناه سیاستی نتیجه سینده آذربایجانین بوتون شه هر و کندلرینده جودا گلن مالی و تجارته بحران گوندن گونه

شدتلمکده و نتیجه ده عموم آذربایجان خالقى نین اقتصادى حیاتی شدیداً مخاطره یه دوشمکده دیر. بو اسفناک حالى مشاهده ائدن آذربایجانین تجار، کسبه و مالکلى مکرر صورتده کتبا و شفاهاً ملی حکومته مراجعت اندیب تعجیلی علاج ایسته دیکلى و ملی حکومتین النده اولان گنیش معلومات ایجاب اندیرکی، بحرانین قاباغینی آماق اوچون جدی تدبیرلر گورولوب آذربایجانین تجارت ماللاری اوچون بازار آختاریلسین. بو موضوع ملی دولتین برنامه سینده و خالقین نماینده لری طرفیندن تصدیق و قبول اندیلن باشقا سندلرده دخی قید اندیلیمیشدیر. آذربایجان خالقینی بوندان آرتیق تهران حکومتی نین اویونلارینا قوربان ائتمک اولماز. تنز یا گنج گره ک اقتصادى بحران خاتمه تاپسین. بونون اوچون حکومت ملی، مستقیماً خارجی اولکه لر ایله تجارت مناسباتی وجودا گه تیرمه لی و بو مناسبات تجارتی پیمانلار واسطه سی ایله دوزگون بولونا قویماق قصدی ایله ملی حکومت اوزونون 24 دی تاریخی جلسه سینده تجار و اربابلارین مراجعتنامه سینی دقیق مطالعه اندیب و بو خصوصدا آشاغیداکی قراری قبول اندیر:

1- تجارت اقتصادى وزیرین ریاستی آلتیندا اقتصادى و مالیه وزارتخانالارین عالی رتبه و خبره مأمورلاریندان بیر کمسیون انتخاب اولونسون. بو ایشه لازیم اولان اطلاعات و مدارکی توپلاییب چوخ تنز بیرزاماندا ایشه باشلا سین و صلاحیتدار خارجی مقامات ایله دانیشماغا گیریشسین .

2- بو پیمانی آذربایجان اوچون داها منفعتلی بیر صورتده حل ائتمک مقصدی ایله تجارت و مالیه وزارتلى آذربایجانین واردات و صادراتتی دقیقاً معین اندیب اولارین کامل آمار و احصائیه سینی بیر هفته یه قدر هیئت دولته تقدیم ائتسینلر.

3- آذربایجان صادرات ماللاری نین حقیقی ارزشین معین ائتمک اوچون تجارت وزارتی محاربه دن اولکی قیمتلری بیرداها نظر دن کئچیریب مشروح و مفصل بیر صورتده اطلاعات توپلا سین و یوخاریدا قید ائدیلن کمسیونون اختیارینا قویسون.

4- خارجی اولکه لرله مستقیم تجارت پیمانینی عملی و قانونی صورتده تنظیم و اجرا ائتمک اوچون قانون لایحه سی حاضر لانیب مجلس ملی نین نظرینه یئتیریل سین" {15} .

" بسوی آینده" روزنامه سی یازیر کی، آذربایجانین ادخالات و اخراجاتی ملی سیاست اساسیندا قورولوب ترانزیت عمله گله رک تجارتی یوکسلتمه یه باشلادی . شهبه سیز ادخالاتین جاواییندا اخراجات مسئله سی ده ملی حکومتین اساس پروقرامینا داخل اولموشدی {16} .

اخراج ائدیله بیله جک ماللارین استحصالی ایسه آذربایجانین اقتصادی تدبیرلریندن آسیلی ایدی .

" آذربایجان ملی حکومتی یاراندیغی دؤورده آذربایجاندا صنایع انکشاف جهتدن چوخ گئزیده قالمیشدی. میاندا قند کارخاناسی استثناء ائدیلمکله موجود صنایع مؤسسه لری گئری قالمیش کهنه آلتلرله استهلاک شنیلری استحصال ائدیردیله .

بو گئریلییی آرادان قالدیرماق اوچون هر شنیدن اول اولکه نین طبیعی ثروتلریندن ثمره لی استفاده ائتمک لازیم ایدی. بو مقصدله آذربایجان ملی مجلسی نین ریاست هیئتی 19 فروردین 1325- جی ایله آلتی ماده دن عبارت قانون قبول ائتدی. بو قانون واسطه سی ایله معدنلر، یئر آلتی ثروتلر، طبیعی منشه لر ملی لشدیریلدی و اونلار دولت انحصارینا کئچیریلدی . عین زاماندا قانوندا شرکتلر یارادیلماسی و بعضی مؤسسه لرین تک- تک شخصلره اجاره یه

وئريلمه سی ده نظرده توتولوردی. ملی حکومت دایانمیش کارخانا لارین ایشله مه سی اوچون اونلارا مادی یاردیم اندیر، بعضیلرینه سفارشلر وئریر و باشقا تدبیرلر گؤروردی. تهران حکومتی آذربایجان بانگلاریندا اولان پوللاری آپارمیشدی. بانگ لاردا 2/2 میلیون تومن پول موجود اولدوغی حالدا بانگ لارین 18 میلیون تومن بورجی وارایدی. اونا گؤره ده ملی حکومت ایله تهران آراسیندا اولان راضیلاشمایا اساساً آذربایجاندا وصول اندیلن وئرگیلرین 25% تهران حکومتینه وئريلمه لی ایدی کی، همین پول بانگین بورجونا وئریلیردی. بو یوللا طلبکارلارین پولی اؤده نیلیدی.

ملی حکومت پول اولان احتیاجلارینی یالنیز داخلی امکاتلار حسابینا اؤده مکدن باشقا آیری چبخیش پولی اولمادیغینا گؤره گلیردن وئرگی سیستمینه یئنی دن باخدی. بوایش اوزه رینده جدی نظارت قویلدی. غیر مستقیم وئرگیلر عوضینه گلیردن وئرگی سیستمی قایدایا سالیندی و قالان بورجلارین توپلانماسی حاقیندا گؤسته ریش وئریلدی. بوندان علاوه پول اولان احتیاجلاری اؤده مک اوچون دولت بانگی بیر میلیون تومنلیک خزینه قبضی بوراخدی. ملی حکومت بانگلارین بوتون عملیاتلارینی انحصاراً آلاق، آذربایجاندا ملی بانگین 19 شعبه سینی یاراتدی" {17}.

" ملی حکومت یئنی کارخانا و مؤسسه لر یاراتماقلا یاناشی دایانمیش کارخانالارین ایشله مه سی اوچون اونلارا یاردیم گؤسته ریر و بیر چوخ عملی کؤمک اندیردی. تبریزده پشمینه، کلکته چی، خسروی، بوستان و ایران کارخانالاری ایله بیرلیکده کبریت و دخانیات مؤسسه لری نین ده ایشه سالینماسی بونون کونکرت تجسمی ایدی .

ایران تاریخینده ایلك دفعه اولراق 8 ساعاتلیق ایش گونی تعیین اندیلدی . زحمتکشلرین بیمه اندیلمه سی ، فعله اتحادیه لری یارادیلماسی،14 یاشینا قدر اولان اوغلان و قیزلارین ایشلمه سینین قدغن اندیلمه سی، ینتیم و احتیاجی اولان اوشاقلارین دولت حسابینا ساخلانیلماسی، هفته لیک ایش گونونه کنچیریلمه سی، ایشچیلره امک حاقی اوده نیلمک شرطی ایله ایله بیر آیلیق ماذونیت وئریلدی" {18} . " نهضتده آپاریجی قوه یوخسول کندیلیر، کارگرلر اولسادا، آذربایجان ضیالیلارینین مترقی جناحی ، صنعتکارلار، بازار اهلی نین بویوک حصّه سی ، ملی بورژوازی نین و روحانیتین وطن پرور حصّه سی،ها بنله خیردا و اورتا سه ویه لی ملکه دارلار نهضتین غلبه سی اوغروندا مبارزه لرده اشتراک انتمیشلر .

واختی ایله سیاحلارین و تاریخچیلرین یاخین و اورتا شرقین زنگین و آباد دیاری آدلاندیردیقلاری آذربایجان قانلی پهلوی رژیمی نین ظولم و آیری سئچگیلیک سیاستی نتیجه سینده اورتا عصر بوخوولاری ایله قاندالانمیشدی. بونا گوره ده مملکتی گئرلیکدن چیخارماق، مالیه سیستمینی، تجارتی قایدا یا سالماق، ملی صنایعنی انکشاف انتدیرمک و اونون ضروری ساحه لرینی یاراتماق ، دایانمیش کارخانالاری ایشه سالماق ، ایشسیزلیک و سایره پروبلئم لری حل اتمک، فلاحتی جانلاندیرماق و کندیلیری حمایه مقصدی ایله بانگ و کوپراتیولر یاراتماق و سایره بو کیمی کومپلنکس اقتصادی تدبیرلری حیاتا کنچیرمک چوخ ضروری بیر مسئله کیمی ملی حکومنین قارشیسیندا دوروردی.

بودجه نین هم گلیر منبع لری و هم ده مصرف ساحه لری اولکی بودجه لردن کؤکلی صورتده فرقلی اولموشدور. بودجه مخارجی

نین اساس حصّه سینی ملی صنایع ، کند تصرفاتی، کند و شهرلرین آبادلاشدیرلماسی ، ملی کادر حاضرلیغی ، معارف ، صحیه ، استحصال و خدمت ساحه سینه صرف اولموش خرج لر تشکیل ائتمیشدیرکی ، بورا دا گننیش زحمتکئش خالقین منافی اساس توتولموشدور...

بودجه نین گلیر منبعلرینه داخل اولونان استحصال ایسه ملی حکومتین ان واجب سایدیغی ساحه لردن حساب اولونوردی. اونا گوره ده معدن و فابریک صنایع سی نین انکشافینا داها چوخ دقت یئتیریلردی" {19}.

آیت الله میرزا عبدالله مجتهدی 1325- جی ایل، جمعه، 20- تیر آبی اوچون اوز گونده لی بینده یازیردی: تجّار و خصوصاً اصنافین، او جمله دن کیچیک سرمایه صاحبلری نین وضعیتی هله کی، بیر او قدر پیس دئییلدیر. گله جکده ایسه، اونلارین وضعیتی نین داها دا یاخشیشماسی نین امیدی وار {20}.

"ملی حکومت ایش سیزلیکله مبارزه آپارماق، آذربایجاندا چیخیب گئدن مهاجرلرین قارشیسینی آماق اوچون معدن و فابریک صنایع سی نین انکشافینا باشلامیشدی. بو تدبیرلرین نتیجه سی اولاراق تبریزده ظفر تریکوتاژ کامبیناتی ایشه سالیندی. بو فابریکین ماشین آوادانلیغی مسکودان بیر میلیون تومنه آلینمیش و دوردیوز مین تومن ده اونون قوراشدیرلماسی و نقلیات خرجی اولموشدور.

معدن صنایع سینین انکشافینا گلدیکده ملی حکومت زنگاندا اولان مس تمیزله ین ، ائله جه ده باشقا معدن مؤسسه لری نین ایشه سالینماسی حاقیندا قانون قبول ائتدی. ملی حکومت آذربایجاندا گننیش یاییلان فرش کارخانالارینین دا یئنی اصولا قورولماسی

حاقیندا تدبیرلر گۆردی. انله جه ده فرشین ساتیلماسی اوچون یئنی ساتیش ماغازالاری ایشه سالدی" {21}.

آذربایجان دا اقتصادی وضعیتی اولدوغی کیمی تصویر ائتمک اوچون قید ائتمک اولار کی،" 1317- جی ایلدن 1323- جی ایله قدر بعضی یاشایش شئیلىرى نین قیمتی 30- 10 دفعه یه قدر یوخاری قالخمیشدی. مثلاً، 1317- جی ایله قندین کیلوسی 4/8 ریالدان 1323- جی ایله 160 ریالا، پامبیق پارچاسینین هر مترى 2/25 ریالدان 67/5 ریالا، بوغدانین کیلوسی 1/3 ریالدان 15 ریالا و دویونون کیلوسی 2/4 ریالدان 30 ریالا قدر قالخمیشدی. اونا گۆره ده تهران حکومتی نین، محتکرلرین اقتصادی تخریبات نقشه لرینین قارشیسینی آماق مقصدی ایله آذربایجان ملی حکومتی بیر سیرا تدبیرلره ال آتمالی اولدی. هر شئیدن اول آذربایجاندا صادر ائدیلن و آذربایجانا وارد ائدیلن ماللارین هامیسینا نظارت ائدیلمه سی حاقیندا قانون وئریلدی" {22}.

بونونلا یاناشی اقتصادیاتین اؤزه یینی تشکیل ائدن مسئله لر گونده مه چیخیب آردیجیللیقلا اؤز حلینی تاپدی.

ملی حکومت تهران حکومتی نین ظولم و اسارتینه سون قویوب، تهران حکومتی مأمورلارینین اللرینی آذربایجاندا کسدی. خالصه تورپاقلاری و فنودالارین املاکینی کندیلیره بؤلمک، صنایعی انکشاف ائتدیرمک و تزه کارخانالار آچماقلا یئنی اقتصادیاتین اساسینی قویدی. سید جعفرپیشه وری حرکاتین یارانیدیگی گونلرده دئییردی: دنموکرات فرقه سینده جمعیتیمیزین مختلف زمره لری نین نماینده لری اشتراک ائتسه ده، بیز باشلادیغیمیز بویوک ایشده اساساً کارگرلرین انقلابی قوه سینده آرخالانیریق. من امینم کی،

آذربایجان کارگرلری 12 شهریورمراجعتنامه سی نین مدعالارینی حیاتاکنچیرمکده فرقه به وار قوه لری ایله کؤمک انده چکلر {23}. ملی اوئندر پیشه وری نین بو امیدینی آذربایجان کارگرلری ایستر 21 آذرحرکاتینین یارانماسیندا و ایسترسه ده ملی حکومت زامانی اصلاحات تدبیرلرینین حیاتا کنچیریلمه سینده، اقتصادیاتین برپاسی اوغروندا کی مبارزه لرده دوغروتدی.

ملی حکومت زامانی دولت ایشلری نین اداره اندیلمه سینده ، آذربایجان قیزیلباش خالق قوشونلارینین یارادیلماسیندا، کارخانا لارین نظاما سالینماسیندا آذربایجان کارگرلری نین رولی آز اولمامیشدی. ایستر قانون وئریجی اورقان اولان ملی مجلسین، ایسترسه ولایت انجمنلرینده اونلارین نماینده لری چوخ فعال صورتده اشتراک اندیردیله.

حرکاتین اشتراکچیبسی ع. زنوزی حرکاتین باشلانیشینا اشاره انده رک یازیر کی، 1324- جی ایل شهریورین 12- ده آذربایجان دئموکرات فرقه سی نین بیانیه سی نشر اولوندوی. بو بیانیه بوتون آذربایجان فعله لری طرفیندن بؤیوک سئوینجله قارشیلانندی و مدافعه اولدی. بیانیه ایلك دفعه شهریورین 13- ده مرکزی شورانین هیئت عامله سی جلسه سینده اوخونوب مذاکره اندیلدی. بیانیه نی شهید فعله یولدا شیمیز اسرافیل قادری گه تیرمیشدی. هیئت مذاکره دن سونرا بیانیه ده ایره لی سورولن مدعالارین حیاتا کنچیریلمه سی یولوندا مبارزه به حاضر اولدوغونی و فرقه نین سیاسی رهبرلی یینی قبول انتدی یینی بیر سسله قرارا آلدی.

او گونون صاباحی مرکزی شورا بیانیه نین بوتون تبریز کارخانا لاریندا اوخونوب تحلیل اندیلمه سینی تشکیل انتدی. هر یئرده فعله

لر آذربایجان دئموکرات فرقه سی نین یارادیلماسینی بؤیوک سئوینجه قارشیلادیلار.

بیانیه نین " خسروی " کارخاناسیندا اوخونماسی و فعله لره تحلیل اندیلمه سی ایشی هیئت عامله نین قرارینا گوره منه تاپشیریلیمیشدی. فرقه نین تشکیلینی باشقا فعله لر کیمی بو کارخانانین فعله لر ی ده بؤیوک روح یوکسکلی بی و شادلیقلا قارشیلادیلار.

مرکزی شورا بیانیه نین اوخونماسی و شرح اندیلمه سینی اوزونون بوتون ولایت تشکیلاتلاریندا تشکیل ائتدی و بو مقصد اوچون اردبیل، مرنند، اورمییه، خوی، میانا، اوسکی و باشقا شهرلره مکتوب و نماینده لر گؤندردی {24}.

" آذربایجان کارگرلری ایلک دفعه اولراق بوتون زحمتکنش خالق کوتله لر ی ایله بیرلیکده سیاسی حقوق و گنیش دئموکراسی آزادلیقلارا نائل اولدی. و اولکه نین سیاسی، اقتصادی حیاتیندا حقیقتاً یاخیندان فعال اشتراک ائتمک امکانی الده ائتدی.

آذربایجان کارگرلری **کلکته چی** کارخاناسی نین کارگرلریندن عبدالعلی پڑوهیده و **خسروی** کارخاناسی نین کارگرلریندن کاظم هاشم نیا کیمی مبارز و صداقتلی یولداشلارینی آذربایجان ملی مجلسینه نماینده انتخاب ائتدیلر. تبریز بلدییه انجمنینه 20 نفردن آرتیق کارگرلردن انتخاب اولدی.

آذربایجان ملی حکومتی ایشسیزلی بی لغو ائتمکله برابر کارخانا لاردا ایش شرایطی نین یاخشیشماسی اوچون بیر سیرا مهم ایشلر گوردی. ایش قانونی حیاتا کئچیریلیمکله کارگرلرین مزدلری خیلی آرتیریلدی. کارگرلر مزدلریندن استفاده ائتمکله بیر آی استراحت حق الده ائتدیلر. کارگرلره ایلهه ایکی دست قیش و یای پالتاری، بیر جوت آیاق قابی و یوز کیلو کومور وئرلیردی. اونلارین

استراتژی تأمین انتمک اوچون بیر چوخ کارخانالاردا حمام،
یئمک خانای، کلوب، حکیم و لازیمی داواجاتلا تجهیز اولونموش
صحبیه منطقه لری تأسیس اولموشدی.

آذربایجان ملی حکومتی آذربایجان کارگرلری نین مبارز و حقیقی
صنفی تشکیلاتی اولان آذربایجان شورای متحده سینی تشکیلاتجا
محکملنه سی و کارگرلرین سیاسی شعور سه و بیه سینین آرتماسی
اوچون بیر سیرا تدبیرلر گوردی . او جمله دن ملی حکومتیمیزین
و فرقه نین کومه یی سایه سینده آذربایجان کارگرلری نین اورقانی
غلبه روزنامه سی تأسیس اندیلدی" {25}.

ملی حکومت کارخانالارین داخیلینده صحبیه قسمتینه ده جدی فیکیر
وئر میشدی. صحبیه اصولی ایله موافق اولمایان ایشلرده فعله لرین
ایش ساعاتلارینی آزالداریق اونلارا کافی مقداردا معاش تعیین
اندیل میشدی.

" ملی حکومت 50 میلیون تومن یئنی تیکیتیلر اوچون، آسفالت و
باشقا آبادلیق ایشلری اوچون اختصاص وئردی. تبریز شهرینده 40
میندن آرتیق فعله و زحمتکشلر و خیردا صنعتکارلاری همکارلار
اتفاقینا جلب انتدی.

ایران و آذربایجان فعله لری نین تاریخینده سابقه سیز اولاراق
1325- جی ایل مرداد آییندا بیرینجی دفعه اولاراق آذربایجان فعله
لرینین کونقره سی تشکیل تاپدی. بورادا بیر چوخ نماینده لر، او
جمله دن بین الخالق همکارلار اتقاقی نین مسئول کاتبی لونی
سایان، ها بنله العریس، رضا روستا و سایرلری اشتراک اندیب
آذربایجان فعله لری نین موفقیتلرینی تصدیق انتدیلر" {26}.

" ملی مجلسین تصویب انتدی یی قانونا اساساً زحمتکشلرین بیمه
اندیلمه سی ، کارگر اتحادیه لرینین یارادیلماسی ، 14 یاشینا قدر

اوغلان و قیزلارین ایشله مه سی نین قدغن اندیلمه سی ، یئتیم و احتیاجی اولان اوشاقلارین دولت حسابینا ساخالانیماسی، ایشچیلره امک حاقی اؤده نیلمک شرطی ایله ایله بیر آیلیق مرخصلیک وئرلمه سی، حامله قادینلارا امک حاقی محافظه اولونماقلا اوچ آیلیق مآذونیت وئرلمه سی، فعله لره تقاعد وئرلمه سی، نهضت دؤورونده جبهه لرده هلاک اولموش شخصلرین عاتیله لرینه تقاعد وئرلمه سی ، کارخانا و مؤسسه لرده تکنیکی تهلوکه سیزلیک و سائطی یارادیلماسی و اونا جدی صورتده رعایت اندیلمه سی و سایره بو کیمی تدبیرلر حیاتا کئچیریلدی.

بو تدبیرلرین نتیجه سی اولان استحصالین بازارا چیخاریلماسی حاقیندا لازیم اولان اساس موضوعلاردان بیرینه آذربایجان دئموکرات فرقه سینین شهر کمیته سی بیغینجاغیندا (1946- جی ایل. 18- یانوار) آذربایجان ملی حکومتین باش وزیر سی سیدجعفر پیشه وری اشاره ائده رک دئمیشدیر: خارجی تجارت همیشه آذربایجان دا بیرینجی یئر توتور. مخصوصاً کئچن داوادلان قاباق آذربایجان شهرلری تجارت مرکزی ایدی...

داخیلی صنایعی حفظ ائتمک اوچون تدبیرلر گؤرمک لازیمدیر. خارجدن وارد اندیلمه لی شئیلردن استفاده ائتمک اوچون داخیلی محصولاتا خارجه گؤندرمک لازیمدیر" {27}.

بو دوشونجه نین استقامتینده آذربایجان ملی حکومتی نین مالیه ناظیری غلامرضا الهامی یازیردی کی، ملی حکومت او زامان ایراندا ، خصوصی ایله آذربایجاندا اوزونی داها دهشتلی بیر صورتده گؤسته رن بحران نتیجه سینده باغلانمیش اولان" پشمینه" توخوجولوق کارخاناسی و" ایران گون قاییرما" کارخانالارینی ایشه سالدی. اوزون مدت ایشینی دایاندرمیش اولان مؤوجود

کارخانالاری ایشه سالماقلا برابر ملی حکومت یئنی کارخانالارین آچیلماسینا دا اقدام ائتدی.

"ظفر" تیریکوتاژ کارخاناسی، "آذربایجان" پاپیروس کارخاناسی ملی حکومتین یاراتدیغی یئنی کارخانالار ایدی.

ایشسیرلیکله جدی مبارزه ائتمک اوچون یئنی یوللار چکمک، کهنه یوللاری تعمیر ائتمک و یئنی کۆرپولر سالماق ساحه سینده ده بؤیوک ایشلر گۆرولوردی. سایین قالا، میداناب، اهر، میانا، خالخال، آستارا، اردبیل، نیر، ساراب و بستان آباد کۆرپولرینی یئنیلشدیرمک و تعمیر ائتمک واسطه سی ایله ملی حکومت مینرله ایشسیرلی ایشله تعمین ائتمه یه موفق اولدی.

مالیه ناظیری، ملی حکومتین یارانیدیغی دؤوره اشاره ائده رک یازیرکی، یئنی تشکیل اولونموش ملی حکومت آذر آبی نین آخیریندا دولت اداره لرینین ایشچی لرینه معاش اولاراق 3 میلیون تومندن آرتیق پول وئرملی ایدی. بوندان علاوه بانگ ملی ایرانین تبریز شعبه سی 15 میلیون تومن حدودوندا آذربایجان تاجرلرینه بورجلی ایدی. بانگ دا کی، نقد پول اونلارین بورجلارینی اؤده یه بیلمیردی. بو ایرنج، فیریلداقلا تهران حکومتی یئنی تشکیل اولونموش آذربایجان ملی حکومتینی مالیه بحرانینا و پولسوزلوغا دوچار ائتمک و اونون اقتصادی وضعیتینی تهلوکه آلتینا آلماق ایسته بیردی. اودورکی، ملی حکومت تشکیلی نین بیرینجی گونوندا بانگلارین شخصی حسابلارا پول وئرمه سینی قاداغان ائتدی.

ملی حکومتین اقتصادی سیاستی نین نه قدر آیدین مالیه بازاسی نین محکم اولدوغونی و خالقین منافعینی نه درجه ده نظرده توتدوغونی بیلیمک اوچون وزیرلر هیئتینی نین مالی مسئله لر حاقیندا کی، بیر قارارینا نظر سالماق کیفایتدیر.

بو قرارداد تبریز دارالفنونونون بناسی اوچون 2 میلیون 500 مین تومن، حقوق و سیاسی مکتبین تشکیلی و تاسیسی اوچون 1 میلیون 500 مین تومن، تبریز بلدیه سینہ 1 میلیون 500 مین تومن، آذربایجان شهرلرینین آبادلیغی اوچون 2 میلیون تومن، آذربایجانین 7 شهرینده (تبریز، اورمیہ، اردبیل، ماراغا، زنگان، خوی و اهر) تربیه اولری آچماق اوچون 1 میلیون 500 مین تومن اعتبار نظرده توتولموشدی.

اولکه میزین اقتصادی یوکسه لیشینی ان اساس مسئله کیمی قارشینا قویان ملی حکومت قید اندیردی کی، مالیه قانونلارینی نظرده کنچیرمک و مالیه اداره سی نین مداخلیل و مخارجینی تفتیش انتدیکن سونرا چوخ تنز بیر مدتده ملی بودجه لایحه سینی مجلس ملی به تقدیم ائتمک، عمومیتله مالیه سیاستی نین گلیر و مخارج اساسینی مملکتین ترقی و تکاملی اوزه رینده قرارلاشدیرماق لازیمدیر.

مالیه ناظیری یازیرکی، بودجه نین 16/82 % معارف ایشلرینه، 7/92 % صحیه ایشلرینه، 23/88 % آبادلیق و کندلیلرین وضعیتی نین یاخشیلشدیرماغا، عمومی اجتماعی ایشلره خرج اولونوردی. بیر سؤزله، بودجه نین 49/82 % معارف، صحیه، فلاح و آبادلیق ایشلری تشکیل اندیردی {28}.

معلوم اولدوغی کیمی ، " اولکه ده کی، 69 توخوجولوق کارخانا سیندان جمعی اوچی آذربایجاندا ایدی . حال بو کی ، خام مال و فیزیکی قوه جهندن آذربایجان توخوجولوق صنایع سی اوچون چوخ گنیش امکاملارا مالک رنگیون ایدی.

آذربایجان، بول میوه سی و تره وزی ایله بوتون ایران مکانیندا مشهور اولسا دا، همین دؤورده اولکه ده موجود اولان 8 کنسرو

کارخاناسیندان، 90 بیتگی یاغی چه کن و 26 پامبیق تمیزله مه کارخاناسیندان بیری ده آذربایجاندا دئییلدی. اولکه اوزره عمومی ملی محصولدا و ملی گلیرده آذربایجانین پایی باشقا ایالتلردن گنری قالمادیغی بیر تقدیرده ، بو گلیردن آذربایجانا چاتان پای او قدر آز ایدی کی، بو پایلا اهالیسینی بنله دولاندیرماق ممکن دئییلدی . همین دؤوره عائیید سندلری تدقیق و مطالعه انتدیکهده، آیدین اولور کی ، آذربایجان ملی حکومتی نین قبول انتدییبی قانون و قرارلارین یاریدان چوخونی اقتصادی مسئله لر تشکیل انتمیشدی. آذربایجان ملی حکومتی وئرگی و مالیه سیستمینده کی، عدالتسیز لییه و ساختاکارلیغا سون قویدی. گلیره گؤره وئرگی حاقدا عدالتلی قانون قبول اندیلدی. همین قانون اساسیندا آشاغیداکی مالیه منبعلری معینلشدیریلدی:

- 1- مسقتیم گلیره گؤره وئرگیلر.
  - 2- حکومتین استحصال مؤسسه لریندن الده اندیلن گلیر.
  - 3- کنچمیشده آذربایجانان تهرانا آپاریلان گلیرین دایاندیریلماسی.
  - 4- دولت انبارلاریندا قالمیش ارزاق و محصوللارین ساتیشیندان الده اولان وسائط.
  - 5- تجارتدن گلن گلیر، رسوملار و وئرگیلر.
  - 6- آذربایجانان چیخاریلان امتعه لر اوچون آلینان گؤمروک.
  - 7- یئنی کاغیز پوللارین بوراخیلماسی.
  - 8 - اداره و غیره- محصولدار خرچلرین آزالدیلماسی.
  - 9- خالق دوشمنلری نین املاکی نین مصادره سی.
  - 10- حکومت بودجه سیندن آیریلمالارا قناعت.
- بودجه نین مداخلیل حصّه سینده گلیر منبع لری سیراسیندا آشاغیدا کی لاری قید انتمک اولار:

فرش ساتیشیندان آلینان وئرگی، میانداب قند کارخاناسی، دخانیات، معدن و منشه چیلیکدن و اخراجتدان گلن گلیر و سایره؛ بودجه نین مداخیل حصّه سینی تشکیل ائتمیشدی.

قید اولونان منبع لردن الده اولونان وسائط آذربایجان ملی حکومتی نین 1325- جی ایل بودجه سی نین ترتیبده مخارجہ نسبتاً مداخیلین اوستونلویونه امکان وئردی" {29}.

ملی حکومت، اداره لری رشوتخورلاردان، بوروکراتلاردان، شخصی منفعتنی خالقین منافعیندن یوکسک توتان وجدانسیزلاردان تمیزله میش، مملکتده هله مثلی گؤرونمه میش بیر امن - آمانلیق یارانماسینا موفق اولموشدی.

بئش بؤیوک بنانین تیکیلمه یه باشلاماسی، ایچمه لی سودان محروم اولان تبریز سو لوله سینین چکیلمه سی اوچون گؤرولن حاضرلیق وسایره ملی حکومتین آز مدتده الده ائتدی بی بؤیوک موفقیتلردندیر. خالق شاعیری بالاش آذراوغلی یازیرکی، شهرلر آراسیندا خارابا قالمیش یوللاری دوزه لتمک اوچون هامیمیمیز ایمه جیلیکده اشتراک ائتدیک. شوسه یولی ایله کندی بیرلشدیرن دار جیغیرلارین عوضینه هره میز اوژ کندیمیزه داش دؤشنمیش هامار، گئنیش یوللار چکدیک. او گئنیش یوللارلا کند یمیزه معلم، آنا دیلینده الفبا کتابی، روزنامه، بیر سؤزله یئنی حیاتیلر ایلك جارچیلاری قدم قويدیلار {30}.

آذربایجان ملی حکومتی نین باشچیسی سیدجعفرپیشه وری 21 آذر تهضتی نین غلبه سیندن سونرا فعله لری ایش سیزلیکن خلاص ائتمک و اونلارین ایشله تأمین اندیلمه سی مسئله سی حاقیندا گؤرولن تدبیرلردن دانیشاراق دئمشدیرکی، ایشسیزلره گلینجه بو گونه قدر 10 مین نفر ایشسیزه ایش تاپمیشیق؛ چوخ یاخینلاردا

کارخانالاردا و بناسینا باشلادیغیمیز دارالفنون ، ملی موزه ، آذربایجان ایالتی انجمنی و آذربایجان بانگی نین انشاعات ایشلرینده ایشله مک اوزره دؤرد- بئش مین نفره ده ایش تاپیلاجاقدیر {31}.

ملی حکومتین وطنیمیزین اقتصادی ساحه سینی، خصوصی ایله صناعینی ترقی ائتدیرمک سیاستی نتیجه سینده تیریزده یارادیلان نمونه اولاراق " ظفر " کارخاناسی یوکسک کیفیتلی توخوجولوق محصولی بوراخماقلا استحصالی منتظم صورتده داوام ائتدیریردی.

" ظفر " کارخاناسی او دؤورده ملی حکومتین تعیین ائتدی یی نماینده لیک طرفیندن اداره اولدوغونا گؤره ، منفعتله ایشله بیر و اهالینین کشف محصوللارینا اولان احتیاجی اؤده بیردی .1946-

جی ایله آذربایجاندا ملی حکومتین وئردی یی ایش و بیمه قانونی بیرینجی کره اولاراق " ظفر " کارخاناسیندا تطبیق ائیلدی. همین قانونا اساساً فعله لرین امک حاقی دا آرتیریلدی. " ظفر " کارخاناسی بیر میلیون 10 مین تومن سرمایه ایله آذربایجان ملی حکومتی طرفیندن 1325- جی ایل خرداد آیی نین 23- ده رسمی صورتده آچیلیمیشدی.

دئموکراتیک ادبیاتیمیزین نماینده لریندن اولان شاعیر میرمهدی چاووشی نین " ظفر " کارخانا سیندان خاطره یازیسینی او دؤورون تصویرینی وئرن سندلی بیر یازی اولاراق بو بؤلمه یه یئکون کیمی گوسترمک اولار. شاعیرمیرمهدی چاووشی یازیرکی، ملی حکومت دوغما یوردوموز دا عموم خالق ایشلری نین ترقیسی خاطرینه هر طرفلی اصلاحات و اقداما باشلادی. تیریزده " ظفر " آدلی توخوجولوق کارخاناسینین ملی حکومت طرفیندن یارادیلماسی همین بو جوره خیرلی اقداماتین بیر نمونه سی ایدی.

"ظفر" کارخاناسی چوخ آز مدنده وطنیمیز آذربایجانین هر یئرینده درین شهرت قازانماغا باشلادی. بو کارخانا دا 1200 گارگرایشله بیردی کی، اونلارین اکثریتی، یعنی 900 نفری قادینلاردان، 300 نفری ایسه گنج اوغلان و یاشلی زحمتکشلردن عبارت ایدی. کارگرلرین مزدی هله اوزامان آیدا 800 ریالدان 6000 ریالا قدر ایدی. "ظفر" کارخاناسیندا هر گون بیر تن خام مال حاضر محصولا چنوریلیردی.

چاووشی یازیرکی، "ظفر" کارخاناسیندا مدنی معارف ایشلرینه ده جدی فیکیر وئرلیردی. کارخانادا بؤیوک کتابخانا تشکیل اندیلیمیشدی. بو کتابخانانین 600 نفر اوخوجوسی وارایدی.

کارخانادا کارگرلر اوچون یئنی اصولدا بؤیوک آشپزخانا تشکیل اندیلیمیشدی کی، 600 نفره ناهار و 300 نفره ایسه شام یئمه یی وئرلیردی. بورا دا کارگرلره بازار قیمتیندن بیر نچه قات اوچوز یئمک ساتیلاردی. "ظفر" کارخاناسیندا کارگرلرین اوشاقلاری اوچون اوشاق باغچاسی تشکیل اندیلیمیشدی. باغچا دا - 100 نفره یاخین اوشاق ساخلانیلیردی. اونلارا پولسوز اولاراق پالتار و هر گون 4 واخت کیفیتلی یئمک وئرلیردی.

فعله قادینلارین اوشاقلاریندان باغچا پولی آلینمزدی. اوشاق باغچاسینین 8 نفر خدمتچیلی وارایدی. اونون مدیره سی ستار خانین قیزی معصومه خانیم ستارپور ایدی. کارخانانین اوزونده 1500 نفر یئرله شه بیلن تیاتر سالونو تیکلیمیشدی. بورادا موسیقی درنه یی ده فعالیت اندیردی. تیاتر و موسیقی هوسکارلارینا حسین عرب اوغلی رهبرلیک اندیردی.

بو جوهره اوز فعالیت درنکلرینده عمومیتله 100 نفر اشتراک اندیردی؛- یازان شاعیر چاووشی، علاوه اندیرکی، کارخانانین یئنی

اصولدا قورولموش گۆزه ل و تمیز مریضخاناسی وار ایدی. بورادا خسته کارگرلر معالجه اولونوردیلار. مریضخانانین 4 نفر شفقت باجیسی و بیر نفر باش حکیمی وار ایدی. کارخانادا بؤیوک بیر ماغازا تشکیل اولونموشدی کی، کارگرلر اؤزلری اوچون لازیم اولان ارزاق ماللارینی اورادان اوجوز قیمتته آلیردیلار. کارخانادا کارگرلر اوچون حمام دوزه لدیلمیشدی کی ، کارگرلر ایشدن سونرا گندیب اورادا یویوناردیلار. میرمهدی چاوشی بونی دا علاوه اندیرکی، حامله قادینلار وضع حمل گونلرینده معاشلارینی آلماق شرطی ایله اوچ آی ایشدن آزاد اندیلیردیله {32}.

